

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
VEZETŐJE: DR. ÓZE SÁNDOR DSC

Petes Róbert

A győri püspökség története 1956–1960, az egyházpolitika és
az állambiztonság szempontjainak tükrében

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető: Dr. Pucilowski József OP PhD
Társtémavezető: Dr. Vörös Géza PhD

Budapest, 2023.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés.....	5
I. 1. Témaválasztás	5
I. 2. Források és historiográfia	7
I. 2. 1. Levéltári források.....	7
I. 2. 2. Sajtó, visszaemlékezések és forráskiadványok.....	10
I. 2. 3. Az értekezés témájának szakirodalma	12
II. A katolikus egyház helyzete Magyarországon 1945 és 1956 között.....	16
II. 1. A katolikus egyház mozgásterének korlátozása (1945–1950).....	16
II. 2. A katolikus egyházzal kötött megállapodástól az 1956-os forradalom kitöréséig	20
II. 3. A katolikus egyház az 1956-os forradalom idején	26
III. Győr papságának szerepvállalása az 1956-os forradalom napjaiban	29
III. 1. Győr, mint a forradalom jelentős vidéki központja.....	29
III. 2. Október 25. Az első forradalmi nap Győrött.....	30
III. 3. Október 26. Az egyház is megszólal	31
III. 4. Október 27. A fiatal papok 12 pontos memoranduma	35
III. 5. Október 28. A mártírok temetése, papi értekezlet a nap estéjén	38
III. 6. Lépések az egyházügyi megbízott eltávolítására, a keresztény pártalakítás	41
III. 7. A forradalom további napjai	42
IV. A győri püspökség külföldi kapcsolatkeresései	44
IV. 1. Zágon József prelátus Győrött	44
IV. 2. Búzás József püspöki levéltáros nickelsdorfi útja.....	46
IV. 3. Segélyszállítmányok és népkonyhák	49
IV. 4. Rétháti Katalin illegális útjai.....	53
IV. 4. 1. Rétháti Katalin Ausztriában	54
IV. 4. 2. Rétháti Katalin Rómában	60
IV. 5. A titkosírásos levelezés	65
IV. 5. 1. Az első üzenetek	65
IV. 5. 2. A békepapokkal kapcsolatos üzenetek.....	66
IV. 5. 3. A két utolsó titkos levél	70
V. Illegális pénzügyek, avagy kísérletek a keretek tágítására	72
V. 1. A Rétháti nővérek további illegális működése.....	72
V. 1. 1. Valutarejtegetés 1957 tavaszán–nyarán	72
V. 1. 2. A postai levéllenőrzés kijátszása	73

V. 1. 3. Megvalósulatlan tervek	74
V. 2. Szentgyörgyvölgyiek története	77
V. 2. 1. A Szentgyörgyvölgyi-házaspár az állambiztonság látóterében	78
VI. A megtorlás időszaka	81
VI. 1. Letartóztatások a győri Káptalandombon 1957 tavaszán.....	81
VI. 1. 1. Három fiatal pap letartóztatása.....	81
VI. 1. 2. Búzás József letartóztatása	86
VI. 1. 3. „Havaji” fedőnevű ügynök.....	89
VI. 1. 4. Horváth és Bóna szabadulása a fogságból	90
VI. 2. Lányi János a politikai rendőrség hálójában	91
VI. 2. 1. Lányi János az ügynökök jelentései tükrében	91
VI. 2. 2. Jelöltként az egri érseki székhelybe	97
VI. 2. 3. Lányi János letartóztatása	102
VI. 3. A nyomozás vizsgálati szakaszát megelőző hónapok	104
VI. 3. 1. Megfélémlítve a Káptalandombon Lányi János elhurcolása után	104
VI. 3. 2. Kísérlet a valuta értékesítésére, újabb letartóztatások	107
VI. 3. 3. A megyéspüspök a letartóztatások árnyékában	109
VI. 4. A Lányi-per vizsgálati szakasza.....	110
VI. 4. 1. Rétháti Katalin fogdahálózati megfigyelése	110
VI. 4. 2. Kísérlet Lányi János ügyének előmozdítására	112
VI. 4. 3. Állambiztonsági kombináció a vizsgálat szakaszában.....	116
VI. 4. 4. Vizsgálati fogságból közbiztonsági őrizetbe helyezve	123
VI. 5. A Lányi-ügy, mint a zsarolás eszköze az Egyházügyi Hivatal kezében	124
VI. 5. 1. A kikényszerített püspökkari nyilatkozat.....	124
VI. 5. 2. Dispozíciók a győri egyházmegyében a hatalmi érdekek szolgálatában	128
VI. 6. Három határmenti pap a büntető perben	130
VI. 6. 1. Holczer Ede és társai tevékenysége	130
VI. 6. 2. Németh Béla emlékei a börtönviszonyokról	134
VI. 6. 3. Holczer Ede és társai elítélése.....	136
VI. 7. Lányi János és társai a bíróság előtt.....	137
VI. 7. 1. A zárt tárgyalás	137
VI. 7. 2. Az ítélet.....	140
VII. A pártállami hatalom látóterébe került győri papok és szerzetesnővérek sorsa a Kádár- korszak évtizedeiben	141
VII. 1. A Lányi-per a kádári egyházpolitika szolgálatában	141
VII. 2. Zágon József az emigrációban	146
VII. 3. A Lányi-per elítélteinek életpályája szabadlábba helyezésük után	148

VII. 3. 1. Lányi János elszigeteltségben.....	148
VII. 3. 2. A képtelen összegű pénzbüntetés megfizetésének prése alatt	149
VII. 3. 3. A per vádlottainak utolsó évei	153
VII. 4. Az 1957 tavaszán letartóztatott fiatal papok életútja a Kádár korszak évtizedein át..	156
VII. 4. 1. Bóna László fél évszázados pályája a püspöki aulában.....	156
VII. 4. 2. Horváth Lajos utolsó évtizedei	159
VII. 4. 3. Zsebedits Pál pályájának alakulása.....	160
VII. 4. 4. Búzás József az egyházmegye periferiáján.....	162
VIII. Összegzés	167
IX. Forrás- és irodalomjegyzék	174
IX. 1. Források	174
IX. 2. Szakirodalom	178
X. Összefoglaló.....	187

I. Bevezetés

I. 1. Témaválasztás

A hazai katolikus egyház 1956-os forradalomban vállalt szerepéről, illetve a forradalom bukását követően a pártállami hatalom részéről az egyházat ért retorziós intézkedésekről az 1989–90-es rendszerváltozást követő mintegy bő három évtized során számos írás született szakavatott történészek tollából. A minél teljesebb kép megrajzolása azonban még rendkívül sok kutatást igényel. Doktori értekezésemmel ezen feltáró munkából szeretnék részt vállalni azáltal, hogy a témakörben részletekbe menő vizsgálódást folytatok a győri püspökség vonatkozásában, amely mint minden egyházmegye, a katolikus egyház fontos, lényegi egységének számít.

Munkám fókuszában nem az egyházmegye különböző településein élő hívők, illetve az ott szolgáló papság tevékenységének, valamint meghurcolásának szisztematikusan bemutatása áll, hanem sokkal inkább az egyházmegye központjára, az idős és betegeskedő főpásztor környezetében működő papság történetére koncentrálok.

Az értekezés hiánypótló kíván lenni, hiszen a püspökség története ezen szeletének feltárása részletekbe menő igénnyel mindeztidáig váratott magára. A munka egyben úttörőnek is tekinthető, mivel a magyarországi katolikus egyházmegyék egyikére vonatkozóan sem történt hasonló, szisztematikus feltárás az 1956-os forradalom, illetve az azt követő megtorlás időszakáról.

Kutatásaim során, az alábbi kérdésekre igyekszem választ találni:

1. Mennyiben illeszkedik a győri püspökség, illetve az egyházmegye központjában szolgáló papság forradalmi tevékenysége az országos trendbe, amely szerint a katolikus egyház nem vállalt kezdeményező, vezető szerepet a magyar szabadságért folytatott küzdelem idején.
2. Mennyiben vállalt szerepet az egyház közvetlenül a forradalom leverését követő hónapokban Győr városában a bajba jutottak, a segítséget szenvedők konkrét és hathatós segítségével? Kísérletet teszek ezen vizsgálat részeként a győri karitás forradalommal kezdődő, majd fél éven át tartó működésének feltárására, amelynek története fontos elemként szolgál az 1956. október végén Magyarországra megindult külföldi segélyezés képének megrajzolásához is.

3. Kimutatható-e az összefüggés a győri egyházmegye részére érkező külföldi segélyezés mértéke és a püspökség földrajzi elhelyezkedése között?
4. A püspökség milyen – a hatalom által illegálisnak minősített – külföldi kapcsolatokat épített ki, illetve tartott fenn? Az általam vizsgált időszakban a hazai katolikus egyház életében döntő jelentőségű volt a hatalom megkerülésével folytatott titkos kapcsolattartás az egyetemes egyházzal. Ez ugyanis némileg rést nyitott a hazai egyházak elszigetelésére irányuló pártállami törekvés falán. Továbbá keresem a választ arra, hogy a titkos érintkezés ezen útvonalai, mennyiben voltak képesek szolgálni a hazai katolikus egyház és a Szentszék kapcsolattartását?
5. A győri püspökséggel, illetve az egyházmegye központjában szolgáló papsággal szemben a forradalmat követően foganatosított retorziós intézkedések feloszthatóak-e különböző szakaszokra?
6. Meghúzódik-e egy olyan tervszerű stratégia az egyházmegye központjában foganatosított rendőri intézkedések hátterében, amely a megyéspüspök megtörését, illetve hatástalanítását akarta elérni?
7. A megtorlás időszakának egyházpolitikája hogyan érvényesült a győri püspökség vonatkozásában? Csupán lokális esetnek tekinthető az értekezésben szereplő személyek forradalmat követő meghurcolása, avagy beleilleszkedik a megtorlás folyamatának országos trendjébe?

A disszertáció témakörének időbeni behatárolásánál az 1956-os forradalom kitörését vettem alapul, mint kezdő időpontot. A záró időpont kijelölése azonban már nem köthető egyetlen eseményhez, éles határvonalhoz. Amennyiben a kutatás alapvető céljaként csupán a győri püspökség, illetve annak központjában szolgáló papság forradalmi szerepvállalását, majd a hatalom részéről válaszul érkező retorziós intézkedések feltárását, valamint mindezek tágabb egyházpolitikai kontextusba helyezését tekintenénk, 1959 illetőleg 1960 lehetne az értekezés záró időpontja. Előre kell azonban bocsátani, hogy munkám során kiemelt figyelmet kívánok fordítani az egyéni életutak további alakulására. Ennek a szempontnak az érvényre juttatása maga után vonja a megjelölt záró időpont átlépését. Amennyiben ugyanis ki szeretném mutatni a retorziós intézkedések hatását, következményeit az egyéni sorsokban, beható vizsgálatot kell végezni az 1960-as évek vonatkozásában is. Itt érhető tetten leginkább a megtorlás hosszú távú hatása az értekezés fókuszába került papok, szerzetesnővérek egyéni életében.

Külön figyelmet kívánok fordítani három – a forradalmat követő megtorlás idején fiatal – pap hosszúra nyúlt életpályájának ismertetésére. Személyes sorsukban három

egymástól nagymértékben különböző, ám mégis tipikusnak mondható papi életút története tárul fel előttünk. A Kádár-rendszer évtizedein, majd a rendszerváltozáson is átívelő pályájuk bemutatása elvezet bennünket egészen a 21. század első éveibe.

Az értekezésben szereplő egyházi személyekről, illetve a politikai rendőrség tisztjeiről, valamint mindazokról készítettem rövid életrajzot, akik a téma vonatkozásában komoly jelentőségűek. Ugyanakkor a köztörténet ismert alakjainak, továbbá az értekezés témájának tekintetében elhanyagolható szerepet játszó személyek életpályájának ismertetésétől eltekintettem.

A disszertációban felbukkanó hálózati személyek közül azok kilétét fedtem föl, akik egyrészt a téma kulcsszereplőivel személyes kapcsolatban álltak, és róluk döntő jelentőségű információval szolgáltak az állambiztonság számára, másrészt pedig azokat, akik mint a feltárt történet szereplői lettek a politikai rendőrség ügynökei.

I. 2. Források és historiográfia

I. 2. 1. Levéltári források

Doktori értekezésem megírása előtt mintegy két évtizeddel, egyetemi hallgatóként szakdolgozati témát keresve interjút készítettem Németh Béla győri egyházmegyes pappal, aki az 1956-os forradalmat követő megtorlás idején szenvedett el börtönbüntetést. Ő hívta föl a figyelmemet perének fő vádlottjára, Lányi János kanonok személyére, illetve egy a kanonok életpályáját felvillantó rövid szócikkre, amely a Győri Életrajzi Lexikonban jelent meg Magdics Erika tollából. Mivel Magdics Erika azt feltételezte, hogy Lányi János periratait – amennyiben azok fennmaradtak –, *Budapest Főváros Levéltára* (BFL) őrzi, egy vele történt konzultációt követően az említett archívumban kezdtem kutatni. Itt egy *Dr. Lányi János és társai* megnevezéssel fellelhető közel kétezer oldalas kiegészítő irategyüttesre¹ bukkantam. A bőséges dokumentumanyag jelentős hányadában 1957 szeptembere és 1959 márciusa között keletkezett, de tartalmaz a '60-as évek első feléből származó iratokat is. Magában foglalja a Lányi János és társai ellen folytatott eljárás vizsgálati szakaszában képződött dokumentumok jelentős részét, a letartóztatási és házkutatási parancsokat, kihallgatási- és tanúkihallgatási jegyzőkönyveket, önvallomásokat. Az irategyüttes tartalmazza továbbá a Budapesti Fővárosi Bíróságon lefolytatott per bírósági szakaszának dokumentumait, a vádiratot, a per

¹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai.

jegyzőkönyveit, az ítéleteket, illetve kegyelmi kérvényeket. A dokumentumanyag kiemelten fontos részét képezi doktori értekezésem forrásbázisának.

Mindezen iratok áttanulmányozását követően – a téma tágabb kontextusba helyezése, illetve kontrollforrások keresése érdekében – az *Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában* (ÁBTL) folytattam tovább kutatásaimat.

Itt kell kitérni arra, hogy az állambiztonság által keletkeztetett források, speciális jellegüknél fogva a nyomozás alapján két nagy csoportba sorolhatóak. Az első csoportba tartoznak a bizalmas vagy titkos nyomozás idején keletkeztetett iratok, amelyeket az ügynevezett operatív dossziékban gyűjtöttek össze, mint például személyi-, csoport-, illetve objektumdossziék, beszerzési és ügynöki munkadossziék. A második csoportba sorolhatóak a letartóztatással kezdődő nyílt (vizsgálati) eljárás idején keletkeztetett iratok. Ezeket a vizsgálati dossziékban helyezték el.²

Az ÁBTL-ben őrzött vizsgálati dossziék között fellelhető egy nyolc kötetből álló, kétezer oldalnál is terjedelmesebb, vizsgálati dossziésorozat, szintén *Dr. Lányi János és társai* néven³. A forrásanyag az iratőrzés általános gyakorlatának megfelelően nem tartalmazza a Lányi-per bírósági szakaszának dokumentumait, sem a '60-as évek elején írt kegyelmi kérvényeket. Mindezek kizárólag a BFL őrzésében fellelhető iratcsoportban találhatóak meg. Magában foglalja viszont az eljárás vizsgálati szakaszában keletkezett, kontrollforrásként is jól használható fogdaügynöki jelentéseket és a vizsgálat során kidolgozott, illetve végrehajtott állambiztonsági kombinációk anyagait, amelyek a BFL-ben őrzött forrásanyagban nem találhatóak meg.

Az állambiztonság gyakorlatában ugyan ritkán, de előfordult, hogy az iratok rendezésekor vizsgálati dossziékba helyeztek el bizalmas nyomozás során keletkeztetett iratokat. Ez történt az ÁBTL-ben *Dr. Lányi János és társai* néven fellelhető dokumentumanyag esetében is. Így az irategyüttes nem csupán a nyílt, hanem a bizalmas nyomozás iratanyagát is tartalmazza. Ide sorolhatóak a dossziésorozatban fellelhető ügynöki jelentések, az állambiztonság különböző feljegyzései, tervezetei, valamint összefoglaló és értékelő jelentései. Ezek nem csupán háttérinformációkat adnak az előbbi forrásanyaghoz, hanem döntő mértékben járulnak hozzá az értekezés témájának minél teljesebb körű feltárásához. Mindezen túl pedig számos ponton kontrollforrásául is szolgálnak a nyomozás nyílt szakaszában keletkeztetett dokumentumoknak.

² PETRIKNÉ VÁAMOS, 1999.

³ ÁBTL 3.1.9.V-145725/alap, 1-7. Dr. Lányi János és társai.

Kutatásaim során, – a fent említett dossziésorozaton túl – az ÁBTL-ben őrzött számos más irategyüttes forrásanyagára is támaszkodtam. A győri püspökség, illetve az egyházmegye központjában szolgáló papság 1956-os forradalom idején vállalt szerepének feltárásához elengedhetetlenül fontosnak bizonyult Bóna László⁴, valamint Búzás József vizsgálati dossziéjának⁵ tanulmányozása.

Nagy haszonnal forgattam több, bizalmas nyomozás során keletkeztetett objektumdossziét. Példaként említhető a Győr római katolikus egyházmegye megnevezésű irategyüttes⁶. Ez számos olyan ügynöki jelentést, valamint állambiztonsági feljegyzést és összefoglaló jelentést tartalmaz, amely dokumentumok nagyban hozzájárultak a kutatás során fölvetődő kérdések megválaszolásához, illetve a komplex kép megrajzolásához. Hasznosnak bizonyult a Magyar Katolikus Püspöki Kar megnevezésű objektumdosszié⁷ tanulmányozása is, amely dokumentumanyag vonatkozó forrásai segítették az 1956-os forradalmat követő megtorlás során a győri egyházmegyében foganatosított rendőri eljárások, illetve a Lányi-per tágabb egyházpolitikai összefüggéseinek feltárását. Döntő jelentőségű kontrollforrásként használtam az állambiztonság által „Csempészek” fedőnéven 1957-ben nyitott csoportdosszié⁸ vonatkozó forrásait.

Mindezen iratok mellett a téma szempontjából fontos volt több ügynöki munkadosszié áttanulmányozása. Így az állambiztonság „Kis János” fedőnevű ügynökének ügynöki munkadossziéi⁹, amely iratok bepillantást adnak a Kádár-korszak évtizedeiben szolgáló győri egyházmegye papságának hétköznapijaiba, közöttük Búzás József személyes történetébe.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára és Budapest Főváros Levéltára mellett az értekezés témájának feltárásához kutatást folytattam a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltárában, valamint a Győri Egyházmegyei Levéltárban.

A *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában* az Állami Egyházügyi Hivatal által keletkeztetett iratokat vizsgáltam.¹⁰ A forrásanyagban az értekezés témáját tekintve olyan dokumentumokat találtam, amelyek megerősítik a BFL-ben és az ÁBTL-ben megismerhető

⁴ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László.

⁵ ÁBTL 3.1.9. V–141742. Búzás József.

⁶ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye.

⁷ ÁBTL 3.1.5. O–13405/1–3.b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar.

⁸ ÁBTL 3.1.5. O–10472. „Csempészek”.

⁹ ÁBTL 3.1.2. M–38642/alap, 1. „Kis János”.

¹⁰ MNL OL XIX-A-21 Állami Egyházügyi Hivatal (1951–1989)

iratok tartalmát. Munkám során betekinttem a levéltár által digitalizált MSZMP iratokba, amelyek közül a párt 1958-as egyházpolitikai határozatait¹¹ használtam fel.

A *Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltárában* betekinttem a Győr-Sopron megyei Tanács VB egyházügyi titkárának irataiba.¹² Az 1950-es évek vonatkozásában hiányos forrásanyagban azonban az értekezésem témájához lényegyet érintő új információra nem bukkantam.

A *Győri Egyházmegyei Levéltárban* őrzött iratok között releváns adatokat találtam többek között Papp Kálmán 1956-os naplójegyzetében¹³ és Zsebedits Pál kéziratoss visszaemlékezéseiben¹⁴.

I. 2. 2. Sajtó, visszaemlékezések és forráskiadványok

A város '56-os köztörténetének bemutatásához felhasználtam a forradalom győri sajtóját. A helyi napilap, a Győr-Sopron Megyei Hírlap vonatkozó példányait a helyi könyvtárban (Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér) tekintetem át. Az értekezés témájához kapcsolódóan a korabeli napilap külön értéke, hogy megismerhetők belőle a katolikus egyház helyi szintű megnyilatkozásai az események kapcsán.

Doktori munkám megírásához felhasználtam kéziratoss visszaemlékezéseket és saját gyűjtésem eredményeként készült interjúk anyagát is. Alkalmam nyílt még élő kortanúkat felkeresni, akik közül érdemes külön kiemelni Németh Béla és Búzás József győri egyházmegyei papok személyét. Mindketten viszonylag fiatalon éltek meg az 1956-os forradalmat, és lettek a megtorlás során foganatosított rendőri intézkedések elszenvedőivé. Németh Béla elbeszéléseinek nagy értéke, hogy emlékein keresztül betekintést nyerhettem a korabeli börtönviszonyokba. Búzás József találkozásaink során igyekezett rejteni tanúságtevő életútját. A derűs és más téren közvetlen idős pappal való beszélgetéseim során erre a témára csak nehezen, jobbra a rendelkezésre álló írott források adatainak felhozatalakor reflektált, illetve fűzött hozzá egy-egy kiegészítést.

¹¹ A Politikai Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei az MNL OL Adatbázisok Online adatbázisában szerepelnek: MNL OL M-KS 288. f. 5.cs 820. ő.e. Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottság 1958. június 10-én megtartott üléséről.

MNL OL M-KS 288. f. 5. cs 870. ő.e. Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottság 1958. július 22-én megtartott üléséről.

¹² MNL GyMSMGyL XXIII/24.

¹³ GyEL Hagyatékok, Letétek, Papp Kálmán-hagyaték, *Napló 1956*.

¹⁴ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. *Győri naplóm.*; GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. *Emlékeim „Ferencsiktől Kocsisig – és ami közte van”*.

Az értekezés forrásbázisának kuriózuma, hogy a visszaemlékezők között megszólalt az egyházi reakció elhárítás Győr-Sopron megyei vonalának munkatársa, majd vonalvezetője, Modok Árpád nyugalmazott rendőr alezredes, akinek kiterjedt interjúanyagából¹⁵ az értekezés témáját érintően egy konkrét papi pályáiv megrajzolásához használtam föl részleteket, némi bepillantást engedve ezzel a kádári állambiztonság helyi szintű működésébe.

A kéziratos visszaemlékezések és az *oral history* anyagok közös jellemzője, hogy az adatközlők túl az 1989–90-es rendszerváltozáson, az események után akár negyven-ötven évvel, idős korukban fektették papírra emlékeiket, illetve beszéltek el a történeket. Ezen források hozzájárultak az események mögött rejlő emberi érzések jobb megismeréséhez, a történelem által formált személyes életpályák, sorsok feltárásához. Mivel azonban a szubjektív életrészletek, illetve az eltelt idő során kialakult értelmezés nagyban befolyásolhatják az emlékezetet, igyekeztem ezen forrásokat rendkívül erős forráskritikai elemzés alá vetni.

Doktori disszertációm forrásbázisának áttekintése közben szót kell ejteni az általam felhasznált forráskiadványokról. Közvetlenül a rendszerváltozás után, 1991-ben egy rendhagyó forrásközlés látott napvilágot Binde Ferenc győri egyházmegyes pap és Németh László iváni történelemtanár szerkesztésében¹⁶. A dokumentumgyűjtemény a Győri Egyházmegyei Levéltár őrzésében fellelhető iratokat ad közre az egyházmegye 1945 és 1966 közötti történetéből. A kiadvány sajátossága, hogy a források azon részleteit közli csak, amelyek a szerzők számára érdekesek, illetve fontosak voltak. Ezen forrásrészleteket összekötő szöveggel fűzték össze. Az alkalmazott módszer háttérben feltételezhetően az áll, hogy a szerkesztők nem történészként jelentették meg az iratokat. A kötet tartalmaz ugyan a kutatással összefüggésbe hozható dokumentumokat, ám azok némi apróbb kiegészítésen túl, csupán az általam már megismert adatok megerősítését szolgálták.

Az általános egyháztörténeti háttér felvázolásához, illetve az értekezésben feltárt téma tágabb összefüggésbe helyezéséhez több forráskiadványt is felhasználtam. Közülük mindenképp említést érdemel Balogh Margit és Gergely Jenő munkája, amelyben a szerkesztők az állam és egyházak kapcsolatának jogi szabályrendszerének összefoglalására tettek kísérletet¹⁷. A rendkívül komoly szakmaiságról tanúskodó kiadványban közlik 1790-től 2005-ig úgy a katolikus egyházat, mind a többi felekezetet érintő jogszabályokat, nemzetközi

¹⁵ Ennek kézirata jelenleg kiadás alatt.

¹⁶ BINDES–NÉMETH, 1991.

¹⁷ BALOGH–GERGELY, 2005.

szerződéseket, kétoldalú megállapodásokat. Értekezésemben a dokumentumgyűjteményből leginkább a katolikus egyházra vonatkozó jogszabályokra hivatkoztam.

A tágabb kontextus összefüggéseinek megrajzolásához támaszkodtam Balogh Margitnak a püspöki kar 1949 és 1965 közötti üléseinek jegyzőkönyveit publikáló művére¹⁸ is.

I. 2. 3. Az értekezés témájának szakirodalma

Disszertációm megírásának kezdetén azzal szembesültem, hogy a témáról meghatározó szakirodalmi feldolgozás mindeztidáig nem született. Bár az 1945 utáni hazai egyháztörténetre vonatkozóan számos publikáció (önálló kötet, illetve tanulmány) látott napvilágot, ezek elsősorban az általános egyháztörténeti háttér megvilágításához, illetve bemutatásához nyújtottak segítséget.

A magyarországi egyházak 1945 utáni történetének historiográfiája két egymástól jól elkülöníthető szakaszra tagolható. E két szakasz között a korszakhatárt az 1989–90-es rendszerváltozás jelöli ki. Az 1989 előtt idehaza kiadott munkák magukon viselik a korszak ideológiájának lenyomatát, tanulmányozásuk, valamint felhasználásuk ennek tudatában, illetve figyelembe vételével történhet. Az ebben az időszakban publikált művek jellemzője továbbá, hogy szerzőik a forrásokhoz rendkívül korlátozott mértékben férhettek hozzá. Ebben a feltételrendszerben kezdte meg a rendszerváltozáson átívelő munkáját 1968-ban Gergely Jenő, akit a szakma az 1945 utáni magyar egyháztörténet-írás úttörőjeként tart számon.¹⁹

Részben a diktatúra által kialakított szűkös hazai keretek miatt nagy jelentőségű a külföldön dolgozó, vagy publikáló szerzők munkássága. Közülük mindenképpen ki kell emelni az 1961-ben emigrált, majd a bonni egyetemen tanító Adriányi Gábor²⁰, valamint az ugyan itthon élő, ám külföldön publikáló Salacz Gábor nevét, akinek a kutatásaira nagyban támaszkodtam. A rendszerváltozás hajnalán, 1988-ban külföldön megjelent kötete²¹ segítségemre volt a Rákosi-korszak egyházüldözésének bemutatásában. A szabad világban kiadott írások jelentőségét növeli, hogy azokkal szerzőik a pártállam időszakában igyekeztek ráirányítani a figyelmet a vasfüggöny mögött élő egyházak sorsára.

A rendszerváltozás után új lendületet kapott a második világháborút követő évtizedek egyháztörténetének kutatása, amelyet jelentősen előmozdított, hogy egyre inkább

¹⁸ BALOGH, 2008. a.

¹⁹ A 2009-ben meghalt professzor több mint 200 publikációjával, kutató és oktató munkájával óriási életművet hagyott maga után.

²⁰ Az 1945 utáni egyháztörténet témakörében megjelent két fontos kötete: ADRIÁNYI, 2004.; ADRIÁNYI, 2005.

²¹ SALACZ, 1988.

hozzáférhetővé váltak a levéltári források, illetve a szabadság légkörében tér nyílt a személyes élettörténetek, a megélt történelem elbeszélésére.

Hetényi Varga Károly több száz papot, illetve szerzetest fölkeresve gyűjtötte össze a nyilas uralom²² és a pártállami diktatúra áldozatául esett számos egyházi személy emlékanyagát²³. A történészi igénnyel megírt munkák közül disszertációm témáját érintően elsőként az ő kiadványsorozata említhető, mivel egy-egy rövid szócikkben emléket állít az 1956-os forradalmat követő megtorlás áldozatául esett győri egyházmegyes papoknak is.

Az 1945 utáni magyar egyháztörténet kutatóinak sorában mindenképp meg kell említeni Lénárd Ödön piarista szerzetest, aki a diktatúra idején leghosszabb börtönbüntetést elszenvedett papként személyes tapasztalatainak háttérével vállalkozott a levéltári források vizsgálatára²⁴.

Egy következő, fiatalabb egyháztörténész nemzedék is megkezdte tudományos munkáját a rendszerváltozással kialakult új feltételrendszerben. Gergely Jenő művét folytatta tanítványa, Balogh Margit, aki rendkívül alapos szakmaisággal megírt nagyszámú publikációjában tárta fel széles összefüggéseiben az elmúlt évtizedek során a hazai katolikus egyház közelmúltjának számos részletét²⁵. Külön említést érdemel Mindszenty József bíboros életútját bemutató monografikus írása²⁶. A szerző több művét használtam fel témám háttérének megrajzolásához.

A fiatalabb történészi nemzedék sorát folytatva meg kell említeni Köbel Szilvia nevét, aki 2005-ben megjelent doktori disszertációjában²⁷ a pártállam és az egyházak kapcsolatrendszerét mutatta be. Mikó Zsuzsanna maradandó érdemeket szerzett az egyházi személyekkel szemben lefolytatott perek feltárásában²⁸. Wirthné Diera Bernadett doktori értekezésében pedig az 1960-as évek elejének nagy egyház elleni persorozatát vizsgálta²⁹. Szabó Csaba fő kutatási területe a hazai egyházpolitika, illetve a Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolata az 1960-as években³⁰. Példaértékűek az evangélikus egyház saját

²² Ezen a korszakon már a '80-as években dolgozott.

²³ A papokról megjelent három kötete: HETÉNYI VARGA, 1994.; HETÉNYI VARGA, 1996.; HETÉNYI VARGA, 2004.; a szerzetesekről megjelent két kötete: HETÉNYI VARGA, 2000.; HETÉNYI VARGA, 2002.

²⁴ Például: LÉNÁRD, 1991.; LÉNÁRD, 2008.

²⁵ Például: BALOGH, 2007.; BALOGH, 2008.; BALOGH, 2012.

²⁶ BALOGH, 2015.

²⁷ KÖBEL, 2005.

²⁸ Például: MIKÓ, 2016.; MIKÓ, 2017.

²⁹ WIRTHNÉ DIERA, 2015.

³⁰ Például: SZABÓ, 2001.; SZABÓ, 2005.; SZABÓ, 2007.; SZABÓ, 2008.; Balogh Margittal közösen publikált műve: BALOGH–SZABÓ, 2002.

közelmúltjának megismerésére tett lépései, amely munkát Mirák Katalin neve fémjelzi³¹. Az elmúlt években behatóan foglalkozott a református egyház második világháború utáni történetével Földváryné Kiss Réka³², a kiségyházak vonatkozásában pedig Rajki Zoltán³³.

Soós Viktor Attila komoly munkát végzett az Állami Egyházügyi Hivatal működésének feltárása³⁴ terén. A kutató foglalkozott a győri egyházmegye 1945 utáni történetével is. Témám tekintetében figyelmet érdemel rövid tanulmánya, amely Papp Kálmán győri megyéspüspök 1956-os forradalom napjaiban keletkezett naplójegyzetét³⁵ mutatja be. Publikációja úttörő jellegű, mivel szakirodalmi feldolgozásként, bár röviden, mégis elsőként, némi bepillantást enged a győri püspökség történetébe az 1956-os forradalom idején.

Kálmán Peregrin többek között az 1956-os forradalmat követő megtorlás egyházpolitikáját vizsgálta³⁶. A Szentszék és a hazai egyház kapcsolattartásának lehetőségeit a Grósz József kalocsai érsekről folytatott kutatása részeként tárgyalta, szót ejtve Zágon József Rómában élő preláthus és a győri püspökség titkos érintkezéséről³⁷.

A pártállam politikai rendőrségének működését, az állambiztonság és az egyházak kapcsolatát számos szakavatott szerző vizsgálta. Példaként említhetőek Vörös Géza részletekbe menő kutatásai³⁸, illetve Tabajdi Gábor³⁹ és Gyarmati György⁴⁰ írásai. Fejérdy András fő kutatási területe a Szentszék és a magyar állam, illetve a magyar katolikus egyház kapcsolata, valamint a II. Vatikáni Zsinat⁴¹. A békepapi mozgalom működésével foglalkozott többek között Pál József⁴². Számos életútinterjút készített és dolgozott fel Bögre Zsuzsanna, aki több írásában is vizsgálta a szerzetesnők helyzetét a pártállami diktatúra évtizedeiben⁴³.

A magyarországi szerzetesrendek közelmúltjának történetét bemutató munkák közül átfogó feldolgozásként kiemelhető Cúthné Gyóni Eszter a ciszterci rendről⁴⁴, Bánkúti Gábor a jezsuitákról⁴⁵ írt kötete.

³¹ A Magyar Evangélikus Egyház Tényfeltáró Bizottságának munkájáról többek között az ún. Háló kötetek adnak számot: HÁLÓ, 2010; MIRÁK, 2014; HÁLÓ, 2020.

³² Például: KISS, 2001.; KISS, 2003.

³³ Például: RAJKI, 2003.; RAJKI, 2011.; RAJKI, 2012.

³⁴ Például: SOÓS, 2014.

³⁵ SOÓS, 2007.

³⁶ KÁLMÁN, 2014.

³⁷ KÁLMÁN, 2011.

³⁸ Például: VÖRÖS, 2013.; VÖRÖS, 2015.; VÖRÖS, 2022.

³⁹ Például: KISS–SOÓS–TABAJDI, 2012.

⁴⁰ Például: GYARMATI, 2000.

⁴¹ Például: FEJÉRDY, 2009.; FEJÉRDY, 2011.; FEJÉRDY, 2020.; FEJÉRDY, 2021.

⁴² Például: PÁL, 1995.

⁴³ Például: BÖGRE, 2004.; BÖGRE, 2010.; BÖGRE, 2019.

⁴⁴ Például: CÚTHNÉ GYÓNI, 2017.

⁴⁵ BÁNKÚTI, 2011.

A katolikus egyház fontos, lényegi egységének számító egyházmegyék 1945 utáni történetével foglalkozó írások, 1990 előtt nem, azt követően is csupán kis számban születtek. Példaként említhetőek Mózessy Gergely tanulmányai⁴⁶ a székesfehérvári egyházmegye, illetőleg Kelemen Dávid doktori értekezése⁴⁷ a győri egyházmegye vonatkozásában.

Az értekezés témáját tekintve Kelemen Dávidnak ez a rendkívül alapos és részletekbe menő kutatása zárja a győri egyházmegyével foglalkozó írások sorát, amely Papp Kálmán egyházkormányzása (1946–1966) időszakát öleli fel. Érdeklődése fókuszában a hitélet, illetve vallásgyakorlat megnyilvánulásai álltak, ám az egyháztörténeti háttér bemutatására is gondot fordított. Ebből kifolyólag röviden érintette az egyházmegye 1956-os szerepét, a megtorlás eseményeit a Lányi-perrel együtt. Mivel kutatómunkájának célja nem ezen történések feltárása volt, ezért nem mélyedt bele részletes ismertetésükbe.

Győr város 1956-os eseményeinek köztörténetével kapcsolatban Szokolczai Attila alapos részletességű munkáit⁴⁸ tanulmányoztam. Komoly szakértelemmel megírt publikációiban azonban nem foglalkozott az egyházak forradalom alatti történetével, és a papság szerepvállalását az október-novemberi napokban éppen csak érintőlegesen említette. Ennek háttérében feltételezhetően az állt, hogy az egyházak, illetve egyházi személyek a köztörténet eseményeiben, főként pedig azok alakításában csupán kis mértékben vettek részt.

A szakirodalom áttekintésének zárásaként meg kell említeni, hogy doktori értekezésem témájának néhány részeredményéről az elmúlt évek során három alkalommal adtam számot egy-egy tanulmánykötetben, illetve folyóiratban megjelent publikációban. E három írásban az egyházmegye központjában szolgáló papság forradalmi szerepvállalásával⁴⁹, valamint Zágon József és a püspökség titkos kapcsolattartásával⁵⁰ foglalkoztam.

⁴⁶ Szerkesztésében jelent meg az egyházmegye főpásztora, Shvoy Lajos visszaemlékezése: SHVOY, 2002.; az egyházmegye segédpüspökéről, Kisberk Imréről pedig: MÓZESSY, 2007. Lásd még: MÓZESSY, 2018.

⁴⁷ KELEMEN, 2021.

⁴⁸ SZAKOLCZAI, 1996.; SZAKOLCZAI, 2002., SZAKOLCZAI, 2006.

⁴⁹ PETES, 2013., PETES, 2016. a.

⁵⁰ PETES 2016.

II. A katolikus egyház helyzete Magyarországon 1945 és 1956 között

II. 1. A katolikus egyház mozgásterének korlátozása (1945–1950)

Hazánkban a második világháborút követően mind a társadalom egészét, mind pedig a politikai berendezkedést érintően gyökeres változás vette kezdetét. Az ország a győztes nagyhatalmak megállapodásának következtében a Szovjetunió érdekszférájába került. A megszálló Vörös Hadsereg jelenléte, illetve a sztálini mintára kiépülő pártállami diktatúra uralmi rendszere súlyos következményeket hozott nemcsak az egyházak intézményes működése tekintetében, hanem a vallási közösséghez tartozás, a közösségben megélt hit szempontjából is. A marxista ideológiának megfelelően a kommunisták távlati céljai között szerepelt a vallásfelekezetek, illetve általánosságban a vallásosság felszámolása.

A koalíciós kormányzás időszakában, 1945 és 1948 között vette kezdetét a demokratizálódás jegyében az egyház és az állam jogszabályokban rögzített szétválasztása, a különböző vallásfelekezetek egyenjogúsítása, amely az 1949-es új alkotmány kihirdetésével zárult.⁵¹ Ezzel a folyamattal párhuzamosan számos, az egyházak működését korlátozó, azok ellehetetlenítését célzó intézkedés született.

Ezek között elsőként említhető a nagybirtok megszüntetését hivatott 600/1945. számú miniszterelnöki rendelet kiadása, amelynek értelmében az egyházak elveszítették a megélhetésüket, valamint az intézményeik fenntartását biztosító földvagyonuk döntő részét⁵², s ezáltal anyagi téren egyre inkább az államnak váltak kiszolgáltatottá.

1945 végén, 1946 elején állandósuló sajtótámadás kezdődött az egyházak erkölcsi értelemben vett lejáratása céljából. Az egész társadalmat súlyosan érintette a köznyelvben csak hóhértörvényként elhíresült, a köztársaság és a demokratikus államrend védelméről szóló 1946. évi VII. törvény kihirdetése.⁵³ Ez ugyanis évtizedeken át jogalapot szolgáltatott koncepciós perek sorozatának lefolytatásához, illetve számos, a hatalom által ellenségesnek minősített állampolgár elítéléséhez. Támadás indult a társadalom szövetébe sejtyszerűen beépülő vallásos egyesületek ellen is, amely 1946 júliusában jelentős számú egyházi egyesület feloszlásához vezetett.⁵⁴

⁵¹ A téma bővebb kifejtését lásd: KÖBEL, 2005.

⁵² BALOGH–GERGELY, 2005. 802–809.

⁵³ BALOGH–GERGELY, 2005. 827–828.

⁵⁴ BALOGH, 2008. 155.

Az egyházak az oktatás és nevelés területén hosszú idő óta monopolhelyzetben voltak. Ennek vetett véget az 1948. évi XXXIII. törvény, amely kimondta az iskolák államosítását.⁵⁵ Bár a kötelező hitoktatás ekkor még érintetlen maradt, a következő év szeptemberében törvényerejű rendelettel határoztak annak fakultatívvá tételéről.⁵⁶ Az iskolák mellett államosították a kórházakat, az árvaházakat és a szociális nevelőotthonokat is.⁵⁷ A koalíciós kormányzás végére megtörtént az egyházak politikai és közéleti aktivitásának visszaszorítása.⁵⁸

A vallási közösségek megtörését nemcsak törvények és rendeletek biztosították. A folyamatban egyre inkább szerepet kaptak a letartóztatások és a rendőri eljárások. A letartóztatottak száma 1947–1948-ban évi 150-200 főre volt tehető.⁵⁹

A protestáns felekezetek esetében a kommunisták a választott vezetők leváltásának taktikájához folyamodtak, hogy helyükre olyan embereket ültessenek, akik készek kiszolgálni a párt érdekeit. Ezzel sikerült a hatalom képviselőinek elérni, hogy a velük szimpatizálók kerüljenek többségbe a protestáns felekezetek élén. Az evangélikus egyház bányakerületi püspökét, Ordass Lajost⁶⁰ büntetőjogi eljárás keretében távolították el tisztségéből. 1948 szeptemberében letartóztatták, majd deviza büntett vádjával két év fegyházra ítélték.⁶¹ 1948 őszén – a személycserék következtében – elhárult az akadály az elől, hogy az állam és a protestáns egyházak, valamint az izraelita felekezet között létrejöjjön egy, a kommunista egyházpolitika érdekeit szolgáló megállapodás. Az egyezmények aláírására a református, az evangélikus, az unitárius és az izraelita felekezettel 1948. október 7. és december 14. között került sor.⁶²

A katolikus püspöki kar tagjai, részben arra hivatkozva, hogy egy átfogó megállapodásra a magyar állam és a katolikus egyház között a Szentszék jogosult, ellenálltak a hatalom kényszerítő erejének és mintegy másfél éven át sikeresen tértek ki a tárgyalások elől.

A katolikus főpapok megfélemlítésének fontos állomása volt az ellenállás szimbólumának tekintett Mindszenty József⁶³ bíboros, esztergomi érsek 1948. december 26-ai letartóztatása,

⁵⁵ BALOGH–GERGELY, 2005. 853–855.; A téma bővebb tárgyalását lásd: SZABÓ–SZIGETI, 2008.

⁵⁶ BALOGH–GERGELY, 2005. 894.

⁵⁷ BALOGH–SZABÓ, 2002. 11.

⁵⁸ A téma bővebb kifejtését lásd: BALOGH, 2008. 52–55.

⁵⁹ BALOGH–SZABÓ, 2002. 13.

⁶⁰ Ordass Lajos (Torzsa, 1901. február 6. – Budapest, 1978. augusztus 14.) 1924-ben avatták lelkésszé, vidéken segédlelkész. 1931-től Cegléden, 1941-től Budapest-Kelenföldön lelkész. 1945-től a Bányai Egyházkerület püspöke. 1947-től a Lutheránus Világszövetség alelnöke. 1948-ban letartóztatták. 1950-ben az Egyházi Különbíróóság megfosztotta püspöki tisztségétől. 1956 október elején a Legfelsőbb Bíróóság, majd az Egyházi bíróság megsemmisítette a korábban hozott ítéleteket. 1958-ban az Elnöki Tanács leirata alapján ismét elmozdították.

⁶¹ Ordass Lajos peréről bővebben lásd: BÖRÖCZ, 2012. 142–155.

⁶² BALOGH–GERGELY, 2005. 863–872., 874–885.

⁶³ Mindszenty József (Csehimindszent 1892. március 29. – Bécs, 1975. május 6.) 1915-ben szentelték pappá, Zalaegerszegen lelképásztor 1919-től. 1944-től veszprémi püspök, 1945 és 1974 között Magyarország primása,

majd a Budapesti Népbíróság által 1949. február 8-án történt életfogytiglani fegyházra ítélete.⁶⁴ A bíboros letartóztatása után a püspöki kar elnöki tisztségét, mint rangban következő, Grósz József⁶⁵ kalocsai érsek töltötte be.

A pártállami diktatúra 1949-re történő kiépülésével a hazai kommunisták a hatalom kizárólagos birtokosaként, teljes elszántsággal léptek föl a függetlenségében sok szempontból korlátozott, szinte teljesen a templomok falai közé szorított, ám még mindig ellenálló katolikus egyházzal szemben. A püspöki kar zsarolásában lélektani határpontnak tekinthető a szerzetesrendek tagjainak 1950 nyarán bekövetkezett elhurcolása. A szerzetesek mindaddig, amíg lehetett jelen voltak az élet számos területén, imádságuk és munkájuk révén szolgálták az egyházat, a társadalmat. Iskoláikban és kollégiumaikban gyermekeket és fiatalokat oktattak és neveltek, kórházakat, idősotthonokat, leányanya-otthonokat és különböző szociális intézményeket működtettek, dolgoztak a szegények, a hátrányos helyzetűek körében.⁶⁶ Az első intézkedések 1948-ban a jezsuitákat érték. A szerzetesek deportálására 1949-ben is tettek néhány kísérletet, de a tömeges kitelepítésre 1950 nyarán került sor. Az éjszaka meglepett szerzetesek 10-20 percet kaptak legszükségesebb holmijaik összecsomagolására, majd teherautókon szállították el és néhány arra kijelölt egyházi intézményben zsúfolták össze őket. Az országban ekkor 23 férfi szerzetesrend 2.582 taggal és 40 női szerzetesrend 8.956 taggal, összesen tehát 63 rend 11.538 taggal működött.⁶⁷

A püspöki kar tagjai – elsősorban a szerzetesek megmentésének reményében – engedtek a hatalom nyomásának, így megkezdődtek a tárgyalások az egyház és az állam képviselői között. Az 1950 június végén kezdődő egyeztetések mintegy két hónapon át folytatódtak. A kényszerű megállapodást a püspöki kar nevében és megbízásából Grósz József kalocsai érsek írta alá 1950. augusztus 30-án, majd Czapik Gyula⁶⁸ egri érsek, Dudás

esztergomi érsek. Letartóztatása után 1949. február 8-án életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A Gyűjtőfogházban és a Conti utcai börtönben raboskodott. 1955-től szigorú házi őrizetben tartották. 1956. október 30-án kiszabadult. A forradalom bukása után az amerikai követségen keresett menedéket, melyet csak 15 év múlva hagyott el. 1971-től a bécsi Pázmáneumban élt. 1974 decemberében VI. Pál pápa megüresedettnek nyilvánította az esztergomi érseki széket.

⁶⁴ BALOGH, 2015. 803–937.

⁶⁵ Grósz József (Féltorony, 1887. december 9. – Kalocsa, 1961. október 3.) 1911-ben szentelték pappá. 1928-tól győri segédpüspök. 1936-tól a szombathelyi egyházmegye apostoli adminisztrátora, 1939-től megyéspüspöke. 1943-tól kalocsai érsek. 1951. május 18-án letartóztatták, és június 28-án koncepciós perben 15 év börtönre ítélték. 1956-ban az Elnöki Tanács kegyelemben részesítette. 1956-tól haláláig a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke.

⁶⁶ TOMKA, 2005. 20.

⁶⁷ BALOGH–SZABÓ, 2002. 14.

⁶⁸ Czapik Gyula (Szeged, 1887. december 3. – Budapest, 1956. április 25.) 1910-ben szentelték pappá. Szegeden és Temesváron teológiai tanár, illetve papnevelő intézeti aligazgató. 1939-től veszprémi püspök, 1943-tól egri érsek. Tagja volt a Béketanácsnak és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa elnökségének.

Miklós⁶⁹ hajdúdorogi, Shvoy Lajos⁷⁰ székesfehérvári és Pétery József⁷¹ váci megyéspüspök is ellenjegyezte.⁷² A megegyezésben a püspöki kar elismerte a Magyar Népköztársaság államrendjét és alkotmányát; vállalta, hogy határozottan elutasít minden, bárhonnan jövő, a Magyar Népköztársaság állami és társadalmi rendje ellen irányuló felforgató tevékenységet; felszólítja a katolikus hívőket, hogy vegyenek részt a munkásosztály életszínvonalának emeléséért végzett munkában; támogatja a békéért folyó mozgalmat. A Magyar Népköztársaság kötelezte magát arra, hogy biztosítja a vallásszabadságot; hozzájárul nyolc katolikus iskola visszaadásához, valamint ahhoz, hogy ezekben az iskolákban a tanítás ellátására meghatározott számban szerzetesek működjenek; vállalta, hogy a többi vallásfelekezettel már megkötött megegyezés szellemében kész gondoskodni a katolikus egyház anyagi szükségleteinek fedezéséről.

A megállapodást az Elnöki Tanács 1950. évi 34. számú törvényerejű rendelete követte, amely hazánk területén négy rend – bencések, ferencesek, piaristák, szegény iskolanővérek – kivételével valamennyi szerzetesrend működési engedélyét megvonta.⁷³ A legális keretek között megélt szerzetesi életforma csupán kevesek privilégiuma maradt. A négy rend engedélyt kapott rendenként két gimnázium fenntartására, ahol az oktatás és nevelés feladatát szerzetesek láthatták el.

Amíg az állam és az egyház képviselői között a tárgyalások folytak, 1950. augusztus 1-jén megalakult a Katolikus Papok Országos Békebizottsága.⁷⁴ A hatalom szándéka a szervezet létrehozásával egyrészt az volt, hogy megosztottságot támasszon a főpásztorok és a lelkipásztorkodó papság, valamint a hívők között, másrészt pedig olyan, a rendszerhez hű papokat gyűjtött egybe, akik közül a fontosabb egyházi pozíciók betöltésénél szóba jövő embereket kívánta kiválasztani. A pártállami erők és a békepapság kölcsönös támaszt nyújtott egymásnak a püspöki karral szemben.

⁶⁹ Dudás Miklós (Máriapócs, 1902. október 27. – Nyíregyháza, 1972. július 15.) 1920-ban lépett be a bazilita rendbe. 1927-ben szentelték pappá. 1928 és 1932 között a rend kisbereznai monostorában tanár, majd Munkács-Csernekhegyen novíciusmester. 1932-től Máriapócson házfőnök, 1933-tól egyben a rend magyar ágának főnöke. 1939-től hajdúdorogi megyéspüspök. 1944-ben a Munkácsi Egyházmegye, 1946-tól a Miskolci Apostoli Exarchátus apostoli kormányzója is.

⁷⁰ Shvoy Lajos (Budapest, 1879. március 9. – Budapest, 1968. január 21.) 1901-ben szentelték pappá. A Regnum Marianum templom építtetője és első plébánosa. 1927-től székesfehérvári megyéspüspök.

⁷¹ Pétery József (Miskolc, 1890. június 21. – Hejce, 1967. november 25.) 1912-ben pappá szentelték, az egri papnevelő intézet dogmatika tanára, majd lelki igazgatója. Székesegyházi plébános Egerben 1938-tól. 1942-től váci megyéspüspök. 1953-tól a hatóságok házi őrizetben tartották Hejcén.

⁷² BALOGH–GERGELY, 2005. 944–946.; A témáról bővebben lásd: GERGELY, 1990.; FEJÉRDY, 2020.

⁷³ BALOGH–GERGELY, 2005. 947–948.

⁷⁴ PÁL, 1995. 23.

II. 2. A katolikus egyházzal kötött megállapodástól az 1956-os forradalom kitöréséig

Az állam és a katolikus egyház között megkötött megállapodást követően a hatalom támadásai az egyház ellen még inkább fokozódtak. 1951 májusában az 1951. évi I. törvénnyel felállították az Állami Egyházügyi Hivatalt (ÁEH), amelynek feladata a pártvezetés szintjén kialakított egyházpolitikai koncepciók, döntések végrehajtása és végrehajtatása lett.⁷⁵ Az ÁEH a püspöki székhelyekre egyházügyi megbízottat, a megyei tanácsokhoz egyházügyi főelőadót nevezett ki, akiknek feladatkörébe tartozott az egyházpolitikai rendelkezések betartatása, az egyházi tevékenységek ellenőrzése.

Itt érdemes röviden kitérni arra, hogy a pártállami diktatúra évtizedeiben a hatalom egyházpolitikai irányelveit az állampárt, illetőleg annak határozatai szabták meg. Megvalósításukért pedig elsősorban az Állami Egyházügyi Hivatal és a politikai rendőrség együttesen volt felelős. Ez utóbbi feladatai között a nyílt rendőri intézkedések mellett – illetve idővel azok helyett – egyre fontosabbá vált a titkos operatív eszközök és módszerek alkalmazásával történő megelőző, befolyásoló állambiztonsági tevékenység. A politikai rendőrség eszköztárában döntő jelentőségű volt az egyházakon belüli hálózatépítés, amelynek köszönhetően az ügynökökön keresztül nemcsak a vallásfelekezetek ellenőrzése, hanem azok irányítása, illetve formálása is komoly mértékben valósulhatott meg.⁷⁶

1951 májusában, az Állami Egyházügyi Hivatal felállításával egy időben, letartóztatták a püspöki kar elnökét, Grósz József kalocsai érseket, majd koncepciók per keretében számos vádlott-társával együtt tizenöt év börtönbüntetésre ítélték.⁷⁷

Az 1951. június 5-én tartott püspökkari konferencián a rangban következő Czapik Gyula egri érsek fölterítette a kérdést ordinárius társainak: kapott-e közülük valaki Grósztól, vagy Rómából megbízást a püspöki kar elnöki posztjának betöltésére vonatkozóan. Nemleges válaszukat követően Czapik vállalta a tisztséget. A hatalommal szemben elődjénél hajlékonyabb magatartást képviselő főpap a konferencia tagjainak azt ígérte, az egyház törvényeivel ellentétesen nem cselekszik, de áldozatot kell hozni, hogy a helyzetet az állam tovább ne nehezítse. Majd azt kérte, hogy az intézkedések szelleme inkább a tűrés legyen, mint a helyzet nehezebbé tétele.⁷⁸

⁷⁵ KÖBEL, 2005. 62–63. Az ÁEH tevékenységéről bővebben: SOÓS, 2014.; KÖBEL, 2000.; KÖBEL, 2001.; KÖPECZI BÓCZ, 2004.

⁷⁶ A témához bővebben lásd: VÖRÖS, 2013.; VÖRÖS, 2015.; VÖRÖS, 2022.

⁷⁷ BALOGH–SZABÓ, 2002. 29., 54.

⁷⁸ SALACZ, 1988. 105.

Rákosi a Grósz-per okozta ijedséget kihasználva, a katolikus főpapok mind teljesebb megfélemlítésére készült. Egy alkalommal éjszaka magához hívatta Czapikot. Az érsek később úgy nyilatkozott püspöktársainak, hogy úgy beszélt vele, mint egy kocsisal. Püspökökre nincs szüksége – mondta Rákosi – talál majd tizennégy papot, akikkel elkormányoztatja az egyházmegyéket. Czapik súlyos és hosszas tárgyalásokat folytatott Kossa Istvánnal⁷⁹ az Állami Egyházügyi Hivatal elnökével is.⁸⁰ 1951. június 23-án rövid időre házi őrizetbe vették Hamvas Endre⁸¹ csanádi, Badalik Bertalan⁸² veszprémi, Pétery József váci és Shvoy Lajos székesfehérvári püspököt és békepapok helynöki és irodaigazgatói kinevezésére kényszerítették őket.⁸³

Az 1951. július 3-ai püspökkari értekezleten Czapik arról beszélt a főpapoknak, hogy történelmi időket élnek, és súlyos kötelességek nehezeden rájuk. A helyzet komoly és az állam erős lépésekre van elszánva, de lehetőséget is nyújt elkerülésükre.⁸⁴ Beszámolt arról is, hogy július 2-án hivatalos értesítést kapott, miszerint papok mindennemű áthelyezése egy éven át, csak az ÁEH hozzájárulásával történhet. A dispoziciókba való beavatkozást azonban a szokásjogra hivatkozva az egy év leteltével is tovább gyakorolták.⁸⁵ A püspökkari konferenciával egy időben az Elnöki Tanács meghozta az 1951. évi 20. számú törvényerejű rendeletet, amelynek értelmében érseket, címzetes érseket, püspököt, segédpüspököt, apátot és szerzetesrendi tartományfőnököt Magyarország területére csak a Népköztársaság Elnöki Tanácsának előzetes hozzájárulásával lehetett kinevezni.⁸⁶

⁷⁹ Kossa István (Balatonlelle, 1904. március 31. – Budapest, 1965. április 9.) Keszthelyen érettségizett, majd Budapesten villamoskalauz. 1923-ban belépett a Szociáldemokrata Pártba. 1933-ban a baloldali Villamos Szövetség főtítkáráként letartóztatták. 1942-ben büntetőszázaddal a frontra vitték, átjutott a szovjet csapatokhoz. A Szovjetunióban elvégezte az antifasiszta iskolát, 1944 novemberében pártmegbízatással hazatért Magyarországra. 1945–1948 között a Szakszervezeti Tanács főtitékára, 1945-től az MKP Központi Vezetőségének tagja, országgyűlési képviselő. 1948 és 1950 között iparügyi-, majd pénzügyminiszter. 1951-től az ÁEH első elnöke, majd 1953-ig kohó- és gépipari miniszter. 1955-ben az Országos Tervhivatal elnökének első helyettese. 1956. október 27. – november 3. és 1956. november 12. – 1957. között a forradalmi munkáspárt kormány pénzügyminisztere, majd 1963-ig közlekedés- és postaügyi miniszter. Haláláig az MSZMP Központi Bizottságának tagja.

⁸⁰ SALACZ, 1988. 109.

⁸¹ Hamvas Endre (Piszke, 1890. február 27. – Kalocsa, 1970. április 3.) 1913-ban szentelték pappá. 1944-től csanádi püspök. 1950 és 1956 között esztergomi apostoli adminisztrátor. 1961-től a püspöki kar elnöke. 1964-től kalocsai érsek.

⁸² Badalik Bertalan (Hódmezővásárhely, 1890. december 10. – Budapest, 1965. október 10.) 1908-ban lépett be a domonkos rendbe, 1914-ben szentelték pappá. Budapesten, majd Szombathelyen plébános. 1933-ban az osztrák és magyar, később az önálló magyar domonkos rendtartomány főnöke. 1949-ben veszprémi püspök. 1957-ben a hatóságok eltávolították egyházmegyéjéből. Hejccén, majd 1964-től Budapesten tartották házi őrizetben.

⁸³ BALOGH–SZABÓ, 2002. 58.

⁸⁴ SALACZ, 1988. 109.

⁸⁵ SALACZ, 1988. 111.

⁸⁶ BALOGH–GERGELY, 2005. 959.

1951. július 21-én a püspöki kar tagjai, valamint a működési engedéllyel rendelkező négy szerzetesrend elöljárói – a hatalom nyomásának engedve – esküt tettek az Országházban a Magyar Népköztársaság alkotmányára.⁸⁷

1952 februárjában a veszprémi szemináriumban az Állami Egyházügyi Hivatal megbízottja a kispapok faliújságáról elkobzott két lapot. Az egyikken Mindszenty arcképe alatt a következő írás állt: „1949. február 3. – 1952. február 3. Ma van három éve annak, hogy a Népbíróság megkezdte a Mindszenty-per tárgyalását. Imádkozzunk a rettenthetetlen főpásztorért, aki még mindig börtönben szenved a magyar nép bűneiért!”⁸⁸ Megtorlásul Major Kálmán⁸⁹ spirituális és öt papnövendék letartóztatására, majd elítélésére, valamint a szeminárium felosztatására került sor.⁹⁰ Március 4-én a Magyar Katolikus Püspöki Kar a többi felekezet példáját követve, táviratban üdvözölte a hatvanadik születésnapját ünneplő Rákosi Mátyást. A táviratban az alábbi szöveg állt: „Fáradhatatlan törekvése, mellyel országunk és nemzetünk javát szolgálja, eredményeiben további sikerre vezessen.”⁹¹ A Katolikus Papok Országos Békebizottsága ugyanekkor „lelki örömmel és szíve szeretetével” üdvözölte a nagy államférfiút, akinek „bölcssége az állam és egyház ügyeinek rendezésében is mindenkor olyan megnyugtató és eredményes módon nyilvánult meg”⁹².

A június 4-én tartott püspökkari konferencia kénytelen volt tudomásul venni az Állami Egyházügyi Hivatal közlését, miszerint a következő tanévtől, csak négy vidéki papnevelő intézet fönntartását engedélyezik. Ezzel megszűnt hat vidéki szeminárium, de megmaradhatott a Budapesti Központi Hittudományi Akadémia, a nyíregyházi görögkatolikus, továbbá négy vidéki, vagyis az esztergomi, a győri, az egri és a szegedi szeminárium.⁹³

1953. március 5-én meghalt Sztálin. A szovjet pártvezér halála után küzdelem indult a Szovjet Kommunista Párton belül a hatalom megszerzéséért. Mindezen történések következtében változások indultak meg nemcsak a Szovjetunióban, hanem a szovjet érdekszférába tartozó kelet-közép-európai országokban is. 1953. július 3-án szovjet utasításra hazánk miniszterelnöke Nagy Imre lett, akinek vezetésével enyhülés, illetve reformfolyamat

⁸⁷ Az eskü szövegét és az eskütételről készült filmet közli: *Filmhíradók Online* – A Római Katolikus Püspöki Kar eskütétele 1951. július 21-én.

⁸⁸ ÁGOTHA, 1995. 96.; SALACZ, 1988. 114.

⁸⁹ Major Kálmán (Gyepükaján, 1919. szeptember 8. – Székesfehérvár, 1995. március 23.) 1943-ban szentelték pappá. Káptalantótiban, Nagykanizsán káplán. 1946-tól a veszprémi szeminárium tanára, illetve spirituális. 1952-ben letartóztatták, 9 évre ítélték. 1956-ban szabadult. Köveskálon kisegítő plébánoshelyettes, 1960-tól Kísgörbön káplán. 1961-ben fölmentették a szolgálat alól. 1966 és 1978 között Mernyén sekrestyés és harangozó. 1979-ben vonult nyugalmába.

⁹⁰ ÁBTL 3.1.9. V–82902. Major Kálmán és társai.

⁹¹ SALACZ, 1988. 114.

⁹² SALACZ, 1988. 114.

⁹³ BALOGH, 2008. a. 423.

ment végbe az országban.⁹⁴ A lakosság a várható változásokról a miniszterelnök programbeszéde nyomán szerzett tudomást. Nagy Imre szavai reményt keltettek úgy a főpásztorok és a papság, mind a hívők körében.

A törvénytelenések megszüntetésének egyik első jele az volt, hogy az ordináriusoknak visszaadatták az ÁEH egyházmegyei megbízottai által korábban elvett püspöki pecsétet. A főpásztorok számára lehetővé tették, az internálások 1953 július végén történt megszüntetésével, illetve az augusztus 20-ai amnesztiával szabadult papok disponálását. Erre vonatkozóan a hatalom azt a kikötést tette, hogy az ilyen papok előző működési helyükre nem helyezhetőek vissza, ha ordináriusaik mégis ezt akarnák, akkor erről az Állami Egyházügyi Hivatallal kell külön tárgyalniuk.

Közben Czapik Gyula egri érsek egy, az Állami Egyházügyi Hivatal által előkészített tárgyalásra készült Nagy Imrével, ezért kérte a főpásztorokat: panaszaikat tudassák Hamvas Endre csanádi püspökkel. Czapik, Hamvas és Papp Kálmán⁹⁵ győri megyéspüspök 45 pontban foglalták össze a tárgyalásra tűzendő kérdéseket, de az Állami Egyházügyi Hivatal ebből csak 31 pontot engedélyezett. Az október 27-én sorra kerülő tárgyaláson azonban kevés lényeges kérdéstről eshetett szó. Azt sikerült elérni, hogy a kórházakban ápolt betegek és a szociális otthonok lakói írásbeli meghatalmazás és láttamozás nélkül kérhettek papot magukhoz. A börtönök látogatását és a halálra ítélték gyóntatását a papok számára ezután sem engedélyezték.⁹⁶ Nagy mértékű ellenőrzést jelentett továbbra is, hogy az elsőáldozásra, bérmlásra előkészítő oktatás helyét és idejét, valamint az oktató lelkész nevét be kellett jelenteni az illetékes tanácsnál.

A Nagy Imrével folytatott tárgyalások után az Állami Egyházügyi Hivatal külön is megígérte, hogy a hittanbeíratások zavartalanok lesznek. Az ígéret azonban nem teljesült, ugyanis a visszaélések tovább folytatódtak. 1954 áprilisában még jóval a tanév befejezése előtt öt megyében beszüntették a hitoktatást. Ezt követően Czapik újra tárgyalt az Oktatásügyi Minisztériummal, kérve, hogy az iskolai beíratások alkalmával azonnal lehessen a hitoktatásra is jelentkezni. A Minisztérium ezt azzal utasította el, hogy hittanra külön, később megállapítandó időben kell jelentkezni, írásban, mindkét szülő aláírásával, és személyesen az egyik szülőnek a gyermekkel együtt.⁹⁷

⁹⁴ ROMSICS, 2005. 254–256.

⁹⁵ Papp Kálmán (Sopron, 1886. február 28. – Győr, 1966. július 28.) 1908-ban szentelték pappá. Az első világháború idején tábori lelkész. 1920-tól plébános Rőjtökmuzsajon, 1925-től városplébános Sopronban. 1926-tól kerületi esperes, illetve tanfelügyelő. 1946-tól győri püspök.

⁹⁶ SALACZ, 1988. 120–121.

⁹⁷ SALACZ, 1988. 122–123.

A Nagy Imre irányában megnyilvánuló bizalom jele volt, hogy a Hazafias Népfrent megalakításának előkészítő értekezletén 1954. október 23–24-én a főpapok közül részt vett Czapik Gyula és Hamvas Endre is. A reményeket tovább erősítette az, hogy 1954 októberében Nagy Imre nyíltan bejelentette az ártatlanul bebörtönzöttek szabadon bocsátását. Az enyhülési folyamatba vetett bizakodás azonban nem tarthatott sokáig, mivel Moszkva támogatását Nagy Imre csupán 1954 végéig, 1955 elejéig tudhatta maga mögött. 1955. április 18-án megtörtént a reformokat képviselő miniszterelnök leváltása, akinek utóda a Rákosi befolyása alatt álló fiatal Hegedüs András lett.⁹⁸

1955. május 11-ére az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, Horváth János⁹⁹ magához rendelte a püspöki kar tagjait és arról beszélt nekik, hogy az állam nem csak teljesítette, hanem túlteljesítette az 1950-ben kötött megállapodásban foglaltakat. Ezzel szemben egyházi részről zavaró mozzanatok észlelhetők. Horváth János azt kívánta, hogy a papság tevékenyen működjön közre, illetve segítse a kormányt a békeharcban. Czapik érsek kijelentette, hogy az egyház teljesíti az egyezményben foglaltakat, de őket egyaránt köti az isteni és az egyházi törvény.¹⁰⁰ Ezt követően nem sokkal a békeharc támogatásában maga Czapik járt elől, amikor 1955. június 22-én az egyik vezető békepap, Mag Béla¹⁰¹ kíséretében részt vett a Helsinkiben rendezett Béke Világtalálkozón.¹⁰²

1955. július 7-én a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottsága határozatot hozott Mindszenty József börtönbüntetésének megszakításáról, melyre július 16-án került sor. Még ugyanebben az évben október 14-én Grösz József kalocsai érsek börtönbüntetését is megszakították. Mindkettőjüket kényszerlakhelyre szállították át. 1955 őszén az államnak nagy szüksége volt az egyház támogatására a mezőgazdasági munkákra való biztatás céljából. A békepapság közvetítésével sorra adatták ki az ordináriusokkal az őszi mezőgazdasági munkák végzését sürgető körleveleket. Mindeközben tovább folytak a hitoktatás

⁹⁸ ROMSICS, 2005. 258–259.

⁹⁹ Horváth János (Kispest, 1921. október 4. – Budapest, 1988. április 22.) Eredeti foglalkozása vasesztergályos. 1936-ban kapcsolódott a munkásmozgalomhoz, 1939-ben felvették a Kommunisták Magyarországi Pártjába. 1951-től az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyettese, 1952 és 1959 között elnöke. 1959-től 1972-ig a Textilalkatrészgyártó Vállalat igazgatója.

¹⁰⁰ SALACZ, 1988. 124.

¹⁰¹ Mag Béla (Kevermes, 1910. szeptember 22. – Budapest, 1983. december 30.) 1934-ben szentelték pappá. Szőregen, majd Szegeden káplán. 1941-ben Makó-Bogárzó tanya lelkésze, 1949-ben Nagykamarás plébánosa. 1951-ben az esztergomi főegyházmegyébe került, ahol Budapesten helynökségi titkári kinevezést kapott. 1952-től Terézvárosban plébános, 1957-től az Alkantarai Szent Péter templom igazgatója. A papi békemozgalomban kezdettől fogva részt vett, az Opus Pacis igazgatója.

¹⁰² SALACZ, 1988. 224.

akadályozását célzó intézkedések.¹⁰³ Az országban egyre inkább úrrá lett az általános elégedetlenség.

1956. április 25-én, súlyos betegség következtében meghalt Czapik Gyula egri érsek. Már halálát megelőzően fölvetődött a hatalom részéről a püspöki kar elnöki tisztségének a pártállam egyházpolitikai érdekeinek megfelelően történő betöltése. Ennek jegyében tárgyalási folyamat kezdődött az Állami Egyházügyi Hivatal, valamint Grósz József, illetve a püspöki kar között. A megbeszélések eredményeként 1956 májusában a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa Grósz József kalocsai érseket kegyelemben részesítette, lehetővé téve számára egyházmegyéje kormányzását, illetve visszatérését a püspöki kar elnöki tisztségébe, amely Czapik halálával vált betöltetlenné.¹⁰⁴

A szabadságát visszanyert főpap – nyilvánvalóan az Állami Egyházügyi Hivatallal egyeztetett – nyilatkozatában arról beszélt, hogy főpásztori működésében folytatni kívánja az elhunyt Czapik érsek helyesnek bizonyult irányvonalát. A június 13-án tartott püspökkari konferencián ugyanakkor rámutatott néhány, az egyházat érintő súlyos kérdésre, közöttük szólt Mindszenty sorsáról. Néhány nappal korábban külföldi újságírók előtt pedig arról beszélt, hogy az 1950-ben kötött egyezmény aláírása óta az egyház és állam viszonya nem volt súrlódásmentes.¹⁰⁵

1956. június 29-én XII. Piusz pápa¹⁰⁶ egy apostoli levélben fordult a vasfüggöny mögötti államokban élő hívekhez, kérve őket, hogy minden üldözés és szenvedés ellenére tartsanak ki hitükben.¹⁰⁷ Közben a püspöki kar számára a hatalom lehetővé tette, hogy képviselőik tárgyaljanak Hegedüs András miniszterelnökkel. A megbeszélendő témák között szerepelt a püspökök diszpozíciós jogának visszaállítása és a hívők vallásszabadságának kérdése. Ez utóbbira példaként szolgált, hogy a tanulóknak iskolai kirándulásokkal akadályozták a vasárnapi szentmisén való részvételt, illetve, hogy a termelészövetkezetek vezetői esetenként megtiltották a templomba járást és a szentségek vételét.

A miniszterelnökkel folytatott tárgyalásra július 10-én került sor, melyen a püspöki kar részéről Grósz, Hamvas és Papp Kálmán vettek részt. A megbeszélés nagy áttörést nem

¹⁰³ SALACZ, 1988. 125–126.

¹⁰⁴ KÁLMÁN, 2011. 17–18.

¹⁰⁵ SALACZ, 1988. 127.

¹⁰⁶ XII. Pius, Pacelli, Eugenio Maria Giuseppe Giovanni (Róma, 1876. március 2. - Róma, 1958. október 9.) 1899-ben szentelték pappá, 1901-től az Államtitkárság munkatársa, 1909-től a pápai diplomácia tanára. 1911-től a külügyi kongregáció munkatársa. 1917-ben püspökké szentelték. 1920-tól pápai nuncius Berlinben. 1929-től bíboros. 1930-tól vatikáni államtitkár. 1939-től 1958-ig állt a katolikus egyház élén.

¹⁰⁷ ADRIÁNYI, 2004, 22.

hozott, de néhány kérdésben sikerült kisebb eredményeket elérni.¹⁰⁸ Augusztus 9-én a püspöki karban ismételten szóba került, hogy a püspökkari értekezletek bizalmas jellegűek, ennek ellenére már aznap délután az ÁEH-ban és a békepapok központjában mindenről tudnak. A terhesség megszakítását megengedő állami rendelettel szemben a püspöki kar körlevelet adott ki szeptember 12-ei keltezéssel, mely október 14-én került felolvasásra.¹⁰⁹

Az egyre növekvő országos elégedetlenség miatt nagy szüksége lett volna a kormánynak az egyház támogatására. A jelek szerint ezért gondoltak Mindszenty amnesztiában való részesítésére. Mindszentyt azonban hiába biztatták arra, hogy kérjen amnesztiát, mert ő úgy érezte, hogy ezt részére teljesíthetetlen feltételekhez kötötték volna. Ennek ellenére a bíboros szeptember elején írt egy levelet az igazságügyi miniszternek, de nem saját amnesztiájára vonatkozóan. A levélben azt kérte, hogy a 70 évnél idősebb, illetve a 65 évnél idősebb beteg letartóztatottakat, és az összes letartóztatott szerzetesnővért bocsássák szabadon. Kérte továbbá a Népbíróságon lefolytatott perek felülvizsgálatát, illetve a lerombolt Regnum Marianum templom felépítését.

A levélre válasz nem érkezett, de az Elnöki Tanács szabadon bocsátott 16 letartóztatott egyházi személyt. Október 17-én Shvoy Lajos székesfehérvári püspök a püspökkari értekezleten kifogásolta, hogy nem történt meg Grósz érsek rehabilitációja. Emellett beszélt arról is, hogy követelni kell más egyházi személyek perének felülvizsgálatát is. Badalik Bertalan veszprémi püspök az általános rehabilitációt és a törvénytelen ségek felszámolását kívánta. Ekkor a püspökök elhatározták, hogy memorandummal fordulnak a miniszterelnökhöz.¹¹⁰ Az országban azonban egyre forrósodott a hangulat és 1956. október 23-án kitört a forradalom.

II. 3. A katolikus egyház az 1956-os forradalom idején

A forradalom kitörése meglepetésként érte úgy a magyar katolikus egyház, mind a többi hazai vallásfelekezet vezetőit. Az egyház(ak) nem váltak a politikai események fő szerepvállalóivá, ugyanakkor az egyházi személyek közül sokan emelték fel szavukat az elnyomottak érdekében, és előfordult, hogy mentették azokat, akik korábban a pártállami hatalom képviselői voltak. A lincselések megakadályozásában nem egy esetben papok, illetve lelkészek jártak elől. A diktatúra kényszerítő erejének megszűnésével a katolikus főpásztorok

¹⁰⁸ SALACZ, 1988. 127–129.

¹⁰⁹ SALACZ, 1988. 129–130.

¹¹⁰ SALACZ, 1988. 139–140.

egyik első teendője a hatalom által a fontosabb egyházi hivatalokba ültetett békepapok eltávolítása, leváltása lett.¹¹¹

A katolikus püspökök közül a forradalom napjaiban elsőként, október 24-én Grósz József, majd másnap Hamvas Endre csanádi püspök békére intő felhívással fordult a nyilvánossághoz. Hasonló szellemben nyilatkozott október 25-én Papp Kálmán győri püspök, de ő már a problémák rendezéséről is beszélt. Október 29-én az idős (nyolcvanhét éves) Virág Ferenc¹¹² pécsi püspök kemény hangvétellű pásztorlevélben szólt az egyház sérelmeiről. Követelte a bebörtönzött főpapok, illetve minden politikai fogoly szabadon bocsátását, a szerzetesrendek visszaállítását, a vallásszabadságot, a kötelező iskolai hitoktatást.¹¹³

A papság a főpásztorokhoz hasonlóan a vérontás elkerülése és a megbékélés érdekében emelte föl a szavát. Lelki megújulásra, a békés kibontakozás kivárására biztatott. A fogva tartott papokat, férfi és női szerzeteseket, katolikus (és más felekezetű) világiakat a forradalmi tömegakciók, a börtönök kinyitása során szabadították ki. Ezekben a napokban került szabadlábra többek között Endrédy Vendel¹¹⁴ zirci ciszterci apát, valamint Pétery József váci megyéspüspök, aki per és ítélet nélkül 1953 óta volt házi őrizetben Hejácén.¹¹⁵

A forradalom kitörése után néhány nappal, október 28-án XII. Pius pápa *Luctuosissimi eventus* kezdetű enciklikájával a magyar népért való imádságra szólította föl a világegyházat. A leghatározottabban kiállt a gyilkosságok beszüntetése mellett, illetve Istent kérte, hogy végre-valahára igazságosságon, szereteten és jogos szabadságon alapuló igazi béke tündököljék.¹¹⁶

A szabad világ rokonszenve a magyar forradalommal, illetve a nyugat szolidaritása a rászorulókkal 1956. október 23. után hamar megmutatkozott. Néhány nappal a határok megnyílását követően megérkeztek az első segélyszállítmányok az országba. Az élelmiszer- és ruhaadományok, valamint a pénzbeli támogatás mértéke a következő hetekben,

¹¹¹ KÁLMÁN, 2011. 27.

¹¹² Virág Ferenc (Bonyhád, 1869. augusztus 22. – Pécs, 1958. március 2.) 1892-ben szentelték pappá. Németbólyban káplán, majd gimnázium hittanár Szekszárdon. 1897-től Pécsen a Katolikus Legényegylet elnöke, 1901-től a szeminárium spirituális és a tanítóképző hittanára. 1912-től plébános Pakson, 1922-től Szekszárdon. 1926-tól pécsi megyéspüspök.

¹¹³ BALOGH, 2007. 30–32.

¹¹⁴ Endrédy Vendel (Fertőendréd, 1895. január 19. – Pannonhalma, 1981. december 29.) 1917-ben lépett be a ciszterci rendbe. 1919-ben szentelték pappá. A budai Szent Imre Gimnázium tanára, 1938-tól igazgatója. 1939-től a Zirci Kongregáció elnök-apátja. 1951-ben 14 év börtönre ítélték. 1957-től a pannonthalmi szociális otthonban élt.

¹¹⁵ BALOGH, 2007. 31.

¹¹⁶ Az enciklika szövegének magyar fordítását lásd: LUCTUOSISSIMI EVENTUS, 1956.

hónapokban egyre nőtt. Az adományok gyűjtésében, illetve az országba juttatásában számos külföldi egyházi segélyszervezet szerepet vállalt.¹¹⁷

1956. október 30-án megszüntették a Felsőpetényben házi őrizetben lévő Mindszenty József fogvatartását. A prímás, aki sokak számára a szabadság, illetve a forradalom győzelmének szimbólumává lett, másnap mintegy diadalmenetben érkezett meg a budai prímási palotába. A következő napokban hazai és külföldi delegációk sorát fogadta.¹¹⁸ November 3-ára szűk körű püspöki tanácskozást hívott össze, amelyen Mindszenty mellett Grósz József kalocsai érsek, Shvoy Lajos székesfehérvári, valamint Pétery József váci megyéspüspök vett részt. A megnyílt lehetőségek között püspöktársai a gyors cselekvésre kész főpapot, a politikai bizonytalanságok miatt óvatosságra intették. Ezt példázza Grósz törekvése, amelynek eredményeként a kalocsai érsek rábírta a prímást, hogy ne mondja semmisnek az aznap este megtartandó rádiószózatában az állam és az egyház között 1950-ben kötött megállapodást, nehogy egy esetleges politikai visszarendeződés során az egyház még az egyezmény által garantált szűkös lehetőségeit is elveszítse.¹¹⁹

Mindszenty bíboros utasítására titkárára, Turchányi Egon¹²⁰ a központi szeminárium növendékeinek egy csoportjával november 3-án megszerezte az ÁEH épületéből az ott található iratok egy részét.¹²¹

A bíboros kiszabadulása után a közvélemény feszülten várta, hogy a főpap a nyilvánosság előtt adjon útmutatást a jövőre nézve. A prímás rádiószózata 1956. november 3-án este 8 órakor hangzott el a Parlamentből, amelyet a rádió élő adásban közvetített. Mindszenty szavai a következő évtizedekben számos értelmezési vita alapjául szolgáltak.¹²²

1956. november 4-én hajnalban megkezdődött a szovjet csapatok támadása az ország ellen. A prímás az Amerikai Egyesült Államok budapesti követségén lelt menedéket.¹²³

¹¹⁷ BALOGH, 2007. 37–38.

¹¹⁸ BALOGH, 2007. 36–38.

¹¹⁹ KÁLMÁN, 2011. 29.

¹²⁰ Turchányi Albert Egon (Ohaj, 1894. augusztus 19. – Székesfehérvár, 1969. szeptember 28.) 1916-ban szentelték pappá. Hitoktató Budapesten 1925-ig, közben káplán Bajnán 1917-ben. Lelkész a városligeti Jáki-kápolnában 1928-ig, hittanár Budapesten 1935-ig. Káplán a Mátyás templomban 1938-ig, Józsefvárosban 1939-ig, majd a Tabánban. 1944-ben a német megszállás idején letartóztatták. 1946-tól káplán Kőbányán, majd a Rezső téren. 1951-ben nyugdíjazták, 1952-től a Játéktervező Intézet munkatársa. 1956. október 30. és november 8. között Mindszenty József titkára. 1956 november 9-én letartóztatták, 1958-ban életfogytiglani börtönrre ítélték, 1963-ban szabadult, majd a székesfehérvári papi otthonban élt.

¹²¹ BALOGH, 2007. 40.

¹²² A bíboros rádiószózatáról lásd bővebben: SZABÓ, 2007. 99–114.

¹²³ BALOGH, 2007. 44.

III. Győr papságának szerepvállalása az 1956-os forradalom napjaiban

III. 1. Győr, mint a forradalom jelentős vidéki központja

Az 1956-os forradalom idején az ország települései közül Budapest számított az események legfőbb centrumának. A főváros szerepének hangsúlyozása mellett meg kell említeni a vidéki városok, köztük az egyik első helyen Győr jelentőségét.

A Budapest–Bécs főútvonal felezőpontján fekvő város a forradalom napjaiban hamar az ország legfontosabb nyugati kapujává lett. Ide érkeztek, illetve innen jutottak tovább az ország belsejébe a szabad világ jóindulatát, szimpátiáját tanúsító segélyadományok. A magyar eseményekről a világ közvéleményét tájékoztató külföldi újságírók szintén a városon áthaladva érték el Budapestet, és első benyomásaikról gyakran éppen Győrből adtak tudósítást.¹²⁴ A kisalföldi megyeszékhelyen át indultak nyugatra a legkülönbözőbb célokkal az egyes forradalmi küldöttségek. Győr volt a forradalom napjaiban, majd a szovjet inváziót követően a disszidálók egyik utolsó hazai állomáshelye, és itt kapott helyet az egyik Hazatelepítő Központ, amelyet a visszafordított vagy önként visszatérő menekülők számára létesítettek.¹²⁵ Győr, mint a fővárostól nem túl messze elhelyezkedő, jelentős vasúti csomópont, részben a vasútnak köszönhetően viszonylag gyorsan kapott híreket a budapesti történésekről, a városból hamar eljuthattak a küldöttségek a fővárosba. Győr – fontos ipari centrum lévén – nemcsak saját megyéjére gyakorolt hatást, hanem egy több megyére kiterjedő regionális központ szerepét is betöltötte.¹²⁶

A fentiekhez hozzátéve a forradalom győri vezetőinek egyéni adottságait, az egyes konkrét helyzetekben hozott döntéseit, és a lakosság részvételét, magatartását az események idején, kimondhatjuk, hogy ez mind együttesen eredményezte Győr kiemelkedő szerepét 1956 október–novemberében.

Az október 23-ai budapesti történések követő nap Győrött viszonylag csendben telt el. A munkások bementek az üzemekbe, és ahol tehették, figyelték a fővárosból érkező híreket, de utcai megmozdulásra ekkor még nem került sor. A pártbizottság és a fegyveres testületek viszont fokozták a készültséget.¹²⁷

¹²⁴ SZAKOLCZAI, 2002. 192–193.

¹²⁵ A hazatelepítő központokról bővebben lásd: PALASIK, 2020. 31–51.

¹²⁶ SZAKOLCZAI, 2002. 194–195.

¹²⁷ A honvédség győri alakulatának jelentése az eseményekről. Közli: KAHLER–M. KISS, 2006. 255.

III. 2. Október 25. Az első forradalmi nap Győrött

A dolgozók az előző naphoz hasonlóan október 25-én is bementek az üzemekbe, ám több helyen rákötötték a hangosbemondót a rádióra, hogy hallgathassák a híreket. A budapesti események hatására a délelőtt folyamán tüntetők gyűltek össze a városháza előtti téren, ahol Farkas Mihály villanyszerelő, a nap tüntetéseinek meghatározó alakja, egy tizennégy pontból álló követelést olvasott föl. A tömeg egy része a pártbizottsághoz ment, hogy átadják követeléseiket a megye vezetőinek. Mások a városháza közelében lévő szovjet emlékműhöz vonultak, eltávolították a vörös csillagot és ledöntötték az emlékművet.¹²⁸ A tüntetők között felvetődött a letartóztatott politikai foglyok kiszabadítása, mire – hogy követelésüknek hangot adjanak – a jelenlévők közül sokan a megyei börtön elé mentek. A börtön védelmének erősítésére rendőrök és államvédelmiskék érkeztek fegyverekkel, teherautón a helyszínre, majd – egy géppuskát, illetve kézigránátokat a kint maradó teherautón hagyva – bementek a börtönbe. Amikor a tüntetők egy csoportja hozzákezdett a fegyverek birtokba vételéhez, az épületből lelőttek egy fiatal lányt, Máté Máriát, az ezt követően kibontakozó harcban pedig két fiatal fiút, Halász Ödönt és Szabó Bélát.¹²⁹ A tragikusan végződő nap estjén a szovjet csapatok mintegy húsz harckocsival felvonultak a pártbizottság előtt.¹³⁰

A forradalom helyi tekintetben vett első mozgalmas napján – a rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint – Bóna László¹³¹ püspöki szertartó részt vett a tüntetésen a városházánál. Láta, hogy fiatalok eltávolítják a vörös csillagot a szovjet emlékműről; jelen volt a börtönnél, amikor az épületből leadott lövések következtében a három fiatal életét vesztette; és látta a szovjet tankokat felvonulni a Sztálin úton.¹³² Különös hangsúlyt ad szemtanúként való részvételének a forradalmi eseményekben, hogy általa Papp Kálmán megyéspüspök első kézből nyerhetett értesülést mindarról, amit a szertartó a városban tapasztalt. Bóna – diszpozíciójából fakadóan – ugyanis állandó érintkezésben állt főpásztorával, nemcsak feladatai kötötték hozzá, hanem a püspöki rezidencián (a püspökvárban) is lakott, és Papp Kálmánnal egy asztalközösségben étkezett.

¹²⁸ Győr-Sopron Megyei Hírlap XII. évf. (1956. október 26.) 253. sz. 1.; SZAKOLCZAI, 2006. 155.

¹²⁹ SZAKOLCZAI, 2006. 157.; KAHLER–M. KISS, 2003. 24.; *Győri Életrajzi Lexikon*, Győr, 2003. 125., 215., 311.

¹³⁰ A honvédség győri alakulatának jelentése az eseményekről. Közli: KAHLER–M. KISS, 2006. 256.

¹³¹ Bóna László (Csorna, 1927. március 3. – Győr, 2011. augusztus 31.) 1951-ben szentelték pappá. Káplán Oroszlányban, majd Szanyban. 1954–1961 között püspöki szertartó. Közben 1957-ben letartóztatták és bebörtönözték. Püspöki titkár 1961–1976 között. 1976-tól a győri egyházmegye irodaigazgatója, 1982–1989 között a győri Papnevelő Intézet rektora, 1983-tól az egyházmegye provikáriusa. 1989-től általános püspöki helynök. 2011-től nyugállományban.

¹³² ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 19.

Itt érdemes megjegyezni, hogy Győr forradalmi eseményeibe – amint ez országos szinten is történt – a katolikus egyház szervezett formában nem kapcsolódott be. A papság egy részének jelenléte a tüntetéseken, illetve néhányuk komolyabb szerepvállalása az eseményekben minden esetben egyéni döntésen, vagy egy-egy adott helyzetre adott válaszon alapult.

III. 3. Október 26. Az egyház is megszólal

Az egyház első helyi szintű megnyilatkozása a forradalom eseményeiről a megyei napilap hasábjain keresztül jutott el a lakossághoz. A Győr-Sopron Megyei Hírlap 1956. október 25-én nyilatkozatot kért Papp Kálmán megyéspüspöktől a budapesti történésekről. A püspök a közleményben megdöbbenésének, illetve szomorúságának adott hangot amiatt, hogy mint az ország történelme során annyiszor, úgy ismét „drága magyar vér öntözi a magyar földet”¹³³. A szenvedéllyel szemben a józan megfontoltság szükségességét, a higgadtság és a nyugalom megőrzését hangsúlyozta. Jogosnak nevezte a fiatalság, illetve a nép követeléseit, és bizalmát fejezte ki az iránt, hogy az ország felelős vezetői „megértő jóindulattal fognak hozzá a hibák kijavításához”¹³⁴. Az újság a főpásztor nyilatkozatával egyidejűleg a pártállami hatalomhoz lojális békepap, Pajtényi László¹³⁵ győri püspöki helynök szavait is közölte. Pajtényi kérte a megye katolikus lakosságát: hívőkhöz méltó nyugalommal végezzék munkájukat. Kijelentette: az egyház mindig ellene volt a vérontásnak, melynek során pótolhatatlan érték pusztul el. Hitet tett amellett, hogy a kormány néhány órán belül helyreállítja a rendet. A nyilatkozat végén a helynök lényegében megismételte szavait, és az ország felvirágoztatásáért végzett lelkiismeretes építőmunkára kérte a hívőket.¹³⁶

A két nyilatkozatot egybevetve megállapíthatjuk, hogy a megyéspüspök – bár óvatosan fogalmazott – beszélt a követelések jogosságáról, illetve a hibák kijavításának szükségességéről, a helynök viszont pusztán a vérontás elkerülését hangsúlyozta, valamint nyugalomra és munkára intett, az elmúlt évek terrorját és a hatalom által elkövetett számtalan igazságtalanságot utalás szintjén sem említette.

1956. október 26-án reggel Győrött – az előző nap eseményeit látva – a gyárák vezetői

¹³³ Győr-Sopron Megyei Hírlap XII. évf. (1956. október 26.) 253. sz. 2.

¹³⁴ Győr-Sopron Megyei Hírlap XII. évf. (1956. október 26.) 253. sz. 2.

¹³⁵ Pajtényi László (Budapest, 1907. január 25. – Budapest, 1978. november 29.) 1934-ben szentelték pappá, majd prefektus a budapesti Rákócziánumban. Kápláni helyei: Köröshegy, Szőlősgyőrök, Kadarkút, Badacsonytördemic. 1940-től lelkész Mezőszilason, 1951-től a székesfehérvári Szent Imre templom templomigazgatója. 1953-ban állami nyomásra győri püspöki helynök. 1957-től plébános Tatán, 1962-től városplébános Sopronban.

¹³⁶ Győr-Sopron Megyei Hírlap XII. évf. (1956. október 26.) 253. sz. 2.

megpróbálták visszatartani a munkásokat, hogy kimenjenek az utcára, ám minden ilyen irányú igyekezet hasztalannak bizonyult, ugyanis már a reggeli órától kezdve gyülekeztek a tüntetők a városháza előtt. Mialatt az államvédelem képviselője, valamint a város és a megye vezetői a különféle delegációkkal tárgyaltak a városházán követeléseik teljesítéséről, az épület előtti téren az egyre növekvő tömeg előtt szónoklatok hangzottak el.¹³⁷

A tüntetésen több katolikus pap is részt vett. A teljesség igénye nélkül említhető Bóna László, Horváth Lajos¹³⁸, Madarász Árpád¹³⁹, Németh Kálmán¹⁴⁰, Zsebedits Pál¹⁴¹ győri egyházmegyei papok, valamint a helyi rendházból három bencés szerzetes, Sümegh Lothár¹⁴², Bárdos Oresztész¹⁴³ és Galambos Iréneusz¹⁴⁴ nevét.¹⁴⁵ Miközben az evangélikus püspökhelyettes, Bácsi Sándor¹⁴⁶ a városháza erkélyéről beszédet intézett az egybegyűltekhez,¹⁴⁷ a fent említett papok között megfogalmazódott, hogy szükséges lenne a katolikus egyház nevében is szólni a tüntetőkhez.

¹³⁷ SZAKOLCZAI, 1996. 19–21.; SZAKOLCZAI, 2006. 159–160.

¹³⁸ Horváth Lajos (Walsenburg, USA, 1915. augusztus 6. – Győr, 1980. március 7.) 1940-ben szentelték pappá. Árpáson, Szilban segédlelkész, Rábacsanakon, Gyarmaton plébánoshelyettes. 1948-tól hitoktató Győrben. 1951 és 1956 között a győri bencés templom igazgatója. 1956-tól székesegyházi sekrestyeigazgató és kinevezett szónok. 1957. március 19-én letartóztatták, május 27-én szabadult Kistarcsáról. Visszatért Győrbe korábbi egyházi hivatalába.

¹³⁹ Madarász Árpád (Agyagosszergény, 1916. körül – ?, 1968.) 1951-ben szentelték pappá. Segédlelkész Mosonmagyaróváron, 1956-ban betegszabadságon, 1957-től lelkész Győr-Kisbácsán. 1961-től adminisztrátor Sokorópátkán, majd betegszabadságon.

¹⁴⁰ Németh Kálmán (Fertőendréd, 1919. szeptember 13. – Győr, 1992. január 1.) 1944-ben szentelték pappá. Káplán Fertőendréd, Dörben, Gyórszemerén, 1947-ben Szőnyben, 1949-ben Beleden. 1952-től lelkész a győri Szent Erzsébet lelkészségben. 1957-ben letartóztatták, mintegy egy évvel később szabadult. 1959-től lelkész Töltéstaván, plébános Szőnyben 1968-tól. 1989-től nyugállományban.

¹⁴¹ Zsebedits Pál (Mosonmagyaróvár, 1926. szeptember 20. – Budapest, 2012.) 1949-ben szentelték pappá. Káplán Mosonszentmiklóson, 1952-től székesegyházi karkáplán Győrött. 1961-től Ausztriában a Burgenlandi egyházmegye szolgálatában. 1967-ben visszatért Magyarországra. Elhagyta a papi köteleket, családot alapított és az Országos Rendező Iroda munkatársaként dolgozott.

¹⁴² Sümegh Lothár (Székesfehérvár, 1907. augusztus 6. – Mariazell, 1984. július 31.) 1925-ben lépett be a bencés rendbe, 1930-ban ünnepélyes fogadalmat tett, 1931-ben pappá szentelték. Tanár a rend pannonhalmi, kőszegi, pápai, komáromi, soproni gimnáziumában. 1950-től orgonista Celldömölkön, 1954-től Győrött. 1956-ban elhagyta az országot. 1958-tól Burg Kastl-ban a magyar gimnázium internátusának vezetője. 1969-től gyóntató Mariazellben.

¹⁴³ Bárdos Oresztész (Budapest, 1928. október 10. – Győr, 2023. május 4.) 1947-ben lépett be a bencés rendbe, 1954-ben pappá szentelték. 1954-től lelkész Győrött. 1962-től a Győri Bencés Gimnázium tanára.

¹⁴⁴ Galambos Iréneusz (Budapest, 1920. október 21. – Pannonhalma, 2007. április 2.) 1938-ban lépett be a bencés rendbe. 1944-ben szentelték pappá. 1944-től gimnáziumi tanár Budapesten, 1945 és 1948 között Csepelen, 1953-tól Győrött. 1956-ban elhagyta az országot. 1958-tól 1966-ig Burg Kastl-ban a magyar gimnázium igazgatója. 1969-től lelkész Felsőőrön, 1977-től Alsóőrön. 2002-től Pannonhalmán nyugalomban.

¹⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 19–20.

¹⁴⁶ Bácsi Sándor (Lovászipatona, 1903. március 5. – ?, 1989. szeptember 30.) 1927-ben avatták evangélikus lelkésszé. Segédlelkész Uraiújfaluban, Körmenten, Celldömölkön és Győrött. 1929-től Győrben hitoktató, 1931-től Celldömölkön, 1938-tól Pápán, 1956-tól Győrött lelkész. 1954 és 1956 között az Északi Evangélikus Egyházkerület püspökhelyettese. 1957-ben pár hónapra letartóztatták. 1959-ben felfüggesztették lelkészi állásából és eltiltották mindennemű lelkészi szolgálat végzésétől. 1960-ban kényszernyugdíjazták, ezután takarítóként és figuránsként dolgozott, később segédlelkészi szolgálatot is vállalhatott. Komáromban helyettes lelkész 1963 és 1965 között.

¹⁴⁷ ÁBTL 3.1.5. O–18810/1. Győr-Sopron Megye területén élő ellenséges tevékenységgel gyanúsítható politikai elitáltak 78.; GyEL Hagyatékok, Letétek, Papp Kálmán-hagyaték, *Napló 1956. október 26.*

A feladatra kiválasztották maguk közül Horváth Lajos székesegyházi sekrestyeigazgatót és Bóna László püspöki szertartót, majd velük közösen néhány szempontot is megfogalmaztak a beszéd tartalmát illetően. Bóna azt javasolta, hogy a hitéletet és az egyházat érintő kérdésekről essen szó: a vallásszabadságról, az iskolai hitoktatás szükségességéről, a vallásos nevelés jelentőségéről, a bebörtönzött papok, közöttük Pétery József váci megyéspüspök és Endrédy Vendel zirci ciszterci apát szabadlábra helyezéséről. Legyen utalás továbbá Papp Kálmán megyéspüspöknek a Győr-Sopron Megyei Hírlapban aznap megjelent nyilatkozatára.

A tömegből egy férfi – látva Horváth és Bóna vonakodását – megjegyezte: szégyelljék magukat, ha nem mernek beszélni. A katolikusok mindig mindenben lemaradnak – mondta. Erre Horváth és Bóna elindult a városháza kapuja felé. A tüntetők közül többen felismerték a székesegyházi sekrestyeigazgatót, és kiabálni kezdtek: „Halljuk Horváth Lajost!”¹⁴⁸

Amikor Horváth felért az erkélyen elhelyezett mikrofonhoz, a hagyományos katolikus köszöntéssel – Dicsértessék a Jézus Krisztus! – kezdte meg szónoklatát. Beszéde a rendelkezésünkre álló források alapján a következőképpen rekonstruálható: a pillanat történelmi jelentőségét hangsúlyozta, majd arról beszélt, hogy az emberiség történetében megmutatkozik Isten akarata. Isten akarata ezen napok eseményeinek bekövetkezte, illetve az, hogy „itt vagyunk, és részesei vagyunk az eseményeknek. Aki ellenáll ennek az akaratnak, azt Isten elsöpri.”¹⁴⁹ Mivel az események bekövetkezte Isten akarata, meg kell valósítani a Krisztusi elveket a törvényhozásban, a vallásgyakorlás szabadságát, az ifjúság keresztény nevelését. Az ország lakossága többségében katolikus, ezért helyezték vissza a keresztek az iskolákba, a hivatalokba, az üzemekbe. Követelte a bebörtönzött papok, közöttük név szerint említve Mindszenty József és Endrédy Vendel szabadon bocsátását. Magyarország a magyaroké, az idegenek (a szovjet csapatok) hagyják el az országot! Mi nem akarunk mást, mint magyar hazában magyarul élni – mondta. Beszédét Mindszenty bíboros és Papp Kálmán győri megyéspüspök éljenzésével zárta.¹⁵⁰

Horváth beszéde, ahogy a forrásokból kitűnik, egy olyan pap gondolkodását tükrözi, aki a társadalom többsége részéről a katolikus egyházhoz tartozást, illetve annak értékrendjének elfogadását feltételezi. Természetesnek veszi, hogy a tüntető tömeget a katolikusok által használt köszöntéssel szólítsa meg. A megfogalmazott követelések nagyrészt az egyházat érintik. Horváth sokszor megismétli az Isten akarata kifejezést, és Istenről úgy

¹⁴⁸ ÁBTL 3.1.9. V-143340. Bóna László 20.

¹⁴⁹ ÁBTL 3.1.9. V-143340. Bóna László 37.

¹⁵⁰ ÁBTL 3.1.9. V-143340. Bóna László 37-38.

beszél, mint aki a történelembe kemény kézzel avatkozik bele.

Meg kell említeni, hogy október 26-án a katolikus papok közül nem csak Horváth Lajos szólta a városháza erkélyéről az egybegyűltekhöz, hanem Galambos Iréneusz bencés szerzetes is. Beszédében a vallásszabadságra, az emberi szabadságjogokra és a nemzet függetlenségére vonatkozó követelések szerepeltek.¹⁵¹

Miközben a városháza erkélyéről szónoklatok hangoztak el az egybegyűltekhöz, tüntetők egy csoportja elindult, hogy csatlakozásra szólítsa föl a honvédséget és a rendőrséget. A katonák közül többen a tüntetőkhez társulva a városházához mentek. Itt Halász János százados bejelentette, hogy a katonaság egyetért követeléseikkel, nem fog fegyvert használni ellenük, de a közrendet megvédi.¹⁵² A tömeg – még a délelőtti folyamán – a hozzá csatlakozott katonák kíséretében a BM megyei főosztályának épületéhez indult. Bóna, Zsebedits, Madarász, Galambos Iréneusz és Bárdos Oresztész velük tartott.¹⁵³ Kevés adatunk van az említett papok, szerzetesek részvételének motivációjáról, azonban Bárdos Oresztész jelen sorok írójának 2015-ben adott interjújából az ő indítéka megtudható. E szerint Bárdos – nyilván az előző napon a börtönnél történt tragédiára gondolva – fontosnak látta, hogy papként jelen legyen, hogyha valakinek szüksége lenne szentségekkel való ellátásra.¹⁵⁴

A BM megyei főosztályánál pattanásig feszült helyzet alakult ki. Az őrség a lefüggönyözött ablakok mögül a tüntetőkre szegezte fegyvereit, az ott tartózkodó államvédelmi tisztek mégis készen mutatkoztak a tárgyalásra, így a tüntetők képviselői bejuthattak az épületbe és átadták követeléseiket: engedjék szabadon a letartóztatott diákokat és a politikai foglyokat, valamint szüntessék be a fegyveres ellenállást.

Közben a felkelők egy csoportja betört az épület hátsó részébe, mire az összes foglyot szabadon bocsátották. A behatolók néhány államvédelmi tisztet bántalmaztak,¹⁵⁵ valamint a kezükbe került államvédelmi iratokat kidobálták az utcára. Ezen dokumentumok alapján széles körben ismertté vált Szele József¹⁵⁶ győri egyházmegyes pap, szemináriumi tanár együttműködése a politikai rendőrséggel.¹⁵⁷ Papp Kálmán megyéspüspök a történeteket követően felmentette Szelét teológiai tanári megbízatása alól, és Szendre helyezte

¹⁵¹ ÁBTL 3.1.5. O–18810/1. Győr-Sopron Megye területén élő ellenséges tevékenységgel gyanúsítható politikai elítéltek 78.; Galambos Iréneusz forradalmi szerepvállalásáról bővebben lásd: RÉTFALVI, 2006. 20–66.

¹⁵² SZAKOLCZAI, 2006. 160.

¹⁵³ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 20.

¹⁵⁴ Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Gyűjtemények, Oral history-gyűjtemény, Interjú Bárdos Oresztésszel. 2015. április.

¹⁵⁵ SZAKOLCZAI, 2006. 161.

¹⁵⁶ Szele József (Bő, 1914. szeptember 1. – Győr, 1975. június 22.) 1938-ban szentelték pappá. 1940-től 1953-ig a győri szeminárium prefektusa, 1946–1956 között a hittudományi főiskola tanára. 1957-től plébános Szenden, 1960-tól Mosonmagyaróváron.

¹⁵⁷ ÁBTL 3.1.2. M–36924. „Marosi Zoltán” 18/1.

plébánosnak.¹⁵⁸

A BM megyei főosztálya épületénél történetekkel párhuzamosan, 1956. október 26-án dél körül a városházán tárgyaló tüntetők képviselői megalakították az Ideiglenes Győri Nemzeti Tanácsot, és elnökévé Szigethy Attilát¹⁵⁹ választották.¹⁶⁰ A Nemzeti Tanács táviratban értesítette létrejöttéről a Minisztertanács elnökét, Nagy Imrét, és bejelentette, hogy a megye területén feloszlatoznak nyilvánítja az államvédelmi hatóságot (ÁVH-t).¹⁶¹

A Nemzeti Tanácson belül különböző tanácsokat (munkástanács, közigazgatási tanács, paraszttanács...) hoztak létre. Szigethy Attila fölszólította a lakosságot a rend és a nyugalom megőrzésére.¹⁶² A Nemzeti Tanács átvette a győri rádió irányítását, amely a következő napokban önálló adással jelentkezett.¹⁶³

A forradalom helyi győzelmének estéjén robbant be a városba a mosonmagyaróvári sortűz tragédiájának híre.¹⁶⁴

III. 4. Október 27. A fiatal papok 12 pontos memoranduma

Október 27-én délelőtt a Nemzeti Tanács – a győri munkahelyeken, valamint a községekben alakult nemzeti tanácsok képviselőinek részvételével – ülést tartott a városháza nagy tanácstermében.¹⁶⁵

A nap reggelén Bóna László püspöki szertartó és Horváth Lajos székesegyházi sekrestyeigazgató elhatározták, hogy részt vesznek a gyűlésen. Mivel úgy tudták, amennyiben beszélni szeretnének, előzetesen be kell nyújtaniuk írásban felszólalásuk tervezetét, tizenkét pontban összeállították követeléseiket, illetve kéréseiket.¹⁶⁶

A memorandum kezdeményezőjeként a fiatal papokat jelölték meg, de az egész egyházmegye papságának nevében fogalmazták. Első hét pontjában az állammal szemben támasztott követeléseket vették sorra:

1. Az Állami Egyházügyi Hivatal megszüntetését, az egyházügyi megbízottak visszahívását és a megyéspüspöki jogkör szabad gyakorlását.

¹⁵⁸ *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011)*. Kézirat.

¹⁵⁹ Szigethy Attila (Kapunvár, 1912. március 10. – Győr, 1957. augusztus 12.) Politikus, 1947-től tíz éven át országgyűlési képviselő, Nagy Imre reformjainak híve. Győrött az 1956-os forradalom egyik legfőbb vezetője. 1957. május 6-án letartóztatták, majd többszöri öngyilkossági kísérlet után 1957. augusztus 12-én vetett véget életének.

¹⁶⁰ Győr-Sopron Megyei Hírlap XII. évf. (1956. október 27.) 254. sz. 1.

¹⁶¹ Győr 1956, 1996. 88.

¹⁶² Győr-Sopron Megyei Hírlap XII. évf. (1956. október 27.) 254. sz. 1.

¹⁶³ ÁBTL 3.1.9. V–150369. Győr-Sopron megyei 1956-os monográfia 4.

¹⁶⁴ SZAKOLCZAI, 2006. 164.

¹⁶⁵ SZAKOLCZAI, 2006. 171.

¹⁶⁶ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 20.

2. A félelem nélküli szabad vallásgyakorlat jogát. A templomba járás, a keresztesítés, a szentségi házasságkötés és a kórházakban a betegek szentségekkel történő ellátásának szabadságát.
3. Kötelező hitoktatást az általános és középiskolákban, az egyetemeken pedig hittudományi karok felállítását fakultatív hallgatási jelleggel.
4. A vallásos sajtó engedélyezését. A megfelelő nyomdafelszerelés és a szükséges papíryanag biztosítását.
5. A vallásos egyesületek működésének engedélyezését.
6. Mindszenty József, Pétery József és Endrédi Vendel rehabilitálását, és a még fogvatartott papok szabadlábra helyezését.
7. A feloszlatott szerzetesrendek működésének engedélyezését, szerzetesházaik és iskoláik visszaadását, és hivatásuk szabad gyakorlását.

A memorandum további pontjai a püspöki kart szólították meg:

8. Tegyék meg a szükséges lépéseket az állam és az egyház között 1950-ben kötött megállapodás felülvizsgálására, és egy új, egyenlő tárgyalási feltételek mellett kötendő egyezmény létrehozására.
9. Számolják fel a papi békemozgalmat, az egyes ordináriusok pedig mentsék fel az állami nyomásra hivatalba helyezett papokat.
10. Az egyes ordináriusok az állami befolyásra más beosztásba került papokat helyezték az őket megillető helyekre.
11. A püspöki kar tegyen meg mindent, hogy hazánkban tiszta demokratikus élet alakulhasson ki az isteni és természet törvények figyelembe vételével, illetve forduljon körlevélben a lakossághoz, és fejtse ki véleményét a jelen vallási és társadalmi helyzetről.
12. Kérjék a világ keresztény országait, indítsanak mozgalmat a magyarországi harcok áldozatainak, illetve azok családjainak megsegítésére.

A memorandum szerzői zárásként kijelentették, hogy miközben az egyház megfogalmazza jogos követeléseit, nem kívánja visszaállítani az egyházi nagybirtokot, mert tudja, elsősorban Istenre és híveire kell támaszkodnia.¹⁶⁷

Bóna és Horváth a kitűzött időpontban megjelent a követelésekkel a Nemzeti Tanács ülésén.

Szigethy Attila megnyitó beszédében Nagy Imre mellett szállt síkra, kifejtette, hogy

¹⁶⁷ A forrást közli: Győr 1956, 1996. 89–90.

nála alkalmasabb embert nem ismer az ország vezetésére. Egy asszony közbevágott és Mindszenty József nevét említette. A székesegyházi sekrestyeigazgató hozzátette: ő az ország első zászlósura. Mire Tóth István – a Megyei Tanácson alakult munkástanács képviselője – megjegyezte: elégünk volt a zászlósurakból.¹⁶⁸

Miközben Szigethy beszélt, mintegy tíz-tizenöt fiatal nyomult be a terembe, fegyvert követeltek, Budapestre akartak menni harcolni. Szigethy a kérést elutasította, ám ezzel az ülés rendje felborult. Mások is fegyvert kezdtek követelni, valamint azt, hogy a Nemzeti Tanács forduljon az ENSZ-hez segítségért. A Tanács a fiatalok tettvágyának kielégítésére elrendelte a nemzetőrség felállítását, és lehetőséget kínált az önként jelentkező fiatalok katonai és vöröskeresztes kiképzésére.

Voltak, akik ellenkormány felállítását követelték, mert – a felszólalók véleménye szerint – a szovjet csapatok behívásában és a statárium elrendelésében felelős Nagy Imre nem élvezi a lakosság bizalmát.¹⁶⁹

Az elhangzottakhoz Bóna is hozzászólt: az ellenkormány megalakítását, valamint az ifjúság felfegyverzését és Budapestre küldését ellenezve, Szigethy véleménye mellett érvelt. Rámutatott a testvérharc szörnyűségére, és a további vérontás elkerülése érdekében kérte, a Nemzeti Tanács forduljon segítségért az ENSZ-hez, és annak felügyelete mellett tartsanak szabad választásokat Magyarországon.¹⁷⁰

Bóna és Horváth a Nemzeti Tanács ülésének feszült hangulata miatt – alkalmatlannak tartva a pillanatot – az egyházmegye papsága nevében megfogalmazott követeléseket az ott jelenlévőkkel nem ismertették,¹⁷¹ de úgy gondolták, szükséges, hogy a megyéspüspök tudjon róla, így még aznap eljuttatták azokat Papp Kálmánnak.¹⁷² Bóna további szándéka a memorandummal az volt, hogy egy példányát Madarász Árpáddal kiküldi aláírtni a város papságával. Mivel Madarász a feladatot a források által nem ismertetett okból nem teljesítette, a szertartó mintegy húsz-huszonöt példányban írógépen sokszorosította, és az október 28-át követő héten a püspöki hivatalban megfordult papok körében terjesztette.¹⁷³ Egy alkalommal pedig felolvasásra került a győri bencés rendházban.¹⁷⁴

¹⁶⁸ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 29.

¹⁶⁹ SZAKOLCZAI, 2006. 172.; A honvédség győri alakulatának jelentése az eseményekről közli: KAHLER–M. KISS, 2006. 259.

¹⁷⁰ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 20–21.

¹⁷¹ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 20.

¹⁷² GyEL Hagyatékok, Letétek, Papp Kálmán-hagyaték, *Napló 1956. október 27.*

¹⁷³ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 21.

¹⁷⁴ ÁBTL 3.1.2. M–36924. „Marosi Zoltán” 18.

Visszatérve október 27. történéseihez: Holenda Barnabás¹⁷⁵ házfőnök tudtán kívül három bencés szerzetes, Nádasi Alfonz¹⁷⁶, Sümegh Lothár és Galambos Iréneusz járt a megyéspüspöknél. Kérték az exponált békepapok háttérbe helyezését, az állami megbízottak eltávolítását, a szerzetesrendek felosztatásakor az egyházmegyékhez került szerzetesi templomok visszaadását és azt, hogy a püspöki kar az első kedvező alkalommal tárgyaljon az állammal a szerzetesrendek visszaállításáról.¹⁷⁷ A három bencés azért tartotta fontosnak, hogy személyesen mondják el felvetéseiket a megyéspüspöknek, mert benyomásaik szerint a környezete szelektálva juttatta el hozzá a kéréseket, információkat.¹⁷⁸

Itt érdemes megjegyezni, hogy a rendelkezésre álló források alapján úgy tűnik, a megyéspüspök részben idős korából, illetve betegségéből és talán személyiségéből is adódóan, inkább csak figyelemmel kísérte a forradalom eseményeit, valamint az őt megkeresők kérdéseire próbált választ adni. Nem nyújtott határozott iránymutatást a papság számára, valamint nem lépett föl kezdeményezően az egyházmegye kormányzását érintő kérdésekben sem.

Az október 27-ei nap estéjén Szigethy Attila a külföldről érkezett újságírók számára tartott sajtótájékoztatót, amelyen a forradalom céljának a szocializmus megjavítását nevezte, illetve kijelentette, hogy Magyarország független, semleges állam akar lenni.

Késő este a Nemzeti Tanács küldöttséget indított Hegyeshalomba az osztrák–magyar határra érkező segélyadományok fogadása, illetve továbbítása ügyében.¹⁷⁹

III. 5. Október 28. A mártírok temetése, papi értekezlet a nap estéjén

Október 28. nyugodt vasárnapként indult Győrött, amit aztán a Magyar Dolgozók Pártja megyei vezetőségének sajtónyilatkozata zavart meg. Hatására tüntetés bontakozott ki, amelynek során ismét ellenkormány felállítását, felfegyverzett fiatalok Budapestre küldését, valamint a Nemzeti Tanácsból a kommunisták eltávolítását követelték. A városháza

¹⁷⁵ Holenda Barnabás (Kám, 1896. július 4. – Győr, 1967. február 27.) 1914-ben lépett be a bencés rendbe. 1919-ben szentelték pappá. 1922-ig gimnáziumi tanár Esztergomban, 1922-től Győrben, 1923-tól Budapesten, 1924-től 1938-ig főiskolai tanár Pannonhalmán, közben 1932 és 1938 között gimnáziumi tanár Győrött, majd 1948-ig ugyanott igazgató. 1948-tól kissemináriumi igazgató, 1950-től 1963-ig házfőnök és gimnáziumi igazgató Győrött. 1963-tól nyugállományban Pannonhalmán.

¹⁷⁶ Nádasi Alfonz (Pápa, 1909. március 21. – Győr, 1997. szeptember 19.) 1925-ben lépett be a bencés rendbe. 1933-ban szentelték pappá. Gimnáziumi tanár Sopronban, 1940-től Esztergomban, 1942 és 1948 között Budapesten. Közben 1943-tól 1947-ig táborigazgató, majd hadifogoly. 1948-tól segédlelkész Budapesten. 1950-től gimnáziumi tanár Győrött, 1975-től nyugállományban.

¹⁷⁷ GyEL Hagyatékok, Letétek, Papp Kálmán-hagyaték, *Napló 1956. október 27.*; ÁBTL 3.1.2. M–36924. „Marosi Zoltán” 17/1.

¹⁷⁸ ÁBTL 3.1.2. M–36924. „Marosi Zoltán” 17/1.

¹⁷⁹ SZAKOLCZAI, 2006. 173.

erkélyéről Galambos Iréneusz bencés szerzetes – ahogy két nappal korábban is – ismét beszélt az egybegyűltekhez. Szigethy a tüntetők megnyugtatója érdekében elfogadta, hogy a Tanács szólítsa föl Nagy Imre miniszterelnököt a harcok beszüntetésére, és beleegyezett, hogy a dunántúli forradalmi szerveket megbeszélésre hívják október 30-ára Győrbe, továbbá a követelések hatására személyi változtatásokat hajtottak végre a Nemzeti Tanácsban.¹⁸⁰

A forradalom napjaiban a katolikus egyház szolgáló jelenléte a legkifejezőbb módon a liturgia, illetve a temetés szertartása révén nyilvánult meg a város életében. Széles nyilvánosság részvételével került sor a börtönnél lelőtt három fiatal temetésére 1956. október 28-án, vasárnap délután, a győr-újvárosi temetőben. Előtte ünnepélyes gyászmisét mutattak be az áldozatok lelki üdvéért a székesegyházban. A búcsúztatás szépségéhez és méltóságának emeléséhez hozzájárult, hogy Galambos Iréneusz bencés szerzetes énekpróbát szervezett felkészülésképpen a bencés rendházban. A szertartást Lányi János a Győr-belvárosi plébánia vezetője¹⁸¹ végezte, a kántori szolgálatot pedig Zsebedits Pál karkáplán teljesítette. A temetésen óriási tömeg vett részt, a város lakossága mellett a környező települések is képviseltették magukat. Számtalan külföldi újságíró is jelen volt, és szinte másodpercenként villogtak a vakuk.¹⁸²

A nap eseményei között mindenképpen figyelmet érdemel az a papi értekezet, amelyet Lányi János hívott össze a Győr-belvárosi plébániára este nyolc órára, a hitoktatással kapcsolatos – a forradalom következtében kialakult – új helyzet és az abból adódó kérdések megbeszélésére.¹⁸³

Az előző években a hatóságok igyekeztek mindent megtenni a hittanbeíratások akadályozása érdekében illetve, hogy a szülőket eltántorítsák gyermekeik hittanra járatásától. A szabadság légkörében arra lehetett számítani, hogy hirtelen nagy arányban megnövekszik a hittanra járó diákok száma. A mintegy tizenöt pap részvételével megtartott értekezleten Lányi János elnökölt. Megnyitóbeszédében leszögezte, az összejövetel kizárólagos célja a hitoktatás kérdésének megtárgyalása. A gyűlés elején Jakab Béla¹⁸⁴ győr-belvárosi káplán beszámolt a forradalmi pedagógustanácsban, Tihanyi Árpádnál tett látogatásáról. Ismertette Tihanyi álláspontját, miszerint a hitoktatást végző papok járják végig az osztályokat, és írják össze

¹⁸⁰ ÁBTL 3.1.5. O–18810/1. Győr-Sopron Megye területén élő ellenséges tevékenységgel gyanúsítható politikai elítéltek 89–90.; JUHÁSZ, 1982. 156–157.

¹⁸¹ Lányi János a Győr-belvárosi plébánia vezetését adminisztrátori jogkörben látta el.

¹⁸² ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 192.; GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 9.

¹⁸³ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 195.

¹⁸⁴ Jakab Béla (Budapest, 1919. július 27. – Szeged, 2006. december 13.) 1951-ben szentelték pappá. Káplán Ivánban, 1954-től Győr-Belvárosban, 1957-től Komáromban, 1967-től Győr-Újvárosban. Plébános Bokodon 1968-tól. 1969-ben tudományos kutatómunkái miatt szabadságot kap. 2001-ben visszahelyezik a papi státuszba.

azokat a diákokat, akik szeretnének hittanra járni. Az iskolaigazgatók ennek tükrében – lehetőség szerint a tanrend keretein belül – biztosítani fogják a szükséges tantermeket az órák megtartásához. Tihanyi ezt a rendszert látta érdemesnek fenntartani mindaddig, amíg a hitoktatás kérdését hivatalos fórumon nem szabályozzák.¹⁸⁵

Jakab beszámolóját követően a jelenlévők megállapodtak a tanulók Tihanyi által javasolt összeírásában, hogy ennek alapján az egyházmegyei hatóság rendezhesse az esetlegesen felmerülő kérdéseket. A hitoktatásban részesülő gyermekek templomba járását illetően pedig azt a szempontot tartották fontosnak figyelembe venni, hogy erősödjön a gyermekekben a kötődés ahhoz a plébániához, amelyikhez tartoznak.¹⁸⁶

A megbeszélésen, Bányász Károly¹⁸⁷, győr-kisbácsai lelkész felvetette: az egyházmegye állítson fel egy igazoló bizottságot a papok forradalom előtti magatartásának, különösen a békemozgalomban való részvételének kivizsgálására.¹⁸⁸

Zsebedits Pál elmondta, hogy felkereste a korábban állami nyomásra kinevezett Pajtényi László püspöki helynököt, és a fiatal papok nevében felszólította: távozzon Győrből.¹⁸⁹

Kovács György¹⁹⁰ győr-nádorvárosi plébános hangot adott azon véleményének, miszerint a püspöki kar a forradalmat megelőzően megalkuvóan viselkedett. Kifogásolta Papp Kálmán magatartását, amiért még mindig nem mentette fel hivatalából Pajtényi helynököt, és nem távolította el az egyházügyi megbízottat, Dömötör Józsefet¹⁹¹ a püspöki aulából. Bírálta a belvárosi fiatal papok szerinte felesleges és meggondolatlan forradalmi szerepvállalását és a memorandum összeállítását.

Horváth Lajos elmondta, ő nem szándékozott beszédet tartani, csak a körülmények hatására tette meg. Tartott is a megyéspüspök véleményétől, ám amikor később találkoztak, Papp Kálmán a helyeslését fejezte ki.¹⁹²

A gyűlés résztvevői végül egy kéttagú küldöttséget választottak Lányi és Kovács

¹⁸⁵ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 195., 197.

¹⁸⁶ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 197.

¹⁸⁷ Bányász Károly (Kapunvár, 1917. május 9. – Münster, 1985. november 13.) 1942-ben szentelték pappá. Káplán Árpáson, 1944-től tábori lelkész, 1945-től Pusztacsaládon kihelyezett káplán. 1947-től prefektus a Győri Tanítóképző internátusban, lelkész Győr-Kisbácsán 1949 és 1956 között. 1956-ban elhagyja az országot, a paderborni, münsteri és osnabrücki püspökség lelkészeként szolgál.

¹⁸⁸ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 195., 197.

¹⁸⁹ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 197.

¹⁹⁰ Kovács György (Sopronkövesd, 1912. február 4. – Győr, 1992. október 5.) 1936-ban szentelték pappá. Segédlelkész a soproni városplébánián. 1946-tól a győri szeminárium vice-rektora. 1952-től ideiglenesen a szeminárium rektora. 1954-ben letartóztatták, 1955-ben szabadult. 1955 és 1971 között plébános Győr-Nádorvárosban. 1960-tól 1978-ig a szeminárium rektora. 1979 és 1985 között plébános Győr-Belvárosban.

¹⁹¹ Dömötör József (Böny, 1908. április 12. – ?) a győri Tűzépállatnál dolgozott 1949 és 1951 között. A Győr-Sopron megyei Végrehajtóbizottság egyházügyi előadója 1951-től 1962-ig.

¹⁹² ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 195., 197.

személyében, akik másnap, október 29-én délelőtt tájékoztatták Papp Kálmánt az elhangzottakról.¹⁹³

III. 6. Lépések az egyházügyi megbízott eltávolítására, a keresztény pártalakítás

A forradalmat megelőző években a püspöki aulákba helyezett egyházügyi megbízottak napi szinten ellenőrizték, illetve korlátozták az ordináriusok működését, és váltak egyúttal az egyház szemében az elnyomás egyik szimbólumává. Ennek fényében érthető, hogy a Papp Kálmánnál október 27-én járt bencések, valamint a hitoktatói gyűlés résztvevői egyaránt foglalkoztak az említett megbízottak munkakörének megszüntetésével. A győri egyházügyi megbízott, Dömötör József az október 28-át követő hét első napjain még mindig bejárt az aulába. Zsebedits Pál kezdeményezésére a fiatal papok közül négyen – Zsebedits, Bóna, Madarász és Jakab Béla – a következő napok egyikén felkeresték a városházán Szigethy Attilát, és mint a fiatal papok képviselői kérték, szólítsa fel az egyházügyi megbízottat, hogy a jövőben ne jelenjen meg a püspöki aulában. A Nemzeti Tanács elnöke ígéretet tett kérésük teljesítésére.¹⁹⁴

Amikor az október végi napokban Győrött megindult a pártok újjászervezése, sor került egy keresztény párt helyi szintű szervezetének a megalakítására is.¹⁹⁵ A szervezők, illetve az érdeklődők összesen négy alkalommal gyűltek össze. A találkozókön a következő főbb kérdések merültek fel: az újonnan alakuló párt elnevezése, az országos szerveződéssel való kapcsolatfelvétel szükségessége, a párt programjának kialakítása, és a jogfolytonosság kérdése a korábbi, Barankovics István vezette Demokrata Néppárttal.¹⁹⁶

A párt alakuló ülését a győri bencés gimnázium internátusában tartotta.¹⁹⁷ A jelenlévők megállapodtak a következő összejövetel időpontjában, amelyet ugyanitt szándékoztak megtartani, ám ezt a gimnázium igazgatója, Holenda Barnabás nem engedélyezte. A szervezők a gyűlések számára végül a Magyar Dolgozók Pártja

¹⁹³ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 197.; GyEL Hagyatékok, Letétek, Papp Kálmán-hagyaték, *Napló 1956. október 29.*; BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai pere 1140–1141.; Előrebocsátom, hogy az értekezésben a BFL-ben fellelhető fenti irategyüttes oldalszámaira a hivatkozás kétféle rendszer alapján történt. A szabályt, amely szerint egy dokumentumanyag oldalszámaira való hivatkozás mindig az eredeti számozás alapján történik, az irategyüttes második felénél, annak átláthatatlansága miatt nem lehetett alkalmazni. Így azon esetekben ahol az oldalszámot megelőzően a kötet római számmal jelölt sorszámát is megadtam, az eredeti, ahol pedig csupán az oldal számát tüntettem fel, a későbbi rendezés során kialakított rendszert vettem alapul.

¹⁹⁴ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 20., 22., 35., 133.

¹⁹⁵ A téma feldolgozásához bővebben lásd: BORBÉLY, 2013. 23–33.

¹⁹⁶ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 83–85., 130–132.

¹⁹⁷ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 138.

pártirodájában találtak helyet.

A találkozókra, vagy azok egy részén a város katolikus papságából többen jelen voltak. A rendelkezésünkre álló források a résztvevők között említik Keszthelyi Gyula¹⁹⁸ nyugalmazott plébános, Tóth László¹⁹⁹ a bencés templom igazgatója, Galambos Iréneusz, Madarász Árpád, Bóna László, Zsebedits Pál, Horváth Lajos és Németh Kálmán nevét.

A Keszthelyi Gyula elnökletével megtartott második gyűlésen a papok közül többen felszólaltak. Bóna László hangsúlyozta, az idősebbek mellett a fiatalok is jussanak szerephez a vezetésben, illetve kapjanak képviseletet a pártban a társadalom különböző rétegei. Galambos Iréneusz kifejtette: a pártnak ugyanazt kell adnia, mint a munkáspártoknak a munkásoknak, a parasztpártoknak a parasztságnak, ám mindezt a keresztény értékek, illetve szellemiség alapján. Ezenkívül részt kell vennie a pártnak a Nemzeti Tanács munkájában. Tóth László véleménye az volt, a vezetés legyen a világiak kezében, az egyháziak vonuljanak háttérbe.²⁰⁰ A keresztény párt egyik helyi szintű szervezője Mészáros Ödön, és nagy valószínűség szerint Keszthelyi Gyula is járt a megyéspüspöknél, akit tájékoztattak a párt létesüléséről. Papp Kálmán kifejtette véleményét: ha pártok létesülhetnek, szükség van keresztény pártra is.²⁰¹

III. 7. A forradalom további napjai

Folytatva tovább a város forradalmi eseményeinek áttekintését, október 29-én délutántól kezdve érkeztek Győrbe a másnapra összehívott dunántúli gyűlésre a különféle küldöttségek tagjai. Október 30-án délelőtt a városháza előtt ismét tüntetők gyűltek össze, amikor egy nagytétényi gyümölcskertész, Somogyvári Lajos fegyveres kíséreléssel együtt a városba érkezett.²⁰² Felszólította Szigethy Attilát, álljon az azonnal felállítandó ellenkormány élére. A városháza erkélyéről fegyverfogásra és Budapestre utazásra biztatta a tüntetőket.²⁰³ Felhívását meg akarta ismételni nagyobb nyilvánosság előtt a győri rádióban is, ám ott csupán magnetofonra rögzítették szavait. Somogyvári igyekezett, hogy a tüntetőket, illetve a várost maga mellé állítsa, végül a forradalom győri szereplőinek együttes fellépésével sikerült

¹⁹⁸ Keszthelyi Gyula (Dég, 1883. augusztus 12. – Győr, 1965. október 24.) 1906-ban pappá szentelték. Káplán Halásziban és Szilban, 1908-tól Csepregen, 1909-től káptalandombi lelkész, illetve karkáplán. 1910-től hitoktató az orsolyita iskolában, 1912-től plébános Kónyban. 1956-tól szolgálaton kívül.

¹⁹⁹ Tóth László (Nagyunyom, 1913. november 20. – Győr, 1989. december 31.) 1938-ban szentelték pappá. Káplán Kisbéren, prefektus a győri Szent Imre konviktusban, 1944-től segédlelkész Győr-Belvárosban. 1956-tól templomigazgató a győri bencés templomban. Adminisztrátor 1959-től Győr-Újvárosban.

²⁰⁰ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 81–85., 130–132., 134., 136., 144.

²⁰¹ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 85.

²⁰² SZAKOLCZAI, 2006. 180.

²⁰³ SZAKOLCZAI, 2006. 180.

kivédeni.²⁰⁴

A Győrbe összehívott dunántúli konferencia – mintegy 600 küldöttel – este 8 órakor kezdte meg érdemi gyűlését a városházán. Mint már korábban többször, most is felvetődött az ellenkormány megalakításának javaslata, amellyel szemben Szigethy újra kérte Nagy Imre kormányának támogatását. Erre a résztvevők csak bizonyos feltételek teljesítése mellett tudtak igent mondani.²⁰⁵ A küldöttek végül létrehozták a Dunántúli Nemzeti Tanácsot (győri székhellyel), és elnökévé Szigethy Attilát választották. 14 pontban összeállították követeléseiket, melyeket másnap egy delegáció vitt Budapestre, hogy a pontok alapján tárgyalást folytassanak Nagy Imrével.²⁰⁶

A Dunántúli Nemzeti Tanács (DNT) október 31-én délután ismét összeült. A fővárosból visszatért küldöttség beszámolt a kormánnyal folytatott tárgyalásáról. Elmondták, sikerült tisztázni bizonyos félreértéseket, azaz, hogy Nagy Imrének nem volt szerepe a szovjet csapatok behívásában és a statárium elrendelésében, valamint, hogy a DNT nem kíván ellenkormányt felállítani. A DNT elrendelte a nyugati határ szigorú ellenőrzését, Csehszlovákia felé pedig a határzár fölállítását, mivel onnét többször a forradalmat gyalázó röplapok érkeztek az országba.²⁰⁷

November 1-jén a DNT ismét ülésezett. Közben érkezett meg a hír, hogy Nagy Imre bejelentette az ország semlegességét és kilépését a Varsói Szerződésből, mire a DNT bizalmat szavazott a kormánynak, és a munka felvétele mellett döntött.²⁰⁸ November 2-ától kezdve viszont – bár az emberek tele voltak bizakodással – egyre több hír érkezett a városba a szovjet csapatok országba áramlásáról. A szovjet alakulatok Győrön is átvonultak, lezárták a mosonmagyaróvári utat, november 3-án pedig a győri hidakat, végül november 4-én kora hajnalban ellenállás nélkül megszállták a várost. A legfontosabb közlekedési csomópontokban, valamint a főbb intézményeknél páncélosok álltak fel. A létrejövő szovjet városparancsnokság este 6 és reggel 6 óra között kijárási tilalmat rendelt el.²⁰⁹

A szovjet invázió véget vetett a rövid életű magyar szabadságnak, és ezzel Győrött – mint ahogy az ország egészében – kezdetét vette a kommunista hatalom újbóli stabilizálása, illetve a leszámolás a forradalom szerepvállalóival.

²⁰⁴ ÁBTL 3.1.5. O–18810/1. Győr-Sopron megye területén élő ellenséges tevékenységgel gyanúsítható politikai elítéltek 93–94.; A honvédség győri alakulatának jelentése az eseményekről. Közli: KAHLER–M. KISS, 2006. 261.

²⁰⁵ ÁBTL 3.1.5. O–18810/1. Győr-Sopron megye területén élő ellenséges tevékenységgel gyanúsítható politikai elítéltek 96–97.

²⁰⁶ ÁBTL 3.1.9. V–150369. Győr-Sopron megyei 1956-os monográfia 7.

²⁰⁷ SZAKOLCZAI, 2006. 184.

²⁰⁸ SZAKOLCZAI, 2006. 186.

²⁰⁹ SZAKOLCZAI, 2006. 189.

IV. A győri püspökség külföldi kapcsolatkeresései

IV. 1. Zágon József prelátus Győrött

1956. október–novemberében a győri püspökség földrajzi helyzeténél és korábról meglévő kapcsolatainál fogva fontos szerephez jutott. Ezekben a napokban az egyházmegye központjában számos külföldi látogató fordult meg. (Papok, szerzetesek, segélyszervezetek képviselői, újságírók.) Részből azzal a céllal érkeztek, hogy felvegyék a kapcsolatot a hatalom által a korábbi években elszigetelt magyar katolikus egyházzal, valamint tájékozódjanak az ország helyzetéről, részben pedig segélyadományokat hoztak, vagy azok átvételét, illetve a rászorulóknak való eljuttatását kívánták megszervezni.

1956. november 1-jén – csaknem nyolc év távollét után – Zágon József²¹⁰ római prelátus érkezett a győri püspökvárba.²¹¹ A győri egyházmegye egykori püspöki irodaigazgatójának látogatása, kapcsolatrendszere és befolyása miatt a Szentszéknél, komoly figyelmet érdemel.

XII. Piusz pápa 1950 nyarán kinevezte a külföldi magyarok apostoli vizitátorává, 1952-ben pedig titkos pápai kamarási címet adományozott neki. A prelátus igyekezett összefogni az emigráció papságát, létrehozta a kéthetente megjelenő Élet című folyóiratot, a külföldi katolikus magyarság lapját. A pápa 1950 decemberében kihallgatáson fogadta a római magyarok szentévi zarándokait, a zarándoklat szervezőjét, Zágon Józsefet külön köszöntötte. Zágon Rómában telepedett le, ahol az Actio Catholica Hungarorum in Exteris egyik vezetője lett, itt adták ki az új fordítású Békés-Dalos Újszövetséget 1952 elején, amelynek szervezésében és terjesztésében nagy szerepet vállalt. Ő lett az igazgatója az 1951-ben létrejött Anonymus könyvkiadónak, amelynek egyik célja az emigrációban élő magyarok lelki és szépirodalmi könyvekkel való ellátása volt. Az Actio Catholica és a könyvkiadó kiadványait igyekeztek Magyarországra is bejuttatni. A Szentszék nevezte ki 1953-ban a Pápai Magyar Egyházi Intézet régensévé és az Olaszországban élő magyar emigránsok nemzeti vezetőjévé, miután az Exsul Familia apostoli konstitúció megjelenését követően megszűnt vizitatori beosztása. 1956 júliusától a Római Kúria szervezetén belül a

²¹⁰ Zágon József (Agostyán, 1909. november 2. – Innsbruck, 1975. augusztus 12.) 1935-ben szentelték pappá. Soproni káplán, 1936-tól győri püspöki szertartó, 1939-től püspöki titkár. 1941-től egyházmegyei tanfelügyelő, 1943-tól püspöki irodaigazgató. 1949-ben külföldre távozott. 1950 és 1952 között a külföldi magyarok apostoli vizitátora. 1956-tól a Római Kúria Konzisztoriális Kongregációján belül az „Emigráció Legfelsőbb Tanácsa” tagja, 1967-től titkára. A S. Maria Maggiore-bazilika kanonokja. Rómában Szent István Ház néven zarándokházat építtetett. Mindszenty József egyik kísérője 1971-ben, amikor a bíborosnak el kellett hagynia Magyarországot.

²¹¹ GyEL Hagyatékok, Letétek, Papp Kálmán-hagyaték, *Napló 1956. november 1.*

Konzisztoriális Kongregáció alá tartozó „Emigráció Legfelsőbb Tanácsa” tagja.²¹²

A találkozást vele – a források tanúsága szerint – Papp Kálmán megyéspüspök és a győri papság egyaránt, még a forradalom eufórikus hangulatában is, külön örömként, illetve jelentőségteljes eseményként élte meg.²¹³

Zágon mindössze néhány óra erejéig tartózkodott a városban, mialatt a megyéspüspök, tekintettel a rendkívüli helyzetre, fél órát tudott szakítani a négyszemközti beszélgetésre, majd vacsorát rendezett számára, amelyen részt vett – mint a püspök egyik fő bizalmasa – Lányi János kanonok is. Papp Kálmán a püspökvárba hívatta házi orvosnőjét, Kő Juditot²¹⁴, akit Zágon felkért, hogy kezelje beteg édesanyját Agostyánban.²¹⁵ (A forrásokból valószínűsíthető, hogy Zágon a győri püspökséget megelőzően édesanyját kereste föl.)²¹⁶ Győri tartózkodása alatt bemutatott neki Rétháti Katalin szerzetesnővért, aki szintén aznap érkezett Győrbe, Budapestről. A püspökvárból való távozása után a prelátus fölkereste Zsebedits Pál székesegyházi karkáplánt, majd ismételten Lányival találkozott és még aznap éjszaka Bécsbe utazott.²¹⁷

Amennyiben feltesszük a kérdést, vajon Zágon rövid, mindössze néhány órás győri tartózkodásának, személyes indítékain túl milyen más célja lehetett, illetve miről folytatott tárgyalásokat, két irányba indulhatunk el. Egyrészt szóba került a győri karitás hosszú távú és koncepcionált működtetése, valamint ennek egyik alapfeltétele, a folyamatos külföldről érkező támogatás.²¹⁸ Ennek megszerzéséhez Zágon – nagy valószínűség szerint már ekkor – segítséget ígért Papp Kálmán püspöknek és Lányi János karitás-igazgatónak, majd háromnegyed éven át sikerrel munkálta megvalósulását.

A másik témakör Zágon valamint a megyéspüspök és bizalmasai között minden bizonnyal a győri egyházmegye, illetve az elnyomott magyar egyház helyzete lehetett. Ezt támasztja alá Papp Kálmán naplója, amelybe a főpap Zágon látogatása kapcsán feljegyezte, hogy a prelátus maga helyett Lányi Jánost ajánlotta győri segédpüspöknek.²¹⁹ Egy bő évvel később keletkezett fogdaügynöki jelentés, szintén ezt a feltevést igazolja. Lányi Jánost 1957.

²¹² NÉMETH, 2012. 43–47, 55.; FEJÉRDY, 2009. 63.

²¹³ GyEL Hagyatékok, Letétek, Papp Kálmán-hagyaték, *Napló 1956. november 1.*; ÁBTL 3.2.7. Cs–2/1. „Hontalanok” 87.

²¹⁴ Kő Judit (Győr, 1916. január 18. – Győr, 1995. augusztus 6.) 1939-ben a budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett diplomát, majd 1944-ben személyzeti szakvizsgát tett. Évtizedeken át Győrött mint orvos, illetve szemész szakorvos működött. A győri püspökség és a szeminárium, valamint Papp Kálmán megyéspüspök orvosa.

²¹⁵ GyEL Hagyatékok, Letétek, Papp Kálmán-hagyaték, *Napló 1956. november 1.*; ÁBTL 3.1.2. M–36924. „Marosi Zoltán” 46.

²¹⁶ ÁBTL 3.1.2. M–20223. „Varga Kata” 59.

²¹⁷ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai I. 188–189.; ÁBTL 3.2.7. Cs–2/1. „Hontalanok” 87.

²¹⁸ ÁBTL 3.1.2. M–36924. „Marosi Zoltán” 46–47.

²¹⁹ GyEL Hagyatékok, Letétek, Papp Kálmán-hagyaték, *Napló 1956. november 1.*

július 17-én letartóztatták, majd vizsgálati fogsága idején leleplezése érdekében egy kombinációt hajtottak végre. Ennek keretében Lányi mellett egy fogdaügynököt foglalkoztattak, aki feladatához híven elhitette a kanonokkal, hogy ő hamarosan kiszabadul és ez esetben szívesen ad át üzenetet a megyéspüspöknek. Lányi élt a számára látszólag kedvező lehetőséggel és többek között a következő üzenetet küldte Papp Kálmánnak: amennyiben a nyomozók kihallgatják, ha a Zágonnal folytatott megbeszéléséről érdeklődnek, csak az egyházmegyét érintő problémákról beszéljen. Ő ugyanis azt vallotta, hogy a vacsorán másról nem esett szó.²²⁰ Lányi ezen kijelentése igazolja a beszélgetés tágabb témakörét, hiszen az állításban explicit módon megjelenik, hogy a győri egyházmegyét érintő kérdéseken túl másról is szó esett.

Az állambiztonság irataiban a győri látogatás után rövidesen megfogalmazódott a feltevés, hogy Zágon a Szentszéktől titkos üzenetet vagy útmutatást hozott a püspöki kar számára, ám ezt, a rendelkezésünkre álló források alapján nem tudjuk minden kétséget kizáróan bizonyítani.²²¹ Az állambiztonság még azt is tudni vélte, hogy Zágonnak szándékában állt a két nappal korábban kiszabadult Mindszenty József bíborost is felkeresnie, amire végül nem került sor.

IV. 2. Búzás József püspöki levéltáros nickelsdorfi útja

A forradalom napjaiban nemcsak külföldről érkeztek látogatók a püspökségre, hanem a város papságából is többen jártak Ausztriában. Közülük – témánk tekintetében – mindenképp figyelmet érdemel Búzás József²²² püspöki levéltáros november 2-ai nickelsdorfi utazása, aki egy gyógyszerekért induló küldöttség tolmácsaként járt a határ túloldalán. Búzás a forradalom kitörésekor éppen Budapesten tartózkodott. Itt élő édesanyja lakását a harci cselekmények idején találat érte, amelyben minden ingósága megsemmisült. Búzás a fővárosból november 1-jén érkezett vissza Győrbe, ahol előbb barátai hívták tolmácsnak, amikor külföldi újságírókkal tárgyaltak, majd 1956. november 2-án Bogcha-Novák Zoltán²²³,

²²⁰ ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 123.

²²¹ ÁBTL 3.1.2. M-36924. „Marosi Zoltán” 34.

²²² Búzás József (Felsőgalla, 1920. július 28. – Győr, 2011. október 3.) 1943-ban szentelték pappá. Segédlelkész Hegyeshalomban, lelkész Agostyánban. 1944-től segédlelkész Mosonszolnokon, 1946-tól helyettes plébános Vértessomlón, majd hitoktató Komáromban. 1947-től prefektus a soproni Szent Imre Kollégiumban. 1949-től hittanár és püspöki levéltáros Győrött. 1956-tól teológiai tanár Győrött. 1957-ben letartóztatták, majd közbiztonsági őrizetbe helyezték. 1957 novemberében szabadult. 1958-tól segédlelkész Tatabánya-Felsőgallán, 1964-től plébános Vértessomlón, 1970-től Kecskéden. A Győri Egyházmegyei Könyvtár főkönyvtárosa 1989 és 1996 között.

²²³ Bogcha-Novák Zoltán (Hajdúhadház, 1913. július 16. – Győr, 1969. július 6.) 1935-ben gyógyszerészi diplomát szerzett. Gyógyszerész Győrött 1949-től, 1956-tól megyei főgyógyszerész. A forradalom idején ő

a Győr-Sopron Megyei Tanács főgyógyszerésze kérte fel ugyanerre a szerepre, és arra, hogy kísérelje el Ausztriába, ahol gyógyszereket szeretne kérni a rászorulóknak számára. A főgyógyszerész megbízatását a Győr-Sopron Megyei Tanács egészségügyi osztályától kapta. Eszerint a határ melletti Nickelsdorfba kellett utazniuk, hogy meghatározott gyógyszereket szerezzenek be. Amennyiben ott nem járnának eredménnyel, a bécsi Vöröskeresztnél próbálkozzanak.²²⁴

Hegyeshalomnál a magyar határőrizeti szervek feltartóztatták őket, majd amikor Búzás ismertette kiutazásuk célját, egy ott tartózkodó osztrák finanszírozásba lépett az osztrák hatóságokkal, és megszerezte a határátlépéshez szükséges engedélyt számukra.²²⁵ A későbbi kihallgatási-, illetve tanúkihallgatási jegyzőkönyvek szerint Búzásék délután három óra körül jutottak át a határon, majd a közeli Nickelsdorf római katolikus plébániáját keresték fel.²²⁶ Itt a karitás képviselőjével, egy 1952-ben disszidált pappal, Mácsady Istvánnal²²⁷ tárgyaltak, aki azt kérte, írásban, német nyelven adják meg a gyógyszerigénylést, és közölte, hogy a kért gyógyszereket vonaton fogják megküldeni. Közben Búzás a kérelmet fordította, egy másik, szintén jelenlévő, 1952-ben disszidált pap, Vecsey József²²⁸ – élve az alkalommal, hogy egy Magyarországról érkezett paptársával beszélhet – azt kifogásolta, hogy a győri papok nem állnak a forradalmárok oldalára.²²⁹ Vecsey feltehetőleg azt várta volna az egyházi személyektől, hogy a politikai események aktív résztvevői, esetleg irányítói legyenek. A győri papok ebben az értelemben valóban nem szerepeltek az eseményekben, de ahogy azt már fentebb láttuk, számos egyházi megnyilvánulás, békére, nyugalomra intő beszéd, illetve más konkrét cselekvés bizonyítja a felkelők melletti rokonszenvüket.

Amíg a győri küldöttség Nickelsdorfban tartózkodott, az osztrák rádió bejelentette,

irányította a Nyugatról küldött gyógyszer, vér- és kötszeradományok szétosztását. 1956-ban és 1959-ben ideiglenesen a Gyógyszertári Központ igazgatója. 1961-től 1968-ig a Galenusi (gyógyszerkészítő) Laboratórium vezetője.

²²⁴ ÁBTL 3.1.9. V–141742. Búzás József 8–9.

²²⁵ ÁBTL 3.1.9. V–141742. Búzás József 9. Bár a forrásban a finanszírozás szerepel, nagy valószínűség szerint határőr lehetett.

²²⁶ ÁBTL 3.1.9. V–141742. Búzás József 9.

²²⁷ Mácsady István (Nagyölvéd, 1918. április 1. – Wels, 1977. június 1.) 1947-ben szentelték pappá Pozsonyban. Négy évig vágvölgyi szlovák egyházközségekben szolgált, 1951-ben internálták, 1952-ben Ausztriába menekült. A wels-lichteneggi 1001-es menekülttábor lelkésze. 1953–1965 között a Linzi egyházmegyében a menekültügyek püspöki helynöke. Szent Isván-telep néven egy egész falut épített 150 családi házzal főként magyar menekültek számára. 1956-os fiatalok részére Linzben ifjúsági otthont létesített. 1967-ben szent István templomot és lelkipásztori centrumot épített a menekülttábor helyére a linzi püspök megbízásából.

²²⁸ Vecsey József (Nemeshegy, 1913. november 11. – St. Gallen, 1977. május 24.) 1938-ban szentelték pappá. Káplán Zalaegerszegen. 1942-től hittanár majd kissemináriumi előljáró, 1944-től Szombathelyen püspöki titkár. 1946-tól a szombathelyi szeminárium tanára. 1952-ben Nyugatra távozott. 1954 és 1955 között a Szabad Európa Rádió hitszónoka. 1955 és 1959 között St. Gallenben lelkipásztor. 1960-tól 1966-ig párizsi magyar lelkész. 1971-től Mindszenty József bécsi titkárságának vezetője. 1975-ben a Mindszenty Alapítvány egyik alapítója.

²²⁹ ÁBTL 3.1.9. V–141742. Búzás József 9.

hogy szovjet páncélosok tartanak a magyar–osztrák határ irányába. A bécsi érsekségről telefonon hívták a plébániát, tudakolva, hogy mi igaz a hírből. Mácsady István azzal erősítette meg az információt, hogy a szovjetek már le is zárták a Magyarországról nyugat felé vezető utakat. Mácsadytól arról is érdeklődtek, tartózkodik-e a plébánián olyan pap, aki vissza szándékozik térni Magyarországra, mert üzenetet szeretnének oda küldeni. Így került szóba a győri egyházmegyes Búzás József neve. Mácsadyn keresztül megkérték Búzást, értesítse Mindszenty József bíborost: útban van Magyarországra XII. Piusz pápa két személyi küldötte, akik november 3-án, szombaton, délelőtt tizenegy órakor szeretnének vele zárt körben beszélni. Addig is tartózkodjon a politikai tartalmú nyilatkozatoktól, illetve rádióbeszédektől.²³⁰ Búzás szóbeli közlése alapján tudjuk, hogy Zágón József – az 1949-ben disszidált, egykori győri egyházmegyei irodaigazgató – állt a kérés mögött.²³¹

Búzás a nickelsdorfi plébánián beszélt az érdeklődőknek a forradalom eseményeiről, a harci cselekményekről, arról, hogy a Parlamentnél a karhatalmisták belelőttek a fegyvertelen tüntetőkhöz, ismertette a rádió elfoglalásának valamint a Sztálin szobor ledöntésének történetét. Elismerően nyilatkozott a felkelők fegyelmezett viselkedéséről, illetve arról, hogy a betört kirakatokból senki sem vitte el az árut.²³² Búzás fenti szavait később a nyomozhatóságok a népi demokratikus államrend nemzetközi megbecsülését sértő kijelentéseknek vették és ezzel indokolták letartóztatását.

A győri küldöttség végül Nickelsdorfban kapott gyógyszereket és délután öt óra körül indult vissza Magyarországra. Mosonmagyaróvár előtt szovjet páncélosok tartóztatták fel őket, ezért kénytelenek voltak visszafordulni és a közeli Levél község plébániáján kértek szállást. Itt Búzás megpróbálkozott Szalay Ferenc²³³ plébános segítségével telefonösszeköttetést teremteni Mindszenty prímással, de nem járt sikerrel. Másnap Hegyeshalom érintésével akartak visszatérni Győrbe, először eredménytelenül, majd amikor a páncélosok előretolták állásaikat a határig, szabaddá vált az útjuk hazafelé.

Amikor a küldöttség megérkezett a városba, Búzás Papp Kálmán győri püspök, valamint Póka György²³⁴ püspöki titkár keresésére indult, mert az ő segítségükkel akarta a

²³⁰ ÁBTL 3.1.9. V–141742. Búzás József 10.

²³¹ Búzás József szóbeli közlése, 2010. augusztus.

²³² ÁBTL 3.1.9. V–141742. Búzás József 22.

²³³ Szalay Ferenc (Kunsziget, 1925. április 7. – 2003. október 22.) 1951-ben szentelték pappá. Káplán Sopronban a Szent Margit lelkészségen, majd Ácson, 1953-tól Tatán. 1955-től Bokodon plébánoshelyettes, 1956-tól plébános Levélen, 1964-től 1970-ig Győrben a Szent Imre plébánián. 1971-ben elhagyta a papi pályát.

²³⁴ Póka György (Kerkasztmiklós, 1916. március 28. – Szombathely, 1987. március 3.) 1939-ben szentelték pappá. Káplán Fertőrákoson, prefektus a győri kissemináriumban, 1941-től a nagyszeminárium spirituálisa. 1946-tól Papp Kálmán püspök titkára, 1957-től a győri egyházmegye irodaigazgatója. 1959-től plébános Várgesztesen, 1960-tól Bón, 1971-től Csepregen. 1978-tól a Győri Püspöki Papnevelő Intézet rektora. 1982-ben

Rómából küldött üzenetet a prímásnak eljuttatni. Mivel egyiküket sem érte el, tett még egy utolsó, ugyancsak sikertelenül végződő kísérletet, telefonon, a postán keresztül.²³⁵

IV. 3. Segélyszállítmányok és népkonyhák

A győri püspökség, ahogy fentebb már utaltunk rá, az 1956-os forradalom napjaiban a külföldről érkező adományok fogadása, illetve szétosztása terén fontos szerepet vállalt. A segélyezési akció részleteinek megismerését megelőzve, tekintsük át röviden miként alakult az akció vezetőjének, Lányi János kanonoknak az életpályája mielőtt a győri karitás igazgatója lett.

Lányi János 1902. január 5-én a mai Ausztriában lévő Ókörtyvényesen (Eltendorf) született földműves középparaszti családban. Édesapja Medl János, édesanyja Schmidt Cecília. Nyolcan voltak testvérek. Középiskolai tanulmányait a bencések kőszegi gimnáziumában végezte. 1922-ben a Győri Püspöki Hittudományi Főiskolára jelentkezett, majd 1926-ban szentelték pappá. Kápláni éveit a soproni Szent Mihály plébánián, Papp Kálmán plébános, a későbbi győri megyéspüspök vezetése mellett töltötte.²³⁶ 1932-ben a budapesti Szent Imre Kollégium prefektusa lett, és ugyanebben az évben kánonjogból doktorált. 1933-ban ismét Sopronba helyezték, az Isteni Megváltó Leányai Tanítóképzőbe hitoktatónak. Ezen munkája mellett 1937 és 1939 között Sopronbánfalván a karmeliták lelki igazgatójaként is szolgált. 1944 decemberétől 1945 áprilisáig segítségére volt Mindszenty József veszprémi püspöknek (akit 28 papjával Sopronkőhidáról az Isteni Megváltó Leányai soproni anyaházába internáltak) és segített az ugyancsak ide internált Shvoy Lajos székesfehérvári püspöknek is. Ezért kapta 1946-ban a pápai tiszteletbeli káplán kitüntetést, amelyre Mindszenty József terjesztette fel. 1947-ben a soproni katolikus konvent kanonkja lett. 1945-ben Apor Vilmos²³⁷ püspök Sopronban létrehozta az Isteni Megváltó Leányai Lelkészséget, amelynek élére Lányi Jánost nevezte ki templomigazgatónak.²³⁸ Lányi Sopronban 1945-ben 2 és 6 éves kor közötti kisgyermek számára napközi otthont hozott létre. Felvette a kapcsolatot a város szociálpolitikai osztályával, amin keresztül a Népjóléti

II. János Pál pápa cubdai c. püspökké és szombathelyi segédpüspökké nevezte ki. Megyéspüspöki kinevezésének kézhezvétele előtt halt meg.

²³⁵ ÁBTL 3.1.9. V–141742. Búzás József 10–11.

²³⁶ ÁBTL 3.1.9. V–145725. Dr. Lányi János és társai 28.; *Győri Életrajzi Lexikon*, Győr, 2003. 196–197.

²³⁷ Apor Vilmos (Segesvár, 1892. február 29. – Győr, 1945. április 2.) 1915-ben szentelték pappá. Káplán Gyulán, 1917-től a nagyváradi szeminárium prefektusa, illetve tanára. 1918-tól plébános Gyulán. 1941-től győri megyéspüspök. 1945 tavaszán, amikor fellepett a püspökségre menekült nők védelmében, egy szovjet katona megsebesítette, minek következtében vértanúhalált szenvedett.

²³⁸ ÁBTL 3.1.9. V–145725. Dr. Lányi János és társai 28.; *Győri Életrajzi Lexikon*, Győr, 2003. 197.

Minisztériumtól is kapott segítséget. 1946. február 11-én indította be a népkonyhát, ahol azok részesülhettek ingyen ebédben, akik a város szociálpolitikai osztályától kapott jegyet felmutatták. A napközi otthon 27 gyermekkel indult és 1949 nyarán a létszám a 90-100 főt is elérte. A népkonyha kettő és fél évig állt fenn és ez idő alatt közel 600 ezer ingyen ebédet osztottak ki. A városban Lányi vezetése alatt még három fiú árvaház is működött.²³⁹ 1952-ben a Sopronban szolgáló pap kinevezést kapott Győrbe a belvárosi plébánia vezetésére, majd 1956. március 19-én a győri székesegyház kanonokja lett.²⁴⁰

Áttérve az 1956-os forradalom napjaira, október 27-én két osztrák férfi érkezett a győri püspökségre az Osztrák Kormány és az Osztrák Katolikus Püspöki Kar megbízásából. Böhm és Kunsach azzal a céllal keresték fel a püspököt, hogy tárgyaljanak a magyarországi segélyakció lebonyolításáról. Közölték, hogy nyolc vagon szeretetadomány áll a határon, de nem tud befutni az ország területére, mivel Magyarországon nincs közlekedés. Papp Kálmán püspök Lányit bízta meg a segélyszállítmányok átvételével. Azon túl, hogy a győri egyházmegye vegye át a küldeményeket, Böhm és Kunsach még azt is kérte, hogy az egyház az állami szervekkel együttműködve ossza szét őket, hogy ne legyen „klerikális színezete” az akciónak. Elmondták, hogy ez Ausztriában is így működik.

Papp Kálmán kérte Lányit, hogy továbbra is foglalkozzon a segélyszállítmányok ügyével. Ekkor Lányi létrehozta a Győri Egyházmegyei Karitás Irodát. Úgy tervezte, hogy először Győrben indítja el a segélyezést, és később terjeszti ki az egész egyházmegyére.

Ezekben a napokban Lányi egy véletlenszerűen adódó lehetőséget használt fel arra, hogy külföldön is személyesen mozdíthassa elő a karitás ügyét. A győri városháza előtt találkozott egy autókonvojjal, amelyről megtudta, hogy Bécsbe tart. Csatlakozott hozzájuk azzal a céllal, hogy Ausztriában néhány egyházi személlyel tárgyaljon a segélyezésről. Bécsben találkozott Zágón József, egykori győri egyházmegyei irodaigazgatóval, továbbá Lepold Antallal²⁴¹, a Pázmáneum rektorával. Fölvette a kapcsolatot Franz König²⁴² bécsi érsekkel is, akinek elmondta, hogy élelmiszerekre és ruhákra lenne szükség

²³⁹ Ribai Elma, az Isteni Megváltóról nevezett nővérek szerzetesrend tagjának kéziratos visszaemlékezése.; *Győri Életrajzi Lexikon*, Győr, 2003. 197.

²⁴⁰ *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011)*. Kézirat.

²⁴¹ Lepold Antal (Szentfűlöp, 1880. január 22. – Bécs, 1971. május 3.) 1904-ben szentelték pappá, 1913-ig a Kalocsai Főegyházmegyében szolgált. 1913-tól az Esztergomi Főegyházmegye papja, Csernoch János hercegprímás titkára. 1915-től irodaigazgató. 1920, a párizsi békeküldöttségben a katolikus egyházi ügyek szakértője. 1921 és 1932 között a főszékesegyház plébánosa. 1926-tól 1938-ig a főegyházmegye iskoláinak főtanfolyamigazgatója. 1946-tól haláláig a bécsi Pázmáneum rektora.

²⁴² König, Franz (Warth bei Rabenstein, 1905. augusztus 3. – Bécs, 2004. március 13.) 1933-ban szentelték pappá. 1938-tól St.Pölteni székesegyház lelkésze, 1945-től Krems/Donauban hittanár, majd a bécsi egyetemen magántanár. 1948-tól a salzburgi egyetem morális professzora. 1952-től St.Pölten koadjutor püspöke, 1956 és 1985 között bécsi érsek. 1958-tól bíboros. Aktív résztvevője a II. Vatikáni Zsinatnak. 1965–1980 között a Nemhívók Titkárságának elnöke.

Magyarországon.²⁴³

Miután visszatért Győrbe, több autónyi segélyszállítmány érkezett a püspökségre Ausztriából és Franciaországból. Az érkező csomagokat ekkor még raktározták, és csak később osztották ki. Október végén Lányi beszélt Nagy Györggyel, a Győr-Sopron Megyei Tanács szociálpolitikai csoportjának vezetőjével arról, hogy a rászorulóknak számára miként lehetne étkeztetési akciót indítani. Mivel az adományok mennyisége egyre nőtt, Lányi azt gondolta, hogy ki kell terjeszteni a segélyezést az egész ország területére. Ennek érdekében kapcsolatot keresett Budapesttel, illetve egy, az egész országra kiterjedő joghatóságú szervvel.²⁴⁴

1956. november 2-án Mindszentynél járt Budapesten az Úri utcai primási palotában, de arról, hogy a karitás ügyében folytatott megbeszélésükön kívül még miről folytattak tárgyalást, nincsenek bővebb adataink.²⁴⁵

A primás és Lányi személyesen ismerték egymást 1944–45-ből, Sopronból. A primás érdeklődött az Isteni Megváltó Leányai rend szerzetesnői felől, és megjegyezte, hogy „még mindig kisebb baj az, hogy a szerzetesnők közül sokan szentszéki engedéllyel férjhez mentek, mint az, hogy békepapok vannak az országban.”²⁴⁶ Mindszenty arra kérte Lányit, hogy vegye fel a kapcsolatot Endrey Mihály²⁴⁷ püspökkel, és a karitással kapcsolatos ügyeket vele ismertesse. Endrey volt az országos karitás vezetője. Lányi elmondta neki, hogy Mindszenty küldte hozzá, és karitás ügyekben ő a győri megbízott.

Lányi, visszatérve Győrbe, beszámolt Papp Kálmánnak a Mindszentyvel és Endreyvel folytatott tárgyalásáról. A Győr-Sopron Megyei Tanácsnál beszélt Nagy Györggyel, aki nem hitte el, hogy ilyen nagymérvű lesz az érkező segélyküldemény. Lányi azt tervezte, hogy az adományok egy részét az országos központ felé irányítják. Mivel helyszükében voltak, megkapták a régi Pénzügyi Palotát az érkező segélyek tárolására. Később azonban Nagy György közölte, hogy ezt elveszik tőlük, mivel a visszatérő disszidenseket ott fogják elhelyezni.²⁴⁸

Az ezután érkező segélyeket a püspök engedélyével a szemináriumban tárolták. Talán

²⁴³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai I. 28–31.

²⁴⁴ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1138–1140.

²⁴⁵ ÁBTL 3.2.7. Cs–2/1. „Hontalanok” 110., 168.

²⁴⁶ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai I. 54.

²⁴⁷ Endrey Mihály (Budapest, 1905. november 2. – Apostag, 1977. július 4.) 1928-ban szentelték pappá. A váci Papnevelő Intézet prefektusa, 1936-tól a váci egyházmegye püspöki titkára. 1948-tól az Actio Catholica országos igazgatója. 1950-től egri segédpüspök. 1957-től esztergomi speciális delegátus, 1958-ban állami nyomásra Vámosmikolára helyezték, ahonnan csak 1968-ban költözhetett Budapestre. 1972-től pécsi segédpüspök, 1975-től váci püspök.

²⁴⁸ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1140.

Cserháti József²⁴⁹ – aki ekkor a győri szeminárium tanára volt – vagy Póka György püspöki titkár ajánlotta föl Lányinak, hogy tárolhatnák ott a segélyeket. Ettől kezdve Cserháti aktívan részt vett a karitásztevékenységében. Ő irányította a szerelvények átvételét és az adományok raktározását. Lányi megbeszélte vele a karitással kapcsolatos problémákat.²⁵⁰

A segélyek átvételénél mindig jelen volt a megyei tanács képviselője is. A küldemények ekkor már jegyzékkel érkeztek, az átvételt igazolták, és az igazolást egy példányban átadták a tanácsnak. Az adományokból csak azok maradtak a püspökségnél, melyeket külföldről kizárólag egyházi célokra küldtek.

Közben Endrey püspök, a Lányival folytatott megbeszélés alapján, autókat küldött Győrbe a segélyek egy részéért, amelyet a megyei tanács átadott az országos karitásznak.

A püspökség megállapodott a Győr-Sopron Megyei Tanáccsal abban, hogy a segélyeket nem az egyház, hanem a tanács osztja szét világnézeti és felekezeti különbség nélkül – ahogy azt Lányi Nagy Györgynek hangsúlyozta.²⁵¹ Az egyház tehát nem kívánt beleszólni abba, hogy kik kapjanak csomagot. Erről Lányi később a következőket vallotta: „Saád Béla²⁵² állítása szerint bevádoltak azzal, hogy a kommunistákkal működtem együtt, és nem a plébániákon keresztül osztjuk szét a segélyeket. Azért osztotta ki a tanács az érkező segélyeket, mert a plébánosok nem tudták volna igazságosan szétosztani.”²⁵³

A küldemények vámmentesek voltak, a vámhivatal átnézte őket, és utána bocsátotta rendelkezésre. A segélyeket a győri egyházmegye területén a Városi és a Járasi Tanács szociális előadói juttatták el a rászorulókhhoz. Összesen 810 mázsa ruhanemű érkezett.

Az élelmiszer-küldemények viszont nyers állapotban jöttek. Lányi úgy gondolta, hogy nem így kellene őket az embereknek adni, hanem jó lenne inkább népkonyhákat felállítani, ahol a rászorulóknak naponta egyszeri meleg ételt biztosítanának. Nagy György a népkonyhák ügyét a győri, soproni és mosonmagyaróvári városi tanács Végrehajtó Bizottsága elé vitte, akik helyeselték a tervet, azzal a kikötéssel, hogy a népkonyhák csak meghatározott

²⁴⁹ Cserháti József (Lengyel, 1914. április 19. – Pécs, 1994. április 12.) 1940-ben szentelték pappá. 1943-tól káplán Újpetrén. A fundamentális teológia tanára Pécsen, 1952-től Győrött, 1957-től a budapesti Hittudományi Akadémián. 1961-ben a pécsi egyházmegye káptalani helynöke, majd 1964-ben melzi címzetes püspök és apostoli kormányzó. 1969-től pécsi megyéspüspök, 1970-től a Magyar Katolikus Püspöki Kar titkára. 1989-ben nyugállományba vonult.

²⁵⁰ ÁBTL 3.1.9.V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 129.

²⁵¹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1140.

²⁵² Saád Béla (Pápa, 1905. március 9. – Budapest, 1993. január 11.) 1928-ban a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen szerzett diplomát. 1929-ben az Új Nemzedék gyorsírója, majd riportere és színházi rovatának vezetője. 1938-ban a Nemzeti Újságban folytatásban jelent meg két regénye. Dolgozott a Nemzeti Újságnak és az Új Időknek is. 1945 után az Új Ember munkatársa, majd szerkesztője, valamint a Vigília kiadó igazgatója, később felelős kiadója. 1948-ban szerkesztette az Új Ember almanachját. 1962–1965 között a II. Vatikáni Zsinat tudósítója.

²⁵³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1140.

ideig működhetnek. A megnyitott konyhákban a munkát önkéntesek végezték, és csak egy fizetett főzőnőt alkalmaztak. Naponta összesen 1.200 ebédet osztottak ki. A karitás gondoskodott a nyersanyagokról. Az étkeztetésben csak a szociálpolitikai osztály által nyilvántartásba vett személyek részesülhettek, akik ebédjegyet kaptak. Tehát a jogosultságot nem a püspökség határozta meg. Győrött öt helyen volt ebéd kiosztó hely. Az ételt tanácsi autók vitték ki ezekre a helyekre. A népkonyha mindhárom városban 1957. május végéig működött. Összesen mintegy 156 ezer ebédet osztottak ki.²⁵⁴

IV. 4. Rétháti Katalin illegális útjai

Az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend egy tagja, Rétháti Katalin – szerzetesi nevén Cecilia – fontos szerepet játszott a győri egyházmegye segélyezési akciójában. Rétháti Katalin 1908. október 24-én született Budapesten, édesapja Rozovits Mihály, kőműves, majd mezőőr. Édesanyja Partl Jozefa, cseléd. Tizen voltak testvérek. A család nevét Rozovitsról Réthátira változtatta meg. Réthátiék a város szélén, a balatoni műút mellett, nagyon szegény körülmények között éltek. Mindössze másfél hold földjük volt, ebből, továbbá édesapjuk mezőőri fizetéséből tartották fenn magukat. Rétháti Katalin, hogy tanulmányai költségeit fedezze, nyaranta munkát vállalt, így sikerült a négy polgári iskolát elvégeznie, illetve gyors- és gépírást tanulnia. Majd mint gyors- és gépíró dolgozott. 1927. szeptember 9-én belépett az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrendbe, ahol Cecilia néven ünnepélyes fogadalmat tett. Szerzetesi életét a soproni anyaházban kezdte meg. Itt kereskedelmi érettségét, majd pedig gyors- és gépírást tanítói vizsgát tett. Tanított a budapesti Szent Margit Leánygimnáziumban, majd Jászárokszálláson a gép- és gyorsíró iskolában, illetve Érsekújváron a Szent Katalin Zárdában. 1946-ban visszakérült a soproni anyaházba. Lányi Jánost 1933 óta ismerte, aki lelki vezetője volt. A Lányi vezetése alatt álló soproni árvaházak működtetésében Rétháti Katalinnak kimagasló szerepe volt.

Az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend soproni anyaházából a nővéreket 1950. június 19-én hurcolták el. Rétháti Katalin mintegy három hónapot töltött a főtí internáló táborban, majd hazatért szüleihez Budapestre, ahol a család kevés földjén gazdálkodott, illetve szövetkezeti bedolgozóként tartotta fenn magát. Édesanyja 1954-ben, édesapja 1955-ben meghalt.²⁵⁵ A rendek feloszlása után is szívében viselte az árva gyermekek sorsát. A

²⁵⁴ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1177–1178.

²⁵⁵ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 183–184.

tanácsi szervek kiértésítésére, mintegy 200 gyermek örökbeadását segítette elő oly módon, hogy számukra megfelelő örökbefogadó szülőket keresett.

Katalin húga, Rétháti Mária 1910. május 11-én született Budapesten. A polgári iskola négy osztályának elvégzése után gyors- és gépírást tanult, majd hivatalban helyezkedett el. 1932-ben nővérehez hasonlóan az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrendbe lépett, ahol Jozefin néven szerzetesi örökfogadalmat tett. A szerzetesrendek feloszlását megelőzően, 1949-ben rendi diszpozícióval a győri püspöki aulába került Papp Kálmán megyéspüspök mellé gépírónőként.²⁵⁶

IV. 4. 1. Rétháti Katalin Ausztriában

1956. november 1-jén, ahogy fentebb már láttuk, Győrben járt Zágon József, az egyházmegye egykori irodaigazgatója, és vele együtt több külföldi személy is. Részben a karitászs megszervezéséről, illetve működtetéséről tárgyaltak Papp Kálmán püspökkel és Lányi Jánossal, a Győr-belvárosi plébánia vezetőjével. Ugyanezen a napon Rétháti Katalin is Győrbe érkezett. A nővért – a rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint – ekkor bemutatták Zágon Józsefnek. Rétháti beszélt továbbá Nagy Vilmával, a Belga Katolikus Karitászs képviselőjével, aki felajánlotta a belga karitászs segítségét.²⁵⁷

Egy Papp Kálmán megyéspüspökkel történt egyeztetés során fogalmazódott meg feltételezhetően a terv, hogy Rétháti másnap menjen ki Ausztriába, és vegye fel a kapcsolatot László István²⁵⁸ burgenlandi püspökkel, illetve tárgyaljon Zágon Józseffel, aki rögtön a győri találkozás után újra elhagyta az országot. Később a per során nagy szerepet játszott, hogy ennek a kiküldetésnek a vállalása mennyiben történt a nővér saját kezdeményezésére és mennyiben a püspök utasítására. Papp Kálmán elmondta Réthátinak, hogy népkönyhákat indítanak be, és karitászs irodát állítanak fel Győrben, amelynek vezetésével Lányi Jánost bízta meg. Rétháti Katalin a püspökségen levélpapírokat kapott, – üresen, de aláírva és lepecsételve – hogy, ha szükséges, külföldön leveleket tudjon írni a főpásztor nevében Rétháti karitászs ügyekben. Egy tervezetet is vitt magával Ausztriába azoknak az intézményeknek a listájával, melyeket a püspök létre akart hozni: szeretetház Sopronban idős papok részére; férfi és női szeretetház civilek részére; gimnáziumok; lelkigyakorlatos ház; papi és püspöki üdülő

²⁵⁶ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1167.

²⁵⁷ ÁBTL 3.1.9.V–145725. Dr. Lányi János és társai 232–233.

²⁵⁸ László István (Stefán László) (Pozsony, 1913. február 25. – Kismarton, 1995. március 8.) 1936-ban szentelték pappá. 1939-től a burgenlandi apostoli adminisztratúrán szolgál. 1954-ben burgenlandi apostoli adminisztrátorrá nevezték ki, majd 1956-ban szentelték püspökké. 1956. novemberében XII. Piusz pápa az Ausztriában élő magyarok apostoli vizitátorának nevezte ki, ezt a tisztséget 1983-ig viselte. 1960-ban hozták létre a Eisenstadti egyházmegyét, amelynek első püspöke lett. 1992-ben vonult nyugalomba.

Balatonfüreden; templom ugyanott a nyaralók részére; fiú- és leányárvaház; rendház szerzetesnők részére; mozi és színház vallásos filmekkel és előadásokkal, stb.²⁵⁹

Elindulása előtt Rétháti egyeztetett Lányival, aki szintén adott neki előre aláírt, üres lapokat. Ő is kérte, hogy tárgyaljon Zágonnal és László István burgenlandi püspökkel.

Ezzel vette kezdetét Rétháti Katalin titkos kiküldetése, amely során 1956. november eleje és 1957. február vége között négy alkalommal járt külföldön a győri püspökség képviselőjében.²⁶⁰ A magyar–osztrák határt először november 4-én lépte át.²⁶¹ E dátum két szempontból is figyelmet érdemel: egyrészt ezen a napon indították meg támadásukat a szovjet csapatok az ország ellen, így a nővér, illetve a győri püspökség további karitásztevékenységét nem a szabadság légkörében, hanem az újból megszilárduló pártállami hatalom árnyékában folytatta. Másrészt pedig a később keletkezett periratokban bizonytalanság figyelhető meg Rétháti külföldi útjainak kezdő időpontját illetően. Esetenként még későbbre teszik, úgy egy héttel, de a nyomozóhatóságok végül az itt szereplő november 4-ét vették alapul és a többi út kezdő és befejező dátumát is ehhez viszonyították.

A szerzetesnő ezen számítás szerint első alkalommal egy hét ausztriai tartózkodás után, november 10-én tért vissza a győri püspökségre. Másodszor november 22. és november 30., harmadszor december 7. és december 22., negyedik alkalommal pedig 1957. január 12. és 1957. február vége között járt Ausztriában.²⁶² Legutolsó útja során eljutott Rómába is.

Amíg első útját egyedül tette meg, addig a továbbiakban magával vitte egy idős rendtársát, Millner Avellinát²⁶³. Részben azzal a megfontolással, mivel egyedül félt, részben arra az eshetőségre felkészülve hívott éppen egy idős nővért, hogy amennyiben elfognák őket, társát korára való tekintettel talán elengednék.²⁶⁴

A két szerzetesnő az országhatárt minden esetben illegálisan lépte át Ausztria és Magyarország között, többnyire a határ közelében élő emberek, embercsempészek közreműködésével. Több alkalommal Mosonszentjános, illetve a burgenlandi Féltony település közelében, egy-egy esetben Kapuvárnál, a Sopron melletti Brennbergbánya határában, legutoljára pedig nem messze az ausztriai Pinkafőtől.²⁶⁵

²⁵⁹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai I. 189–194.

²⁶⁰ MNL OL XIX–A–21–d–0047–1958. Jelentés Papp Kálmán ügyében.

²⁶¹ ÁBTL 3.1.9.V–145725. Dr. Lányi János és társai 235.

²⁶² ÁBTL 3.1.9.V–145725/1. Dr. Lányi János és társai 9., 23., 33., 35., 56., 69., 108.

²⁶³ Millner Laura, Avellina (Boldogasszony, 1891. április 21. – Pannonhalma, 1969. március 13.) 1910-ben lépett be az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrendbe. 1917-ben tett örökfogadalmat. 1948-ig tanít. 1950-től Ózdon, 1952-től Sopronban rokonainál él és zongoraórákat ad. 1957-től egy ideig Budapesten, Rétháti Katalinék családi házában él, illetve a Szolidaritás Háziipari Szövetkezetnél bedolgozó. 1967-től a pannonthalmi szociális otthon lakója.

²⁶⁴ ÁBTL 3.1.9.V–145725/1. Dr. Lányi János és társai 19.

²⁶⁵ ÁBTL 3.2.7. Cs–2/1. „Hontalanok” 168–170.

Míg 1956 novemberében viszonylag egyszerűen jutottak át Ausztriába, majd tértek vissza onnét az országba, addig ez a magyar határőrizet megerősödésének következtében 1956 decemberében, és 1957 januárjában, februárjában egyre nehezebb, illetve kockázatosabb lett számukra.

Az emberpróbáló helyzetekről bőszeges képet adnak Rétháti Katalin később keletkezett kihallgatási jegyzőkönyvei. Ezek közül érdemes néhányat felidézni.

Mielőtt Réthátiék harmadik ausztriai útjukról hazaindultak volna, az eisenstadti püspökség érdeklődött az újonnan disszidáltaktól, miként tudnak a nővérek Magyarországra visszatérni anélkül, hogy elfognák őket.

A tájékozódást, illetve egyeztetést követően Rétháti kapott egy kísérőlevelet az Isteni Megváltó Leányai eisenstadti zárdájának főnöknőjétől, amellyel 1956. december 21-én, vagy 22-én Millner Laurával együtt Halbturn községbe utaztak, a főnöknő szüleihez, illetve testvéréhez, akit nagy valószínűség szerint Kuhn Péternek hívtak. A férfi autóba ültette őket és elindult velük a határ felé.²⁶⁶

„Azonban egy osztrák finánc leállított bennünket, és nem engedte, hogy a műúton hozzön el Péter a magyar határig. [...] Nem sokkal később találkoztunk magyarul beszélő osztrák személyekkel, akik szénakazlak raktak. Kérésünkre a szénakazal tetejéről figyelték a magyar határőröket, és mondták, hogy most átmehetünk, mert a határőrök lejöttek a figyelőtoronyból, és mennek a falu másik fele felé.” – olvashatjuk Rétháti vallomásában.²⁶⁷

A negyedik út alkalmával Rétháti Katalin és Millner Laura a Sopron melletti Brennbergbányánál jutott át Ausztriába a falu lelkipásztora, Holczer Ede²⁶⁸ közreműködésével, aki helyi embercsempészekhez irányította őket. Átszöktetésüket egy fiatal férfi, Učacker²⁶⁹ József vállalta el.

Rétháti Katalin erről későbbi vallomásában így számolt be: „Kis idő után Ultcsáker azt mondta, hogy a legrosszabbkor megyünk, mert a határőrök is most mennek a határ felé. Azokat én is láttam. Kijelentette, hogyha most olyan határőrökkel találkozunk, akik őt ismerik, akkor átjutunk a határon, de ha ismeretlenekkel találkozunk, akkor elfognak bennünket. Elmondta, hogy több határőrt ismer, akik szolgálatból be szoktak menni hozzá borozni. Amikor felértünk a hegy tetejére, két határőr felénk jött és megállítottak bennünket. Amikor hozzánk értek, az egyik megjegyezte, hogy: – Mindjárt gondoltuk Ultcsáker, hogy te

²⁶⁶ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 51–52.

²⁶⁷ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 52.

²⁶⁸ Holczer Ede (Répcébánya, 1899. május 18. – Kőszeg, 1970. június 6.) 1923-ban szentelték pappá. Segédlelkész Mosonszentjánoson, 1925-től Ágfalván, 1938-tól lelkész Brennbergbányán. 1958-ban letartóztatták, a börtönből 1959-ben szabadult. 1960-tól lelkész Naszályon, 1964-től nyugállományban.

²⁶⁹ Ejtisd: Ulcsákker.

vagy az. Ultcsáker ekkor szólalt meg először. Mondta, hogy engedjenek át bennünket a határon, mire a katonák azt mondták, nem mernek elengedni, mert két régi határőr van velük, és azok szigorúbbak. Ultcsáker ismételten kérte őket, hogy engedjenek át; mondta azt is, hogy mi úgyis visszajövünk. Valamint, hogy majd sötétedés után menjenek le hozzá, jó bort fog nekik adni hálából, és nem kell fizetni érte. Erre a két határőr azt mondta, hogy rendben van, menjünk, de siessünk, hogy mások meg ne lássanak. [...] Én és Laura pedig átmentünk a határon, és mentünk az Ultcsáker által mutatott úton.²⁷⁰

Az illegális határátlépés a két szerzetesnőnek elfogásuk kockázata mellett számtalan egyéb fizikai megpróbáltatást jelentett: esetenként akár tíz kilométernél is többet kellett gyalogolniuk, máskor a februári hidegben, egymást követően többször derékig érő vízen gázoltak át.²⁷¹

Miután a nővérek Ausztriába érkeztek, minden esetben a burgenlandi Eisenstadtban, az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend ottani zárdájában szálltak meg.²⁷²

Rétháti kint tartózkodása alatt igyekezett minél több anyagi és természetbeni támogatást szerezni a győri karitás és a népkonyhák működtetéséhez. Ennek érdekében tárgyalt László István burgenlandi püspökkel és titkárával, Johann Ettl²⁷³ karitásvezetővel.²⁷⁴ Megbeszéléseik eredményeként a részben magyar származású főpap az osztrák hatóságok engedélyét megszerezve, mintegy fél éven át komoly természetbeni segítséget biztosított a győri karitásnak.

Rétháti Katalin Eisenstadtból több alkalommal is Bécsbe utazott, az ausztriai magyar papi emigráció központjának számító Pázmáneumba. Itt kapcsolatba került többek között az intézmény rektorával, Lepold Antallal, Vecsey Józseffel és Ispánki Bélával²⁷⁵, Mindszenty volt szertartójával, aki több évet töltött börtönben, 1956 októberében szabadult ki. A szerzetesnő a magyar emigráns papokat is kérte: lehetőségeikhez mérten segítsék a győri karitás munkáját.²⁷⁶

²⁷⁰ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 68–70.

²⁷¹ ÁBTL 3.1.9.V–145725/1. Dr. Lányi János és társai 108.

²⁷² Eisenstadt, Kalvarienbergplatz 8.

²⁷³ Johann Ettl (Mosontarcsa, 1911. június 25. – Pfaffsätten, 1969. augusztus 3.) 1935-ben szentelték pappá. 1949-től Mattersburgban a kisszeminárium rektora. 1954-től karitásigazgató. 1960-tól az akkor létrehozott Eisenstadti Egyházmegye püspökségének irodaigazgatója. 1967-től püspöki helynök. Autóbalesetben hunyt el.

²⁷⁴ ÁBTL 3.1.9.V–145725. Dr. Lányi János és társai 257–260.

²⁷⁵ Ispánki Béla (Újpest, 1916. október 30. – London, 1985. május 9.) 1941-ben szentelték pappá. Komáromban káplán, 1944-től Esztergomban szertartó. 1947-től Budapesten a Szent Imre Kollégium prefektusa és Mindszenty bíboros megbízásából a Róma-Budapest közötti segélyszállítmányok intézője. 1948-ban letartóztatták, majd a Mindszenty-per hatod rendű vádlottjaként 15 év börtönbüntetésre ítélték. 1956-ban szabadult, bekapcsolódott a segélyszervek munkájába. 1957-ben Angliában telepedett le, angliai magyar főlelkész.

²⁷⁶ ÁBTL 3.1.9.V–145725. Dr. Lányi János és társai 252–255.

A Pázmáneumban több pap is hangsúlyozta a szerzetesnőnek, hogy szükség lenne egy olyan egyházi személyre, aki legálisan érkezne Magyarországról Ausztriába, így ott a segélyezés ügyében hivatalosan el tudna járni.²⁷⁷ Rétháti tolmácsolta a felvetést Budapesten a Római Katolikus Egyházi Szeretetszolgálat munkatársának, Szörényi Gábornak²⁷⁸. Az üzenet átadásakor felvetődött Paulay Imre Károly²⁷⁹ premontrei szerzetes személye, aki röviddel a megbeszélést követően hivatalos egyházi kiküldöttként meg is érkezett Magyarországról legálisan az osztrák fővárosba.²⁸⁰

Rétháti Katalin négy útja során számos a karitással kapcsolatos aktuálisan felmerülő konkrét kérést, illetve kérdést továbbított a győri püspökség, valamint a segélyakció külföldi támogatói között. Példaként említhető a népkonyhák beindításához szükséges élelmiszerek listájának átadása, vagy takarók és meleg ruhák kérésének tolmácsolása. Réthátinak szerepe volt a határ túloldalán megfogalmazódott azon félelmek eloszlatásában is, hogy a segélyek nem jutnak el a rászorulókhhoz, mivel idehaza a megszálló szovjet csapatok vagy a megszilárduló pártállami hatalom emberei ráteszik a kezüket az adományokra.²⁸¹

A László püspöknek szóló üzenetek része volt az is, hogy a győri püspökség fölvetette a Győr-Sopron Megyei Tanácsnak: ha nagyobb tételben küldenének nyugatról értékesebb fogyasztási cikkeket (pl. rizst, kakaót), akkor azt a megye hivatalosan átvinné, és boltokban legálisan értékesítené a fönnálló áron. Ebből 8 %-ot vonnának le kiskereskedelmi haszonkulcs címén, a befolyt összeg fennmaradó 92 %-át pedig bankban helyeznék el. Amennyiben nagyobb pénzmennyiség gyűlne így össze, azt munkáslakások építésére fordítanák. A lakásokat három-, vagy annál többgyermekes családok részére utalnák ki.²⁸²

Ausztriai tartózkodása alatt Rétháti Katalin segélykérő és köszönő leveleket írt a Belga Püspöki Karnak, a Svájci Katolikus Karitásznak és egy Richter nevű személynek, aki egy lovagrend tagja volt. Ezenkívül mintegy harmincöt levelet küldött Amerikába: plébániákra, egyházi vezetőknek, köztük az ohioi és a chicagói érseknek. A levelekben Papp Kálmán

²⁷⁷ ÁBTL 3.1.9.V–145725. Dr. Lányi János és társai 253.

²⁷⁸ Szörényi Gábor (Jánoshalma, 1912. október 20. – Vác, 1984. február 10.) 1930-ban belépett a jezsuita rendbe, 1942-ben szentelték pappá. 1943-tól internátusi felügyelő Kalocsán, 1945-től internátusi igazgató Pécsen. 1948-tól hittanár. 1949-től tartományfőnöki titkár Budapesten. 1950-től a Római Katolikus Egyházi Szeretetszolgálat munkatársa, majd ügyvezető igazgatója. Részt vett a beteg és idős szerzetesek otthonainak létrehozásában és a Szolidaritás Háziipari Szövetkezet szervezésében. 1982-ben vonult nyugállományba.

²⁷⁹ Paulay Imre Károly (Budapest, 1907. július 26. – Bécs, 1971. szeptember 21.) 1927-ben belépett a jászóvári premontrei rendbe, 1933-ban szentelték pappá. 1936-tól prefektus a rend gödöllői gimnáziumában, 1945-től tanár Budafokon. 1948-tól káplán Budapest-Kelenföldön. 1951-től az Egyházi Szeretetszolgálat egyik szervezője. Az 1956-os forradalmat követően a Caritas Internationalis bécsi vezetője.

²⁸⁰ ÁBTL 3.1.9.V–145725/1. Dr. Lányi János és társai 16., 26.

²⁸¹ ÁBTL 3.1.9.V–145725. Dr. Lányi János és társai 258.; ÁBTL 3.1.9.V–145725/1. Dr. Lányi János és társai 24., 64.

²⁸² BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 60.

püspök és Lányi nevében anyagi segítséget kért a népkonyhák és a karitás számára. A címeket részben László István burgenlandi püspöktől kapta.²⁸³

Amellett, hogy Rétháti Katalin illegális útjai során előmozdította a győri karitás természetbeni támogatását, pénzt is kapott a segélyakció működtetéséhez. Így hozott át a határon Magyarországra száztizenegyezer forintot, amelyet Lányi Jánosnak adott át. Negyedik útja alkalmával pedig jelentős összegű valutát csempésztett át a határon a győri püspökség részére, illetve a megyéspüspök terveiben szereplő intézmények költségeinek fedezésére.

Papp Kálmánnak volt egy a karitástól független külön kérése, amelyet szintén Réthátira bízott, hogy továbbítsa László István püspöknek: azon disszidens papokat, akik nem súlyos okból mentek át Ausztriába, küldje vissza Magyarországra. Amennyiben nem térnének haza, az ő nevében tiltsa el őket minden papi tevékenységtől.²⁸⁴

László István püspök útmutatást kért Rómából a disszidens magyar papok ügyében. A Szentszék válasza az volt, hogy – bár elítéli azt, hogy papok súlyos ok nélkül Ausztriába szöktek – megengedik, hogy legális hazatérésükig papi funkcióikat gyakorolhassák, tekintettel arra, hogy Magyarországon a forradalmat követő hatalmi visszarendeződésből adódóan nincs nyugalmi helyzet, és az ilyen papokat hazatérésük esetén megfosztanák személyes szabadságuktól. Szükséges azonban, hogy az érintettek ügyük rendezése érdekében írásban forduljanak a Szentszékhez.²⁸⁵

A szerzetesnőnek ausztriai tartózkodása idején mindössze egyszer (első útja alkalmával) sikerült személyesen találkoznia Zágon Józseffel. 1957 januárjában telefonon hívta a prelátus Eisenstadtban és kérte: utazzon Millner Laurával együtt Rómába, mivel pénzt szeretne neki adni, illetve más fontos dolgokról is kell beszélniük. A nővérek a pap javaslatának megfelelően, – nyilván a külső hasonlóság szempontja alapján – szállásadóiktól, az eisenstadti zárda szerzetesnőitől kértek útlevelet. Miután Rétháti Katalin magához vette Papp Kálmán püspöki pecsétjét, amelyet a győri aulában bízott rá azzal, hogy azt kizárólag Zágonnak adhatja át, 1957. február 5-én szerzetesi ruhába öltözve, hamis néven, vonattal utaztak Rómába. Útközben két alkalommal igazoltatták őket. Az útleveleket lepecsételték, nem vették észre, hogy jogosulatlanok utaznak vele.²⁸⁶

²⁸³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 47.

²⁸⁴ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 21.

²⁸⁵ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 53.

²⁸⁶ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 75–76.

IV. 4. 2. Rétháti Katalin Rómában

Miután Rétháti Katalin és Millner Laura megérkezett Rómába, Zágon a Piombino 14. szám²⁸⁷ alatt helyezte el őket az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend zárdájában. Mivel a Magyarországra való illegális visszatérés ekkorra már meglehetősen nehézé vált, sietniük kellett. Zágon ennek ellenére megmutatta nekik Róma nevezetességeit, és elvitte őket a tengerpartra.

Rétháti beszámolt neki a győri karitásztévékenységéről, illetve a működtetése terén elért eredményekről. Zágon már ezt megelőzően is számos információval rendelkezett minderről. Kapcsolatban állt ugyanis László István burgenlandi püspökkel, aki a nővér megérkezése előtt röviddel, szintén Rómában járt.²⁸⁸

1957 januárjára mind Zágon, mind pedig Rétháti Katalin számára világossá vált, hogy a forradalom bukása miatt a Papp Kálmán terveiben szereplő intézmények létrehozásához nehéz pénzt szerezni. A korszakban általános gyakorlatként működött a katolikus egyházban az intenciók²⁸⁹ ellenében történő anyagi segítségnyújtás. Ezt a lehetőséget felhasználva tudott a prelátus Papp Kálmán céljaira támogatást nyújtani. Így bízott Rómában a nővérre 6.000 dollárt, amelyért – hozzá számítva még a korábban átadott 40.000 schillinget – a győri püspöknek majd 19.552 mise elmondatásáról kellett gondoskodnia „ad intentionem dantis”, azaz „az adományozó szándékára”. Zágon azt javasolta Réthátinak, hogy a pénzt ne ő vigye át a határon, inkább keresni kell egy olyan, arra alkalmas személyt Eisenstadtban, akinek nincsenek információi a felhasználásáról. Papp Kálmán számára a prelátus még egy jó hírt küldött a nővér által: sikerült találnia egy könyvkiadót, amely ingyenesen kinyomtat magyar hittankönyveket bármilyen mennyiségben. Visszajelzést kért, hogy milyen és mennyi könyvre lenne szükség.²⁹⁰

Rétháti azon túl, hogy a karitással kapcsolatos információkat átadta Zágonnak Rómában, egy személyes üzenetet is vitt a részére Papp Kálmán megyéspüspöktől. A győri főpásztor a negyedik külföldi útja előtt arra kérte, amennyiben sikerül beszélnie a prelátussal, mondja meg neki: a hűségéért, ragaszkodásáért, áldozatos szeretetéért, mindazért, amit annyi éven át tett a magyar egyházért, szeretné megtisztelni azzal, hogy őt kívánja jogutódjaként a győri püspöki székhelyben látni. Érdemes visszautalni rá, hogy hasonló összefüggésben mintegy

²⁸⁷ a pontos cím: Róma, via del Casale Piombino, 14.

²⁸⁸ ÁBTL 3.1.9.V–145725/1. Dr. Lányi János és társai 81–82.

²⁸⁹ A katolikus egyházban lehetőség van a szentmisét élő, vagy elhunyt személyekért felajánlani. Ezt az imaszándékot nevezik intenciónak. A hívek egyházi rendelkezés szerinti meghatározott összeget fizetnek adományként az ilyen szentmisékért. Egy adott helyen felvett miseszándékok és az értük járó adomány átruházható másik egyházmegyére, szerzetesrendre, illetve annak papjaira.

²⁹⁰ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 86–87.

három hónappal korábban, 1956. november 1-jén, (győri látogatása idején) szintén fölmerült a Rómában élő pap neve. Akkor ugyan segédpüspök jelöltként, amely elől azzal tért ki, hogy maga helyett Lányi Jánost ajánlotta a tisztségre. Zágón Papp Kálmánnak ezen újabb elképzelését sem tette magáévá. Kifejtette a szerzetesnőnek, hogy minden megyéspüspök eljegyzettje saját egyházmegyéjének, s így kötve van ahhoz az egy helyhez. Az ő számára egy egyházmegye területe a működést illetően túl kicsi és szűk terep. Ő akkor sem szándékozik azonnal visszatérni Magyarországra, ha szabadok lesznek a határok, mivel az ország újjáépítéséért kint sokkal többet tehet.²⁹¹

Zágón Rómában, a szerzetesnővel folytatott megbeszélései során több, hazánkat, valamint a hazai katolikus egyházat érintő politikai, illetve egyházpolitikai témát is felvetett. Kifejtette, hogy keresztény Magyarországról álmodni sem lehet mindaddig, amíg a szovjet csapatok az országban vannak. Nyugati fegyveresekre nem lehet számítani. A nyugatiak csak beszélnek. Ha segítettek volna, sikerült volna a forradalom. Ők ezért Rómából azon dolgoznak, hogy Magyarország Ausztriához hasonlóan a semlegesség útjára lépjen.²⁹²

Rétháti megtudta Zágontól, hogy Badalik Bertalan veszprémi püspöknek konfliktusai vannak az állammal, Szele József győri egyházmegyes pap pedig több éve az ÁVH embere.²⁹³ Zágón azt is kifejtette: az Állami Egyházügyi Hivatalt azért hozta létre az állam, hogy az egyházat ellenőrizze, és virágzását aláaknázza. Olyan ez, mintha egy második ÁVH lenne, és „tagjai is ÁVH-sok”.²⁹⁴

Zágón Grósz József szabadlábra helyezéséről is beszélt. Grósz azért kapott amnesztiát Czapik érsek halála után, mert új elnökre volt szükség a püspöki kar élén. A prelátus úgy értelmezte ezt, hogy Grósz Józsefet szívesebben látta az állam Czapik helyén, mint egy olyan személyt, akit a Szentszék nevez ki. Úgy gondolták: talán egy börtönviselt ember megalkuvóbb, mint az, aki még nem volt börtönben. A prelátus a rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint úgy tudta, az állam képviselői kétszer keresték föl Grósz érseket, aki az amnesztiát feltétel nélkül elfogadta.²⁹⁵

A prelátus beszélt a nővérnek egy olyan titkos írásmódról, amelynek alkalmazásával lehetségessé válhat – a hatalom tudtán kívül – a kapcsolattartás közte és a győri püspökség között. Az ilyen formában történő titkos érintkezés szükségességét, illetve fontosságát megérthetjük abból kiindulva, hogy a pártállami hatalom megpróbálta minél inkább elvágni a

²⁹¹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 78–79.

²⁹² ÁBTL 3.1.9.V–145725/1. Dr. Lányi János és társai 88.

²⁹³ ÁBTL 3.2.4. K–881. „Széles”.

²⁹⁴ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 90.

²⁹⁵ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 90–91.

kapcsolattartás szálait a hazai egyházak és a nyugati világ között. A magyar katolikus egyházat ki akarták kapcsolni az egyetemes egyház vérkeringéséből. A nunciaturát, illetve Angelo Rotta²⁹⁶ vatikáni nunciust még 1945 áprilisában kiutasították az országból²⁹⁷ és akadályozták a Szentszék és a püspökök szabad érintkezését.²⁹⁸

Az 1940-es évek vége és a II. Vatikáni Zsinat megnyitása között eltelt csaknem másfél évtizedben egyetlen magyar ordinárius sem járhatott Rómában,²⁹⁹ de egyáltalán egyházi személy állami engedéllyel, kevés kivételtől eltekintve, nem utazhatott a szabad világba. A hatalom akadályt gördített a szentszéki dokumentumok megismerése elé, ennek okán nem kézbesítették a püspököknek a Szentszék hivatalos közlönyét az Acta Apostolicae Sedist.³⁰⁰ Nagyban gátolták a szellemi áramlatok, teológiai írások, lelkiségi irodalom bejutását is az országba.

Különös súlyt kap a hazai katolikus egyház elszigetelésére irányuló pártállami törekvés a katolikus egyház önértelmezésének fényében, hiszen az egyház a helyi egyházakat mindig az egyetemes egyház összefüggésében látja. Amennyiben Krisztus egyháza a helyi egyházakban van jelen, egy helyi egyház elszigetelése csorbítja a teljes egyház egyetemességét, illetve megakadályozza a helyi egyházat is abban, hogy a maga egyház mivoltát teljességében élje meg.³⁰¹

Amennyiben az egyes püspökök, vagy szerzetesrendek a mind több akadály és a retorziók ellenére megpróbálták fenntartani a kapcsolatot a Szentszékkel, vagy rendjük római központjával, ezt az államhatalom megkerülésével úgy teheték meg, ha ehhez titokban különféle pártállami szempontból illegális útvonalakat építettek ki, amelyeken keresztül aztán segítséget, iránymutatást kérhettek, illetve kommunikálhattak az egyház belső életéről és gondjairól az állam szorításában.³⁰²

Mindabba, ami a titkos információközlés mikéntjéről Rómában Zágon és Rétháti Katalin között elhangzott, lényegét tekintve a szerzetesnő vallomásai, és a vizsgálati fogsága idején a megfigyelését végző fogdaügynök jelentései adnak bepillantást. Ezen források alapján a titkos útvonal kiépítésének részletei az alábbiakban rekonstruálhatóak:

²⁹⁶ Angelo Rotta (Milánó, 1872. augusztus 12. – Róma, 1965. február 1.) 1895-ben szentelték pappá. 1922-től címzetes érsek, illetve apostoli internuncius Közép-Amerikában, 1925-től apostoli delegátus Törökországban. 1930 és 1945 között apostoli nuncius Magyarországon. Rómában a Keresztények Egysége titkárságának tagja.

²⁹⁷ A nunciatura kiutasítását minden bizonnyal a győztes nagyhatalmak képviselőiből felállított Szövetséges Ellenőrző Bizottság döntötte el, illetve hajtotta végre. BALOGH, 2012. 367.

²⁹⁸ BALOGH–GERGELY, 2005. 79., 81.

²⁹⁹ SZABÓ, 2005. 21.; Magyarország és a Szentszék kapcsolatairól lásd bővebben: FEJÉRDY, 2021.

³⁰⁰ KÁLMÁN, 2011. 41.

³⁰¹ Vö. LUMEN, 2000. 164–165., 168–169.

³⁰² ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 283.

A prelátus arról beszélt Réthátinak, hogy nekik (feltételezhetően a Pápai Magyar Intézet emigráns csoportját értette alatta) Rómában nagyon jó értesüléseik vannak a hazai eseményekről, de arról, hogy név szerint kik tájékoztatják őket, nem beszélt. Titkosírással írt leveleket küldenek nekik – részben vizelettel írva – és Magyarországon lévő nyugati diplomatákon keresztül is kapnak híreket.³⁰³ Említést tett egy osztrák diplomatáról, aki heti gyakorisággal utazik be az országba és így módjában áll a rendszeres információközlés.³⁰⁴

A rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint Zágón azt is mondta a nővérnek, hogy ők kint Rómában jobban tudják, mi történik Magyarországon, mint azok, akik otthon élnek. A Vatikánba ugyanis a jó és a rossz hírek egyaránt eljutnak. A Belügyminisztériumban és a bíróságokon is vannak olyan emberek, akik a jövőre is gondolnak, és a Vatikán ilyen embereket használ föl az információk gyűjtéséhez. A Vatikánban pontosan tudják, hogy a bíróságokon milyen ügyekben hoznak ítéletet, és hány embert végeztek ki. Egy dossziét is mutatott a nővérnek, amelyben gépirásos levelek voltak.³⁰⁵

A Zágón és Rétháti Katalin között kialakítandó titkos csatorna bemutatásához érdemes a nővér később keletkezett kihallgatási jegyzőkönyvéből idézni: „Mivel az illegális határátlépés egyre nehezebb lesz, szükséges, hogy Papp Kálmán győri püspök és dr. Lányi János nem rajtam keresztül, hanem levél útján tartsa vele, illetve a Vatikánnal a kapcsolatot a szükséges dolgok közlése érdekében” – mondta Zágón.³⁰⁶

A forrás alapján arra következtethetünk, hogy a forradalom utáni visszarendeződés folyamatát látva tartotta szükségesnek a prelátus megtanítani Réthátit a vizelettel írt titkosírássra. Kérte azonban, hogy ezen a módon csak két-háromhavonta érintkezzenek, és a titkosírással megírt leveleket ne a valódi nevére, hanem pl. a következő álnevekre küldjék: Józsa Mikes, Giuseppe Mikes³⁰⁷, Julius Tóth.³⁰⁸ Itt kell kitérni arra, hogy a vizelettel írt szöveg a papíron megszáradva láthatatlanná válik, ám hő hatására újra olvasható lesz. Az írás tehát előhívható a papírnak egy forró, de még nem égető vasalóval történő átvasalásával.³⁰⁹

³⁰³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 84–85.

³⁰⁴ ÁBTL 3.1.9. V–145725/2. 70–71.

³⁰⁵ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 84–85.

³⁰⁶ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 38.

³⁰⁷ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 38–40.; Józsa Mikes és Giuseppe Mikes Zágón álnevei. A politikai rendőrség tisztjei már 1957-ben tisztában voltak azzal, hogy Zágón kapcsolatot tart levelezés útján Mikes álneven Magyarországon élő papokkal. Lásd: FEJÉRDY, 2009. 61., 64.

³⁰⁸ Julius Tóth azonos Tóth Gyula (Giulio) Rómában élő győri egyházmegyés pappal: (Budapest, 1920. január 3. – Róma, 2011.) 1946-ban szentelték pappá. Káplán Bányogszováton, majd Nyúlon. 1948-ban elhagyta az országot és Rómában telepedett le. 1951 és 1959 között római magyar lelkész. Később tanárként működött, és egy ideig a Vatikáni Államtitkárságon is dolgozott. Ezt követően a Szent Péter-bazilika javadalmas kanonokja.

³⁰⁹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 38–40.; Az íráshoz megfelelőbb a férfi vizelet mint a női, mivel az erősebb színben jön elő az előhíváskor. Szükséges még – nem túl kemény és nem túlságosan itatós – papír, amely a vizeletet beissza; valamint egy kissé tompa hegyű toll, amely nem karcol. A tollat nem szabad

Zágon nemcsak beszélt a nővérnek a titkosírásról, hanem gyakorlatban is megtanította rá. Kérte továbbá Réthátit, hogy ismertesse a titkosírás módját Papp Kálmánnal és Lányi Jánossal is. Megállapodtak abban, hogy ha Zágon kap levelet, az üres helyeket minden esetben ki fogja vasalni; ha pedig a sorok között lesz a titkosírás, akkor a fedőszövegben legyen benne a meleg szó. Ezért Rétháti általában azt írta: „meleg szeretettel”.

Megbeszélték, hogy Zágon küldeni fog egy ismerős papnak egy könyvet, melynek a tizenharmadik oldalán titkosírásos üzenet lesz – Lányinak pedig postán küld egy levelet, amelyben megírja, hogy kitől kérje kölcsön a könyvet. A tizenharmadik oldalt vasalja ki, majd az üzenet elolvasása után semmisítse meg.³¹⁰

Rétháti római tartózkodása alatt találkozott egy Füzi nevű ciszterci szerzetessel,³¹¹ Dr. Csertő Sándor³¹² szentszéki tanácsossal, Tóth Gyula győri egyházmegyes pappal, és dr. Várszegivel.³¹³ Dr. Várszegi kb. 40 éves lehetett, és egyébként Amerikában élt. Valódi nevét Réthátival nem közölte, a Várszegit csak álnévként használta.³¹⁴

Rétháti később, a kihallgatások során elmondta, hogy Várszegi beszélt neki néhány olyan tervről, amely szerinte Magyarország javát szolgálná. Az egyik elképzelés azt tűzte ki célul, hogy az ország szakadjon ki a szovjet blokkból. A vatikáni diplomaták ennek érdekében tárgyaltak különböző nyugati államokkal, valamint az ENSZ-szel. Várszegi beszélt neki egy másik elképzelésről is, amely viszont a magyar emigránsok egy szűkebb körében vetődhetett fel: eszerint a betegeskedő pápa utódául Mindszenty Józsefet is ajánlani kellene a bíborosoknak. Mindszentynek pápaként is szívügye lenne a magyar szabadság. Ha ez a terv nem valósulhatna meg, akkor legalább egy magasabb pozíciót kellene neki biztosítani Rómában. Ha ez sikerülne, akkor a magyar kormány nem gördíthetne akadályt Mindszenty távozására elé.³¹⁵

rányomni a papírra. Lehet könyv vagy levél sorai közé is írni, de vigyázni kell, hogy tintával írt sorok esetében a vizelet ne érintse a tintát. A száradást gyorsítani nem szabad.

³¹⁰ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 41–42.

³¹¹ Füzi minden bizonnyal azonos az ekkor már Rómában élő Füz Balázs nevű ciszterci szerzetessel: (Székesfehérvár, 1922. április 22. – Sparta, USA, 2008. november 16.) 1940-ben belépett a ciszterci rendbe. 1945-ben pappá szentelték. 1948-ban tanulmányai folytatására legálisan Rómába utazott. A ciszterci rend generálisa mellett titkár, majd a rend ökonómusa. 1973-tól az amerikai Spring Bank monostor perjele, 1989 és 1997 között apátja.

³¹² Csertő Sándor (Nagylózs, 1913. január 29. – Róma, 1982. augusztus 26.) 1938-ban szentelték pappá. Drogon, Budapesten káplán. 1945-től az érseki helynökség, illetve az Actio Catholica titkára. 1948-tól Rómában az Angelicum Egyetemen jogot tanult. 1953-tól a Szent Hivatal Kongregáció levéltárosa, majd irodavezetője, 1969-től pedig főügyésze.

³¹³ Dr. Csertő Rétháti – a jegyzőkönyvek későbbi tanúsága szerint – úgy emlékezett, hogy szentszéki titkos tanácsos volt, aki már több éve Rómában élt, Magyarországon az Actio Catholicánál dolgozott. Füzi 38 éves volt. Korábban Budapesten tanított, és még a forradalom előtt kikerült Rómába. A Pápai Magyar Intézetben dolgozott. Tóth Gyula 30 év körüli volt, és Zágonnal dolgozott együtt.

³¹⁴ ÁBTL 3.1.9.V–145725/1. Dr. Lányi János és társai 103–104.

³¹⁵ ÁBTL 3.1.9.V–145725/1. Dr. Lányi János és társai 104.

Rétháti Katalin külföldi útjai kapcsán fontos szempontként kell megjegyeznünk, hogy a nővér a felozlatott Isteni Megváltó Leányai szerzetesrendhez tartozott. Személyét Ausztriában, illetve Rómában nemcsak megbízóinak tekintélye hitelesítette, hanem szerzetesi mivolta is. E mellett pedig mint szerzetesnőnek lehetősége nyílt a vasfüggöny által kettévágott rendi közösségén belül némi információ átadásra. Azon túl, hogy tájékoztatta elöljáróját, Flettner Márta Archangelát³¹⁶, a felozlatott Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend általános főnöknőjét külföldi útjairól, üzeneteket is hozott számára Rómából, illetve Ausztriából. Rómában a Piombino 14. szám alatti zárda főnöknője, Mater Ambrosia megkérte Réthátit, mondja el Flettnernek: Amerikából szomorú hírek érkeznek az ottani magyar rendházakból. Várható az elszakadásuk a magyarországi ágtól. Rosszallják, hogy az általános rendfőnöknő nem szökött ki hozzájuk, amikor lehetősége lett volna rá. Legalább küldött volna valaki mást maga helyett.³¹⁷

IV. 5. A titkosírásos levelezés

IV. 5. 1. Az első üzenetek

Miután Rétháti Katalin hazatért utolsó külföldi útjáról, – a rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint – mindössze egy esetben kapott titkosírásos üzenetet Zágontól, ő maga pedig öt levelet írt neki a fentebb ismertetett módszerrel.

1957 márciusában egy postai küldeményben Aquinói Szent Tamás Summa Theologiae című könyve érkezett Rétháti címére Zágontól Hotel Altenburg feladóval Innsbruckból. A megállapodás értelmében a nővér kivasalta a könyv tizenharmadik oldalát és egy újabb oldalszám jött elő.³¹⁸ Ezt is kivasalta és ott a következő titkosírásos szöveg vált láthatóvá: „Keresse föl Budapest XI. Ulászló utca 19. II. em. 5. sz. alatt Szentgyörgyvölgyi Gézanét³¹⁹. Kérdezze meg: Zsuzsika kapott-e védőoltást? Kapni fog 300 ezer forintot. Grátis. Sürgönyválaszt kérek, ha megkapták.”³²⁰

³¹⁶ Flettner Mária, Archangela (Szekszárd, 1899. július 13. – Piliscsaba, 1983. szeptember 8.) 1924-ben lépett be az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrendbe, 1932-ben szerzetesi örökfogadalmat tett. 1943-tól rendi általános gondnoknő, 1948–1975 között a rend általános főnöknője, 1976-tól tartományfőnöknő.

³¹⁷ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 96.

³¹⁸ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1149–1159.

³¹⁹ Született Petrikovits Zsuzsanna (Nyíregyháza, 1903. október 21. – ?) iskolai tanulmányait követően varrni tanult, majd különböző szalonokban dolgozott. 1931-től Budapesten élt. 1957. szeptember 28-án letartóztatták, 1958. június 28-án megszüntették ellene a nyomozást és közbiztonsági őrizetbe helyezték. 1959. december 7-én szabadult Tökölről.

³²⁰ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 111.; Szentgyörgyvölgyi Gézané valójában nem a levélben megjelölt II., hanem az I. emeleten lakott.

A szerzetesnő a titkosírással írt levélben foglaltaknak megfelelően járt el, mire – nem kevés bonyodalmat követően – megkapta a fenti 300 ezer forintot, amit Zágón illegális úton, Szentgyörgyvölgyiné Bécsben élő férje segítségével juttatott be az országba. A nővér a pénz nagyobb hányadát árvaházak létrehozásának szándékával használta fel, kisebb részét pedig Lányi Jánosnak adta át.³²¹

Fölvetődik a kérdés: miért használta Zágón a titkos csatornát anyagi természetű dolgok közlésére? Megérthetjük ennek lényegét, ha figyelembe vesszük, hogy az egyház a korszakban anyagi téren kiszolgáltatott volt az államnak. Anyagi függetlenségének hiányát nagymértékben, célvagyonként funkcionáló földbirtokainak 1945-ben történt elvesztése eredményezte.³²² Ettől kezdve az egyház anyagi szükségleteinek egy részét az állam biztosította. Ez a helyzet a hatalom számára a zsarolás komoly eszközét kínálta, amelyet igyekezett érdekeinek megfelelően újra és újra kihasználni. Mindennek fényében érthető, hogy a külföldről, akár titokban, akár pedig legálisan érkező anyagi segítség egy-egy helyen és pillanatban az érintettek számára a függetlenség bizonyos mértékét kínálta fel.

Rétháti Katalin először 1957 márciusában, iskolai hittankönyvek ügyében írt titkosírással levelet a prelátusnak Rómába. Ebben a levélben megírta, hogy Papp Kálmán megyéspüspök nagyon örül a Zágontól érkezett könyveknek, illetve még milyen könyvekre lenne szükség.³²³

IV. 5. 2. A békepapokkal kapcsolatos üzenetek

A második titkosírással levelet áprilisban küldte Rétháti Rómába. Ennek előzményei a következők voltak: a hatalom arra törekedett, hogy az egyházat – a lehető legnagyobb mértékben – saját érdekei szolgálatába állítsa. A cél elérésének egyik elengedhetetlen feltételeként, a fontosabb egyházi pozíciókba, – gyakran a kánonjoggal ellenkező módon – kényszerrel, saját embereit, az állammal szemben lojális, exponált békepapokat ültette. A kontraszelektív kiválasztás következtében a tanúságtevők helyett nem ritkán a hatalom számára megfelelő, de az egyház szempontjából kevésbé alkalmas személyek kerültek előtérbe.

Ennek a folyamatnak próbált gátat szabni a Szentszék, amikor 1957. január 21-én kiadott két dekrétumot a magyarországi római katolikus egyházra vonatkozóan. Az egyik

³²¹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 112–114.; ÁBTL 3.1.9. V–145725/5. Dr. Lányi János és társai 35–36.

³²² BALOGH, 2008. 51–52.

³²³ ÁBTL 3.1.9. V–145725/1. Dr. Lányi János és társai 86.

kimondta Horváth Richárd³²⁴ áldozópap, volt ciszterci szerzetes kiközösítését, mivel a törvényes egyházi hatóságok ellen működött. A dekrétum a továbbiakban az állami kényszer hatására kinevezett és ezért az ordináriusok által felfüggesztett, illetve elmozdított papokkal kapcsolatosan rendelkezett. Kimondta, hogy amennyiben eddig gyakorolt hivatalukról és javadalmukról véglegesen le nem mondanak és vissza nem térnek származási egyházmegyéjükbe, nem oldozhatóak fel. A dokumentum egyben alkalmatlannak nyilvánította őket a fontosabb egyházi hivatalok betöltésére és megtiltotta kinevezésüket a jelentősebb plébániák élére.³²⁵

A másik dekrétum – név szerint megnevezve az érintett papokat – felsorolta az elmúlt években az állam utasítására történt helynöki, másodhelynöki és irodaigazgatói kinevezéseket, és megállapította, hogy ezek a kánonjog rendelkezéseivel meg nem egyező módon jöttek létre. Amennyiben hivatalukról, vagy javadalmukról még nem mondtak le, az így kinevezett papokat a dekrétum elmozdította. A konkrétan felsorolt huszonegy békepapot lényegében az előbbi dekrétumban foglaltakat megismételve alkalmatlannak nyilvánította az egyházmegyei kúria hivatalaira és más fontosabb tisztségek viselésére. Arra kötelezte továbbá őket, térjenek vissza eredeti helyükre, vessék alá magukat az egyházi hatóság parancsainak, ellenkező esetben kiközösítés alá esnek.³²⁶

A megszilárduló kádári hatalom a szentszéki dokumentumok kiadását a Magyar Népköztársaság belügyeibe való vatikáni beavatkozásként értékelte. Ezen álláspontjának adott hangot az Egyházügyi Hivatal³²⁷ elnöke, Horváth János az 1957. március 26-án megtartott püspökkari konferencián.³²⁸ Horváth elnök a megbeszélés után írásban követelte Grósz József kalocsai érsektől, hogy az érintett püspökök, az állam érdekeinek megfelelően helyezzenek át – illetve vissza – hetet a januárban kiadott dekrétumban megnevezett huszonegy békepap közül.³²⁹ A püspököket ezért kényszerítették, hogy folyamodjanak külön-külön kérvényben a Szentszékhez és kérjék: engedélyezze a fenti papok hivatalba helyezését.

³²⁴ Horváth Richárd (Felsőszászberek, 1906. augusztus 4. – Budapest, 1980. június 6.) 1923-ban belépett a ciszterci rendbe. 1930-ban szerzetesi örökfogadalmat tett, majd pappá szentelték. 1950-től az esztergomi főegyházmegyében szolgált. 1950-ben a békepapi mozgalom egyik alapító tagja. 1957 és 1971 között szentszéki kiközösítés alatt. 1958-tól az Alkantarai Szt. Péter templom igazgatója. 1963-tól az Elnöki Tanács tagja. 1958-tól országgyűlési képviselő.

³²⁵ ACTA APOSTOLICAE SEDIS, 38–39.; ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 218.

³²⁶ A forrást közli: KÁLMÁN, 2011. a. 380–383.; ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 218.

³²⁷ Az Állami Egyházügyi Hivatal 1956. december 31-től 1959 júniusáig a Művelődésügyi Minisztérium egyik osztályaként működött, de alárendelt helyzetéből nem következett lényegét tekintve korábbi jogkörének csorbítása.

³²⁸ SALACZ, 1988. 156–157.

³²⁹ SALACZ, 1988. 160–161.

A püspöki kar 1957. április 9-én tárgyalta a békepapok ügyét, majd az értekezlet másnapján egy háromtagú püspöki tárgyalóbizottság, Grósz József kalocsai érsek, Rogács Ferenc³³⁰ pécsi segédpüspök és Papp Kálmán győri megyéspüspök az Egyházügyi Hivatalban folytatott megbeszélést a kérdésről a hivatal képviselőivel. Néhány nappal később, április 15-én Shvoy Lajos székesfehérvári, Hamvas Endre csanádi, valamint Papp Kálmán győri megyéspüspök és Endrey Mihály esztergomi speciális delegátus újabb tárgyalás céljából járt a hivatalban. Értekezésünk témája tekintetében a megbeszélés fontos eredménye, hogy a származási egyházmegyéjébe visszavonult Pajtényi Lászlónak várakoznia kellett mindaddig, amíg a Szentszékhez benyújtott kérelemre meg nem érkezik a válasz.³³¹

Az idősödő és beteges győri megyéspüspökre rendkívüli teherként nehezedett az állami kényszerítő erő. Ezt igazolja a győri papság köréből szervezett „Havaji” fedőnevű ügynök 1957. május 8-án adott jelentése. E szerint Papp Kálmánt az április 15-ei budapesti út olyannyira megviselte, hogy másnap már nem kelt fel. Húsvétig magas lázzal feküdt, és még a nagyheti, illetve húsvéti szertartások vezetésére is Mentés Mihály³³² kanonokot kellett felkérnie.³³³

Rétháti Katalin vallomása szerint Papp Kálmán ismertette Lányi Jánossal, hogy az állam követelésére folyamodványt kell írnia a Szentszékhez a korábbi vikárius, Pajtényi László hivatalába történő visszahelyezése érdekében. Hangsúlyozta azonban, hogy ezt csak úgy tudja nyugodt lelkiismerettel megírni, ha közben arra gondol, hogy ezt a kérelmet valamilyen módon semmissé tudja tenni Zágónon keresztül. Erre lehetőségként a titkosírással írt levél kínálkozott. Lányi tehát felkereste Budapesten Rétháti Katalint, és kérte, hogy lépjen kapcsolatba Zágonnal.³³⁴

A források ezen a ponton némileg ellentmondanak egymásnak. A Rétháti Katalin megfigyelését végző fogdaügynök jelentése ugyanis arról számol be, hogy a nővért húga, Rétháti Mária, a győri megyéspüspök irodai alkalmazottja, és nem Lányi János értesítette Papp Kálmán kéréséről.³³⁵

³³⁰ Rogács Ferenc (Csendlak, 1880. augusztus 29. – Pécs, 1961. február 20.) 1903-ban szentelték pappá. 1904-től szombathelyi püspöki szertartó, 1907-től a szombathelyi szeminárium spirituális, 1912-től püspöki irodaigazgató. 1948-tól utódlási joggal kinevezett pécsi segédpüspök, 1958-tól pécsi püspök.

³³¹ KÁLMÁN, 2011. 55–56.

³³² Mentés Mihály (Süttör, 1891. május 25. – Győr, 1960. május 11.) 1914-ben szentelték pappá. 1918-tól prefektus a győri szemináriumban, 1920-tól a hittudományi főiskola tanára. 1940-től 1946-ig a szeminárium rektora. Verseket, drámákat írt. A Szent vagy Uram énekeskönyvben több szöveg tőle származik.

³³³ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 166.

³³⁴ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 178–179.

³³⁵ ÁBTL 3.1.9. V–145725/2. 84.

Ilyen előzmények után írta meg Rétháti a második titkosírást levelet Rómába. Ennek tartalmát későbbi vallomásában így határozta meg:

„Kálmán bácsi üzeni: az állam felszólítására a Magyar Püspöki Kar tagjai külön-külön egy-egy kérvényt menesztettek Grósz érsek úrhoz, a Római Szentszékhez való továbbításra. A kérvények tartalma: a püspökök kérik a kiközösített békepapok visszavételét előbbi rangjuk meghagyásával a püspöki aulákba. K. B. (Kálmán bácsi) is küldött ilyen Pajtényival és katolikus békepapokkal [sic!] kapcsolatosan Grósz érsek úron át. Miután ez súlyos kényszer hatására történt, a maga részéről arra kéri az ő jó fiát (Z-t) haladéktalanul legyen szíves az ő kérelmét tárgytalanná tetetni (storníroztatni) azaz tekintsék úgy, mintha ő nem is írt volna kérvényt. Igen fontos – üzeni a Püspök Atya –, hogy sem igenleges, sem nemleges választ ne kapjon, mert mindkét esetben baj lenne. [...]”³³⁶

Ennek a levélnek a Rómába juttatásában Tóth István³³⁷, a budapesti hetvenkettes számú postahivatal külföldilevel-továbbító osztályának alkalmazottja volt Rétháti segítségére. A postatisztviselő számára a levél tartalma nem vált ismerté.³³⁸

A második titkosírást levélre a Szentszék válasza Grósz József kalocsai érsek részére érkezett:

„A Zsinati Szent Kongregáció, Róma, 1957. június 22-én, 24802-es számban Kegyelmes és Főtisztelendő Uram! Bemutattattott a Szentatyának az a felterjesztés, amelyet Excellenciád küldött – csatolva a székesfehérvári, csanádi, győri, esztergomi, hajdúdorogi főpásztorok kérelmeit – hogy bizonyos hivatalok és javadalmak olyan egyházi férfiaknak adassanak, akikről szó van. Ezen Szent Kongregációnak 1957. június 21-én kelt, 20504/D és 20504 bis/D számú határozataiban köteleességszerűen jelentem Excellenciádnak és a többi fent említett főpásztornak, hogy a Szentséges Atya figyelembe véve az egyház különleges körülményeit azon a területen, a fent említett kérelmeket nem tartja teljesíthetőeknek. Kellő tisztelettel maradtam Excellenciádnak testvére: P. Ciriaci³³⁹ bíboros prefektus sk. Nagyméltóságú és Főtisztelendő Grósz József érsek úrnak B. Galetti altitkár sk.”³⁴⁰

³³⁶ ÁBTL 3.1.9. V–145725/1. Dr. Lányi János és társai 199–200.

³³⁷ Tóth István (Szekszárd, 1912. – ?) 1946. és 1954. között, illetve 1957 januárjától a budapesti hetvenkettes számú postahivatal külföldilevel-továbbító osztályának alkalmazottja. 1958. március 20-án államtitoksértés és hivatali hatalommal való visszaélés büntetének gyanújával letartóztatták, majd közbiztonsági őrizetbe helyezték. 1959. szeptember 22-én szabadult Tökölről.; ÁBTL 3.1.9. V–145725/3. Dr. Lányi János és társai 261–262.

³³⁸ ÁBTL 3.1.9. V–145725/1. Dr. Lányi János és társai 97–98.

³³⁹ Ciriaci, Pietro (Róma, 1885. december 2. – Róma, 1966. december 30.) 1909-ben szentelték pappá. 1928-tól Tarsus c. érseke és Csehszlovákia apostoli nunciusa. 1934-től nuncius Portugáliában. 1953-tól bíboros. 1954-től a Zsinati Kongregáció prefektusa.

³⁴⁰ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai III. 157.

Grósz érsek a kapott válaszárol a következó levélben tájékoztatta az Egyházügyi Hivatalt:

„A kalocsai érsektól a Múvelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatalának Sajnálattal közlöm, hogy a SC. Consilinek f. év június 22-én, 28402. számú, másolatban és magyar fordításában csatolt válasza a vonatkozó felterjesztésekre negatív. Kalocsa, 1957. július 18. Tisztelettel: Grósz József.”³⁴¹

A Szentszék válaszárol értesülve Papp Kálmán meg akarta köszönni Zágonnak, hogy az ügyet kérésének megfelelően a legnagyobb körültekintéssel elintézte. Így vált szükségessé, hogy Rétháti harmadszor is levelet írjon Zágonnak titkosírással. A levél tartalma: „Püspök Atya üzeni igen-igen meleg szeretettel köszöni a gyóri kérvény ilyen fölötté jó, eredményes elintézését. [...] Ilyen nagyszerű elintézés, hogy nem kapott sem igen-, se nem választ külön, hanem Grósz érsek úrhoz ment egy felelet.”³⁴²

Egyetlenegy békepap sem lett aposztata, a működéstől visszavonultak, és nem gyakorolják hivatásukat, várva Róma további határozatát. Az illetékeseknél bejelentették a békepapságból való kilépésüket.³⁴³

IV. 5. 3. A két utolsó titkos levél

Még a nyár folyamán sor került egy negyedik titkosírással levél megírására is. A források tanúsága (Rétháti Katalin kihallgatási jegyzőkönyve, illetve a megfigyelését végző fogdaügynök jelentése) szerint Lányi János letartóztatását követően Papp Kálmán megyéspüspököt felkereste az egyházmegye egyik papja és arról tájékoztatta, hogy a politikai rendőrség tisztjei meg akarták bízni: utazzon Rómába és közölje Zágonnal, Lányi János és az egyházmegye más papjai is letartóztatásban vannak. Papp Kálmán kéri, kapcsolatai révén próbáljon tenni valamit az érdekükben. Az illető személy elhárította a feladatot, mondván, képtelen lenne eljátszani szerepét és Zágon előtt lelepleződne, mire közölték vele: majd találnak mást, aki végrehajtja ezt a megbízást.³⁴⁴

Sem a Rétháti Katalin kihallgatásáról készült jegyzőkönyvek, sem pedig az általunk ismert fogdaügynöki jelentések nem tartalmazzák a pap nevét, aki felkereste megyéspüspökét és tájékoztatta a fentiekről. A Rétháti Katalin ügyében folytatott nyomozás során egy 1958 februárjában keletkezett intézkedési tervben viszont feltűnik Szele József gyóri egyházmegyes

³⁴¹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai III. 157.

³⁴² BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 190.

³⁴³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 189.

³⁴⁴ ÁBTL 3.1.9. V-145725/1. Dr. Lányi János és társai 203.; ÁBTL 3.1.9. V-145725/2. Dr. Lányi János és társai 85.

pap neve. Az irat szerint egy fogdaügynöki jelentés arról számolt be, hogy Szele közölte Papp Kálmánnal: a politikai rendőrség megbízta Zágon figyelésével. Az intézkedési tervben foglalt feladatok között szerepel Szele József személyének felderítése és állítólagos megbízásának ellenőrzése.³⁴⁵ További kutatást igényelne a politikai rendőrség kapcsolattartása Szele Józseffel, különösen annak fényében, hogy a papnak az államvédelemmel való együttműködése az 1956-os forradalom idején széles körben dekonspirálódott.

Visszatérve 1957 nyarához, a győri megyéspüspök tartva a nyilvánvaló kompromittáció veszélyétől, kérte a nővért, írja meg Zágonnak: legyen nagyon óvatos, mert lehetséges, hogy valaki a közeljövőben, vagy akár később az ő állítólagos üzenetével keresi fel. Zágon ne higgye el, ha valaki arra hivatkozik: Papp Kálmán megbízásával, illetve üzenetével érkezett. Még akkor se higgye el, ha püspök lenne az illető, például Endrey Mihály. Se püspöknek, se papnak, se civilnek ne higgyen, mert ő nem adott és nem is fog senkinek semmiféle megbízást adni. Amennyiben így érkezik hozzá valaki, az csapda akar lenni számára az állam részéről.³⁴⁶

További kutatások tárgyát képezhetné a kérdés, miért merült fel Papp Kálmán részéről Endrey Mihály személye, mint akit az állam esetlegesen felhasználhat a fenti kompromittáció érdekében.

Volt még egy utolsó titkosírási levél is, amelyet Rétháti megírt ugyan, de elküldeni már nem tudott, mivel 1957. szeptember 30-án letartóztatták. Ebben afelől érdeklődött Zágontól, hogy miből adódik a győri egyházmegye hatezer intenció tartozása. Ez a levél így szól: „Kálmán bácsi üzeni: szeretettel öleli, köszöni ismételten a sok áldozatát, hűségét. Örül a beígért kis tabernákulumnak, feszületnek, gyertyatartóknak, kánontábláknak.”³⁴⁷ Kéri továbbá, hogy a hatezer intenció tartozásról tájékoztassa, hogy hozsannáért, szentírásokért, vagy miért van.³⁴⁸

Így ért véget a Rétháti Katalin közvetítésével fenntartott titkosírási kapcsolat Papp Kálmán megyéspüspök és a Rómába emigrált győri irodaigazgató Zágon József között.

³⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725/2. Dr. Lányi János és társai 131–132.

³⁴⁶ ÁBTL 3.1.9. V-145725/1. Dr. Lányi János és társai 128., 203–204.

³⁴⁷ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai III. 8.

³⁴⁸ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai III. 8.

V. Illegális pénzügyek, avagy kísérletek a keretek tágítására

V. 1. A Rétháti nővérek további illegális működése

V. 1. 1. Valutarejtegetés 1957 tavaszán–nyarán

Rétháti Katalin külföldi útjai során, elsősorban Zágon kapcsolatrendszerének, illetve közreműködésének köszönhetően nagy mennyiségű valutát kapott a győri püspökség céljaira. Összesen 6.400 dollárt, 55.800 schillinget, 100 belga frankot és 100 nyugatnémet márkát.³⁴⁹ Ezt a jelentős összegű valutát utolsó külföldi útjáról hazatérve hozta be az országba. A rendelkezésünkre álló források alapján az valószínűsíthető, hogy Papp Kálmán püspök és Rétháti Katalin között nem volt egyértelműen tisztázva, mi történjen a győri főpásztor intézményalapítási terveihez külföldön szerzett pénzzel. Amikor Papp Kálmán 1957. februárjának második felében azzal szembesült, hogy a nővér valutát hozott be az országba, – nyilván a forradalmat követő visszarendeződésből adódóan – félve a retorzióktól, utólag úgy látta, jobb lett volna, ha a pénzt letétbe helyezik Ausztriában.³⁵⁰ Ha valaki ugyanis külföldről valutát kapott, az érvényes rendelkezések illetve jogszabályok értelmében fel kellett ajánlania megvételre a Nemzeti Banknak. Amennyiben ezt elmulasztotta, vagy feketepiacon értékesítette, bűncselekményt követett el.³⁵¹ A külföldi kapcsolattartás eleve gyanúsnak számított a pártállam szemében, és gyakran a kémkedés vádját vonta maga után. Számosan kerültek (egyházi és világi személyek egyaránt) a korszakban a vádlottak padjára deviza bűncselekmény, illetve ezzel összefüggésben, kémkedés miatt.

A források alapján úgy tűnik, hogy Papp Kálmán a Rétháti Katalin valutabehozatalából fakadó kényelmetlen helyzet kivédésére, azt tartotta lehetséges megoldásnak, ha a pénzt a szerzetesnő maga rejti el.

Rétháti Katalin és húga, Mária, a győri püspöki aula gépírónöje a valutát a püspökvárban, Mária szobájában, az ott található dívány kárpitja alá varrták be. Később Mária kivette a díványból, és a kápolna oltárába rejtette, egy gyertyatartó alá. A forradalmat követő megtorlás következtében a győri püspökvárban gyakori volt a házkutatás. Egy ilyen alkalommal Mária kivette a pénzt az oltárból, és a karján lévő karingbe rejtette, mire a rendőrök a kápolnába értek. A házkutatás után újból a díványba varrták. Mivel a sorozatos

³⁴⁹ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 53.

³⁵⁰ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 99–102.

³⁵¹ A kérdést szabályozta az 1950. évi 30. tvr. a tervszerű devizagazdálkodással kapcsolatos szabályokról, (augusztus 2.) illetve a korábbi 8400/1946. ME. sz. rendelet. A devizabűncselekményekről lásd bővebben: CZENE–POLGÁR, 2020.

házkutatások miatt a valutát meglehetősen kockázatos volt a püspökvárban tartani, Mária kérésére Katalin 1957 szeptemberében elvitte onnét, és Budapesten, saját házában rejtette el.³⁵²

A házában már ezt megelőzően is tartott mintegy 800 dollárt, amely még évekkel korábban Lányi Jánostól került hozzá. Ezt a pénzt Lányi részére küldték Amerikából kisebb-nagyobb címletekben. A pap nevében Rétháti Katalin 1946-tól levelezést folytatott, amelynek köszönhetően pénzt, illetve csomagokat küldtek Amerikából a soproni árvaházak céljaira. 1946 és 1950 között mintegy kétszázötvenen küldtek ezernél több csomagot. A pénzküldeményeket – amíg lehetett – a soproni bankban beváltották. A fent említett csaknem 800 dollár attól kezdve gyűlt össze, amikor a bankban közölték, hogy ily módon már nem lehet valutát beváltani. Az érkező levelekre Lányi nevében Rétháti válaszolt.³⁵³

V. 1. 2. A postai levéllenőrzés kijátszása

A rendelkezésre álló források tanúsága szerint a levélváltás módjára a következőképpen került sor. A levelek külföldre juttatásában Tóth István, a budapesti hetvenkettes postahivatal külföldi levél-továbbító osztályának alkalmazottja volt Lányi és Rétháti segítségére. Őt még 1948-ban felkereste Hódosi Erzsébet³⁵⁴ nővér (szintén az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrendből), aki Tóth feleségének unokatestvére volt – és átadott neki néhány levelet, amelyeket Lányi János küldött azzal a kéréssel, hogy Tóth juttassa ki azokat külföldre. A postatisztviselő úgy teljesítette ezt a megbízatást, hogy az említett leveleket mindig a már leellenőrzött küldemények közé tette. A levelek egy ideig Hódosi Erzsébeten keresztül jutottak el Tóth-hoz, vagy postai úton – ajánlott levélben – saját címére küldve. 1950-től viszont Rétháti Katalin személyesen adott át neki leveleket, mintegy tíz alkalommal. Feladóként minden esetben Lányi neve állt a borítékon. A levelek külföldi címekre juttatásáért a postatisztviselő többször csomagot kapott Réthátitól, egyszer Lányi száz forintot személyesen is adott neki.³⁵⁵ Tóth István pedig beszélt a nővérnek a postai levéllenőrzés működéséről, legalábbis arról, amit annak gyakorlati kivitelezése kapcsán módjában állt megismerni, illetve megérteni. Eszerint az ellenőrzést a Belügyminisztérium illetékes szervei egy zárt teremben végzik, ahova csak az ott dolgozók és a segédszemélyzet tagjai léphetnek be. A segédszemélyzet az előrészben dolgozik. Itt választják ki azokat a leveleket, amelyeket

³⁵² BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 125–127.

³⁵³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 127–134.

³⁵⁴ Hódosi Erzsébet, Custodia (Fertőszéplak, 1920. június 15. – Vác, 1994. március 20.) 1934-ben lépett be az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrendbe, ahol 1946-ban örökfogadalmat tett.

³⁵⁵ ÁBTL 3.1.9. V–145725/2. Dr. Lányi János és társai 192–195., 201–202.

bevisznek a belső terembe feldolgozásra. A belügyminisztériumi dolgozók listát vezetnek az ellenőrzött levelek feladóiról és címzettjeiről. Nem ellenőriznek minden külföldre címzett levelet – hiszen ezt lehetetlen lenne megvalósítani – hanem csak a volt politikai elítéltek, papok és más „gyanús” személyek küldeményeit, illetve a disszidenseknek szóló leveleket. Az egyháziakét gondosabban ellenőrzik, mint a világiakét. Egyes küldeményeket többször bekérnek a belső terembe, hogy újra átvizsgálják őket. Lányiék leveleivel kapcsolatban Tóth megjegyezte: lehetséges, hogy minden próbálkozása ellenére sem kerülik el az ellenőrzést. Ezért felhívta Rétháti figyelmét: fontos, hogy primitív írással címezzék meg őket, és ne jelezzék rajtuk, ha a feladó vagy a címzett egyházi személy.³⁵⁶

V. 1. 3. Megvalósulatlan tervek

Papp Kálmán püspök munkáslakások építését kezdeményezte, amelyhez a Megyei Tanács beleegyezését is megkapta. A beruházás költségeinek biztosítására 410 mázsa rizs szállítmány érkezett³⁵⁷ László István burgenlandi püspök közreműködésének köszönhetően, továbbá – Zágon közvetítésével – XII. Piusz pápa is küldött erre a célra két vagon kakaót. A rizs és a kakaó értékesítésével összesen 665.565 forint gyűlt össze. A pénzt a püspökség és a tanács közösen bankban helyezte el. Az építkezés azonban nem kezdődhetett meg, mivel a pénzt elsikkasztották. Arra vonatkozóan, hogy ezt kik követhették el, csak annyit sejtethünk, hogy valószínűleg a tanács emberei álltak a háttérben. 1957 szeptemberében ugyanis felkeresték Papp Kálmán püspököt a tanács képviselői, és elmondták neki, hogy a munkáslakások építésére szánt pénz eltűnt. Kérték a püspököt, hogy írjon alá egy nyilatkozatot arról, hogy a pénz egy részét az ő tudomásával a győri kórház céljaira fordították, a másik részét pedig Papp Kálmán egyházi célokra használta föl. A nyilatkozatra azért lett volna szükségük, hogy ne kerülhessenek kellemetlen helyzetbe a pénz eltűnése miatt. Papp Kálmán püspök nem teljesítette kérésüket.³⁵⁸

1956 nyarán – a rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint – Papp Kálmán püspök és a Rétháti-nővérek közösen latolgatták a lehetőségét annak, hogy a jövőben esetleg újra működhetnek szerzetesrendek hazánkban. Abban is reménykedtek, hogy különböző intézmények rövid időn belül állami engedéllyel egyházi irányítás alá kerülhetnek. A Rétháti nővérek ezért tervbe vették egy újonnan megalapítandó, női szerzetesrend szabályzatának elkészítését, és egyházi irányítás alatt lévő árvaházak létesítését. Tervezni kezdték továbbá

³⁵⁶ ÁBTL 3.1.9. V-145725/2. Dr. Lányi János és társai 197., 206–207.

³⁵⁷ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1145.

³⁵⁸ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 152–153.

árva gyermekek örökbefogadását – hiszen a hatóságok előtt ekkor még csak egyéni kezdeményezőkként szerepelhettek volna a Rétháti-nővérek. Eleinte tehát saját nevükre készültek gyermekeket örökbe fogadni. Céljaik megvalósításához ingatlanokat vásároltak, amelyeket részben saját nevükre, részben ismerőseik nevére írtak. Először a Budapesten élő Ötves Bélánétól és a Szegeden élő Vékes Bertalannétól vettek egy, több mint 200 négyszögöles házhelyet Balatonfüreden, a Horváth Mihály utcában. Ezt a telket saját nevükre írták. Négyszögölenként 80 forintot fizettek érte, részben saját forrásból, részben kölcsönből. Ehhez a telekhez hamarosan vásároltak még 382 négyszögöl kertet is a két asszonytól. A vételár 50 ezer forint volt, a szerződésbe viszont csak 31 ezer forintot írtak. A telken árvaház és püspöki üdülő építését kezdték meg. Az épület tulajdonosaként dr. Ágoston László³⁵⁹ győri gyermekorvost tüntették fel, aki megbízható embernek számított, és jó kapcsolatban állt a győri püspökséggel. Vele egy ellenadásvételi-szerződést készítettek arra az eshetőségre gondolva: ha sor kerülne rá, örökösei ne támadhassák meg a megállapodást. Az építkezés 150 ezer forintba került. Ezen felül még egy Györfy nevű, USA-ban élő pap³⁶⁰ is nyújtott hozzá segítséget. Vele Rétháti Katalin állt kapcsolatban. Levélben kért téglát az idős paptól az árvaházak építéséhez. Így érkezett meg egy utalvány 10 ezer darab IKKA³⁶¹ tégláról.³⁶²

A balatonfüredi építkezés céljára Papp Kálmántól is kért pénzt Rétháti és húga 1957 nyarán, a püspök azonban azt válaszolta, hogy a nyugatról hozott pénzekből még nem folyt be semmi. Mária erre megjegyezte, van pénz, csak ahhoz nem lehet hozzányúlni. Lehetséges pénzügyi forrásként az elrejtett valutával tudniillik nem számoltak. Papp Kálmán válasza az volt erre, hogy a valutát úgy kell kezelni, mintha nem is lenne, hiszen annak értékesítése veszélyes.³⁶³

Vásároltak még ingatlanokat Réthátiék 1957 tavaszán Szentgyörgyvölgyi Géza disszidenstől és feleségétől, akit Zágonon keresztül márciusban ismertek meg a prelátus titkosírásos levele, illetve az abban szereplő 300.000 forint kapcsán. Egy 1800 négyszögöles

³⁵⁹ Ágoston László (Csövár, 1894. június 7. – Győr, 1974. július 15.) 1920-ban szerzett orvosi diplomát. A budapesti I. sz. Gyermekklinikán gyakornok, majd tanársegéd. 1923-tól a győri kórház gyermekosztályán gyermekgyógyász szakorvos, illetve osztályvezető főorvos. 1951-ig vezette az osztályt.

³⁶⁰ Györfy Albert Géza (1894. augusztus 11. – Fort Wayne, Indiana, USA, 1971. október 7.) 1918-ban szentelték pappá Rozsnyón. 1920-ban érkezett az USA-ba. 1921-től a South Bend-i Magyarok Nagyasszonya, 1935-től a Gary-i Szent Imre egyházközség plébánosa. A fatimai magyar kálvária mozgalom elnöke. 1955-ben tüdőbetegsége miatt Fort Wayne-be költözött.

³⁶¹ IBUSZ (Idegenforgalmi, Beszerzési, Utazási és Szállítási Részvénytársaság) külföldi kereskedelmi akció. Ezen keresztül küldhettek Magyarországra a pártállami diktatúra idején a külföldön élő családtagok, illetve ismerősök csomagot (használt ruhaneműt, tartós élelmiszereket) és vásárlási utalványt. Az IKKA-utalványt Budapesten az erre a célra létrehozott V. kerület Tüköry utcai üzletben lehetett beváltani.

³⁶² BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 167–173, 177.

³⁶³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 101.

telket egy kis házzal, Budapesten, a XXII. kerületben, a Pattantyús u. 4. sz. alatt, és egy 200 négyszögöles telket villával Balatonaligán. Utóbbit Foltin Gyula budapesti lakos nevére írátták. Mindezt Zágon József fizette ki külföldön Szentgyörgyvölgyi Gézának, 300 ezer forintnak megfelelő értékű valutában. E két ingatlan adásvételének jogi vonatkozásait Demény Gyula³⁶⁴ ügyvéd intézte.³⁶⁵

Papp Kálmán püspök – a rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint – 1957 szeptemberében átadta Rétháti Katalinnak az árvaházakkal kapcsolatosan, jogutódjának szánt írását. Az eredeti dokumentum a kutatás során eddig nem került elő, annak tartalma viszont megismerhető a szerzetesnő által vizsgálati fogsága idején rekonstruált változatban: „Alulírott Papp Kálmán győri megyei püspök halálom esetére a következőket kívánom jogutódom számára közölni: Rétháti Katalin és Rétháti Mária v. Isteni Megváltó Leányai szerzetesnőknek teljes helyesléssel és beleegyezéssel engedélyt adtam arra, hogy egy praktikus, korszerű, időnknek megfelelő szerzetesrend kezdő megalapozásához fennálló fogadalmakkal ingatlanokat (föld, ház) vásárolhassanak; minden részletről nekem beszámolva és jelentést téve – amit nevezettek lelkiismeretesen teljesítettek. [...] Ugyancsak engedélyt adtam nevezetteknek arra, hogy már most gyermekeket (öt-öt kicsikét) nevükre örökbe fogadhassanak, s amíg az állammal megegyezés, engedély, árvaházak, csecsemőotthonok egyházi vezetésére nincs, addig is törvényes formában egy kis kezdeti működés elindulhasson, a nevükre fogadott tíz kis elhagyott istápolásával. A praktikus korszerű leendő szerzet főként az árva és elhagyatott apróságok felkarolását nevelését és örökbe jó szülőkhöz való eljuttatását tűzi ki fő feladatának. [...] Megengedem ezért, illetve legteljesebb helyesléssel engedélyt adtam nevezetteknek ahhoz, hogy fenti nemes cél (szerzetalapítás) megalapozására ingatlanokat vásárolva, s azokat a körülmények miatt egyenlőre más-más megbízható, hithű katolikus nevekre átíratva, ezen kezdéssel elindulhassanak – mikor pedig az állam és egyház közötti viszony odáig javulna, [...] az egyéni nevekről lekerülnének.”³⁶⁶

³⁶⁴ Demény Gyula (Ludány, 1915. április 15. – ?) Budapesten jogi egyetemet végzett. 1937-től 1938-ig katonai szolgálatot teljesít. 1939 és 1946 között a rendőrség kötelékében Budapesten, illetve Kolozsváron rendőrfelügyelő gyakornok, majd tanosztályon és gazdasági hivatalban dolgozik. 1947-től ügyvédjelölt, majd ügyvéd 1953-ig. 1954-ig a Budapesti Gyapjútermelő Vállalat, 1955-ben a Könnyűipari Gyárfelszerelő Vállalat alkalmazottja. 1957-ig háziiparosként kötőszövő. 1957 márciusától a Villamosgépgyárban anyagbeszerző. 1957. szeptember 28-án letartóztatták, 1958. június 28-án közbiztonsági őrizetbe helyezték, 1958. december 20-án szabadult.

³⁶⁵ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 168.

³⁶⁶ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai III. 53–55.

V. 2. Szentgyörgyvölgyiek története

1956-ban Szentgyörgyvölgyi Géza a Fővárosi Hídépítő Vállalat főmérnökeként dolgozott. A forradalom következtében Budapesten kialakult élelmezési nehézségek idején, 1956 novemberében, a vállalat többször elküldte a Szigetközbe élelemért, a 13-as számú Teherfuvarozási Vállalat teherautójával. Ezt a lehetőséget a főmérnök kihasználta arra, hogy segítséget nyújtson disszidálni szándékozókna: elvitte őket a nyugati határszélre, ahonnan már embercsempészek juttatták át őket a határon. Szentgyörgyvölgyi Gézának régi barátja volt Demény Gyula ügyvéd. Az ő lakásán gyülekeztek azok, akiket a főmérnök a szökésben segített. November 26-án Szentgyörgyvölgyi közölte Deménnyel, hogy ő maga is disszidál. Felesége viszont itthon maradt, neki Demény segítséget ígért ingatlanok értékesítéséhez. A házaspár azt tervezte, hogy ha sikerül lebonyolítani ingatlanok és ingóságok eladását, akkor az asszony is külföldre megy férje után. Szentgyörgyvölgyiné belekezdett a terv megvalósításába, de már közben is többször megkísérelte, hogy tizenegy éves kislányával együtt férje után szökjön Bécsbe, ám próbálkozásai minden esetben sikertelenül végződtek.³⁶⁷ 1957 januárjában megismerkedett Kádár Dániellel³⁶⁸, aki örmény mechtarista szerzetesként a rend bécsi ágához tartozott, így voltak ismerősei az osztrák fővárosban. Szentgyörgyvölgyiné az ő segítségével juttatott ki pénzt férjének Bécsbe. Szentgyörgyvölgyiné adott Kádárnak negyvenötezer forintot, amiért cserébe a szerzetes ismerősei a Bécsben lévő pénzéből adtak tízezer schillinget Szentgyörgyvölgyi Gézának.³⁶⁹ Időközben Szentgyörgyvölgyi kapcsolatba került Bécsben Zágon Józseffel.³⁷⁰

A prelátus, ahogy azt fentebb a titkosírási kapcsolattartásnál láttuk, 1957 márciusában titkosírási üzenetet küldött Rétháti Katalinnak. A levélben az állt: „Keresse föl [...] Szentgyörgyvölgyi Gézánét. Kérdezze meg tőle: Zsuzsika kapott-e védőoltást? Kapni fog 300 ezer forintot. Grátis. Sürgöny választ kérek, ha megkapták.”³⁷¹ Rétháti a levélben foglaltaknak megfelelően fölkereste Szentgyörgyvölgyinét, akinek a kislányát hívták Zsuzsikának. Rétháti korábban nem ismerte az asszonyt, most találkoztak először, amikor elmondta neki, milyen levelet kapott. Az asszony azt feltételezte, hogy valószínűleg a külföldre disszidált férjén keresztül küldenek majd pénzt Rétháti részére. Meg kell várni, míg

³⁶⁷ ÁBTL 3.1.9. V-145725/5. Dr. Lányi János és társai 36–55.

³⁶⁸ Kádár Dániel (Szamosújvár, 1916. február 25. – Budapest, 1988. augusztus 14.) örmény katolikus szerzetes pap, a mechtaristák bécsi ágának tagja, címzetes áni apát. 1940-ben szentelték pappá. 1944-től a budapesti lelkészség káplánja, majd vezetője. A második világháború idején komoly embermentő tevékenységet folytatott. 1960 és 1964 között a pártállami hatalom tiltása miatt nem végezhetett lelkipásztori szolgálatot.

³⁶⁹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai III. 72.

³⁷⁰ ÁBTL 3.1.9. V-145725/4. Dr. Lányi János és társai 193.

³⁷¹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 111.

férje értesíti őt, ezért megállapodtak abban, hogy Rétháti minden reggel föl fogja hívni telefonon az asszonyt, megkérdezi tőle: Hogy vagy? Ha megjött az értesítés, akkor azt válaszolja majd: Már jobban! Amennyiben még nem érkezett meg, akkor azt feleli: Rosszul.³⁷² A pénzre sokáig kellett várni, ezért Rétháti Mária táviratot adott föl Zágon részére: „ígéret van, eredmény nincs”³⁷³ szöveggel.

Végül április elején, telefonon értesítette feleségét Szentgyörgyvölgyi Bécsből, hogy a közeljövőben csomagot fog kapni, „ami nagyobb mennyiségű gyógyszert fog tartalmazni”³⁷⁴. A csomagért egy „doktor néni”³⁷⁵ jelentkezik majd.

V. 2. 1. A Szentgyörgyvölgyi-házaspár az állambiztonság látóterében

A Szentgyörgyvölgyi-házaspár – a rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint – a férj disszidálása után hamarosan az állambiztonság látóterébe került. Tevékenységükről a BM Pest Megyei Rendőr-főkapitányságának Politikai Nyomozó Osztálya 1957 márciusától információkat gyűjtött.³⁷⁶ Az operatív tisztek tudomást szereztek a közlekedés elhárító osztály Bécsben foglalkoztatott „Lukács Dezső”³⁷⁷ fedőnevű ügynökétől arról, hogy háromszázezer forint érkezett Rómából egy magas rangú magyar származású személytől az osztrák fővárosba, amelynek eljuttatása Magyarországra, – egy szerzetesnő, illetve az egyház részére – Szentgyörgyvölgyi Géza és felesége közvetítésével fog megtörténni.³⁷⁸

Az állambiztonság, nyilván annak érdekében, hogy felderítse, ki küldte Rómából a háromszázezer forintot Bécsbe, valamint kik és milyen célra szándékoznak azt idehaza felhasználni, – „Lukács Dezső” fedőnevű ügynök segítségével, illetve közreműködésével – beépült a pénzküldemény útvonalába. Az összeget végül, – annak látszatát keltve, hogy azt egy barátja hozta be az országba, ám neki halaszthatatlan dolga miatt el kellett utaznia – Hegedüs Mihály³⁷⁹ rendőrnemzetgyűjtő főhadnagy, a BM II/3-c alosztályának operatív tisztje adta át Szentgyörgyvölgyi Gézánénak, 1957. április 9-én egy budapesti kávéházban.³⁸⁰

³⁷² BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 112.

³⁷³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 113.

³⁷⁴ ÁBTL 3.1.9. V-145725/5. Dr. Lányi János és társai 35.

³⁷⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725/5. Dr. Lányi János és társai 35.

³⁷⁶ ÁBTL 3.1.5. O-10472. „Csempészek” 60., 74.

³⁷⁷ ÁBTL 3.2.1. Bt-623. „Lukács Dezső” 30. A forrás alapján megállapítható, hogy „Lukács Dezső” fedőnevű ügynök azonos Deutsch Róbert személyével. Deutsch Róbert: (Budapest, 1928. február 2. – ?) Érettségi után bődíszműves szakmát tanult. A szakmában rövid ideig dolgozott. Gépkocsivezető, majd tisztviselő az V. kerületi Vendéglátóipari Vállalatnál, majd tisztviselő a Gyógyáru Értékesítő Vállalatnál. 1956. november 16-án Bécsbe távozott.

³⁷⁸ ÁBTL 3.2.3. Mt-498/1. „Lukács Dezső” 77-79.

³⁷⁹ Hegedüs Mihály (Egerszólát, 1928. március 2. – ?, 2004. június 6.) 1943-tól mezőgazdasági summás és kubikus. 1949-ben került a politikai rendőrség kötelékébe. 1951-ig Szombathelyen a Belső Karhatalomnál,

Miután a pénzt az asszony átadta a „doktornőnek”³⁸¹, azaz Rétháti Katalinnak, a szerzetesnő és Szentgyörgyvölgyiné egy-egy sürgönyt küldött Zágon illetve Szentgyörgyvölgyi Géza részére a következő szöveggel: „A három egység streptomicint hálás köszönettel megkaptuk. Doktor néni.”³⁸² A 300 ezer forintot Rétháti az árvaházak építési és egyéb költségeire fordította 60 ezer forint kivételével, amelyet Lányinak adott át.³⁸³

Nem sokkal a háromszázezer forint átadása után Szentgyörgyvölgyi Géza levélben jelezte feleségének: tárgyaljanak a szerzetesnővel a fentebb már említett ingatlan-adásvételről. Szentgyörgyvölgyiné és Rétháti Katalin ekkor kérték fel Demény Gyula ügyvédet, hogy segítsen nekik ennek lebonyolításában. Szentgyörgyvölgyiék szerették volna vagyonuk pénzzé tételét és külföldre menekítését megvalósítani, a férj ezért néhány ív előre aláírt üres papírt juttatott be az országba feleségének. A szerződést tehát el tudták úgy készíteni, hogy 1956 novemberére keltezték, vagyis arra az időre, amikor a férfi még itthon volt.³⁸⁴ Ekkor került sor arra, hogy a Rétháti-nővérek megvették a Szentgyörgyvölgyi-házaspártól a Budapest, Pattantyús utcai és a balatonaligai ingatlanokat.

1957. május végén, június elején Hegedüs Mihály rendőrnyomozó főhadnagy, a BM II/3-c alosztály munkatársa ismét felvette a kapcsolatot Szentgyörgyvölgyi Gézánéval. Találkozót kért tőle, amelyre június 2-án este került sor Budapesten, a Szegedi étteremben. A megbeszélésen részt vett Baji László³⁸⁵ rendőrnyomozó százados, akit Hegedüs Mihály úgy mutatott be az asszonynak, hogy ő az a barátja, aki áprilisban Bécsből a háromszázezer forintot hozta.³⁸⁶

Mivel az operatív tisztek szerették volna megtudni az asszonytól, kinek adta át a pénzt, hangsúlyozták: nagyon veszélyes, az életük kockáztatásával járó feladatot hajtanak végre, ezért tudniuk kell, hogy alkalmas-e az illető személy a közvetítő szerepre. Jó lenne tehát, ha megismerkedhetnének vele személyesen. Szentgyörgyvölgyiné igyekezett megnyugtatni őket,

illetve a Karhatalmi Századnál szolgál, majd függetlenített DISZ titkár, illetve elhárító tiszt Budapesten, később Kunmadarason. 1954-től a belső reakció elhárítás területén, 1957-1958-ban az egyházi reakció elhárítás vonalán, 1964-től a kémelhárításnál teljesít szolgálatot. 1983-ban vonult nyugállományba.

³⁸⁰ ÁBTL 3.1.5. O-10472. „Csempészek” 81., 88-89.

³⁸¹ ÁBTL 3.1.9. V-145725/5. Dr. Lányi János és társai 36.

³⁸² BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 113.

³⁸³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai II. 114.

³⁸⁴ ÁBTL 3.1.5. O-10472. „Csempészek” 167.

³⁸⁵ Baji László (Doboz, 1917. július 8. – ?) Eredeti foglalkozása szűcssegéd. 1949-ben került a politikai rendőrség kötelékébe. Dolgozott a belső reakció elhárítás, ezen belül az egyházi reakció elhárítás, illetve a hírszerzés területén. 1962-ben vonult nyugállományba.

³⁸⁶ ÁBTL 3.1.5. O-10472. „Csempészek” 153.

ezért elmondta: egy szerzetesnő az illető, aki nem rég járt kint Ausztriában, és még előtte is nagyon jól konspirál.³⁸⁷

A források alapján úgy tűnik, történt egy sikertelenül végződő kísérlet arra is, hogy a Szentgyörgyvölgyi-házaspár vállaljon szerepet a külföldi pénzadományok eljuttatásában az Actio Catholica részére. Mint az Actio Catholica elnöke, Endrey Mihály püspök, esztergomi speciális delegátus a forradalmat követő hónapokban jelentős természetbeni, illetve anyagi támogatást kapott a nyugati országokból.

Egy alkalommal ugyanis Szentgyörgyvölgyi azt írta feleségének, hogy menjen el Budapest V. kerület, Egyetem út 7. szám alá, keresse fel Miska bácsit, és adjon neki húszezer forintot. Szentgyörgyvölgyiné nem ismerte Miska bácsit, de elment a megadott címre, és ott megtudta, hogy azonos Endrey Mihály püspökkel. A püspököt nem találta ott, ezért üzenetben hagyta meg neki, hogy hívja fel telefonon – erre azonban nem került sor. Az asszony később telefonon közölte ezt férjével, és mondta neki, hogy ő többet nem fogja keresni. Szentgyörgyvölgyi azt válaszolta, hogy rendben van, tovább ne is keresse.³⁸⁸

Érkezett még egy alkalommal pénz Szentgyörgyvölgyi Gézától felesége részére az osztrák fővárosból:

1957 júliusában, egy vasárnapi napon, a déli órákban Demény Gyula ügyvédet felkereste lakásán egy ismeretlen férfi, aki azt állította magáról, hogy ő a kisvárdai zsidó rabbi. Szentgyörgyvölgyiné után érdeklődött. Elmondta, hogy már járt nála, de nem találta otthon. A férfinak Demény címét is megadta megbízója. Demény megpróbálta az asszonyt telefonon elérni, ez azonban nem sikerült. Néhány óra múlva az ismeretlen férfi ismét megjelent az ügyvédnél és kérte: vegyen át egy csomagot, melyet Kisvárdáról küld valaki Szentgyörgyvölgyiné részére, mert az asszonyt még mindig nem találja otthon. Demény átvette a csomagot, és hamarosan elérte Szentgyörgyvölgyinét, aki semmit nem tudott az érkező küldeményről, de biztatta az ügyvédet, hogy nyugodtan bontsa fel. Ő harmincezer forintot talált benne, melyet hamarosan személyesen adott át az asszonynak. Szentgyörgyvölgyiné később megtudta, hogy a pénzt férje küldte neki.³⁸⁹

Források hiányában nincs lehetőségünk megválaszolni, kitől kapta Szentgyörgyvölgyi Géza a pénzt, illetve feleségének feladata volt-e annak továbbítása valaki számára. Annyi

³⁸⁷ ÁBTL 3.1.5. O–10472. „Csempészek” 155.

³⁸⁸ ÁBTL 3.1.9. V–145725/5. Dr. Lányi János és társai 42.

³⁸⁹ ÁBTL 3.1.9. V–145725/4. Dr. Lányi János és társai 41–42.

azonban tudható: az ismeretlen férfi, aki rabbinak adta ki magát, és akin keresztül a harmincezer forint Deményhez jutott, valójában az állambiztonság ügynöke volt.³⁹⁰

1957 tavaszán–nyarán Szentgyörgyvölgyiné olvasott egy újságcikket, amely arról számolt be, hogy Zágón vatikáni kém. Szó volt benne arról is, hogy Zágón 1956. november 1-jén a győri püspökségen járt. Rétháti tudomást szerzett az asszonytól ezekről a vádakról, és megemlítette őket Lányinak. Ő azt felelte, hogy csak ráfogják Zágóra – a szentéletű emberre – hogy kém. Rétháti beszélt erről Papp Kálmán püspöknek is, aki azt válaszolta, hogy már 1956 nyarán is nyomoztak Zágonnal kapcsolatban: az ÁVH megkérdezte a letartóztatott papoktól, mit tudnak róla.³⁹¹

VI. A megtorlás időszaka

VI. 1. Letartóztatások a győri Káptalandombon 1957 tavaszán

VI. 1. 1. Három fiatal pap letartóztatása

Az 1956-os forradalom bukását követően, a kommunista önkényuralom megszilárdulásával, az országos tendenciának megfelelően kezdetét vették Győrött az október–novemberi események szerepvállalóival szemben foganatosított retorziós intézkedések. Egy – 1957 márciusában történt – országos letartóztatási hullám részeként a Győr-Sopron Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya – a forradalom alatt tanúsított magatartása vagy tevékenysége alapján – őrizetbe vett négy győri papot.³⁹² A letartóztatottak a Káptalandomb³⁹³ fiatal papi nemzedékéhez tartoztak. Búzás József püspöki levéltáros kivételével a többiek – Zsebedits Pál székesegyházi karkáplán, Horváth Lajos székesegyházi sekrestyeigazgató és Bóna László püspöki szertartó – tagjai voltak a KIPSZ, azaz a Káptalandombi Ifjú Papok Szövetsége baráti körnek.³⁹⁴

A forradalmat követően a négy pap közül – a rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint – a politikai rendőrség elsőként Zsebedits Pálra vonatkozóan szerzett alaposabb

³⁹⁰ ÁBTL 3.1.9. V–145725/4. Dr. Lányi János és társai 193.

³⁹¹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1054.

³⁹² ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 177.

³⁹³ Történelmi városrész Győr városában, amely természetes kiemelkedésen (dombon) épült. Magába foglalja a székesegyházat, a püspökvárat, a szemináriumot, a püspöki és kanonoki épületeket. Mint egyházkormányzati központ, lakossága jellemzően egyházi személyekből, azok családtagjaiból, valamint a püspökség alkalmazottaiból állt. Jóllehet a pártállami diktatúra kiépülésével bekövetkező államosítás során több egyházi épület állami, illetve tanácsi kézbe került, a városrész egyházas jellege továbbra is megmaradt.

³⁹⁴ A baráti társaságot hét, a győri Káptalandombon szolgálatot teljesítő fiatal pap hozta létre 1954-ben. Tagjai mintegy két-háromheti rendszerességgel gyűltek össze kikapcsolódás, szórakozás céljából.

értesüléseket. Az információkat „Polgár”³⁹⁵ fedőnevű ügynök szolgáltatta 1957. február 14-ei jelentésében. Eszerint a székesegyházi karkáplán tudott Zágon novemberi győri látogatásáról. Személyesen is találkozott vele, mivel a prelátus a megyéspüspök után őt is felkereste. Ennek oka az volt, hogy Zsebedits közvetetten részt vett disszidálásának előkészítésében 1948 decemberében.³⁹⁶ Feltételezhetően a vatikáni hírszerzőként nyilvántartott pappal való találkozása miatt került a székesegyházi karkáplán 1957 februárjában, márciusában a politikai rendőrség érdeklődési körébe.

A KIPSZ tagjai 1957. március 11-én este összejevetelt tartottak a Káptalandombon, a székesegyházi karkáplán lakásán, amint az Zsebedits Pál idős korában, a rendszerváltozás után megírt visszaemlékezésében olvasható.³⁹⁷ A baráti találkozó hangulatára árnyékot vetett annak híre, hogy a hatalom az előző napokban letartóztatásokat hajtott végre a forradalomban szerepet vállalók körében. A győri városháza erkélyéről 1956. október 26-án szónokló Horváth Lajos búcsúzáskor megjegyezte: szívesen ott maradna és aludna Zsebedits helyén, ott biztosan nem találnák meg, ha érte jönnének.³⁹⁸ Zsebedits Pál visszaemlékezésének alábbi sorait érdemes szó szerint idézni:

„Nagyon hamar elaludtam. Egyszer csak arra ébredtem, hogy zseblámpával világítanak a szemembe. Egy marcona férfi állt az ágyam mellett, és rámripakodott: Fölkelni! Házkutatási és letartóztatási parancsom van. Az ágyban felkönyökölve, félálomban, Horváth Lajos búcsúszavaira gondolva még megkérdeztem: Nincs itt valami tévedés? Biztosan engem keresnek? Mi nem szoktunk tévedni. – volt a [...] válasz. Közben a nappali szobában már folyt a házkutatás két tanú jelenlétében. [...] Egy esőkabátos szórta, dobta könyveimet, irataimat, prédikációs füzetemeit és hanglemezeket és a fényképeket. Nem kímélte ruhásszekrényemet sem.”³⁹⁹

³⁹⁵ ÁBTL 3.1.5. O–14963/6.a. „Canale” 369.; ÁBTL 3.1.5. O–12464/1. „Megyei Fekete Hollók” 80-81. A fenti források alapján állítható, hogy „Mester” fedőnevű ügynök azonos Pataki Gábor Alfonz személyével. A „Polgár” fedőnév nagy valószínűség szerint „Mester” fedőnevű ügynök korábban használt fedőneve. Pataki Gábor Alfonz: (Héhalom, 1911. december 21. – Győr, 1981. január 19.) 1931-ben belépett a kapucinus rendbe, 1939-ben szentelték pappá. Káplán Budapesten, 1942-től Máriabesnyőn, majd 1945-től házfőnök ugyanott. 1948-tól plébános Tatán. 1950-től a győri egyházmegye szolgálatában káplán Bánhidán. 1952-ben internálták. 1953-tól káplán Győr-Gyár városban, 1974-től plébános ugyanott.

³⁹⁶ ÁBTL 3.2.7. Cs–2/1. „Hontalanok” 87.

³⁹⁷ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 19.

³⁹⁸ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 19.

³⁹⁹ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 19–20.

Zsebedits Pált az éjszaka leple alatt valószínűsíthetően a Megyei Rendőr-főkapitányságra vitték, majd innét másnap délelőtt több rabtársával együtt egy nyitott teherautón szállították át a karhatalom épületébe, az egykori pénzügyi palotába.⁴⁰⁰

Visszaemlékező írásában beszámol fogvatartói durva, bántalmazó magatartásáról: A pufajkások nem akkor engedték ki WC-re a fogvatartottakat, amikor szükségük lett volna rá, hanem kényük-kedvük szerint. Egy-egy ilyen alkalommal két gumibotos ór kísérte ki őket tízfős csoportokban. Amíg a rabok egymásra várakoztak, fogvatartóik kilétük felől érdeklődtek. Zsebeditsnél mindig elakadtak. „Mit? Pap itt, Győrben? Te büdös, mindszentysta pribék! – ordították, és vadul dolgoztak gumibotjaikkal.”⁴⁰¹

Fogsága második napján, 1957. március 13-án, kora délután – egy délelőtti gumibotozást követően – a székesegyházi karkáplánt kihallgatásra vitték. Egy elég tágas teremben, amelynek ablakai az udvarra néztek, az ablakok előtt egy hosszú asztalnál ketten ültek. Egy harmincas és egy fiatalabb férfi, akit visszaemlékezéseiben „kis Varga”-ként említett.

Az idősebb kezdte föltenni a kérdéseket. A név és a foglalkozás után: „Bűnösnek érzi magát?” Zsebedits nemleges válaszát követően a kérdés és a felelet még vagy háromszor megismétlődött, majd – nyilván a nyomozók felszólítására – „mindannyiszor falhoz fordulással folytatódott.”⁴⁰² Zsebeditsnek az járt a fejében, hogy most következik a „puhítás”, és egyre inkább úrrá lett rajta az érzés: az előzőekhez hasonló gumibotozást már nem bír ki.⁴⁰³ Felvillant benne paptársa, Orbán László⁴⁰⁴ teológiai tanár képe is, akinél – a visszaemlékezés szerint – 1956 decemberében a rendőrség házkutatást tartott. A székesegyházi karkáplán tanúként volt jelen, látta, illetve hallotta a durva, goromba bánásmódot, a megaláztatást. Orbán Lászlót elvitték, majd néhány nap múlva megverten, összetörten tért haza.⁴⁰⁵

Visszatérve Zsebedits kihallgatásához: negyedik vagy ötödik alkalommal azt válaszolta már, hogy nem tudja, miben bűnös. Ekkor odahívták az asztalhoz, és a „kis Varga” két kinagyított fényképet és egy német nyelvű újságot tett elé. A fényképeken jól felismerhető

⁴⁰⁰ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 20–21.

⁴⁰¹ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 24.

⁴⁰² GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 25.

⁴⁰³ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 25.

⁴⁰⁴ Orbán László (Győr, 1914. május 28. – Győr, 1957. április 6.) 1938-ban szentelték pappá. 1940-tól szeminárium tanár Győrött, 1946-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem magántanára. 1947-ben megszervezte a győri kegykép 250 éves jubileumi ünnepeit. 1952-ben politikai okokból abba kellett hagynia a tanítást. 1955-ben a politikai rendőrség rövid időre elhurcolta, halálában feltételezhetően közrejátszott az akkor elszenvedett bántalmazás.

⁴⁰⁵ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 18., 25.

volt Zsebedits az 1956. október 26-ai tüntetésen, a tömegben, a Rendőr-főkapitányság épülete előtt. Az újságban pedig látni lehetett, amint ott áll a börtönnél meghalt három forradalmár temetésén a szertartást végző Lányi János, a Győr-belvárosi plébánia vezetője mellett.⁴⁰⁶ A „kis Varga” megkérdezte: „Na, felismeri a főkapitányság épületénél randalírozók, az ellenforradalmárokkal együttműködők között?”⁴⁰⁷ A székesegyházi karkáplán ezúttal igennel válaszolt.

„Most leül! – mondta az idősebbik. És leírja, mi mindent csinált az ellenforradalom alatt. Csak emlékeztetem, hogy maga járt a Szigethy Attilánál, magnóján lejátszotta többeknek a Mindszenty-beszédet. Számoljon be arról, hány énekes pipikének húzta le a bugyiját! Maga jól ismerte Lányit. Írjon az ő szerelméről is! – A Lányiéről! – vágtam közbe. Hiszen Lányi egy szent ember! – bizonygattam. Ne beszéljen! – felelte. Egyes ügyeket mi is tudunk. A szomszéd padlásról már láttuk, hogyan hancúrozott az egyik apácájával. Aztán ne mondja, hogy nem tudja! A papok a legpletykásabb alakok. Mindig tudnak mindent egymásról. De mi is! Például tudjuk, hogy maga részt vett Tóth Gyula és Zágon disszidálása előkészítésében. [...] Igaz, írja le, milyenek a külföldi kapcsolatai! [...] Van itt papír bőven. Két-három óra múlva visszajövünk, addigra legyen meg!”⁴⁰⁸

Zsebedits – visszaemlékezése szerint – arra gondolt: a kihallgatói mindenről tudnak. Valaki mindent elárult nekik. Csak Szele József lehetett. Neki az októberi napokban széles körben ismertté vált együttműködése az államvédelemmel – és sok mindent tudott Zsebeditsről. Zsebedits nekilátott, és Lányin kívül mindenről írt. Kihallgatói mintegy három óra múlva tértek vissza. Átfutották az írást, majd a fiatal papot az asztalhoz lökték, azzal a felszólítással: rajzolja le a püspökvár udvari lakrészeit, ki hol, melyik szobában lakik. Mire ő közölte, hogy az aulisták lakásaiban nem járt, azt sem tudja, hogy néz ki építészeti szempontból az a rész. Erre kapott egy pofont, és egy karhatalmistával visszakísértették a pincébe, hogy másnapig gondolkodjon, hátha eszébe jut. Fogolytársai – a mintegy öt órán át tartó kihallgatást követően – mély megdöbbenéssel, részvétellel fogadták. Senki nem kérdezett semmit.⁴⁰⁹

Másnap, március 14-én, kora délután ismét kihallgatásra vitték. Ezúttal a „kis Varga” várta egyedül a szobában. Mivel előző nap, kérdésükre Zsebedits elmondta: az ételt nem nagyon tudja megenni, elégett egy kis csomagot, hogy a benne lévő felvágottat fogyassza el.

⁴⁰⁶ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 25–26.

⁴⁰⁷ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 26.

⁴⁰⁸ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 26–27.

⁴⁰⁹ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 27–28.

Közben a rendőrnyomozó megjegyezte: ők milyen rendesek vele, pedig a pap októberben halált kiabált rájuk a főkapitányság épülete előtt. Most meg még azt a csekélységet sem akarja megtenni, hogy lerajzolja a püspökvár említett részét. Pedig ezt tulajdonképpen az idős püspök miatt kéri: nem akarják zavarni, amikor a többieket meglátogatják. Egyébként tudja-e – kérdezte –, hogy mindazért, amit elkövetett (a Népköztársaság megdöntésében való részvétel, továbbá illegálisan betolakodó külföldiekkel való együttműködés) kötél, de minimum húsz év jár?⁴¹⁰ „De úgy tudjuk, az öreg püspök szereti magát. És maga nem akar közreműködni éjjeli nyugalma megőrzésében?”⁴¹¹ Erre Zsebedits bár vonakodva, de lerajzolta a püspökvár szóban forgó lakrészeit.⁴¹²

Rendelkezésünkre áll egy házkutatási jegyzőkönyv, amely alapján tudható: néhány órával azután, hogy a fiatal pap elkészítette a kért vázlatrajzot, a politikai rendőrség emberei valóban a püspökvárban jártak. Az éjszaka leple alatt (1957. március 15-én), 1:30 és 3:20 között házkutatást, illetve személyi motozást tartottak Bóna László püspöki szertartónál. A jegyzőkönyvben olvashatjuk: a házkutatást végrehajtó operatív tisztek egyikét Varga Sándornak hívták.⁴¹³ Feltételezhetjük, hogy a Zsebedits Pál visszaemlékezésében szereplő „kis Varga” azonos a házkutatási jegyzőkönyvben szereplő Varga Sándorral.

Bóna László őrizetbe vétele – vizsgálati dossziéjából tudható – március 15-én történt. Ezt pontosítja az imént említett házkutatási jegyzőkönyv, amelyből az látszik nyilvánvalónak, hogy a püspöki szertartót március 14-ről 15-re virradó éjszaka, a házkutatást és személyi motozást követően hurcolták el.

Bóna László letartóztatása után két nappal, 1957. március 17-én Zsebedits Pált szabadon bocsátották.⁴¹⁴

Horváth Lajos székesegyházi sekrestyeigazgató – ahogy azt fentebb láttuk – félt attól, hogy őrizetbe veszik a forradalom eseményeiben való részvétele miatt. Aggodalma nem bizonyult alaptalannak, hiszen a Káptalándombi Ifjú Papok Szövetsége tagjai közül harmadikként, 1957. március 19-én a győri politikai rendőrség őt is letartóztatta.⁴¹⁵

Amíg Zsebedits rövid fogságának eseményeit – igaz, hogy csak saját visszaemlékezése alapján – viszonylag jól lehet rekonstruálni, addig arról, mi történt Bónával és Horváth-tal az őrizetbe vételüket közvetlenül követő napokban, nincsenek információink. Annyi tudható:

⁴¹⁰ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 29.

⁴¹¹ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 29.

⁴¹² GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 29.

⁴¹³ GyEL Püspöki Levéltár, Egyházkormányzati iratok 602/1957., jegyzőkönyv a Bóna Lászlónál 1957. március 15-én tartott házkutatásról.

⁴¹⁴ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 30–31.

⁴¹⁵ ÁBTL 2.5.7–3757. (Kistarcsa) Horváth Lajos.

ellentétben a székesegyházi karkáplánnal, őket nem bocsátották szabadon néhány nap után, hanem 1957. április 1-jei dátummal elrendelték közbiztonsági őrizetbe helyezésüket, majd mindkettőjüket Kistarcsára szállították.⁴¹⁶

VI. 1. 2. Búzás József letartóztatása

Mielőtt arra próbálnánk választ keresni, mi állhatott Zsebedits Pál viszonylag gyors szabadlábra helyezésének hátterében, érdemes megismernünk a Káptalandomb fiatal papi nemzedékéből – a Győr-Sopron Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya által, 1957 tavaszán, negyedikként őrizetbe vett – Búzás József püspöki levéltáros fogságának történetét. Búzást nagy valószínűség szerint március végén tartóztatták le, a pontos dátum források hiányában nem határozható meg. „Rieger József” fedőnevű ügynök⁴¹⁷ 1957. április 24-ei jelentéséből tudjuk, hogy április 10-én már biztosan szabadlábon volt, mivel ezen a napon Győr belvárosában, az utcán találkoztak.⁴¹⁸

Arról, hogy a püspöki levéltárossal letartóztatása alatt mi történt, alig van információnk. Annyi bizonyos: aláírt egy együttműködési nyilatkozatot arról, hogy kiszabadulása után az állambiztonságnak ügynöki jelentéseket ad.

A levéltári források között fellelhető Búzás 6-os kartonja, ami a beszerzésével kapcsolatos fontosabb adatokat tartalmazza. Ez alapján ismert a beszerzés pontos dátuma: 1957. április 3.; ügynöki fedőneve: „Molnár Ferenc”; a beszerzését végrehajtó tiszt kiléte: Varga Sándor rendőrhadnagy; valamint az, hogy beszerzését terhelő adatok alapján hajtották végre. A Győr-Sopron Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó osztályának 1. alosztálya a belső elhárításnál, egyházi vonalon kívánja foglalkoztatni.⁴¹⁹

A fiatal pap a második világháború idején, saját élete kockáztatása árán, több alkalommal is bátran kiállt az üldözöttek mellett.⁴²⁰ Erre gondolva fölmerül a kérdés, mivel érheték el, hogy elvállalja az együttműködést a politikai rendőrséggel? Miután szabadlábra

⁴¹⁶ ÁBTL 2.5.7–3757. (Kistarcsa) Horváth Lajos; ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 180.; HETÉNYI VARGA, 2004. 385.

⁴¹⁷ Kapuy Vitál bencés szerzetes ÁBTL 2.2.2. 6-os karton „Rieger József”; 1961. december végétől „Marosi Zoltán” fedőnéven szerepel: (Torontálalmás, 1913. augusztus 31. – Pannonhalma, 1995. május 22.) 1931-ben lépett be a bencés rendbe. 1937-ben szentelték pappá. 1938-tól gimnáziumi tanár Pápán, 1945-től Esztergomban. 1948-tól lelkész Dorogon, 1949-től segédlelkész Budapesten. 1951-től házgondnok a rend győri házában. 1957-től, majd 1961-től gimnáziumi tanár, közben 1959 és 1961 között házgondnok Pannonhalmán. 1965-től 1973-ig a pannonhalmi bencés gimnázium igazgatója. 1975-től a Katolikus Középiszkolai Főhatóság főigazgatója. 1985-ben vonult nyugalomba.

⁴¹⁸ ÁBTL 3.1.2. M–36924. „Marosi Zoltán” 69.

⁴¹⁹ ÁBTL 2.2.2. 6-os karton „Molnár Ferenc”

⁴²⁰ Búzás József kiállításáról az üldözöttek mellett a második világháború idején, illetve teljes életpályájáról lásd bővebben: PETES, 2013. 133–147.

helyezték, teljesen visszahúzódott, nem beszélt senkivel, környezetében mindenki szomorúnak látta.⁴²¹

„Havaji Ferenc”, és „Rieger József” fedőnevű ügynökök Búzás letartóztatásáról, illetve kiszabadulásáról egyaránt informálták az állambiztonságot. „Havaji” április 17-én az alábbiakat jelentette: „Szabadulása után Búzás azt a nyilatkozatot tette a szeminárium ebédlőjében a nyilvánosság előtt, hogy őt külföldi kapcsolatok miatt hallgatták ki. Járt Miklóshalmán⁴²² és Zágon után érdeklődtek nála.”⁴²³ „Rieger” ügynök azt is tudni vélte, hogy a nyomozók összefüggést kerestek Zágon 1956. november 1-jei győri látogatása, illetve a püspöki levéltáros másnap tett ausztriai útja között. „Rieger” mint a papság körében terjedő véleményt jelentette, hogy a politikai rendőrség Zágon utáni érdeklődése a letartóztatott egyházi személyeknél nem lesz eredményes, mert a prelátus novemberben nem hozott titkos utasításokat Rómából, hanem útja egyedüli célja a győri egyházmegyének szánt burgenlandi segélyakció megszervezése volt.⁴²⁴

Kiszabadulása után, Búzás az állambiztonság által megszabott feladatot nem teljesítette, inkább néhány hét elteltével Budapestre utazott az édesanyjához, és feltárta előtte nehéz helyzetét. Visszaérkezve Győrbe, a pályaudvarról rögtön a politikai rendőrségre ment, és a biztos börtönbüntetésre felkészülve visszavonta a kényszerűségből aláírt együttműködési nyilatkozatot.⁴²⁵

Az esetet követően, 1957. április végén egy szemináriumi tanár kollégájának, Németh Pálnak⁴²⁶ négy szemközti beszélgetésben azt mondta, hogy sikerült egy fontos lelkiismereti kérdést rendeznie. Szavai magyarázatául megmutatta neki azt az írást, amelyet a politikai rendőrségen állítottak ki számára arról, hogy semmisnek tekintik a velük való együttműködésre tett nyilatkozatát.⁴²⁷ Mivel a püspöki levéltáros tisztában volt tettének várható következményeivel, a beszélgetésben arra is kitért, hogy valószínűleg hamarosan őrizetbe veszik. Egyre csak azt ismételte: nem tud olyan feladatra vállalkozni, amelyet a lelkiismeretével összeegyeztethetetlennek tart. „Nem tudnám elviselni, [...] a paptársaim

⁴²¹ ÁBTL 3.1.9. V-141742. Búzás József 15.

⁴²² Nickelsdorf magyar neve.

⁴²³ ÁBTL 3.1.5. O-11538 Győr Római Katolikus Egyházmegye 175.

⁴²⁴ ÁBTL 3.1.2. M-36924. „Marosi Zoltán” 69-69/1.

⁴²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-141742. Búzás József 14.; Búzás József szóbeli közlése. (Az adatközlés 2010. július 28. és 2011. július 28. között történt.)

⁴²⁶ Németh Pál (Vitnyéd, 1908. február 1. – Győr, 1984. július 14.) 1934-ben szentelték pappá. Segédlelkész Mosonszentmiklóson, majd Ácson. 1939-től dogmatika és egyházművészet tanár a győri teológián. 1952-től Rábacsanakon helyettes plébános, 1953-tól segédlelkész Csornán, majd a soproni domonkos templomban. 1954-től egyházmegyei könyvtáros Győrben. 1956-tól teológiai tanár a győri Hittudományi Főiskolán. 1963-tól segédlelkész a győri bencés templomban. 1964-ben lelkész Naszályon, 1965-től Börcsön. Templomigazgató 1966-tól a győri orsolyita templomban.

⁴²⁷ ÁBTL 3.1.9. V-141742. Búzás József 14.

arcul köpnének.”⁴²⁸ Arra kérte a teológiai tanárt, letartóztatása esetén tájékoztassa Papp Kálmán megyéspüspököt az eset hátteréről, de senki ne próbálkozzon tenni az érdekében semmit.

Az együttműködés megtagadása valóban súlyos következményekkel járt. 1957. április 29-én, a népi demokratikus államrend nemzetközi megbecsülését sértő bűncselekmény vádjával ismét letartóztatták.⁴²⁹ Ebből az időből fennmaradtak a kihallgatási jegyzőkönyvek, amelyek tartalmazzák Búzás vallomásait a forradalom alatti tevékenységéről, illetve annak beismeréséről, hogy közölte Németh Pállal: visszavonta az állambiztonsággal való együttműködésre tett nyilatkozatát. Tanúként kihallgatták Bogcha-Novák Zoltánt és Németh Pált. A vallatásokat, tanúkihallgatásokat többségében a Búzás beszervezését végrehajtó tisz, Varga Sándor rendőrhadnagy folytatta le.⁴³⁰ Az utolsó – 1957. július 1-jei – kihallgatást Tomasits István⁴³¹ rendőrfőhadnagy, fővizsgáló hajtotta végre, majd meghozta a határozatot a vádlott terheltként való felelősségre vonásáról, a népi demokratikus államrend és a Népköztársaság nemzetközi megbecsülésének csorbítása, valamint államtitok megsértése miatt indított bűnügyben.⁴³² Ez utóbbit akkor követte el, amikor közölte Németh Pállal: a politikai rendőrségen visszavonta a velük való együttműködésre tett nyilatkozatát.

Búzás ellen a vizsgálatot a Győr-Sopron Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályán folytatták le, majd – érdekes módon – az ügyet a Budapesti Katonai Ügyészségnek küldték át. Egy 1957. július 2-án kelt határozat viszont már azt igazolja, hogy a katonai ügyészség átadta a bűnügyi iratokat a Győr-Sopron Megyei Ügyészségnek. Az indoklás szerint a megküldött bűnügyi iratok alapján az állapítható meg, hogy a vádlott, mint polgári személy nem tartozik a katonai bíróságok hatáskörébe, valamint cselekménye közvetlenül nem veszélyezteti, illetve nem sérti a honvédelem érdekeit.⁴³³

Búzás letartóztatása alatt számos megaláztatást szenvedett el: több hónapon át sötétzárkában tartották, szabad levegőre sem mehetett. Egy-egy kihallgatás gyakran

⁴²⁸ ÁBTL 3.1.9. V-141742. Búzás József 15.

⁴²⁹ ÁBTL 2.5.7-2013 (Tököl) Búzás József.

⁴³⁰ A beszerzés és a vizsgálat két külön osztályhoz tartozott. Búzás esetében feltételezhetően azért végezte mégis mindkettőt ugyanaz a személy, mert a rendőrség személyi állománya a forradalom miatt kialakult zűrzavaros helyzetből adódóan még nem állt helyre.

⁴³¹ Tomasits István (1924. – ?) operatív beosztott a politikai rendőrség kötelékében 1954-től Tolna megyében, 1957-től Győr-Sopron megyében. 1958-tól vizsgálótiszt Vas megyében, 1960-tól Tolna megyében, 1961-től ismét Vas megyében. 1973-ban vonult nyugállományba.

⁴³² ÁBTL 3.1.9. V-141742. Búzás József 6.

⁴³³ ÁBTL 3.1.9. V-141742. Búzás József 28.

huszonnégy órán át folyt, egy hetet pedig a siralomházban töltött.⁴³⁴ Megverték, aminek következtében maradandó testi sérüléseket szenvedett.⁴³⁵

Bírósági ítélet végül mégsem született. 1957. július 31-ei dátummal előzetes letartóztatását közbiztonsági őrizetre módosították, amit a tököli internálótáborban töltött.⁴³⁶

Egy 1957. augusztus 8-ai dátummal keletkezett állambiztonsági jelentés Búzás forradalmi tevékenységéről és letartóztatásáról a következő rövid összefoglalást adja: „Dr. Búzás József az ellenforradalom alatt Ausztriában járt, ahol a pápai küldöttek megbízásából vállalta, hogy üzenetet hoz Mindszenty hercegprímás részére. Dr. Búzás József áruló ügynök. Internálva lett, jelenleg büntetését tölti.”⁴³⁷

Búzás az internálótáborból négy hónap után, 1957. november 21-én szabadult.⁴³⁸ A közbiztonsági őrizetet ekkor rendőrhatalósági felügyeletre mérsékelték. Rövid időre visszatérhetett Győrbe, ahol a Hittudományi Főiskolán tanított. Hamarosan véget ért azonban teológiai tanári pályája, és egyházmegyéje perifériájára került lelkipásztornak. 1958-ban Papp Kálmán megyéspüspök az állam nyomásának engedve Tatabánya-Felsőgallára helyezte káplánnak. Rendőrhatalósági felügyeletét 1959-ben szüntették meg.⁴³⁹

VI. 1. 3. „Havaji” fedőnevű ügynök

Visszatérve 1957 tavaszához: a püspöki levéltáros azért szabadulhatott ki első letartóztatása után hamarosan, mert elvállalta az együttműködést a politikai rendőrséggel. A letartóztatottak körében – a szabadon bocsátás feltételeként – végrehajtott beszerzés az állambiztonság módszerei közé tartozott. Mivel ezt a módszert az 1956-os forradalmat követő megtorlás idején is alkalmazták, feltehetjük a kérdést, kötötték-e hasonló feltételhez az állambiztonság tisztjei Zsebedits Pál szabadon engedését is? A feltevésre úgy kaphatunk választ, ha megkíséreljük megtudni a politikai rendőrség „Havaji Ferenc” fedőnevű ügynökének kilétét. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őrzésében ugyan nem maradt fenn a 6-os kartonja és munkadossziéja, ám számos jelentését tartalmazza a győri egyházmegye objektumdossziéja, illetve a Lányi János és társai vizsgálati dossziésorozat. E források alapján lehetséges az ügynök azonosítása.

⁴³⁴ HETÉNYI VARGA, 2004. 387.

⁴³⁵ Koór Sándor szóbeli közlése, 2012. január 17.; Koór Sándor győri orvos személyes barátságban állt Búzás Józseffel.

⁴³⁶ Búzás József jelen értekezés szerzőjével 2011. április 28-án szóban közölte: a katonai bíróság halálra akarta ítélni, de csodával határos módon az ügyész az édesanyja kezébe adta a tárgyalás elmaradásáról szóló végzést.

⁴³⁷ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 197.

⁴³⁸ ÁBTL 2.5.7–2013 (Tököl) Búzás József

⁴³⁹ ÁBTL 3.1.9. V–141742. Búzás József 35.

„Havaji” első jelentése 1957. március 28-ai keltezéssel – Zsebedits Pál hirtelen történt kiszabadulása után tizenegy nappal – bukkan fel a győri egyházmegye objektumdossziájában.⁴⁴⁰ Ebből kiindulva fölvetődik a kutató számára: összefüggésbe hozható-e az ügynök személye a székesegyházi karkáplán személyével. Ha tovább vizsgáljuk „Havaji” fennmaradt jelentéseit, amelyeket a következő két évben mintegy kétheti rendszerességgel adott az őt foglalkoztató operatív tisztnek, egy olyan embert láthatunk azok írójaként, aki otthonosan mozog a Káptalandombon, hírszerző lehetőséggel rendelkezik a püspöki aulában és a szemináriumban, név szerint ismeri a székesegyház Zsebedits karkáplán által vezetett Palestrina kórusának, illetve Cecília leánykarának tagjait.

Figyelmet érdemel „Polgár” fedőnevű ügynök 1957. június 18-án adott jelentése, amelyben az ügynök röviden ismertette a székesegyházi karkáplán forradalmi szerepvállalását, majd megállapította: „Fogságát ravasz taktikával megszakította.”⁴⁴¹ Az állambiztonság tisztje az ügynök szavaihoz széljegyzetben az alábbi sokat sejtető megjegyzést fűzte: „Nem világos mire céloz »P«. Arra?”⁴⁴²

„Havaji” 1958. április 16-án adott jelentésében végül saját maga fedte fel kilétét egy nyilvánvalóan véletlenszerű megjegyzésével. Jelentésének erre vonatkozó sorait szó szerint idézzük: „Kiss Gézá⁴⁴³ 1949 május–júniusán ismertem meg. Én akkoriban kerültem Mosonszentmiklóstra káplánnak, Kiss Géza pedig Bezenyéről a Mosonszentmiklóstól hét kilométerre levő Börcs falucskába lelkésznek.”⁴⁴⁴ A Győri Egyházmegye történeti névtárának adataiból tudható: 1949-ben Zsebedits Pál Mosonszentmiklóstra került káplánnak.⁴⁴⁵ Ezek alapján valószínűsíthető: a „Havaji” fedőnéven jelentő ügynök azonos a székesegyházi karkáplánnal.

VI. 1. 4. Horváth és Bóna szabadulása a fogságból

A kérdést, hogy próbálkoztak-e a politikai rendőrség tisztjei Bóna László és Horváth Lajos beszerzésével is a letartóztatásukat követő napokban, és ennek megtagadása miatt helyezték-e őket közbiztonsági őrizetbe, források hiányában nem tudjuk megválaszolni.

⁴⁴⁰ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 172.

⁴⁴¹ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 186.

⁴⁴² ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 186.

⁴⁴³ Kiss Géza (Garta, 1914. augusztus 12. – Kapuvár, 1990. május 19.) 1940-ben szentelték pappá. Segédlelkész Császáron 1943-tól Mosonszentmiklóson, 1946-tól helyettes plébános Bezenyén, 1949-től lelkész Börcsön. 1953-tól 1958-ig káplán Sopronban. 1958-ban letartóztatták, a börtönből 1959-ben szabadult. Lelkész Mosonmagyaróváron, 1963-tól Nagybaráton, majd plébános ugyanitt. 1976-tól nyugállományban Kapuváron.

⁴⁴⁴ ÁBTL 3.1.9. V–145725/3. Dr. Lányi János és társai 30.

⁴⁴⁵ *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011)*. Kézirat.

Rendelkezésünkre áll viszont a Legfőbb Ügyészség 1957. május 17-én kelt határozata, amely elrendelte Horváth Lajos közbiztonsági őrizetének megszüntetését, illetve azonnali szabadlábra helyezését.⁴⁴⁶ A székesegyházi sekrestyeigazgató ugyanis szívbeteg volt, s panasszal élt, nyilván rossz egészségi állapotára hivatkozva. Ezt támasztotta alá a Győr-Sopron Megyei Rendőr-főkapitányság rendőrorvosi jelentése, miszerint az őrizetes súlyos szervi szívbetegségben szenved, emiatt őrizetben nem tartható.⁴⁴⁷ A Horváth Lajos közbiztonsági őrizetével kapcsolatos levéltári források között fellelhető egy 1957. május 27-ei keltezéssel, a székesegyházi sekrestyeigazgató aláírásával ellátott kis cédula arról, hogy mindent hiánytalanul átvett.⁴⁴⁸ Ennek alapján arra következtethetünk, hogy tíz nappal a határozatot követően, miután személyes holmiját átvette, ezen a napon bocsátották szabadon.

Bóna László püspöki szertartót 1957. július 3-án közbiztonsági őrizetből előzetes letartóztatásba helyezték át, illetve ügyében nyomozást rendeltek el.⁴⁴⁹ A vizsgálatot a Győr-Sopron Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya folytatta le. A Győri Megyei Bíróság a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel büntette miatt első fokon négy év börtönre ítélte.⁴⁵⁰ A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága a kiszabott büntetést másodfokon 1958. július 16-án három évre mérsékelte.⁴⁵¹ A következő évben kegyelemben részesítették, így szabadult 1959. április 3-án Márianosztráról.⁴⁵²

VI. 2. Lányi János a politikai rendőrség hálójában

VI. 2. 1. Lányi János az ügynökök jelentései tükrében

Az államvédelem Lányi Jánost már a forradalmat megelőző években figyelte: úgy tartották számon, mint élénk szervezőt, akinek a vezető papsággal jó kapcsolatai vannak.

1954-ben lehallgatási technikát szereltek be Papp Kálmán püspök dolgozószobájába, valamint titkára, Póka György szobájába. A politikai rendőrség azzal a gyanúval élt, hogy a győri főpásztor hírszerző tevékenységet folytat, illetve illegális kapcsolatot tart fenn Zágon Józseffel. Ugyanettől az évtől tanulmányozták Lányit is, mint a püspök egyik legbizalmasabb

⁴⁴⁶ ÁBTL 2.5.7–3757 (Kistarcsa) Horváth Lajos.

⁴⁴⁷ ÁBTL 2.5.7–3757 (Kistarcsa) Horváth Lajos.

⁴⁴⁸ ÁBTL 2.5.7–3757 (Kistarcsa) Horváth Lajos.

⁴⁴⁹ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 171–172.

⁴⁵⁰ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 187/30.

⁴⁵¹ ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 187/42.

⁴⁵² ÁBTL 3.1.9. V–143340. Bóna László 180.; HETÉNYI VARGA, 2004. 385.

barátját – beszerzés céljából.⁴⁵³ A rá vonatkozó anyagok azonban – kevés kivételtől eltekintve – a forradalom napjaiban megsemmisültek. Ezzel kapcsolatban az állambiztonság alábbi feljegyzését olvashatjuk: „Az októberi ellenforradalom alatt megsemmisített anyagaink bizonyították, hogy nevezett a felszabadulás óta aktív, népidemokrácia-ellenes tevékenységet fejtett ki [...] Nagyban elősegítette hozzá forduló személyek disszidálását. Ezt hálózati anyagainkon kívül vizsgálati anyagaink is alátámasztották. 1948 óta rendszeresen szervezett világi és papi személyek köréből csoportokat, amelyek részére rendszeres előadásokat tartott, népidemokrácia- és rendszerellenes anyagaik alapján.”⁴⁵⁴

Itt kell megjegyezni, hogy az államvédelem 1955 decemberében egy, az egész országra kiterjedő ifjúsági, klerikális szervezkedést számolt fel. Bulányi György⁴⁵⁵ piarista szerzetes, néhány társával együtt ugyanis egy katolikus kisközösségi mozgalmat indított el, amely az ország számos pontján követőkre talált. A tevékenység felderítésére a politikai rendőrség „Lombardisták” fedőnéven csoportdossziét nyitott.⁴⁵⁶ Itt olvashatjuk „Polgár” fedőnevű ügynök 1955. január 12-én adott jelentését, amely alapján az államvédelem megállapította, hogy Győrött öt ilyen kisközösségi csoport működik. Az egyiket Lányi János vezeti.⁴⁵⁷

Lányi őrizetbe vételétől azonban ekkor még az operatív érdekek miatt – amely nyilván beszerzésének szándékát jelenti –, elálltak.⁴⁵⁸

A forradalom bukása után, amikor a politikai rendőrség újból működésbe lendült, igyekeztek a kanonokra vonatkozó megsemmisült anyagokat pótolni, illetve új információkat szerezni. Számos ügynöki jelentés bizonyítja, hogy személyét és tetteit 1957 első felében folyamatosan figyelték. Személyiségének és kapcsolati hálójának feltérképezése érdekében az állambiztonság – főként a papság köréből beszerzett – ügynököket bízott meg különféle feladatokkal.

„Rieger József” fedőnevű ügynök többek között azt az utasítást kapta, hogy igyekezzen minél aktívabban Lányiék karitász-tevékenységébe bekapcsolódni, ezért keressen

⁴⁵³ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 114–115.

⁴⁵⁴ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 188.

⁴⁵⁵ Bulányi György (Budapest, 1919. január 19.– Budapest, 2010. június 6.) 1936-ban belépett a piarista rendbe, 1940-ben örökfogadalmat tett, 1943-ban szentelték pappá. 1943-tól gimnáziumi tanár Sátoraljaújhelyen, 1944-től Tatán, 1945-től Debrecenben. 1945-ben kisközösségi mozgalom szervezésébe kezdett, 1952-ben letartóztatták, 1956-ban szabadult, 1958-ban ismét letartóztatták, majd két év múlva szabadult. 1960-tól különböző világi munkahelyeken dolgozott. 1979-ben vonult nyugállományba. 1982-ben a Magyar Katolikus Püspöki Kar elítélte tanait, 1997-ben rehabilitálták.

⁴⁵⁶ ÁBTL 3.1.5. O–11959/alap, 1–17. „Lombardisták”

⁴⁵⁷ ÁBTL 3.1.5. O–11959. „Lombardisták” 31.

⁴⁵⁸ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 188.

kapcsolatot Lányival.⁴⁵⁹ „Havaji Ferenc” fedőnevű ügynök egyik feladata pedig az volt: írja le részletesen, mit tett Lányi októberben és novemberben, írja le magatartását és beszédeit.⁴⁶⁰

Az állambiztonság nemcsak a megfigyelt személy tevékenységéről, illetve kapcsolatairól, hanem jellemvonásairól is pontos képet akart nyerni. Ezt példázza „Szakál Kelemen” fedőnevű ügynök 1957. március 4-én írt jelentése, melyben a következőképpen jellemezte Lányit:

Szerény, csendes, soha nem bánt meg senkit. Szerénységéhez nagy jámborság társul. Igen buzgó a lelki élet terén. Ő a kispapok egyik gyóntatója, a székesegyházban is sokat gyóntat. Nagyon jó szívű, valószínűleg ezért is bízta meg a püspök a karitás vezetésével. Egyenes, becsületes és önzetlen. Puritán életet él, szerény a konyhája, nem dohányzik, és csak legritkább esetben fogyaszt szeszes italt. Német alaposággal szeret szervezni, de ehhez valójában nem ért.⁴⁶¹ „Feltétlenül egyházas szellem tölti el, felettesi szava a legfőbb norma. Gondolkodás nélkül teljesít minden parancsot, sőt óhajt is. Zárkózott életet él, nem kártyázik, nincs baráti köre. Csak hivatása és munkája kapcsán érintkezik az emberekkel. Engedelmisségre beállított természete könnyen befolyásolható, de csak az általa is nemesnek elismert eszmék hangoztatásával. Így vezette őt Cserháti karitás ügyeiben. Plébániáján nőuralom van, az ott működő apácák irányítanak mindent. Ez is befolyásolhatóságát bizonyítja, mert különben erkölcsi téren feddhetetlen.”⁴⁶²

Miközben a politikai rendőrség gyűjtötte az információkat róla, Lányi maga is élt a gyanúval, hogy megfigyelik. Ezt támasztja alá „Polgár” fedőnevű ügynök 1957. március 23-ai jelentése. Lányi arról beszélt az ügynöknek, hogy a külföldi segélyakció miatt állandóan figyelik. Még a telefonja is magnetofonszalagon fut, szinte tojástáncot kell járnia. A segélyszállítmányok érkezését ismételten akadályozzák. „Polgár” a jelentése végén saját egyéni véleményeként ezt jegyezte meg: Lányi alig fogad valakit, minden idejét a segélyakcióval tölti. Ez a munka egyre jobban a politika felé tereli, mert velejárója, hogy állandó összeköttetést kell keresnie az ausztriai egyházi körökkel.⁴⁶³

„Havaji Ferenc” fedőnevű ügynök március 28-ai keltezéssel írt jelentésében Lányi 1956. október–novemberi tevékenységéről tájékoztatta az állambiztonságot. Leírta, hogy Lányi október 26-án, délelőtt részt vett a győri városháza előtti tüntetésen; beszédet mondott a börtönnél meghalt forradalmárok temetésén; november 1-jén, amikor Zágon Győrött járt,

⁴⁵⁹ ÁBTL 3.1.2. M–36924. „Marosi Zoltán” 69/1.

⁴⁶⁰ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 185.

⁴⁶¹ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 152.

⁴⁶² ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 152.

⁴⁶³ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 156.

sajtótájékoztatót tartott a vele érkezett újságíróknak; összehívta és vezette a lakásán tartott hitoktatói gyűlést; majd járt Mindszentynél Budapesten a megyéspüspök megbízásából. Arról, hogy Lányi és Mindszenty miről beszéltek nem tudott bővebb jelentést adni.⁴⁶⁴ „Havaji” arról is beszámolt, hogy Lányi a püspök kedvence, és ilyen előítéllettel érintkezik vele mindenki. Talán csak ketten vannak, akik ezt „nem respektálják”⁴⁶⁵, Póka György püspöki irodaigazgató és Kovács György győr-nádorvárosi plébános.

A politikai rendőrség tisztjei az 1957 márciusában letartóztatott Bóna László püspöki szertartót kihallgatásai során a megyéspüspök és Lányi kapcsolatáról is vallatták. A szertartó elmondta nekik, hogy a kanonok és a püspök barátsága onnét ered, hogy Lányi újmiséskorában Papp Kálmán káplánja volt Sopronban. Itt Lányi Papp Kálmán bizalmas barátja lett. Ezért tette a főpásztor most ilyen fontos pozícióba. Séták alkalmával szívesen elbeszélget vele, de ilyenkor az egyházmegyét érintő kérdésekről nem beszélnek. Lányi gyakran tesz látogatást a püspöknél, amikor valószínűleg az egyházmegyét érintő dolgokat is megbeszélnek. A püspökkel való szoros barátsága miatt elterjedt az a hír, hogy talán titokban felszentelt segédpüspöke Papp Kálmánnak. A püspök az ünnepi alkalmakkor névnap, születésnap meghívja ebédre.⁴⁶⁶

Papp Kálmánról ezt jelentette „Havaji”: jóságos, megértő, papjait szerető püspök, ugyanakkor erősen befolyásolható. A hízelgést nagyon is elfogadó, „nem egészen önálló öregúr.”⁴⁶⁷ Ha valamilyen lényegesebb nyilatkoznivalója, vagy súlyosabb tárgyalása (konferencia stb.) van, kikéri szűkebb körének véleményét. „Havaji” szerint a püspök első tanácsadója Lányi János kanonok. Mindennapos vendége volt a püspöknek az október–novemberi napokban is. Ott volt Zágon győri látogatásakor és akkor is, ha más nagyobb egyházi vagy világi személy járt a püspökvárban. Amikor a püspöknek köszöntenie illett a kiszabadult Mindszentyt, Papp Kálmán – saját betegsége miatt – Lányit küldte a primáshoz. „Havaji” szerint az is oka volt ennek, hogy a püspökök nagy része – közöttük Papp Kálmán is – úgy érezte, hogy Mindszenty az 1948–56 között megtörtént események miatt neheztel rájuk. Feltételezhetően ez alatt azt kell érteni, hogy a főpásztorok úgy vélhették, a primás felróná nekik azt, amiért eltértek az általa képviselt irányvonaltól. Lányinak azonban Mindszenty előtt is volt tekintélye, hiszen bátran kiállt mellette 1944–45-ben a nyilasokkal szemben.⁴⁶⁸

⁴⁶⁴ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 157.

⁴⁶⁵ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 158.

⁴⁶⁶ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 138–140.

⁴⁶⁷ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 178.

⁴⁶⁸ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 178–179.

Lányiról ezt olvashatjuk „Havaji” egyik jelentésében: „Sváb vaskalaposság jellemzi. Elhatározásaiból, elképzeléseiből nem enged, még akkor sem, ha később rájön, hogy nincs is igaza. Egyházi és világi alattvalóival szemben (káplánok, apácák, sekrestyések) kissé nyers és durva. A hívekkel sem találja meg a kellő hangot. A velük való érintkezésben két bal keze van”⁴⁶⁹. Mint plébános olyan dolgokat tesz, amelyeket elődei soha nem tettek. Minden évfordulón, ami hívei családjában előfordul – névnap, születésnap, házassági évforduló stb. – , levélben köszönti őket. Ezeket a leveleket nem ő írja meg, hanem Ribai Ilona Elma⁴⁷⁰ nővér, ő csak aláírását adja. „Mindig olyasmit akar tenni, ami a hívek felé mutat. [...] minden gondja most a szociális konyha. Ezekkel minden esetben több hatást és megbecsülést lehet elérni ma a hívek körében, mint egy prédikációval. [...] Az apácákat külön is a legmesszebbmenően támogatja. Közülük is bensőbb kapcsolatot tart – házi apácáin kívül – a Rétháti testvérekkel.”⁴⁷¹ Az októberi napokban többször volt kint az utcán a városháza előtt, külföldiekkel tárgyalt, őket vendégül látta, valamint vendégül látott börtönből szökött foglyokat is, akiket az „ellenforradalmárok”⁴⁷² kiszabadítottak.

„Rieger József” fedőnevű ügynök – hasonlóan „Polgár” és „Havaji” ügynökökhöz – rendszeres kapcsolatot tartott fenn Lányival 1957 első felében. Jelentéseiben beszámolt a kanonoknál tett látogatásairól, de az állambiztonság értékelése szerint „Rieger” csak korlátozott hírszerző lehetőségekkel rendelkezett Lányival kapcsolatban.⁴⁷³

A karitással kapcsolatban „Havaji” ügynök 1957. május 8-án jelentette, hogy a győri karitás az 1956. október–novemberi események után előbb jött létre az országban, mint bármely másik. Ennek egyik oka az volt, hogy 1920 előtt a győri egyházmegyéhez tartozott Burgenland egy része, és az ottani idősebb papok közül sokan voltak még, akik Győrött tanultak. Így szorosabb érzelmi kapcsolat fűzte őket ehhez a városhoz, mint más magyarországi városokhoz. Ezért küldött a burgenlandi egyházmegye kifejezetten sok segílyt Győrbe. A másik ok maga Lányi személye. Ő jó barátságban van Riedl Adalberttel⁴⁷⁴, aki az osztrák Vöröskeresztnél vezető. Ő is juttatott segílyt a győri karitásnak.⁴⁷⁵

⁴⁶⁹ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 158.

⁴⁷⁰ Ribai Ilona, Elma (Középpulya 1914. március 6. – Piliscsaba, 2008. január 30.) 1935-ben lépett be az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrendbe, ahol 1943-ban szerzetesi örökfogadalmat tett. A szerzetesrendek feloszlása után Győrbe került, először Lányi János plébániájára, majd a püspöki aulába irodai alkalmazásba. Idős korában rendje történetének kutatásában szerzett érdemeket.

⁴⁷¹ ÁBTL 3.1.9.V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 158.

⁴⁷² ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 159.

⁴⁷³ ÁBTL 3.1.2. M–36924. „Marosi Zoltán” 27–28., 45.

⁴⁷⁴ Riedl Adalbert (Felsőpéterfa, 1898. július 28. – Eisenstadt, 1978. január 5.) Az első világháborút követően tanár Sopronban, 1920-tól a burgenlandi Csóronfalván, 1923-tól 1932-ig Sopronszentmártonban. 1934 és 1938 között az osztrák parlament felsőházának (Bundesrat) tagja. 1938-ban a dachau koncentrációs táborba hurcolták,

1957. április végén a politikai rendőrség „Havaji” fedőnevű ügynöktől arról nyert értesülést, hogy Lányi János győri karitászevezető részére három vagon küldemény érkezett Burgenlandból Budapestre. E három vagon tartalmát Lányiék feltűnő gyorsasággal akarják Győrbe szállítani, hogy a tüzetesebb ellenőrzést kijátsszák. A küldeményben van egy láda, amelyet a kanonok és legszűkebb köre igen nagy körültekintéssel és titoktartással kezel. Tartalmát csak Lányi, Rétháti és Cserháti József ismeri, még közvetlen munkatársaik sem. Lányiék gyors intézkedésének az az oka, hogy ha a láda tartalma kiderülne, lebuknának.⁴⁷⁶ Ebben az ügyben „Pátkai” fedőnevű ügynök azzal az információval szolgált az állambiztonságnak, hogy László István burgenlandi püspök Lányi részére – a karitástól és a Vöröskeresztől függetlenül – küld csomagokat, amelyek között leltárban nem szereplő ládák is vannak.⁴⁷⁷ Az ügynökök véleménye szerint a féltett ládában nagyobb mennyiségű pénz, tiltott gyógyszer, vagy titkos üzenet lehet elrejtve. „Havaji” jelentése szerint a láda egy számmal van megjelölve, és ezt a számot csak Lányi és Rétháti Katalin tudja, akik illegális úton értesültek arról, mi a láda száma. Ha a vagonok Győrbe érkeznek, Lányiék valamilyen ürüggyel ki akarják lopni a ládát a szállítmányok közül, a fináncok ellenőrzése előtt.⁴⁷⁸

Cserháti József – akit 1957 elején Budapestre helyeztek, és ott összekötő lett a győri karitás és az Actio Catholica között – április 27-én Győrött járt. (Feladatkörét a győri karitásznál 1957 elején Madarász Árpád győr-kisbácsai lelkész vette át.)⁴⁷⁹ Cserháti elmondta, hogy valamit tenni kell, mert Rétháti „botrányt csinál”⁴⁸⁰ a vagonok körül. Budapesten ugyanis nem tartják problémának, ha a segélyszállítmányok összekeverednek – Rétháti pedig napok óta őrzi a vagonokat. A budapestieknek feltűnt, hogy valami miatt ragaszkodik a csomagok pontos továbbszállításához. A közben rendőrnnyomozó főhadnaggyá előléptetett Tüzes János⁴⁸¹ a fenti ismeretek birtokában kutatást kezdeményezett, hogy megtalálják a vagonokat, és megszerezhessék a titkos anyagot. Arról, hogy a láda története hogyan végződött, nincsenek pontos ismereteink. A láda eltűnt, és Rétháti semmilyen utánajárással

ahol egy évet töltött. 1945-től 1963-ig múzeumigazgató Eisenstadtban. 1946-ban megalapította a Burgenlandi Vöröskeresztet, amelyet 1976-ig elnökként vezetett.

⁴⁷⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 166.

⁴⁷⁶ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 165–168.

⁴⁷⁷ ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. „Hontalanok” 97.

⁴⁷⁸ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 165–168.

⁴⁷⁹ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 129.

⁴⁸⁰ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 167.

⁴⁸¹ Tüzes János (Budapest, 1926. november 30. – ?, 2006. június 23.) Budapesten kifutófiú, majd vasesztergályos. 1949-től üzemi MDP szervező titkár a Budapest III. kerületi Szállítóberendezések Gyárában, majd 1952-től az Óbudai Hajógyárban. 1954-ben került a politikai rendőrség kötelékébe az egyházi elhárításhoz. 1965-től a kémelhárítás tisztje. 1981-ben vonult nyugállományba.

nem tudta visszaszerezni.⁴⁸² Arról, hogy mit tartalmazott, a ránk maradt iratok nem tudósítanak. Feltételezhetően a politikai rendőrség tisztjeinek nem sikerült a láda kapcsán olyan információkat szerezni, amelyek terhelőek lehettek volna Lányi Jánosra.

1957. július 1-jén „Havaji” a forradalom napjaiban a győri püspökségen járt külföldiekről adott tájékoztatást. A jelentésben említette Zágon november 1-jén történt látogatását és a püspöknél rendezett vacsorát, amelyen Lányi is részt vett. Ekkor két francia újságíró hölgy is érkezett Győrbe. Ők Lányinál szálltak meg. Két hét múlva szöktek ki az országból.⁴⁸³ A jelentés mellett széljegyzetben olvasható egy megjegyzés: „ez lényeges, mert terhelő a Lányira. Fel kell használni!”⁴⁸⁴ A jelentéshez fűzött mondat mutatja, hogy a politikai rendőrség tisztjei ekkor már készültek Lányi őrizetbevételére. Zágon látogatását és az újságírók győri tartózkodását Lányira nézve terhelőnek tartották.

Az állambiztonság 1957 nyarának első felében – főként a győri Káptalandombon felderítő feladatokat végrehajtó papi ügynököknek köszönhetően – számos információval rendelkezett nemcsak Lányi János, illetve az egyházmegyei karitász tevékenységét, hanem a kanonok kapcsolatrendszerét és személyiségét illetően is.

VI. 2. 2. Jelöltként az egri érseki székbe

A pártállami hatalom – ahogy azt röviden érintettük Zágon József és Rétháti Katalin titkosírásos levelezésének tárgyalásakor – a hazai katolikus egyházat ki akarta kapcsolni az egyetemes egyház vérkeringéséből. Ezen célkitűzés összefüggésében érthető, hogy a politikai rendőrség komoly hangsúlyt fektetett a titkos útvonalak felderítésére, amelyek a hazai egyház számára biztosították a kapcsolattartást a világegyházzal. Amennyiben a pártállam egyházpolitikai érdekei úgy kívánták meg – az állambiztonság terminológiájával élve – az illegális csatornákat ügynökhálózat révén átfogták, illetve tovább működtették.

Egy, a politikai rendőrség által 1957. július 10-ei dátummal keltezett feljegyzés megállapítása szerint a katolikus klerikális reakció tevékenységében jelentős helyet foglal el a Vatikánnal való illegális kapcsolat fenntartása, illetve a Vatikán részére végzett hírszerző tevékenység. A titkos érintkezés útvonalain át bizalmas információközlés folyik a Szentszék, illetőleg egyes szerzetesrendek külföldi központjai, valamint a hazai egyház között, és az egyház számára anyagi támogatás is érkezik az országba. A feljegyzésből kitűnik, hogy 1957 júliusában hét, a titkos információáramlást biztosító útvonal volt az állambiztonság

⁴⁸² ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 165–168.

⁴⁸³ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 192–193.

⁴⁸⁴ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 193.

látóterében. Ugyanakkor az operatív tisztek számoltak azzal, hogy információik hiányosak, és ez a szám nem teljes.⁴⁸⁵ Példaként hozható fel a Zágón József és Rétháti Katalin között folytatott titkos levelezés, amelyről 1957 nyarán a politikai rendőrség nem rendelkezett információval.

Az állambiztonság feljegyzése ugyanakkor említi a Szentgyörgyvölgyi-házaspár közvetítésével működő titkos útvonalat, amelyen 1957 április elején a BM II/4. osztály egyik ügynökén keresztül a 300 ezer forint érkezett Szentgyörgyvölgyi Gézáné részére. „A pénzt alosztályunk egyik operatív tisztje mint illegálisan itt tartózkodó futár kézbesítette ki a címzettnek, akitől tudomást szerzett arról, hogy ő Szentgyörgyvölgyi Gézáné szintén csak egy közvetítő, aki illetékes egyházi személynek továbbítja azt. A nővel való további kapcsolattartás során tudomást szereztünk arról, hogy egyházi személyek részére további a jelenleginél nagyobb pénzküldemények beérkezése várható. Ezek címzettjeiről, és rendeltetéseiről egyelőre adatokkal nem rendelkezünk.”⁴⁸⁶

Az állambiztonság feljegyzésében szereplő hét illegális csatorna közül – értekezésünk témáját tekintve – a fent említett útvonalon kívül komoly figyelmet érdemel Grósz József kalocsai érsek titkos kapcsolattartása a Vatikán bécsi nunciussal, Giovanni Dellepianeval⁴⁸⁷. Az információáramlás ezen útvonaláról Berényi István⁴⁸⁸ rendőrnagy százados 1957. június 17-én írt jelentése alapján bővebb értesülést nyerhetünk.

Grósz József kalocsai érsek – a forrás tanúsága szerint – 1957 áprilisának második felében arról tájékoztatta Horváth Jánost az Állami Egyházügyi Hivatal elnökét, hogy levelet kapott Rómából, amelyben fölkérték: tegyen javaslatot a Czapik Gyula halálával megüresedett egri érseki szék betöltésére. Ennek érdekében nevezzen meg három hatvan éven aluli személyt.⁴⁸⁹ Az érsek nem volt hajlandó a levél érkezésének körülményeiről, illetve bővebb tartalmáról Horváth Jánosnak felvilágosítást adni. Horváth elnök a megbeszélésen fölvetette a kérdést Grósznak: kik azok, akikre gondol? Az érsek az állam részéről 1956 nyarán fölvetett személyeket: Hamvas Endre csanádi püspököt, és Brezanóczy Pál⁴⁹⁰ egri káptalani

⁴⁸⁵ ÁBTL 3.1.5.O–13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 283.

⁴⁸⁶ ÁBTL 3.1.5.O–13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 285.

⁴⁸⁷ Dellepiane, Giovanni Battista (Genova, 1889. február 21. – Bécs, 1961. augusztus 13.) 1914-ben szentelték pappá. 1929-től a török Izmir érsekség apostoli adminisztrátora, Staupolis c. érseke. 1930-tól Belga Kongó első apostoli nunciusa, 1949-től apostoli internuncius Ausztriában, 1951-től nuncius ugyanott.

⁴⁸⁸ Berényi István (Pusztaföldvár, 1926. október 5. – Budapest, 2015. augusztus 10.) Eredeti végzettsége szabósegéd. 1945 és 1947 között próbarendőr. 1947-től 1985-ig a politikai rendőrség kötelékében szolgált. 1962-ig a belső reakció elhárítás területén, 1963-tól pedig a hírszerzésnél. 1964 és 1968 között külszolgalaton Londonban. 1981-től a BM Műszaki tanfolyam parancsnoka. 1985-ben vonult nyugállományba.

⁴⁸⁹ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 146.

⁴⁹⁰ Brezanóczy Pál (Aknaszlatina, 1912. január 25. – Eger, 1972. február 11.) 1935-ben Kassán szentelték pappá. 1938-tól a kassai Hittudományi Főiskola tanára. 1941-től püspöki titkár, 1942-től az egyházmegye

helynököt kívánta javasolni⁴⁹¹, harmadiknak pedig Gálos László⁴⁹² pécsi teológiai tanárra gondolt. Horváth János közölte Grósszel: az első két személy jelölésével egyetért, Gálos Lászlót azonban nem tartja megfelelőnek.⁴⁹³

A politikai rendőrség „Pátkai” fedőnevű ügynöke 1957 áprilisában Bécsben járt. Hazatérve Magyarországra, tájékoztatta az állambiztonságot az osztrák fővárosban a magyar egyházat érintően folytatott megbeszéléseiről. „Pátkai” megtudta a Vatikán bécsi nunciustól, Giovanni Dellepianetól, hogy ő is szerepet vállalt a fent említett levél eljuttatásában Gróssznek. Továbbá, hogy azt Clandertine (feltételezhetően a római kuria munkatársa) írta, és a nuncius közvetítésével László István burgenlandi püspök továbbította a kalocsai érseknek, valószínűleg Lányi János kanonok közreműködésével.

A piarista rend generálisa, Tomek Vince⁴⁹⁴ („Pátkai” személyes barátja), 1957 áprilisában Rómából szintén Bécsbe utazott. Tomek ismertette „Pátkaival” a Szentszék álláspontját, amely szerint fiatal, szociális érzékenységű főpásztort szeretnének Egerbe kinevezni, akinek távol kell tartania a papságot az ellentétes és ellenzékieskedő szellemtől. Tomek anélkül, hogy ismerte volna az érsekség betöltésére szóban forgó neveket, elmondta, hogy a Vatikán információi szerint Brezanóczy kétkulacsos és megbízhatatlan. Hamvassal kapcsolatban pedig megjegyezte, hogy már a forradalom kitörése előtt foglalkoztak azzal, miként tudnák felmenteni az esztergomi apostoli adminisztrátori tisztsége alól.⁴⁹⁵

A fenti ismeretek birtokában az állambiztonság megbeszélést folytatott Horváth Jánossal és kérte: Grósz kérdésére az ÁEH csak később adjon választ. Az így nyert idő alatt kívánták elérni, hogy az érsek olyan személyt javasoljon, aki az állambiztonság szempontjainak is megfelel: vagy ügynök, vagy könnyen beszervezhető. Az ÁEH azonban nem volt hajlandó elállni Hamvas és Brezanóczy személyétől és nem vállalta a válaszadás késleltetésével az idő húzását sem. Végül abban állapodtak meg, hogy a fenti két személyen

irodaigazgatója, 1946-tól a kassai egyházmegye magyarországi részének általános helynöke. 1951-ben a rozsnyói egyházmegye magyarországi részének apostoli kormányzója. Czapik Gyula egri érsek halála után az egri főszékeskáptalan káptalani helynökké választotta. 1959-től az egri főegyházmegye és a kormányzatilag csatolt részek apostoli kormányzója megyéspüspöki joghatósággal. 1964-től rotariai c. püspök. 1969-től egri érsek.

⁴⁹¹ 1956 nyarán az Állami Egyházügyi Hivatal elképzelése az volt: Hamvas Endre legyen egri érsek, Brezanóczy Pál pedig csanádi püspök.

⁴⁹² Gálos László (Mohács, 1899. július 19. – Hőgyész, 1968. november 21.) 1922-ben szentelték pappá. Káplán Bakócán, majd Szekszárdon. 1926-tól Pécsen hittanár és az Emericanum prefektusa. 1927-től a kisszeminarium kisegítő tanára, 1931-től szeminariumi tanár. 1940-től a pécsi tudományegyetemen az egyházjog magántanára. 1958-tól Hőgyész plébánosa.

⁴⁹³ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 146.

⁴⁹⁴ Tomek Vince (Palocsa, 1892. november 9. – Róma, 1986. április 18.) 1908-ban lépett be a piarista rendbe, 1916-ban pappá szentelték. 1921-től Budapesten a rendi főiskola prefektusa és teológiai tanára. 1926-tól spirituális, 1934-től rektor. 1947-től a magyarországi Piarista Rendtartomány főnöke, majd 1948-tól 1967-ig Rómában a rend egyetemes generálisa.

⁴⁹⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 146–147.

kívül több javaslatot kérnek Grósztól. Ha az így szóba kerülő személyek között a politikai rendőrség által kiválasztott ügynökök közül – „Rózsa”, „Puskás”, „Hívő” vagy „Kállai” – az egyik szerepel, akkor Hamvas és Brezanóczy mellett őt fogadják el harmadiknak.⁴⁹⁶

A püspöki kar 1957. május 15-én konferenciát tartott. Az értekezleten Grósz tájékoztatta az ordináriusokat a Rómából érkezett levél tartalmáról és kérte: azonnal tárgyalják meg az ügyet. Bár a püspökök ellenezték, a kalocsai érsek kitartása miatt mégis megállapodtak abban, hogy ugyanazon a bizalmas útvonalon, amelyen a levél érkezett, megküldik a választ a Szentszéknek, miszerint Brezanóczy Pál egri káptalani helynököt, Gálos László pécsi teológiai tanárt és Lányi János győri kanonokot javasolják az egri érseki szék betöltésére. A fölterjesztést Grósz a hatalom tudtán kívül szeretne volna intézni, ám arról – feltételezhetően a konferencia lehallgatását biztosító technikai berendezésnek köszönhetően – a politikai rendőrség pontos értesülést nyert.⁴⁹⁷

Anélkül, hogy az érsek az ÁEH elnökének Horváthnak az értekezleten megbeszélésekről beszámolt volna, átadott neki egy nyolc nevet tartalmazó listát, akik az egri érseki tisztségre szerinte számításba jöhetnek. A nevek a következők: Brezanóczy Pál egri káptalani helynök, Belon Gellért⁴⁹⁸ sükösdői plébános, Gálos László pécsi teológiai tanár, Keszi József⁴⁹⁹ csákvári esperes plébános, Lányi János győri kanonok, Papp Imre⁵⁰⁰ a központi Szeminárium spirituálisa, Rosta Ferenc⁵⁰¹ pápai plébános, és Udvardy József⁵⁰² szegedi teológiai tanár. Mivel a nyolc személy között a fenti ügynökök közül egyik sem

⁴⁹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 147.

⁴⁹⁷ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 147.

⁴⁹⁸ Belon Gellért (Füzesabony, 1911. szeptember 24. – Pécs, 1987. május 23.) 1934-ben szentelték pappá. 1936-tól Kalocsán teológiai tanár. 1947-től plébános Sükösdön, 1957-től Baján. XXIII. János pápa 1959. szeptemberében elidei címzetes püspökké és pécsi segédpüspökké nevezte ki. Rogács Ferenc megyéspüspök halála esetére pedig apostoli kormányzónak. Kinevezéséhez az állam 23 évig nem járult hozzá. 1962-től ideiglenes lelkész Miskén, 1969-től plébános Jánoshalmán. 1982-ben szentelték pécsi segédpüspökké.

⁴⁹⁹ Keszi József (Magyarkeszi, 1905. március 7. – Székesfehérvár, 1986. január 29.) 1931-ben szentelték pappá. Káplán Budafok-Belvárosban, 1933-tól a székesfehérvári püspöki aulában szolgál. 1934-től szemináriumi prefektus, 1935-től szemináriumi tanára. 1940-től plébános Vértesbogláron, 1949-től Csákváron. 1984-ben vonult nyugalomba.

⁵⁰⁰ Papp Imre (Kishegyes, 1918. november 20. – Székesfehérvár, 1978. július 23.) 1942-ben szentelték pappá. Káplán Adán, 1944-ben Szabadkán a Paulinum spirituálisa, majd Kiskörbön lelkész. 1945-ben Kiskörösön, majd Jánoshalmán hitoktató. 1946-ban Kalocsán az érseki tanítóképző hittanára, 1947-től teológiai tanár Kalocsán. 1948-tól a Hitoktatóképző tanára és a szeminárium prefektusa. 1951-től Szegeden teológiai tanár. 1953-tól a Központi Papnevelő Intézet spirituálisa és 1958-ban a Hittudományi Akadémia magántanára is. 1959-től Kecelen lelkész, 1953-tól Baja-Belvárosban káplán. 1969-ben betegség miatt nyugalomba vonult.

⁵⁰¹ Rosta Ferenc (Buzsák, 1913. október 31. – Székesfehérvár, 1978. július 28.) 1939-ben szentelték pappá. Káplán Buzsákon, Zalabéren, Attalán. 1943-tól hitoktató Nagykanizsán, 1944-től teológiai tanár Veszprémben. 1944. novemberében letartóztatták, Sopronkőhidán, majd a soproni Isteni Megváltó Leányai zárdába tartották fogva. 1945. február végén szabadult. Plébános 1949-től Pápán, 1958-tól Fonón, 1961-től Bálványoson, 1971-től Balatonszemesen. 1978-ban székesfehérvári segédpüspök.

⁵⁰² Udvardy József (Bácsalmás, 1911. február 16. – Szeged, 2000. január 10.) 1936-ban szentelték pappá. 1957-1969 között plébános Jánoshalmán. 1969-től a csanádi egyházmegye apostoli kormányzója, illetve tabborai címzetes püspök. 1975-től megyéspüspök. 1987-ben nyugalomba vonult.

szerepelt, az ÁEH elnöke azt a választ adta Grósznek, hogy csak Brezanóczy és Hamvas felterjesztéséhez járul hozzá.⁵⁰³

Ezek után az állambiztonság tisztjei azt tartották valószínűnek, hogy Grósz csak a püspökkari konferencián elfogadott személyeket terjeszti fel Rómába. Amennyiben pedig mindkét listát továbbítja, azt azzal a megjegyzéssel kiegészítve teszi, hogy az egyik a püspökkari konferencia javaslata, a másik az államé. Az állambiztonság – ismerve a Szentszék Brezanóczyról és Hamvasról kialakított álláspontját – a legvalószínűbbnek Lányi János egri érsekké történő kinevezését tartotta.⁵⁰⁴

Berényi István fent említett 1957. június 17-én írt jelentéséből a következő részletet olvashatjuk:

„E mellett szól az a körülmény, hogy Lányi bizalmas baráti és üzleti kapcsolatban áll Zágon Józseffel, aki jelenleg a Vatikánban jelentős szerepet tölt be. Ugyancsak ilyen irányba hat, hogy Mindszenty József még letartóztatása előtt ugyancsak Lányit javasolta püspökké való kinevezésre. [...] Hálózati, vizsgálati, és egyéb úton szerzett értesüléseink bizonyítják Dr. Lányi János ellenforradalmi, népi demokráciánkkal szembeni szélsőséges beállítottságát. [...] Ellenőrzött jelentéseink szerint Lányi illegális kapcsolatot tart fenn jelenleg is a Vatikánnal, illetve a burgenlandi püspökkel, aki nagyobb összegű pénz és egyéb küldeményekkel segíti Lányi tevékenységét, aki fanatikus egyházi vezető és Mindszenty feltétlen híve. Felfogásában, magatartásában ahhoz hasonló: makacs, csökönyös. Elképzeléseiből nem enged még akkor sem, ha belátja, hogy ez nem jó. Egyházi és világi alattvalóival szemben sokszor nyers és goromba [...] Igen buzgó lelki életet él, zárkózott, nincs baráti köre, engedelmességre beállított természete befolyásolható, de csak az általa is nemesnek ismert eszmék hangoztatásával. Az egyházmegye papjai, mint papot tisztelik, de nem szeretik jellembeli tulajdonságai miatt.”⁵⁰⁵

A fentiek alapján az állambiztonság Hamvas vagy Brezanóczy kinevezését nem tartotta valószínűnek, Lányi pedig politikai szempontból nem felelt meg a hatalom számára, ezért a következő javaslatot dolgozták ki: előállítják 72 órára Lányi János kanonokot, akit a rendelkezésre álló adatok alapján kihallgatnak. A kihallgatást olyan irányba terelik, hogy Lányi elsősorban a kalocsai érsek és a Szentszék között fenntartott illegális kapcsolatról tegyen vallomást. Emellett természetesen egyéb korábbi illegális tevékenységére vonatkozóan

⁵⁰³ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 147.

⁵⁰⁴ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 147-148.

⁵⁰⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 148-149.

is kihallgatják, és vallomását jegyzőkönyvbe veszik. Ezután felkeresik a politikai rendőrséggel meglévő korábbi kapcsolatára hivatkozva érseki rezidenciáján Grósz Józsefet. Magyarázatot kérnek tőle, miért nem kereste velük a megbeszélés lehetőségét, hiszen legutóbb abban állapodtak meg: amennyiben Budapesten jár, felhívja telefonon őket. Annál is inkább, mert felmerültek olyan problémák, amelyek ezt a megbeszélést szükségessé tették volna. Ha Grósz magától nem veti fel az illegális úton érkezett vatikáni levél kérdését, akkor tudomására hozzák, hogy arról tudnak, és felvilágosítást kérnek tőle, milyen intézkedéseket tett eddig ebben az ügyben. Amennyiben nem tér ki az illegális levél ideérkezésének útjára, arra vonatkozólag is bővebb tájékoztatást kérnek tőle. Tudomására hozzák, hogy ismerik a levél útvonalát, és az ő magatartásától teszik függővé, milyen további rendőri intézkedéseket foganatosítanak. Ezt azzal indokolják, hogy a Magyar Népköztársaság nem tűrheti el egy idegen hatalommal való ilyen illegális kapcsolat fenntartását. Ha Grósz nem ad számukra megnyugtató felvilágosítást az illegális levél ideérkezésének útvonaláról, valamint az ezzel kapcsolatban tett intézkedésekről: püspökkari konferencián történt megbeszélés, esetleges válaszküldés stb., akkor közlik vele, hogy az ő magatartása és cselekedete miatt egyes személyek, akik ebben segítséget nyújtottak letartóztatásra kerülnek. Tudomására hozzák továbbá, hogy a jövőben a kapcsolattartás illegális módját nem tanácsolják fenntartani anélkül, hogy előzetesen arról velük megbeszélést ne folytatna.⁵⁰⁶

VI. 2. 3. Lányi János letartóztatása

A javaslat keltezését követően egy hónappal, 1957. július 16-áról 17-ére virradó éjszaka a politikai rendőrség letartóztatta Lányi Jánost. Az ötvenöt éves pap elhurcolására Ribai Ilona Elma – az Isteni Megváltó Leányai Rend tagja, aki a Győr-belvárosi plébánián élt – kéziratos feljegyzésében így emlékezett vissza:

„1957 májusában Lányi már tudta, hogy neve a rendőrségi helyeken szóba került. Éjszaka rettenetes csengetés. De mielőtt kaput nyitottam volna, fölmentem az emeletre, hogy megmondjam, mi a helyzet. Ágyban maradt. Mikor beengedtem a dühös csapatot, kitépte az egyik a kezemből a kulcsokat, föl az emeletre siettek. Az egyik körbeszaladta Lányi atya szobáját, kereste a rádióleadót. Majd kiadta a parancsot, hogy kísérjem el a káplán lakására, akit elhívott, hogy vegye át a plébániát. Addigra Lányi atya felöltözve volt már, a WC-re kéredzkodott, két fegyveres a nyitott

⁵⁰⁶ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 149–150.

ajtónál figyelte, nem eresztett-e le valami iratot. A két kapu közti térben kis citromot kért kiszáradt szájpaplása enyhítésére. Aztán durván betessékelték a dzsipbe.”⁵⁰⁷

Arra nézve, hogy mi történt Lányi Jánossal közvetlenül az őrizetbe vételét követő napokban, két állambiztonsági feljegyzés mindössze néhány, ide vonatkozó sora alapján nyerhetünk bepillantást. Ezen források alapján tudjuk, hogy kihallgatása során beismerte: a forradalom napjaiban hitoktatói gyűlést szervezett, szót emelt a megyéspüspöknél Pajtényi László vikárius és Nedesovszky János⁵⁰⁸ irodaigazgató leváltása érdekében, három börtönből szabadult rab és két francia újságíró nála szállt meg, járt Bécsben a Pázmáneumban, illetve Franz König érseknél, és Budapesten Mindszenty bíborosnál. Utazásai alkalmával kizárólag a segélyakcióról tárgyalt. „Vatikáni és osztrák egyházi körökkel folytatott illegális kapcsolatát” nem ismerte el.⁵⁰⁹

Lányi a hetvenkét órára történő őrizetbe vétele során – a rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint – a titkos információáramlásnak a Szentszék és Grösz József között működő útvonaláról sem tett vallomást. A politikai rendőrség tisztjeinek szándéka pedig éppen az lett volna, hogy kihallgatása során erről, illetve az ebben játszott szerepéről szolgáltson információkkal. Letartóztatásának másik, részben ezzel összefüggésben álló céljának azt tekinthetjük, hogy a rá vonatkozó terhelő adatok alapján végrehajtsák beszervezését. Ez az állambiztonság számára, nyilván Papp Kálmán és Lányi János bizalmas kapcsolatából fakadóan a „püspökségre való mélyebb beépülés” lehetőségét szolgálta volna, ám a rendelkezésünkre álló források azt igazolják, hogy ez is meghiúsult.⁵¹⁰ Amennyiben Lányi vállalja az együttműködést a politikai rendőrséggel, szabadon bocsátották volna. Mivel hetvenkét órára történő őrizetbe vétele nem hozta meg a várt eredményt, közbiztonsági őrizetbe helyezték.⁵¹¹

⁵⁰⁷ Ribai Elma, az Isteni Megváltóról nevezett nővérek szerzetesrend tagjának kéziratos visszaemlékezése.

⁵⁰⁸ Nedesovszky János (Tatabánya, 1906. július 23. – Győr, 1983. április 22.) 1930-ban pappá szentelték. Káplán Fertőszentmiklóson, 1931-től Tatabányán, 1933-tól Bőben. 1949-től plébános Acsalagon. 1954-től 1960-ig Mosonmagyaróváron és egyúttal 1955-től püspöki irodaigazgató. 1960-tól lelkész Tatabányán. 1969-től plébános Kapuvárott. 1979-től nyugállományban.

⁵⁰⁹ ÁBTL 3.1.5. O–13405/2, Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 294.

⁵¹⁰ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 80.

⁵¹¹ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 80.

VI. 3. A nyomozás vizsgálati szakaszát megelőző hónapok

VI. 3. 1. Megfélemlítve a Káptalandombon Lányi János elhurcolása után

Lányi János őrizetbe vétele – a rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint – a püspöki aulában, illetve a Káptalandombon egyszerre együttérzést és félelmet váltott ki. A politikai rendőrség továbbra is igyekezett a hálózati személyeken keresztül minél több információt szerezni mindarról, amit a kanonok a forradalom alatt, illetve az azt követő hónapokban tett. Fontos szempontként szerepelt az adatgyűjtésben, hogy letartóztatásának okát miben látják az ismerősei.

Az állambiztonság igényét a pontos és részletekbe menő információszerzésre jól példázza, hogy a Győr-belvárosi plébánián 1956. október 28-án Lányi vezetésével megtartott hitoktatói gyűlés részleteiről három ügynöktől is kértek információkat. „Havaji”, „Polgár”, és „Győri Péter”⁵¹² egyaránt feladatul kapta a tanácskozáson történetek ismertetését.⁵¹³ Ez a módszer arra is alkalmas volt, hogy a politikai rendőrség tisztjei a hálózati személyek megbízhatóságát ellenőrizzék.

Közbiztonsági őrizetbe helyezése után röviddel Lányi a Győr-belvárosi plébániára levelet írt, hogy meg lehet őt látogatni. A plébánián élő, illetve ott dolgozó Soós Anna⁵¹⁴ nővér, az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend tagja, valamint Varga Imre⁵¹⁵ káplán jártak nála Kistarcsán a közbiztonsági őrizetesként fogvatartottak táborában. „Havaji” fedőnevű ügynök 1957. augusztus 8-ai keltezésű jelentésében Varga szavait a látogatásról az alábbiakban idézte: „Lányi jól van, bár látszik rajta, hogy megtört. Kissé elzékenyült, mindenkit üdvözlöl és paptársainak és ismerőseinek imáit kéri.”⁵¹⁶ A táborban tapasztalható körülményekről pedig megjegyezte Varga az ügynöknek: „akkora a hangzavar és a rettegés ott, hogy alig lehet beszélni.”⁵¹⁷ Egy alkalommal, amikor Soós Anna meglátogatta Lányit, – feltételezhetően a hangzavarból adódóan – az őrség figyelmét elkerülve, lehetőség nyílt a

⁵¹² ÁBTL 3.2.1. Bt–648/2. „Győri Péter” 58/16-17. A forrás tanúsága szerint „Győri Péter” fedőnevű ügynök azonos az értekezésben szereplő Kovács György győri egyházmegyes pap személyével.

⁵¹³ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 36–37., 195., 197–198.

⁵¹⁴ Soós Anna, Balduina (Rábakecöl, 1919. július 25. – Sopron, 1997. november 5.) 1933-ban lépett be az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrendbe, 1946-ban tett örökfogadalmat. A szerzetesrendek fölösztatása után Lányi János házvezetónője a Győr-belvárosi plébánián, 1963-tól Sajtoskálon és 1967-től Mihályiban.

⁵¹⁵ Varga Imre (Csorna, 1921. május 5. – Győr, 2008. október 7.) 1944-ben szentelték pappá Pannonhalmán. Káplán Mocsán, majd Tatán, Tatabánya-Felsőgallán hitoktató. Káplán a Soproni városplébánián, ezután Kapuváron majd Szilban, 1955–57 között pedig Győr-Belvárosban. 1957-től plébános Répceszemerén. A hatóságok 1958-ban közbiztonsági őrizetbe helyezték, 1959-ben szabadult. 1959-től plébános Mezőőrsön, 1971-től Egyházásfalun.

⁵¹⁶ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 203.

⁵¹⁷ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 203.

kanonok számára üzenetet küldeni Rétháti Katalinnak. E szerint kihallgatásai során szóba került a nővér neve. Mivel megkérdezték tőle, kit küldött két alkalommal is az Actio Chatolicába a Budapesten veszteglő vagonok ügyében, kénytelen volt bediktálni Rétháti Katalin nevét és címét. Arra az esetre, ha kihallgatnák, amit valószínűnek tart, azt üzeni, hogy pénzt a nővér neki nem hozott, és neki nem adott; valutája nincs; ingatlanról nem tud és neki nincs.⁵¹⁸

Amíg Lányi János megpróbálta nem csak saját hallgatásával, hanem a Rétháti Katalinnak szánt üzenetével is biztosítani, hogy a valuta behozatala az országba, illetve annak birtoklása rejtve maradjon a rendőrnnyomozók előtt, addig az állambiztonság „Polgár” fedőnéven foglalkoztatott ügynöke éppen ebben a témában szolgált némi figyelemfelkeltő információval az őt foglalkoztató operatív tiszt számára. 1957. augusztus 12-én adott jelentésében ugyanis beszámolt Farkas Antal⁵¹⁹ ménfőcsanaki plébánossal folytatott beszélgetéséről. Farkas az ügynöknek bizalmasan megjegyezte Lányival kapcsolatosan: a rendőrök bogozhatják a dollárok ügyét is.⁵²⁰ A jelentés értékelésében Tüzes János rendőrnnyomozó főhadnagy a következőket írta erről: „Figyelmet érdemel Farkasnak a dollárral kapcsolatos megjegyzése, melyet a lehetőségekhez képest ellenőrizni fogunk.”⁵²¹

1957 nyarán, részben a Lányi János letartóztatását megelőző, részben pedig az azt követő hetekben a politikai rendőrség kihallgatásokat fogantatosított Győr város papsága körében.⁵²² Kihallgatták többek között a Győr-belvárosi plébánián szolgáló két káplánt, Jakab Bélát és Varga Imrét.

„Győri Péter” fedőnevű ügynök, nyilván az állambiztonság által meghatározott feladatához híven, a belvárosi plébánián járt és érdeklődött a kanonok felől. Varga Imre káplán említette neki, hogy a rendőrség kihallgatta. A feltett kérdésekről azonban a jelentés szerint nem volt hajlandó beszélni, csupán annyit árult el az ügynöknek, aki azt egyébként is sejtette, hogy Lányi személyére és az októberi eseményekre vonatkozóan faggatták. „Győri Péter” általános benyomásaként ezt jegyezte meg: a kihallgatások kemények és szigorúak voltak, ezért nem mernek az érintettek nyilatkozni.⁵²³

⁵¹⁸ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 267.

⁵¹⁹ Farkas Antal (Lövvő, 1915. február 22. – Győr-Ménfőcsanak, 1976. szeptember 19.) 1939-ben szentelték pappá. Káplán Bükön, majd Csornán. 1944-től táborig lelkész, 1945-től Csepregen káplán, 1946-tól a győri küsszeminiarium prefektusa. 1951-től adminisztrátor Tatabánya-Bánhidán, 1953-tól Győr-Belvárosban káplán, 1954-től lelkész Győr-Ménfőcsanakon.

⁵²⁰ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 189.

⁵²¹ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 189.

⁵²² ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 202–203.

⁵²³ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 201.

„Havaji” fedőnevű ügynök, a források alapján úgy tűnik, „Győri Péternél” jobb hírszerző lehetőségekkel rendelkezett a Győr-belvárosi plébánián. Az ő információi szerint a két káplán, Jakab Béla és Varga Imre nagyon megijedt a kihallgatások miatt. A politikai rendőrségről való hazatérésük után úgy nyilatkoztak: arról, ami velük történt, nem mondhatnak el semmit. Még azt is alá kellett írniuk, hogy a gyóntatójukkal sem beszélnek semmiről. Varga annyit mondott az ügynöknek: csak saját forradalmi tevékenységéről faggatták. Jakab pedig a jelentés szerint úgy érezte, hasznát vette annak, hogy hadifogságban volt, mert ott elveszítette az emlékezőtehetségét. A kihallgatás stílusát jól jellemzi, hogy a korabeli győri szlengnek megfelelően egy helyi ideg-elmegyógyász, Piróth Endre nevével fenyegették. Azt is mondták továbbá: díszpéldányként kellene mutogatni, ilyenek a papok.

Az ügynök szerint Jakab a második és harmadik kihallgatása előtt már nem félt annyira, de látszott, hogy szeretne túl lenni rajta. „Havaji” benyomása az volt: mindkét káplán annak örült, hogy a rendőrségen tudott hallgatni.⁵²⁴ Itt kell megjegyezni, hogy nem tartozott a két győr-belvárosi káplán feladatköréhez a karitásnál végzendő munka, illetve feltételezhetően részben az alá-fölérendelt viszonyból is adódóan nem ismerték mélyebben Lányi János tevékenységét. Ennek ellenére a kihallgatásokat követően Papp Kálmán megyéspüspöknek a hatalom nyomására az 1957-es dispoziciók keretében el kellett helyeznie őket Győrből.⁵²⁵

Lányi János őrizetbe vétele, illetve közbiztonsági őrizetbe helyezése mélyen megrázta Papp Kálmán püspököt. Erre engednek következtetni Soós Anna szavai, amelyeket 1957. augusztus 8-ai jelentésében „Polgár” fedőnevű ügynök az alábbiakban idézett: „A püspök meg csak néz-néz, mint aki megzavarodott.”⁵²⁶ A nővér több dologban tanácsot, illetve utasítást kért tőle, de nem kapott. A főpásztor csupán annyit mondott neki: cselekedjen belátása szerint. Soós Anna, a jelentés szerint úgy látta, hogy Papp Kálmánt a kanonok elhurcolása teljesen hatása alá kerítette, illetve megbénította. Mivel sem ő, sem pedig Póka György püspöki irodaigazgató nem tesz Lányi érdekében semmit, minden intézkedés rá hárul. Helyzetét csak tovább nehezíti, hogy Lányi rokonsága nem Magyarországon, hanem Ausztriában él.⁵²⁷

⁵²⁴ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 202–203.

⁵²⁵ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 203.; *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011)*. Kézirat.

⁵²⁶ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 200.

⁵²⁷ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 200.

VI. 3. 2. Kísérlet a valuta értékesítésére, újabb letartóztatások

Rétháti Katalin – ahogy azt fentebb már láttuk – püspöki üdülő, illetve árvaház létesítése céljából építkezni kezdett Balatonfüreden. A kivitelezés költségeinek fedezéséhez a győri püspökség 80.000 forintot biztosított, 150.000 forintot pedig a nővér a Szentgyörgyvölgyi-házaspár közvetítésével Zágon Józseftől érkezett 300.000 forintból használt fel. 1957 nyarának végén a munkálatok folytatásához pénzt kért a megyéspüspöktől. A rendelkezésünkre álló források alapján úgy tűnik, Papp Kálmán megyéspüspök és Póka György irodaigazgató között a balatonfüredi építkezés tekintetében komoly nézeteltérés állt fenn. Póka, aki ellenezte a beruházást, egyre elodázta, hogy a püspökség pénzt adjon a költségek finanszírozására. Mivel a szerzetesnő szerette volna a tél beállta előtt tető alá hozni az épületet, más anyagi forrás híján az elrejtett valuta feketepiacra bocsátására kényszerült. 1957 szeptemberében megkérte Demény Gyula ügyvédet: segítsen annak zugforgalomban történő értékesítésében.⁵²⁸

A BM Pest Megyei Rendőr-főkapitányságának Politikai Nyomozó Osztálya 1957 tavaszától Szentgyörgyvölgyi Gézánéval együtt, részben mint az asszony személyes ismerősét, megfigyelte Demény Gyula ügyvédet. „Csanaki János”⁵²⁹ fedőnevű ügynök tartótisztje, Hargitai József rendőrnyomozó százados utasításának megfelelően rendszeres kapcsolatot tartott mindkettőjükkel, majd felderítései eredményéről tájékoztatta megbízóját.⁵³⁰

1957 szeptemberében az ügynök – nyilván Hargitaitól kapott megbízatása alapján, provokatív szándékkal – jó rendőrségi kapcsolatairól beszélt Deménynek. Azt állította neki: személyi igazolványokat árul a rendőrség megbízásából olyan embereknek, akik disszidálni szándékoznak, majd feljelenti őket. Mutatott is az ügyvédnek ilyen igazolványokat. Ennek hatására Demény „Csanaki János” fedőnevű ügynök segítségét kérte korábban bevont ügyvédi engedélye visszaszerzéséhez. Erre az ügynök megjegyezte, hogy ez nehézségekbe ütközik, mivel Demény rendőrtiszt volt a Horthy-rendszerben. „Csanaki” felvetette az ügyvédnek: amennyiben komoly útlevel vagy deviza vonatkozású bűncselekményt buktatna le, mégis sikerülhetne. Erre Demény megjegyezte: éppen most kérte valaki a segítségét dollár értékesítésében.⁵³¹

⁵²⁸ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 267–268.

⁵²⁹ Az alábbi forrásokból kitűnik, hogy „Csanaki János” fedőnevű ügynök azonos Bocskai István személyével. ÁBTL 3.1.9. V-145725/4. Dr. Lányi János és társai 44-45. 192.; ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 78.; ÁBTL 3.1.2. M-24193. „Gellért László” 263-265.; ÁBTL 3.1.5. O-10472. „Csempészek” 250.

⁵³⁰ ÁBTL 3.1.5. O-10472. „Csempészek” 134–136., 144., 167., 230.

⁵³¹ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. 77–78.

A BM Pest Megyei Rendőr-főkapitányságának Politikai Nyomozó Osztálya egy operatív tervet dolgozott ki, amelynek értelmében az ügynök Szalontai Dénes néven bemutatta Demény Gyula ügyvédnek Csillag István rendőrnyomozó főhadnagyot, mint ismerősét, aki valutát szeretne vásárolni.⁵³² „Csanaki” a találkozó után közölte Deménnyel, hogy Szalontai Dénes az, akit le kellene buktatnia. Csillag István rendőrnyomozó főhadnagy vett ötszáz dollárt a Réthátitól Deményre bízott valutából. Az összegért negyvenezer forintot fizetett. Az ügynök pedig kapott dolláronként egy forintot közvetítői díjként. Ezt követően „Csanaki” és Demény megegyezett, hogy az ügyvéd a következő valutavásárláskor lebuktatja Szalontait. Az ügynökkel közölték a kidolgozott tervet, amely szerint Deményt az operatív tiszttel együtt veszik őrizetbe a dollár átadása előtt.

A következő találkozón, amikor Demény az újabb dollár összeget akarta átadni Szalontainak, a devizavásárló szerepét játszó operatív tiszt – nyilván az időhúzás céljából – különböző kifogásokra hivatkozva nem vette át Deménytől a pénzt. Amikor őrizetbe vették Deményt és színleg Csillag István rendőrnyomozó főhadnagyot, a dollár az ügyvédnél volt. Itt kell megjegyezni, hogy Demény előtt dekonspirálódott „Csanaki János” fedőnevű ügynök és Csillag István rendőrnyomozó főhadnagy.⁵³³ Ekkor – 1957. szeptember 28-án – a BM Pest Megyei Rendőr-főkapitányságának Politikai Vizsgálati Alosztálya letartóztatta Deményt⁵³⁴, s még aznap Szentgyörgyvölgyi Gézáné⁵³⁵. Nyilván az ő kihallgatásuk során a vizsgálótisztek számára világossá vált, hogy a valutaértékesítés háttérében Rétháti Katalin áll. Ezért két nap múlva, szeptember 30-án Rétháti Katalint,⁵³⁶ október 3-án pedig Rétháti Máriát szintén letartóztatták.⁵³⁷

Az addig még nem értékesített valutát Rétháti Katalin elhurcolása után Rádai Gizella⁵³⁸ – aki szintén az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend tagja volt és Rétháti Katalinnál lakott Budapesten – újabb helyre rejtette el, amit a rendőrség egy házkutatás alkalmával lefoglalt.⁵³⁹

⁵³² ÁBTL 3.1.5. O–10472. „Csempészek” 241., 244.

⁵³³ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 78.

⁵³⁴ ÁBTL 3.1.9. V–145725/4. Dr. Lányi János és társai 11–12.

⁵³⁵ ÁBTL 3.1.9. V–145725/5. Dr. Lányi János és társai 13–14.

⁵³⁶ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai I. 135.

⁵³⁷ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 658.

⁵³⁸ Rádai Gizella, Eligia (Diósgyőr, 1905. május 20. – Vác, 1990. november 14.) 1923-ban lépett be az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrendbe, 1931-ben tett örökfogadalmat. Ipari középiskolában varrást tanított. A szerzetesek elhurcolásakor Főtra került. 1950 decemberétől Budapesten, Rétháti Katalinék családi házában élt. 1954-től a Szolidaritás Háziipari Szövetkezethél helyezkedett el, mint bedolgozó.

⁵³⁹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai IV. 51.

VI. 3. 3. A megyéspüspök a letartóztatások árnyékában

Visszatérve Papp Kálmán állapotára, láthatjuk, hogy a megyéspüspökre 1957 őszén az egyházmegyét ért retorziós intézkedések súlyos teherként nehezedtek. Ezt támasztja alá „Győri Péter” fedőnevű ügynök 1957. október 8-ai jelentése, amelyben beszámolt a főpásztoránál néhány nappal korábban tett látogatásáról. „Győri Péter” szerint a püspök fáradtnak és kedvetlennek látszott. Elmondta: főpásztori szolgálata idején az egyházmegyéből annyi pap egyszerre még nem volt letartóztatva, mint jelenleg. Megpróbált közbenjárni értük ügyük kivizsgálásának sürgetésével. Kapott ugyan ígéretet, hogy néhányan kiszabadulnak közülük, ám ennek ellenére mindezidáig nem történt semmi.

Figyelmet érdemel Gressa István⁵⁴⁰ rendőrnyomozó főhadnagynak a jelentéshez fűzött értékelése. Ebből kitűnik: az állambiztonság tisztje a Papp Kálmánról alkotott véleményét Lányi János és Rétháti Katalin letartóztatása után gyorsan megváltoztatta. Gressa úgy értékelte: a győri püspök mindeddig látszólag lojalitást tanúsított a hatalommal szemben, ám ez csupán álcázása volt ellenséges tevékenységének. Azt, hogy Papp Kálmán a saját rossz lelki állapotának okát az egyházmegye letartóztatott papjainak nagy számával magyarázta, Gressa nem tartotta helytállónak. Sokkal inkább azt valószínűsítette, hogy a főpap attól fél: Lányi János és Rétháti Katalin letartóztatásával fény derülhet ellenséges tevékenységére. A rendőrnyomozó főhadnagy szerint ugyanis Papp Kálmán, Lányi János és Rétháti Katalin közel kétfélmillió forint értékű deviza bűncselekményt követett el. A szerzetesnő pedig valószínűleg a püspök tudtával és megbízásából járt illegálisan külföldön. „Győri Péter” fedőnevű ügynök számára Gressa azt a feladatot adta: keresse fel Soós Annát és folytasson vele beszélgetést Lányi tevékenységéről.⁵⁴¹

Csaknem egy hónappal később, 1957. november 6-án adott jelentésében „Győri Péter” fedőnevű ügynök Póka György püspöki irodaigazgatóval folytatott beszélgetéséről számolt be tartótisztjének. Póka elmondta az ügynöknek: házkutatást tartottak a Győr-belvárosi plébánián, az előző héten. Karitás eredetű dolgokat, főleg ruhaneműt vett zár alá a rendőrség. Soós Anna nagyon fél, hogy majd őt is letartóztatják, ha visszamennek a zárolt holmikért. Póka a jelentés szerint úgy látta: a püspök kissé nyugodtabb lett, ám a történések súlya továbbra is komoly teherként nehezedik rá, amely jól megmutatkozik abban, hogy alig étkezik, illetve egyre soványabb lesz.

⁵⁴⁰ Gressa István (Abony, 1930. december 9. – ?, 1990. szeptember 21.) 1947-től segédmunkás, kifutó, majd pályamunkás. 1949-től a politikai rendőrség kötelékében. 1953-tól az egyházi reakció elhárítás vonalán, 1966-tól a kémelhárítás területén teljesít szolgálatot. 1979-ben vonult nyugállományba.

⁵⁴¹ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 199–200.

A püspöki aulában az onnét elhurcolt Rétháti Máriáról és nővéréről Rétháti Katalinról – letartóztatásuk után bő egy hónappal – „Győri Péter” jelentése szerint csupán annyit tudtak: mindkettőjüket vizsgálati fogságban tartják Budapesten, az Andrássy úton. Rokonaik ugyanis ide adhatnak be számukra minden héten tisztasági csomagot, illetve szennyes ruhájukat is itt kapják meg. Póka György püspöki irodaigazgató azt is tudni vélte, hogy itt főként olyan embereket tartanak fogva, akiket deviza bűncselekmény elkövetésével vádolnak. Lányi Jánosról pedig mindössze annyi információval rendelkezett az irodaigazgató, hogy szintén vizsgálati fogságban van a volt gyűjtőben⁵⁴², Budapesten.⁵⁴³

VI. 4. A Lányi-per vizsgálati szakasza

VI. 4. 1. Rétháti Katalin fogdahálózati megfigyelése

Lányi János és társai ellen a nyomozás vizsgálati szakaszát a BM Pest Megyei Rendőr-főkapitányságának Politikai Vizsgálati Alosztálya kezdte meg 1957. szeptember végén. Itt kell előrebozsátani, hogy mintegy kettő és fél hónap után, 1957. december 17-én az ügyet, illetve annak további vizsgálatát ezen szervtől átvette a BM II/8-as, azaz a Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztálya. A rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján tudható: Rétháti Katalinnal szemben a BM Pest Megyei Rendőr-főkapitányságának Politikai Vizsgálati Alosztálya ezen két és fél hónapon át fogdaügynöki felderítést végzett. A szerzetesnőről cellatársa, „Fazekas Regina” fedőnéven összesen huszonkilenc alkalommal adott írásos jelentést, átlagosan mintegy két-három naponként.⁵⁴⁴

A fogdaügynök jelentéseiből kitűnik: Rétháti Katalin letartóztatása után rettenetesen félt attól, hogy kiderül, Zágon és Mikes ugyanaz a személy, mivel a hatalom a prelátust mint kémét tartja nyilván. Félt attól továbbá a nővér, hogy Szentgyörgyvölgyiné vallatásai során beszél olyan dolgokról, amelyek őt és Lányit egyaránt bajba sodorják, és hűgát sem engedik szabadon, pedig Máriának helyette sok elintézni valója lenne. Szerinte húga nagyon hiányzik Papp Kálmán püspöknek, mert közvetlen viselkedésével megnyerte az állami megbízott, Dömötör József bizalmát, és így a főpásztort sok mindenről tudta tájékoztatni. Mária nélkül Papp Kálmánnak nehéz lesz bizonyos dolgokról értesülést szereznie.⁵⁴⁵

⁵⁴² A Budapesti Központi Börtön köznyelvben használatos megnevezése. Az objektum Budapesten a Kozma utcában volt.

⁵⁴³ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 201–202.

⁵⁴⁴ ÁBTL 3.1.9. V-145725/2. Dr. Lányi János és társai 36–95.

⁵⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725/2. Dr. Lányi János és társai 48–51.

„Fazekas Regina” információi némi bepillantást engednek Lányi János lelkivezetői tevékenységének megítélésébe az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend körében. Rétháti Katalin ugyanis arról beszélt a fogdaügynöknek, hogy rajta kívül Lányinak a szerzetesnők között több lelki gyermeke volt. A rendi előljárók nem nézték jó szemmel Lányi működését. Lelki lányait *lánystáknak* hívták, és rendbontóknak tartották őket. A kialakult helyzet megoldása érdekében a pap minden lelki lányát a budapesti Szent Margit intézetből különböző helyekre disponálták.

A fogdaügynök arról is beszámolt, hogy Rétháti Katalin kihallgatásai során nem mer őszintén beszélni, mivel attól tart, több embert magával ránt. Két dologban pedig visszavonta a vallomását, mert fél, hogy a püspök, illetve az egyház árulónak fogja tartani. Inkább mindent magára vállal. „Fazekas Regina” szerint úgy próbálta a nővér a vizsgálótisztet félrevezetni, hogy külföldi útjainak időpontját későbbre tette. Ezzel azt akarta elérni, hogy ne kelljen mindenről beszámolnia, amit külföldön tett. Lányi mentése céljából az amerikai kapcsolattartást magára vállalja, nehogy a kanonoknak még ebből is baja származzon.⁵⁴⁶

„Fazekas Regina” 1957. december 2-ai jelentésében olvashatjuk: „Rétháti Katalin elmondotta, hogy előadójának magától semmit nem mond, csak akkor hajlandó elismerő választ adni, ha az előadója kész tényeket tár fel előtte. Még pedig azért nem, nehogy egyszer majd az egyház ezt a szemére vesse neki, »lám a Cecil magától mindent elmondott és nemcsak a maga bűneit gyónta.« De különösen nem fog beszélni a püspökkel és Lányival kapcsolatos dolgokról.»⁵⁴⁷

Rétháti Katalin kezdetben, – ahogy az a fentiekből kitűnik – igyekezett félrevezetni a kihallgatásait végző vizsgálótisztet, Berta István rendőrnnyomozó századost, ám a fogdaügynöknek egyre többet árult el mindazon tevékenységének részleteiből, amelyek a hatalom számára vádként szolgálhattak. Beszélt az ingatlanvásárlásokról, külföldi útjairól, a Zágonnal tartott titkosírásos kapcsolatról, illetve ennek egyik jelentős részletéről, a Pajtényi László és más békepapok hivatalukba való visszahelyezése ügyében történt üzenetküldésről.⁵⁴⁸

A ránk maradt dokumentumok alapján az látható, hogy Rétháti Katalin számára a letartóztatását követő hetvenedik nap fordulatot hozott vallomásai megtételében. Mindaddig alapvető szándéka a tagadás, illetve a történetek magára vállalása volt. Ebben úgy tűnik, részben Papp Kálmán megyéspüspök és Lányi János mentése, részben pedig az attól való

⁵⁴⁶ ÁBTL 3.1.9. V–145725/2. Dr. Lányi János és társai 44–95.

⁵⁴⁷ ÁBTL 3.1.9. V–145725/2. Dr. Lányi János és társai 80.

⁵⁴⁸ ÁBTL 3.1.9. V–145725/2. Dr. Lányi János és társai 44–95.

félelem motiválta, hogy egyházi környezetében árulónak tartanak. Amikor már hetven napja előzetes letartóztatásban volt, változás történt magatartásában. Felhagyott a tagadással, illetve megkezdte átfogó értelemben véve beismerő vallomásainak megtételét. Feltételezhetően ennyi idő kellett ahhoz, hogy a szerzetesnő megtörjön, illetve elbizonytalanodjon a rá nehezedő pszichikai nyomás hatására. A ránk maradt források alapján tudható: beismerő vallomásait csak akkor kezdte meg, amikor megígérték neki, a püspök felelősségre vonásától eltekintenek.⁵⁴⁹ A kihallgatásait végző vizsgálótiszt bizalmasan – feltételezhetően a bizalom látszatát keltve – közölte vele, bármilyen terhelő adattal szolgál a győri főpásztorra, őt nem tartóztatják le, mivel nemzetközi szinten az állam és az egyház jó viszonyát kívánják bizonyítani. Kérték továbbá a nővért, tegyen külön-külön terhelő vallomást Papp Kálmánra, Lányi Jánosra, valamint húgára, Rétháti Máriára, és a bírósági tárgyalást követően rögtön szabadlábra helyezik.⁵⁵⁰

Rétháti Katalin megfigyelésére a „Fazekas Regina” fedőnéven jelentő cellatársán kívül, a nyomozás vizsgálati szakaszának későbbi részében is alkalmaztak fogdaügynököket. Az általa feltett kérdésre, hogy miért szánta rá magát éppen a hetvenedik napon a vallomásra, a nővér azt válaszolta: részben a kihallgatását végző tiszt felé érzett bizalom vezette, részben pedig az elé tárt tények meggyőzték, nincs értelme tovább tagadni.⁵⁵¹

Itt érdemes röviden kitérni arra, hogy mindkét fogdaügynök dekonspirálódott a szerzetesnő előtt. Ezt egyrészt az egyikükkel vagy mindkettőjükkel szemben tanúsított megkülönböztetett bánásmód eredményezte, másrészt pedig az, hogy a fogdaügynökök jelentéseit, illetve az azokból nyert információkat felhasználták a nővér kihallgatásai során. Mindezekon túl az egyik fogdaügynök saját maga felfedte Rétháti Katalinnak a tevékenységét.⁵⁵²

VI. 4. 2. Kísérlet Lányi János ügyének előmozdítására

Rendelkezésünkre áll az állambiztonság „Bakos” fedőnevű ügynökének 1957. november 13-ai jelentése, amely alapján tudható: a budapesti Központi Hittudományi akadémia tanára, Cserháti József megpróbált tenni annak érdekében, hogy Lányi János ügyében minél kedvezőbb ítélet szülessen. Cserháti 1957 januárjában került Győrből a fővárosba. Ezt megelőzően aktívan részt vett a Lányi vezette karitás munkájában. „Bakos”

⁵⁴⁹ ÁBTL 3.1.9 V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 81.

⁵⁵⁰ ÁBTL 3.1.9. V-145725/2. Dr. Lányi János és társai 105.

⁵⁵¹ ÁBTL 3.1.9. V-145725/2. Dr. Lányi János és társai 95-110.

⁵⁵² ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 81.

fedőnevű ügynök személye az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őrzésében fellelhető forrásokból nem azonosítható. Csupán annyi tudható: a BM II/5-a alosztálya, azaz a Politikai Nyomozó Főosztály Belső Reakció Elhárító Osztályának, Jobboldali Pártok és Szervezetek volt tagjai elleni Elhárításért Felelős Alosztálya foglalkoztatta. Tartótisztje Gorondi Béla⁵⁵³ rendőrnnyomozó hadnagy volt.

„Bakos” fedőnevű ügynök jelentéséből kitűnik, Cserhádi József összeköttetést próbált teremteni egy olyan emberrel – talán a Lányi János kihallgatásait végző vizsgálótiszttel – aki tudna valamit tenni a kanonok érdekében. A kapcsolatot a teológiai tanár gyorsan szeretne volna létrehozni, mivel azt kívánta elérni, hogy mielőtt Lányi ügye az illetékes ügyész elé kerül, lehetővé váljon beszélni a nyomozóval. „Bakos” fedőnevű ügynök pedig azt a látszatot keltette, mintha lehetősége volna, illetve szeretne segíteni ebben. A jelentés szerint – nyilván az őt foglalkoztató operatív tiszt utasításával összhangban – az ügynök közölte Cserhádival, hogy eddig csupán Lányi János orvosával sikerült beszélnie, akitől megtudta: a kanonok fizikai egészsége és pszichikai állapota egyaránt jó. A teológiai tanár kijelentette az ügynöknek: az egyháznak fontos érdeke fűződik Lányi kiszabadulásához. Annak az embernek, aki tudna ebben segíteni, nagyon óvatosan a tudomására lehetne hozni: nem kívánják a fáradozását ellenszolgáltatás nélkül. Az ügynök felvetette Cserhádinak, hogy megkísérelné őt magát megismertetni az illetővel, de csak abban az esetben, ha sikerül megnyugtató információt szereznie az adott személy politikai beállítottságáról. Ily módon személyesen beszélhetnék meg Lányi helyzetének tisztázási lehetőségét.

A teológiai tanár kifejtette: veszélyesnek tart egy ilyen találkozót, mivel fél, hogy ezután őt is letartóztatják. Részben azért, hogy Lányiról újabb adatokat szerezzenek, részben pedig, hogy a kezükben tartsák és a rendszer mellett „leexponáltassák”,⁵⁵⁴ amit mindenképpen szeretne elkerülni. Ha nem lenne ennyire közelálló Lányihoz, szívesen vállalná a találkozást, ám így nem teheti meg. Jó lenne ugyan egy személyes megbeszélés alkalmával tisztázni a kérdéseket, amelyek segítenék Lányi János helyzetét megoldani, aggasztja viszont, hogy személye erősen kapcsolatba hozható a kanonokkal, ezért nem mer ebbe közvetlenül belefolyni. Ezt a „felsőbbsege”⁵⁵⁵ is így látja helyesnek. Feltétlenül el akarják kerülni, hogy a rendőrség Lányi János ügyével, akár csak mint kinti mozzogatót kapcsolatba hozza.⁵⁵⁶

⁵⁵³ Gorondi Béla (Munkács, 1929. július 20. – ?) Szakképzettsége: gépkocsivezető és szerelő, majd érettségi vizsgát tett. 1953-tól a politikai rendőrség kötelékében. Fél évig a katonai elhárításnál, majd 1953 decemberétől a belső elhárítás területén szolgált. 1959-ben leszerelt a politikai rendőrségtől. A Fővárosi Autótaxi Vállalatnál, majd 1960-tól az Autóközlekedési Vállalatnál gépkocsivezető, 1968-tól az ÁFOR-nál kútkezelő.

⁵⁵⁴ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 203.

⁵⁵⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 203.

⁵⁵⁶ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 203.

Cserhádi a jelentés szerint azt feltételezte: kommunista taktika folyik Lányival szemben. El akarják odázni a vádirat elkészítését, mivel nincs ellene elegendő bizonyíték. Amikor ugyanis az ügyvéd be akart menni hozzá a börtönbe, azt a választ kapta: átvitték az Aradi utcába. Itt pedig olyan embereket tartanak fogva, akiket deviza bűncselekmény elkövetésével vádolnak. Itt tartják fogva a Rétháti nővéreket is. Cserhádi elképzelhetőnek tartotta, hogy a rendőrség nem talál politikai szempontból terhelő bizonyítékot és csupán gazdasági bűncselekmény vádjával indítják meg Lányi ellen az eljárást. Addig kell mindent megtenni a kanonok érdekében, amíg nem kerül át az ügy az ügyészséghez. Ha átkerül, akkor már késő lesz, mivel Cserhádi véleménye szerint az ügyészek és a politikai rendőrség tisztjei tartanak egymástól. Egy rendőr sem meri megtenni, hogy az ügyésztől visszakérje az ügyet és enyhébb formában dolgozza át, mert fél a lebukástól.

„Bakos” ügynök az ügyben újabb feladatot nem kapott, mivel több oldalról dekonspirálta az állambiztonsággal fenntartott kapcsolatát, amiért tervezték felelősségre vonását.⁵⁵⁷ Arra vonatkozóan, hogy próbálkozott-e Cserhádi a nyomozókkal más úton kapcsolatba kerülni, a fennmaradt levéltári források nem árulnak el semmit.

A Győr-belvárosi plébánia alkalmazásában dolgozó szerzetesnő, Soós Anna – ahogy azt fentebb már láttuk – elszántan kereste, mit lehetne tenni közbiztonsági őrizetbe helyezését követően Lányi érdekében. „Polgár” fedőnevű ügynök 1958. január 20-ai keltezéssel írt jelentésében beszámolt a szerzetesnővel néhány nappal korábban folytatott beszélgetéséről. Soós Anna elmondta neki, hogy a kanonok elhurcolását követően ügyvédet fogadtak. Itt kell megjegyezni, hogy a jelentésben használt többes számból nem tűnik ki, pontosan kik azok, akik az ügyvédet megbízták. Csupán feltételezhetjük, hogy a nővér intézte, és talán a költségek finanszírozását vagy azok egy részét a püspökség vállalta. A szerzetesnő kifejtette az ügynöknek, hogy ő megbízik az ügyvédben. Amikor majd az ügyész elküldi neki a vádiratot, azonnal közli a nővérrel. Azt is megmondja, miként kell védekezni. Így azokat, akiknek tanúkihallgatását elrendeli a bíróság, jó előre felkészítik, mit kell mondaniuk.⁵⁵⁸

A jelentéshez Gressa István rendőrnyomozó főhadnagy többek között a következő megjegyzést fűzte: „Tudomásom szerint Lányi mellett fogdaügynök nincs, és ha van is érdemes volna azon gondolkozni, hogy ’Polgár’ ügynökünket nem kellene e őrizetbe venni, és mellé beállítani. Ügynökünk és Lányi között korábban bizalmas viszony volt.”⁵⁵⁹ Ezt a

⁵⁵⁷ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 203–204.

⁵⁵⁸ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 205.

⁵⁵⁹ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 205.

felvetést valószínűleg elvetették, mivel „Polgár” fedőnevű ügynök letartóztatása nem történt meg.

1958. február 12-ei dátummal Gressa István rendőrnnyomozó főhadnagy operatív tervet dolgozott ki a Lányi János és társai ellen folytatott vizsgálat előmozdítása érdekében. A tervezetből kitűnik: Cserhádi József korábbi felvetése nem volt alaptalan, amely szerint a vizsgálat során a rendőrség azt próbálja igazolni, hogy a vádlottak nem csupán gazdasági, hanem politikai bűncselekményeket is elkövettek. Gressa István rendőrnnyomozó főhadnagy feljegyzése szerint a letartóztatottak az eddigiekben arra törekedtek, hogy tevékenységüket saját maguk, illetve Papp Kálmán megyéspüspök mentése érdekében pusztán gazdasági bűncselekménynek tüntessék föl. Nem egy esetben azt próbálták bizonyítani, hogy a Zágon Józseffel folytatott titkosírásos kapcsolattartás csupán anyagi természetű dolgok közlését szolgálta.⁵⁶⁰

Gressa István tervezetének alábbi sorait szó szerint idézzük: „Mi még nem rendelkezünk olyan irányú dokumentumokkal, amelyekkel bizonyítani tudnánk tevékenységük politikai oldalát, azonban ismereteink alapján feltételezhető, hogy az ügyben szereplő személyek bűnös tevékenysége nem csak gazdasági bűncselekményben merül ki. Ez annál is inkább fennáll, mert azon személyek között, akikkel kapcsolatban álltak több ismert vatikáni hírszerző van, pl. Zágon József, Etl János⁵⁶¹ római katolikus papok. Egyoldalú adatunk szerint pedig van közöttük nyugatnémet, osztrák hírszerző is, pl. László István burgenlandi püspök.”⁵⁶²

Figyelmet érdemel a tervezetben széljegyzetként szereplő kézzel írt megjegyzés: „Lányiék tevékenységét nem lehet elválasztani politikai tevékenységtől, amire egyrészt már vallottak is.”⁵⁶³

A vizsgálat meggyorsítása, a politikai bűncselekmények bebizonyítása, illetve a szabadlábbon maradt személyek kompromittálása érdekében Gressa többek között az alábbiakat javasolta: Németh Béla⁵⁶⁴ soproni káplán, Holczer Ede brennbergbányai lelkész és Tóth István budapesti postatisztviselő letartóztatását,⁵⁶⁵ valamint Soós Anna lakásába a IX/8

⁵⁶⁰ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 206.

⁵⁶¹ Azonos Johann Ettl-lel, László István burgenlandi püspök titkárával.

⁵⁶² ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 206.

⁵⁶³ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 206.

⁵⁶⁴ Németh Béla (Gór, 1917. augusztus 21. – Győr, 2007. november 15.) 1942-ben szentelték pappá. Segédlelkész Halászbiban, 1946-tól 1958-ig a soproni városplebánián. 1958-ban letartóztatták, a börtönből ugyanez év végén szabadult. 1959-től segédlelkész a győri Szent Imre plébánián, 1961-től Tatabányán. 1964-től 1996-ig lekipásztor Győr-Kisbácsán.

⁵⁶⁵ ÁBTL 3.1.9 V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 206–207.

rendszabály⁵⁶⁶ beszerelését. Gressa ennek szükségességét azzal indokolta, hogy a szerzetesnő rendszeres összeköttetést tart ügyvédekkel, akiknek segítségével a tanúkat felkészítik a bírósági tárgyalásra. A rendőrnnyomozó főhadnagy feltételezése szerint Soós Anna saját lakásán folytat velük megbeszélést. Javasolta továbbá Gressa – ügyvédi kapcsolatai földériteése céljából – a nővér külső figyelését Budapestre utazásai alkalmával. Az ügyvédek ugyanis a rendőrnnyomozó főhadnagy szerint azon fáradoznak, hogy a bíróság Lányi és társai ellen csupán gazdasági bűncselekmények elkövetéséért tudjon vádat emelni. Ha sikerül az ügyvédek felderíteni, akkor a velük kapcsolatos intézkedésre külön javaslatot kell készíteni.⁵⁶⁷

Itt kell megjegyezni, hogy a Gressa István által készített operatív terv Soós Annára vonatkozó részét nagy valószínűség szerint „Polgár” fedőnevű ügynök 1957. január 20-ai keltezéssel írt jelentése inspirálta.

VI. 4. 3. Állambiztonsági kombináció a vizsgálat szakaszában

A Lányi János és társai ellen folytatott vizsgálatot – ahogy azt fentebb láttuk – a BM Pest Megyei Rendőr-főkapitányságának Politikai Vizsgálati Alosztályától mintegy kettő és fél hónap után, 1957. december 17-én átvette a BM II/8-as osztálya, azaz a Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztálya. Mind Lányi Jánost, mind pedig Rétháti Katalint átszállították a fenti szerv fogdájába.⁵⁶⁸ A kanonok kihallgatását a továbbiakban Gidáli Gábor⁵⁶⁹ rendőrnnyomozó főhadnagy, a szerzetesnővérét Burka Ignác⁵⁷⁰ rendőrnnyomozó főhadnagy végezte. Az átadás-átvételt követően Lányi cellájába fogdaügynököt helyeztek, akinek rövid idő alatt sikerült megnyernie a kanonok bizalmát. Az ő jelentései alapján tudható: Lányi korábbi kihallgatásaival ellentétben – Győr-Sopron megyei Rendőr-főkapitányság, Kistarcsa, Kozma utca, Aradi utca – most érzi magát először embernek. Úgy látta: a kihallgatásait végző vizsgálótiszt, Gidáli Gábor rendőrnnyomozó főhadnagy tanult úri ember. Ez részben

⁵⁶⁶ A IX/8 rendszabály szoba lehallgatást takar.

⁵⁶⁷ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 207.

⁵⁶⁸ ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 18., 180.

⁵⁶⁹ Gidáli Gábor (Budapest, 1925. december 7. – Budapest, 1988. augusztus 29.) 1944-től származása miatt munkaszolgálatot teljesített, majd Mauthausenba deportálták. A politikai rendőrség kötelékében 1945 és 1952 között, illetve 1957 és 1979 között teljesít szolgálatot. 1945 októberétől nyomozó a Gazdasági rendészeti osztály 2. alosztályán. 1948-tól 1952-ig vizsgálótiszt az ÁVH-nál. 1952-ben kizárták a pártból és a BM állományából elbocsátották, vasesztergályosként dolgozott. A Párt rehabilitációs bizottsága határozata alapján visszanyerte folytonos párttagságát és 1957 szeptemberétől visszakerült a politikai rendőrség állományába. 1971-től alosztályvezető a BM Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökség Önálló Kutató és Tervező alosztályán, majd ennek jogutódjánál, a BM Tudományszervezési osztályon. 1979-ben vonult nyugállományba.

⁵⁷⁰ Burka Ignác (Alattyan, 1930. augusztus 29. – ?, 2006. január 30.) 1950-ig Budapesten építkezéseken dolgozik, illetve normaszámláló. 1950-től sorkatonna. 1951-től a politikai rendőrség kötelékében, 1952-től vizsgálótiszt, 1981-ben vonult nyugállományba.

aggodalommal töltötte el, mivel azt gondolta: az ilyen dörzsölt emberek nem maradnak meg a felszínen, hanem a dolgok mélyére néznek. Lányinak a fogdaügynök jelentése szerint nem állt szándékában kihallgatásai során többet elmondani, mint eddig. Egyelőre várakozó álláspontra helyezkedik, mindent attól tesz függővé: mit mond el Rétháti Katalin. Mindemellett a nővér vallomásaitól nagyon fél. Az eddigiekben is tapasztalta már, hogy Rétháti sok mindent elmondott, amit nem lett volna szabad, mert nem tudják bizonyítani. A kanonok véleménye szerint minden a hűtlenség vádja körül forog. Ez egyelőre csak gyanú, melyet bizonyítani kell, mert gyanú alapján senkit sem lehet elítélni.⁵⁷¹

A fogdaügynök 1957. december 17-ei jelentésének alábbi sorait szó szerint idézzük: „Egyébként elmondottam neki, hogy a vizsgálóm közölte velem azt, hogy január hónapban átkerülök a bíróságra. Azt mondta, hogy akkor az én ügyem már rendben van. Arra kér, ha átkerülök, ügyvédemem keresztül értesítsem Győrt hollétéről, hogy azok akcióba léphessenek. [...] Az ügy előadásából kitűnik, hogy Rétháti Katalint akarja bemártani, hogy saját, valamint a püspöke szerepét tisztázza. Véleményem szerint a nővért kellene vallomásra bírni és ezeket a vallomásokat kellene Lányival elismertetni. Meglátásom szerint Rétháti Katalin volt az összekötő valamint ennek az ügynek az egyik bizalmas munkatársa. Egyébként az itteni viszonyokkal, ellátással meg van elégedve, csupán olvasni szeretne [...] Jókedvében még dúdol, fütyörészik is Strauss melódiákat.”⁵⁷²

Alig két héttel később, 1957. december 30-án a fogdaügynök Lányi hangulatváltozásáról számolt be jelentésében: „Lányi János magatartása egyébként nyugtalan, úgy látom, kezd elfogyni a türelme. Egyre zavarosabban adja elő nekem is a dolgait. Ügyével kapcsolatban bizakodik, hogy nem tudnak feldörzsölni semmit. Rétháti Katalinnal kapcsolatban aggályai vannak, mivel nem tudja, hogy ő mit mond el a kihallgatásokon.”⁵⁷³

A fogdaügynök 1957. december végén – feladatához híven – olyan légkört teremtett, amelyben elnyerte Lányi bizalmát. Elhitette vele: a közeljövőben kiszabadul, így a pap számára alkalom kínálkozik üzenetet küldeni Soós Annának és Papp Kálmánnak. A kanonok élve a lehetőséggel, megkérte a fogdaügynököt, szabadlára helyezése után keresse fel a szerzetesnőt Győrött, és mondja el neki, hogy cellatársak voltak a börtönben. Azzal a céllal, hogy Soós Anna előtt igazolni tudja magát, a fogdaügynök kérésének megfelelően Lányi átadott neki egy olyan LJ monogramos zsebkendőt, amelyet a nővér küldött részére tisztasági

⁵⁷¹ ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 119–121.

⁵⁷² ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 121–122.

⁵⁷³ ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 119–124.

csomagban a börtönbe.⁵⁷⁴ Lányi megbízta a fogdaügynököt, a következő fontos üzeneteket továbbítsa négyszemközt Soós Annának:

- Amennyiben ügyvédet fogadott, közölje vele: semmi anyagi áldozattól nem zárkózik el, ha valamit tud tenni az érdekében.
- Keresse fel a városi tanács végrehajtó bizottságának elnökét, illetve a szociálpolitikai osztály vezetőjét, és mondja meg nekik: álljanak ki mellette a segélyakció lebonyolításával kapcsolatban.
- Rendezze irattárát, különösen azokat a belégeket, melyek saját anyagi természetű dolgaira vonatkoznak.
- Keresse fel az ismerősöket, és mondja el nekik mindazt, amit hogylétéről, illetve helyzetéről megtud az üzenet átadójától.
- Lányi a fogdaügynököt azzal is megbízta, hogy kérje meg a nővért, hozzon össze számára egy találkozót a megyéspüspökkel. A szerzetesnővel viszont ne legyen olyan őszinte, mint a győri főpásztorral.

A kanonok a következőket üzenté Papp Kálmánnak:

- Lányi kanonok a régi maradt. Magyarozatként hozzáfűzte a fogdaügynöknek, hogy ebből a püspök már fogja tudni, miről van szó.
- Rétháti Katalin „sok dolgot elköpött”⁵⁷⁵, még olyanokat is, amelyek nem, vagy nem úgy történtek meg.
- Tartson ki a püspök mellett, hogy semmiféle utasítást vagy üzenetet nem adott, illetve nem küldött, sem tőle, sem pedig Rétháti Katalintól Bécsbe.
- Azt sem kell elmondania, hogy Réthátinak levelet adott át, hogy továbbítsa azt az osztrák fővárosba. Tartson ki amellet, hogy semmiféle anyagi támogatást nem kapott Bécsből. A Lányi és Rétháti által lebonyolított pénzügyi és egyéb dolgokról nem volt tudomása. Az anyagi természetű dolgokról később tájékoztatták. Az ingatlanvásárlásokról még most sem tud.
- Megfenyegették ugyan, hogy a püspököt is letartóztatják, de ettől nem kell tartania. Lehetséges, hogy a bírósági tárgyaláson olyan dolgokat fog hallani, amelyekkel megbotránkoztatja, ám azt kéri, ezektől tekintsen el. Ha a Zágonnal folytatott megbeszéléséről érdeklődnének, csak az egyházmegyét érintő problémákról beszéljen. Ő azt vallotta: a vacsorán másról nem esett szó. A püspök Zágonnal nem állt

⁵⁷⁴ ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 124.

⁵⁷⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 123.

összeköttetésben. Ügyvéddel kapcsolatban intézkedést vár a püspöktől. Az ügyvédet majd bővebben tájékoztatja a dolgokról.⁵⁷⁶

Lányi annak érdekében, hogy cellatársa igazolni tudja megbízhatóságát a püspök előtt, arra kérte, említse neki a Johannes nevet, amelyen őt Papp Kálmán, barátságuk jeléül szólította. A fogdaügynök angol nyelvkönyvébe pedig – javaslatának megfelelően – az alábbi latin közmondást írta: *Dum spiro spero*⁵⁷⁷. Johannes.

Amennyiben a püspöknek még mindig kétségei lennének, azok elosztatására a kanonok elmesélt egy történetet az 1920-as évekből. Egy alkalommal Papp Kálmánnal együtt indultak Sopronból Bécsbe. Ott azzal váltak el, hogy majd délután találkoznak és közösen térnek haza. Lányi kétszer is lemaradt a vonatról, mert mindkét esetben késve érkezett a pályaudvarra. Ezen nagyon jól mulattak, mivel Lányinak még a megváltott jegye is lejárt és újat kellett váltania büntetéssel.⁵⁷⁸ A zsebkendő átadását és a bejegyzést az angol könyvbe a fogdaügynök azért javasolta Lányinak, mert így a nyomozók tárgyi bizonyítékokhoz juthattak.

Lányi a fogdaügynökben, mint rabtársában, teljesen megbízott. Amikor elbúcsúztak Isten áldását kérte életére. Mindketten könnyeztek, megölelték egymást, és azzal a reménnyel váltak el, hogy valaha még találkoznak.⁵⁷⁹

1958. január 9-ei dátummal a nyomozók a fogdaügynöktől beismerő jegyzőkönyvet vettek fel, amely tartalmazta a kanonok által a püspöknek és Soós Annának küldendő üzeneteket. A fogdaügynök, illetve a hálózati munka konspirálása érdekében a jegyzőkönyvben úgy tüntették föl, mintha a zsebkendőt és a könyvben a bejegyzést a rab személyi motozásakor találták volna meg. A kanonok és a fogdaügynök közötti beszélgetések lényegesebb részeit lehallgatási technika segítségével is rögzítették. Így több oldalról ellenőrzött információk birtokába jutottak.

Az angol nyelvkönyvbe írt latin mondatot, az LJ monogramos zsebkendőt és a fogdaügynök beismerő vallomását Lányi elé tárták,⁵⁸⁰ majd – nyilván a pszichikai nyomás fokozása érdekében – azt közölték vele: kár hazudnia, mert a püspököt is letartóztatták. Cellatársát pedig, miután lelepleződött, internálták.⁵⁸¹

A hosszú, mintegy tizenhat órán át tartó vallatás során – a rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint – a vizsgálótisztek teljes körű beismerést nem tudtak kikényszeríteni Lányitól, ám vallomást tett több olyan történésről, amelyet mindezidáig elhallgatott.

⁵⁷⁶ ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 123.

⁵⁷⁷ Latin mondás: Amíg élek, remélek.

⁵⁷⁸ ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 124.

⁵⁷⁹ ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 132.

⁵⁸⁰ ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 163.

⁵⁸¹ ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 133.

Beismerte: Zágontól nem csak Rétháti Katalin hozott számára pénzt, hanem a Brennbergbányán szolgáló lelkipásztor, Holczer Ede is. A pap százezer forintot adott át neki, amelyből ő tízezer forintot küldött Németh Béla káplánnak Sopronba az ottani karitászcéljaira. Németh Béla részt vett leveleik illegális külföldre juttatásában. Rétháti Katalint pedig Zágon titkosírásra oktatta ki.⁵⁸²

Lányi János számára a fogdaügynök közreműködésével történt lelepleződése – ahogy a forrásokból kitűnik – lelki törést, illetve bizonytalanságot eredményezett. Úgy érezte, romlott a kapcsolata a vizsgálótisztekkel, nem hisznek el neki semmit. Cellatársáról pedig, akivel őszinte barátságot kötött, nem tudta, mit feltételezzen. Elképzelhetőnek tartotta, hogy véletlenül találták meg nála angol nyelvkönyvében a bejegyzést vagy úgy kényszerítették vallomásra. Mindemellett arra is gondolt, hogy esetleg cellatársa provokálta. Ilyen történeteket is hallott már korábban a vele együtt fogvatartottaktól. A börtönben kialakuló sajátos pszichikai helyzetet, illetve a rabok természetes igényét arra, hogy valakiben megbízzanak, jól érzékelteti, hogy Lányi ezen vívódásait éppen egy újabb, cellájába helyezett fogdaügynökkel osztotta meg.⁵⁸³

A politikai rendőrség tisztjei átdolgozták az üzeneteket, amelyeket Lányi a megyéspüspöknek és Soós Annának próbált eljuttatni, majd a nyomozás előmozdítása érdekében újabb kombináció megvalósításába kezdtek.

Baji László rendőr nyomozó százados 1958 februárjában felkereste Soós Annát Győrött. Szabó László néven mutatkozott be neki, egy olyan újságírónak adva ki magát, mint aki most szabadult ki a börtönből. Egy, a politikai rendőrség által kreált történetet ismertetett a szerzetesnővel, amely szerint egy barátjával sztrájkra uszító illegális sajtótermékeket készítettek, illetve terjesztettek. A barátja ezután disszidált, ő pedig megsemmisítette a fennmaradt bizonyítékokat. Ennek ellenére letartóztatták, és négy hónapon át vizsgálati fogságban tartották. Végül bizonyítékok hiányában szabadlábra helyezték. A börtönben mintegy tizenkét napot Lányi Jánossal töltött együtt egy közös cellában.

Baji a kidolgozott tervnek megfelelően, hogy igazolja magát, átadta a nővérnek azt az LJ monogramos zsebkendőt, amelyet a szerzetesnő küldött a papnak a tisztasági csomagban a börtönbe. Mint Lányi sorstársát, Soós Anna bizalmasan fogadta a rendőrnemző századost, és érdeklődött tőle a kanonok hogyléte felől. Baji azt válaszolta: amikor közös cellába kerültek, kiegyensúlyozottnak látta, ám később zaklatottnak, illetve lehangolttnak tűnt. Arról panaszkodott, hogy nem tudja magát kipihenni, mivel az alvással gondjai vannak.

⁵⁸² ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 163.

⁵⁸³ ÁBTL 3.1.9. V-145725. Dr. Lányi János és társai 133.

Kihallgatásai során pedig olyan dolgokról is vallomást tett, – elsősorban a püspök úrral kapcsolatosan – amelyekről eddig nem beszélt.⁵⁸⁴

A nővér megjegyezte: némileg át tudja érezni, milyen lehet a fogvatartottak helyzete, mivel egy alkalommal a győri rendőrségen őt is kihallgatták, és „amit egy nővel szemben önérzetileg el lehet követni, azt mindent elkövettek vele.”⁵⁸⁵ Baji megemlítette még, hogy letartóztatása idején két fogollyal jó barátságot kötött, akiknek az ügye valószínűleg néhány héten belül tisztázódik és reményük van a szabadulásra. Amikor már szabad lábon lesznek, akkor is fogja tartani velük a kapcsolatot. Az is elképzelhető, hogy módjuk lesz Lányitól üzenetet hozni. Amennyiben sikerül ilyen értesülést szereznie, készséggel továbbítja a nővérnek. Néhány hét múlva munkája miatt ismét Győrbe kell utaznia, ha addig nem sikerül semmit megtudnia Lányiról, amennyiben nem veszi rossz néven, akkor is eljön és érdeklődik, hátha éppen neki sikerül új hírekhez jutni a kanonok úr hogylétéről.

Soós Anna – nyilván a rendőrnnyomozó százados által céltudatosan kialakított bizalmas légkörben – fölvetette azt a kérdést, hogy miként lehetne kapcsolatba kerülni Lányival. Baji ismertetett a szerzetesnővel egy módszert, amelynek segítségével, állítása szerint sokan kaptak az elmúlt időszakban üzenetet a letartóztatottak közül: eszerint egy vékony papírra írja rá üzenetét, majd fogjon egy szappant, a végét kaparja ki és helyezze el benne az írást. A vékony papírt csomagolja zsírpapírba, mert csak így marad olvasható a ráírt szöveg. Ezután a szappan végét vissza kell simítani. Végül a szappant egy tisztasági csomagban küldje el Lányinak a börtönbe. A tisztasági csomag beadását majd a kanonok jelzi levélben.⁵⁸⁶ Búcsúzáskor Soós Anna egy borítékot akart átnyújtani az általa Lányi sorstársának hitt rendőrnnyomozónak, hogy hozzájáruljon utazási költségeihez. Baji visszautasította, mondván, a feladatot úgy vállalta mint erkölcsi kötelességét, és nem tartja lelkiismeretével összeegyeztethetőnek, hogy pénzt fogadjon el érte.⁵⁸⁷

Baji a szerzetesnő közreműködésével eljutott Papp Kálmán megyéspüspökhöz is. A győri főpásztor dolgozószobájában fogadta a börtönviselt újságíróként bemutatkozó rendőrnnyomozót, akivel mintegy háromnegyed órát beszélgetett. Baji a következő szavakkal kezdte: „Személyemet már igazoltam a kedves nővér előtt, de a püspök úrnak is átadok egy könyvet, amelyben a kanonok úr latin nyelven saját kezével néhány sort írt.”⁵⁸⁸ Miután a

⁵⁸⁴ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 210–211.

⁵⁸⁵ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 211.

⁵⁸⁶ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 211.

⁵⁸⁷ ÁBTL 3.1.9 V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 212.

⁵⁸⁸ ÁBTL 3.1.9 V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 212.

püspök elolvasta: Dum spiro spero. Johannes, megjegyezte: „Igen úgy látom, ez az ő írása.”⁵⁸⁹ A győri főpásztor érdeklődött Bajitól Lányi howyléte, illetve egészségi állapota felől. A beszélgetés alatt mindvégig nagyon óvatos, ezzel együtt udvarias volt. Inkább kérdezett, mint beszélt.⁵⁹⁰

Röviddel azután, hogy Baji Győrben járt, 1958. március 5-ei keltezéssel Gressa István rendőrnyomozó főhadnagy egy újabb tervezetet dolgozott ki a megkezdett kombináció folytatása érdekében. A politikai rendőrség – a forrás tanúsága szerint – egy illegális csatornát próbált létrehozni Lányi és Soós Anna között. „A csatornát azért akarjuk létrehozni, hogy segítségével Lányi János kanonokra és Papp Kálmán püspökre előttünk még ismeretlen terhelő adatokat tudjunk szerezni, vagy esetleg bizonyító erejű dokumentumokat. További célunk az, hogy Soós Anna szerzetesnőt kompromittálni tudjuk, megismerjük az ügyre való ismeretét és ezzel előkészítsük beszerzésének lehetőségét.”⁵⁹¹

Gressának tudomása volt róla, hogy a püspök és Soós Anna régóta keresték a lehetőséget, miként tudnának Lányival kapcsolatba kerülni. Amikor ugyanis 1958 februárjában Baji László a győri püspökségen járt, mindketten fölítették neki ezt a kérdést. Hasonló gondolatokkal foglalkozott ebben az időben Lányi is. Az egyik fogdaügynöknek megjegyezte: a kiszabadításához szükséges pénz nem számít, mert azt bármikor meg tudja szerezni.⁵⁹² Gressa ezen információk fényében részletes tervet dolgozott ki, amely szerint Baji László ismét fölkeresi Soós Annát Győrött. Közli vele: kiszabadult az egyik barátja, akiről első találkozásuk alkalmával beszélt. Üzenetet ugyan nem tudott hozni Lányitól, de összeismerkedett az egyik fogdaórral, akitől sikerült több üzenetet is kijuttatnia a börtönből idős szülei részére. Rajta keresztül talán kapcsolatot lehetne teremteni Lányival.⁵⁹³

A rendelkezésünkre álló források alapján arra következtethetünk, hogy a politikai rendőrség által szándékolt kapcsolat Lányi János, illetve Soós Anna között nem jött létre. A szerzetesnő a tisztasági csomagban nem küldött titkos üzenetet a kanonok részére.⁵⁹⁴ Ennek az okát azonban források hiányában nem ismerjük.

⁵⁸⁹ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 212.

⁵⁹⁰ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 212.

⁵⁹¹ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 213.

⁵⁹² ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 213.

⁵⁹³ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 214.

⁵⁹⁴ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 213–216.

VI. 4. 4. Vizsgálati fogságból közbiztonsági őrizetbe helyezve

A BM Pest Megyei Rendőr-főkapitányságának Politikai Nyomozó Osztálya által 1957. szeptember 28-án őrizetbe vett Demény Gyula ügyvéd, illetve Szentgyörgyvölgyi Gézáné számára az ellenük folytatott operatív hálózati munka néhány részlete világossá vált. Demény Gyula ügyvéd előtt letartóztatásakor dekonspirálódott a devizavásárló szerepét játszó operatív tiszt, Csillag István rendőrnyomozó főhadnagy és „Csanaki János” fedőnevű ügynök.

Később Csillag István véletlenül összetalálkozott a fogvatartott Szentgyörgyvölgyinével a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság épületében. Az asszonyt letartóztatása előtt nem sokkal „Csanaki János” fedőnevű ügynök ismertette meg a rendőrnyomozó főhadnaggal. A Szalontai Dénes néven bemutatkozó operatív tiszt és Szentgyörgyvölgyi Gézáné között látszólag bizalmas kapcsolat, baráti viszony alakult ki. Az asszony több mindent elmesélt neki, a rendőrnyomozó pedig említette az asszonynak, hogy Demény Gyula közreműködésével valutát készül vásárolni. Miután Szentgyörgyvölgyiné felismerte az operatív tisztet, mint rendőrt, világossá vált számára: a rendőrség vásárolta meg a dollárt Deménytől azért, hogy kompromittálják. Kihallgatásai során az asszony ezt hangoztatta is.⁵⁹⁵

Amennyiben Demény Gyula ügyvédet és Szentgyörgyvölgyinét a bíróság elé állítják, és ügyüket ott részletesen tárgyalják, azzal a hálózati munkát dekonspirálták volna. Ügyüket a Lányi János és társai ellen folytatott eljárástól 1958. június 9-én határozattal különítették el. Az indoklás a következő volt: a nyomozás egyéb bűncselekmények miatt tovább folyik ellenük. Végül a nyomozást június 28-án mindkettőjükkel szemben bizonyítékok hiányában megszüntették, és közbiztonsági őrizetbe helyezték őket. A hivatalos indoklás háttérben meghúzódó valódi ok az operatív érdekek védelme volt.⁵⁹⁶ Demény Gyula 1958. december 20-án,⁵⁹⁷ Szentgyörgyvölgyi Gézáné egy évvel később, 1959. december 7-én a Tököli internálótáborból szabadult.⁵⁹⁸

1958. március 20-án letartóztatták a budapesti hetvenkettes postahivatal külföldi levéltovábbító osztályának alkalmazottját, Tóth István postatisztviselőt államtitoksértés és hivatali hatalommal való visszaélés büntettének gyanújával. Szentgyörgyvölgyi Gézánéhoz és Demény Gyulához hasonlóan azonban őt sem állították bíróság elé. Ezzel ugyanis a bírósági tárgyalás során részben dekonspirálódott volna a levéllenőrzés módszere, részben pedig az

⁵⁹⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725/4. Dr. Lányi János és társai 192.

⁵⁹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-145725/4. Dr. Lányi János és társai 181-196.

⁵⁹⁷ ÁBTL 2.5.7. 5604 Tököl.

⁵⁹⁸ ÁBTL 2.5.7. 5603 Tököl.

ott elhangzottak annak hivatalos elismerését jelentették volna. A postatisztviselő szabadlára helyezése viszont állambiztonsági szempontból nem volt kívánatos, ezért közbiztonsági őrizetbe helyezték.⁵⁹⁹ A határozat Tóth István letartóztatását követően öt hónappal, 1958. augusztus 21-ei keltezéssel született. A postatisztviselő bő egy évvel később, 1959. szeptember 22-én szabadult Tökölről.⁶⁰⁰

VI. 5. A Lányi-ügy, mint a zsarolás eszköze az Egyházügyi Hivatal kezében

VI. 5. 1. A kikényszerített püspökkari nyilatkozat

1958 augusztusában Horváth János, az Egyházügyi Hivatal elnöke hívatta Grósz József kalocsai érseket, valamint Papp Kálmán győri püspököt azért, hogy megbeszélést kezdeményezzen velük Lányi János és társai tevékenységéről. Az Egyházügyi Hivatalban feltárták az ügyet a két főpap előtt, majd azzal az igénnyel léptek fel, hogy ezt a püspöki kar tárgyalja meg, és vonja le belőle a konzekvenciákat. Kérték: a konferencia hozzon határozatot, amelyben elítéli a történeteket; továbbá garantálja, hogy a jövőben hasonló esetek nem fognak előfordulni. Grósz érsek az Egyházügyi Hivatalban fölháborodásának adott hangot amiatt, hogy vannak, akik ilyen dolgokkal zavarják meg az állam és az egyház együttműködését. Papp Kálmán püspök igyekezett elhárítani magáról a felelősséget, arról beszélt, hogy egyes bajba jutott emberek így próbálják menteni magukat.⁶⁰¹

A püspöki kar 1958. augusztus 26-án az Egyházügyi Hivatal igényeinek megfelelően rendkívüli konferenciát tartott. A tanácskozás lehallgatását biztosító technika által az ott elhangzottakról az állambiztonság részletes értesüléseket szerzett.

Papp Kálmán rövid beszámolójában azt mondta: az egész ügyből annyi igaz, hogy Rétháti Katalin többször fölkereste őt a püspökvárban – ahol a nővér húga is dolgozott – és beszámolt neki terveiről, hogy árvaházakat, üdülőt stb. akar létesíteni. Az októberi napokban ismét fölkereste Rétháti, akkor érlelődött meg benne, hogy külföldre megy, ahol tervei végrehajtásához anyagi segítséget kér.⁶⁰² A püspök azt is elmondta: ugyancsak az októberi napokban bizta meg Lányi Jánost a győri karitás vezetésével. Ekkor több üres aláírt papírt adtak át a nővérnek, hogy azokat külföldön segélyszervezetek beindítása érdekében felhasználja. Rétháti Katalin kint találkozott Zágon Józseffel, akivel „beszélgetett”⁶⁰³, és aki

⁵⁹⁹ ÁBTL 3.1.9. V–145725/3. Dr. Lányi János és társai 261–262.

⁶⁰⁰ ÁBTL 2.5.7. 03077 Tököl.

⁶⁰¹ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 239.

⁶⁰² ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 147.

⁶⁰³ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 147.

titkosírásra tanította meg. Papp Kálmán leszögezte, ő semmiféle megbízást nem adott a nővérnek, majd így folytatta: „...engem annyira bánt az ilyesmi, amikor ilyen becstelenségekkel vádolják az embert és főképpen bánt az, hogy ezt a püspöki karra akarják a felelősség tekintetében hárítani. Én mindenért vállalom a felelősséget, amit én tettem.”⁶⁰⁴ Ezután arról beszélt, hogy Rétháti a vádnak megfelelően, valóban vitt ki magával bélyegzőt, amelyet valószínűleg átadott Zágonnak. A püspöknek azonban nincsen tudomása róla, mire használta fel ezt Zágon. Nem tudott arról sem, hogy Lányi is közvetlen kapcsolatban állt Zágonnal.

Grósz kijelentette: „A vád nem azt mondta, hogy a püspök úr maga írta a leveleket. Éppen ezért nem kell komolyan venni az egészet.”⁶⁰⁵ Továbbá azt hangsúlyozta az érsek, hogy a püspöki kar betartotta az állam és egyház között megkötött egyezményt, és többször nyilatkozott az állam kívánságának megfelelően a szocializmus építéséről.⁶⁰⁶

Mivel a konferenciát követő nap délelőttjén 11 órára Grósz Papp Kálmán püspökkel együtt a miniszterhez rendelték, az egyik püspök javasolta: a vádpontokkal kapcsolatosan közöljék a miniszterrel, melyik felel meg a valóságnak, és melyik nem. Endrey Mihály, esztergomi speciális delegátus fölvetette a kérdést: az ügyből kifolyólag lépett-e már föl valamilyen konkrét követeléssel az Állami Egyházügyi Hivatal. Majd kifejtette véleményét is, miszerint a püspöki kar kell, hogy adjon valamit az államnak, különben nyilvánosság elé kerül az eset. Erre Grósz kijelentette: a püspöki kar nem fogja megfizetni azt a számlát, amelyet az állam benyújt. Szerinte a püspöki kar nem felel azért, amiről csak most szerzett tudomást, továbbá azért sem vállalhat felelősséget, amit egy, a nyugati emigrációban élő pap – Zágon – tett. A történetekért egyedül Papp Kálmánnak kell vállalnia a felelősséget, mert ha az egész püspöki kar elismeri a bűnösségét, akkor az állam bebizonyítja, hogy nem tartották be az állam és egyház közötti megállapodást. A konferencia végül elfogadta az érsek javaslatát.⁶⁰⁷

Két nap múlva, augusztus 28-án a püspöki kar újabb rendkívüli értekezletet tartott, amelynek témája Papp Kálmán győri püspök és társai államellenes tevékenységének, nyilatkozat formájában történő elítélése volt. Grósz beszámolt a konferenciának az elmúlt napokban az Egyházügyi Hivatalban folytatott tárgyalásokról. Az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke ugyanis – az után, hogy előző nap Papp Kálmánnal együtt hívatta az érseket – aznap délelőtt (a konferenciát megelőzően) ismét magához kérte, ezúttal Hamvas Endre csanádi püspökkel együtt, és – e második tárgyaláson – közölte az állam kívánságát. Ennek lényege az

⁶⁰⁴ BALOGH, 2008. a. 940.

⁶⁰⁵ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 148.

⁶⁰⁶ BALOGH, 2008. a. 940.

⁶⁰⁷ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 149.

volt: a püspöki kar nyilatkozatban ítélje el Papp Kálmán győri püspököt és társait, valamint mindazokat az egyházi személyeket, akik valamilyen formában népidemokrácia-ellenes tevékenységet fejtettek, illetve fejtenek ki.⁶⁰⁸ Horváth János, az Egyházügyi Hivatal elnöke le is diktálta nekik azt a három fő pontot, amelyet a megírandó nyilatkozatnak tartalmaznia kell:

- „1. A Magyar Római Katolikus Püspöki Kar elítéli Papp Kálmán püspök úr és társai államellenes tevékenységét.
2. A Római Katolikus Püspöki Kar tagjai nem tartanak maguk mellett olyan elemeket, akik tevékenységükkel akadályozzák az állam és az egyház viszonyát.
3. Felfüggesztjük egy hónapon belül azokat a papjainkat, akik külföldön a Magyar Népköztársaság ellen tevékenységet fejtenek ki.”⁶⁰⁹

A pontok ismertetése után az egyik püspök megkérdezte Grósztól, nyilvánosságra hozzák-e majd a nyilatkozatot – erre az érsek nemmel válaszolt. Egy másik kérdésre pedig, hogy elmarasztalják-e az egész püspöki kart, Grósz válasza ez volt: erről nem tárgyaltak, azt viszont közölték velük az Egyházügyi Hivatalban, ha a megállapodást az ordináriusok közül egy is megszegi, akkor már az egész püspöki kart felelősségre vonják. Grósz rámutatott kiszolgáltatott helyzetükre, hiszen a hatalom az állam kezében van. Azt hangsúlyozta, hogy amennyiben nem írják alá a nyilatkozatot, Papp Kálmán püspököt letartóztatja a rendőrség.⁶¹⁰ A konferencia résztvevőinek minden oka meg volt arra, hogy komolyan vegyék ez utóbbi lehetőséget, hiszen alig több mint egy évvel ezelőtt a hatóságok Badalik Bertalan veszprémi püspököt távolították el egyházmegyéjéből és Hejccére vitték, oda ahol Pétery József váci püspököt tartották házi őrizetben. Az egyik püspök – valószínűleg Endrey – közbevetette: lehetetlen egy embert büntetni konkrét tevékenység nélkül.

A püspöki kar felelősségre vonását a konferencia résztvevői a továbbiakban kapcsolatba hozták a lengyelországi egyházi helyzettel. Az egyik püspök megjegyezte: ez egy általános hullám, Lengyelországban is ez történik. A győri eset csak egy ürügy a hatalom számára.⁶¹¹ A főpásztorok ennek ellenére megegyeztek abban, hogy az államnak igaza van, és jogosan vonja felelősségre azt, aki titkosírást használ. Fölvetődött a kérdés: a nyilatkozatot valamennyi ordináriusnak alá kell-e írni. Grósz közölte, mindenkinek alá kell írni, és azok a püspökök, akik nincsenek jelen a konferencián, majd az Egyházügyi Hivatalban írják alá, de erről már a hivatal fog gondoskodni. Ezt követően Grósz felolvasta a nyilatkozat tervezetét és

⁶⁰⁸ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 150.

⁶⁰⁹ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 150–151.

⁶¹⁰ BALOGH, 2008. a. 944–945.

⁶¹¹ Lengyelországban az egyház az 1956 decemberi megegyezést követően nagymértékben szabadságot élvezett, ám 1958 során megújultak az egyház elleni sajtótámadások és korlátozták a hitoktatás lehetőségét is.

kérte a püspököket: írják alá, mert ha ellenkeznek, nagy botrány lesz, és mégis keresztülviszik.⁶¹²

Az ordináriusok találgatták, mi fog történni a nyilatkozat aláírása után. Felmerült, hogy a felfüggesztésekkel kapcsolatosan az állam egész biztosan egy listát fog átnyújtani nekik. Nem tudták eldönteni, személy szerint kiket minősít majd a hatalom államellenes papoknak, és kiknek kéri a felfüggesztését. Fölvetették a Rómában élő Zágon József győri egyházmegyes és Mester István⁶¹³ egri egyházmegyes, valamint a Bécsben élő Lepold Antal esztergomi egyházmegyes papok nevét. A felfüggesztésekkel kapcsolatban arról beszéltek, miként tudják megkerülni a későbbiekben az államnak adott nyilatkozatot. Az egyik püspök kijelentette, a felfüggesztéseknek sok formája van. Ki-ki felfüggeszti a tőle követelt személyeket a saját egyházmegyéje területén, és tehet az állam, amit akar. Ezután általános nevetés volt. Végül Grósz megjegyezte: alá kell írni a nyilatkozatot, mert ha nem, botrányt keltenek. A hír végigszalad az országon és a falusi tanácselnökök, akik most jól megférnek a papokkal, elszakadnak az egyháztól. Egy másik püspök közbevetette: a püspöki karnak az ilyen nyilatkozata nem érvényes.⁶¹⁴

Közben elkészült a nyilatkozat végleges szövege, melyet Grósz felolvasott. „A püspöki kar mély megdöbbenéssel és sajnálattal értesült a történekről, amelyek Papp Kálmán győri püspökkel kapcsolatban az Egyházügyi Hivatal elnökének 1958. augusztus 26-ai tájékoztatása alapján felmerültek. A püspöki kar ma is őszintén vallja már 1957. április 10-ei nyilatkozatában elfoglalt azt az álláspontját, amely szerint elítél minden olyan törekvést, amely a Magyar Népköztársaság állami és társadalmi rendje ellen irányul és ennek alapján elkülöníti magát azoktól a cselekedetektől, amelyek a tájékoztatóban elhangzottak és azokat mélységesen elítéli. A püspöki kar tagjai nem tartanak meg maguk mellett olyan elemeket, akik magatartásukkal és tevékenységükkel zavarják az állam és az egyház őszinte jó viszonyát, akadályozzák a békemozgalom fejlődését. A püspöki kar ennek az elvi álláspontjának megvalósítása érdekében az Egyházügyi Hivatallal a személyi feltételeket rövidesen letárgyalja. A püspöki kar tagjai a kánonok által nyújtott lehetőségekhez képest egy

⁶¹² ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 151.

⁶¹³ Mester István (Kassa, 1917. augusztus 20. – Róma, 1984. június 6.) 1941-ben az egri egyházmegyében szentelték pappá. A háború alatt tábori lelkész a keleti fronton. 1947-ben előjárói jogi tanulmányok végzésére Rómába küldték, ahonnan már nem térhetett vissza. Rómában a Papi Kongregáció osztályvezetője, illetve a Pápai Magyar Intézet gondnoka. 1964-ig a Magyar Püspöki Kar római ügyvivője. 1964-től a Szent István zarándokház ügyvezető elnöke.

⁶¹⁴ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 152.

hónapon belül eljárnak azokkal a papjaikkal szemben, akik külföldön Magyar Népköztársaság ellenes tevékenységet folytatnak.”⁶¹⁵

A nyilatkozat aláírása után Grósz kérte a püspököket: valaki közülük vigye el azt az Egyháziügyi Hivatalba. Erre Endrey jelentkezett, de őt lebeszélték róla. Végül Brezanóczy Pál egri káptalani helynök vállalta, hogy elviszi, mert egyébként is berendelték a hivatalba.⁶¹⁶

A püspökkari konferencia tehát a hatalom egyházpolitikai érdekeinek megfelelően zárult, bár a nyilatkozat aláírása nem ment zökkenőmentesen. Ezt támasztja alá az állambiztonság következő feljegyzése: „Előzetes jelentések alapján értesültünk arról, hogy a határozat elfogadása veszélyben forog. A veszély elhárítása érdekében az egyes püspököket hálózati úton felkerestettük, és tudomásukra hoztuk, hogy amennyiben a határozatot nem fogadják el, esetleges rendőri intézkedéseknek teszik ki Papp Kálmán püspököt, valamint az egész ügy nyilvánosságra való hozását hoztuk tudomásukra. Ez a közlés meglehetősen kellemetlenül érintette őket, és a püspökkari konferencián keletkezett vita során Grósz érsek teljesen azonos gondolatokat vetett fel mondván: a hatalom az állam kezében van, ha a határozatot nem írjuk alá, akkor Papp Kálmán püspök urat átadják a rendőrségnek. Ki vagyunk szolgáltatva.”⁶¹⁷

A hatalom a győri megyéspüspöknek a többi ordinárius által történt elítélését a politikai rendőrség eszköztárából merítve érte el. A főpapokat hálózati személyekkel kerestették fel, akik feladatuknak megfelelően befolyásolták őket olyan irányban, hogy mindenképpen írják alá a határozatot, mert ha nem teszik meg, Papp Kálmánt letartóztatja a rendőrség, az eset pedig nyilvánosság elé kerül.

VI. 5. 2. Dispozíciók a győri egyházmegyében a hatalmi érdekek szolgálatában

Az Egyháziügyi Hivatal a kialakult feszült helyzetet, illetve az ordináriusok félelmét felhasználta nem csak a győri, hanem más egyházmegyékben is számos, a hatalom érdekeinek megfelelő dispozió kikényszerítésére. Papp Kálmánt az 1958. augusztus 26-át követő napokban többször is felrendelték Budapestre, és számos áthelyezést követeltek tőle. A győri megyés főpásztor augusztus 30-án bizalmas aulistája – a hatalom által reakciónak minősített – Póka György kíséretében járt az Egyháziügyi Hivatalban. A hivatal emberei azt akarták: Póka saját kezűleg írja meg felmentését irodaigazgatói megbízatása alól, ám ezt megtagadta. Erre a megyéspüspöktől kérték, de ő sem teljesítette. Végül a hivatal képviselője leírta egy

⁶¹⁵ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 152–153.

⁶¹⁶ BALOGH, 2008. a. 946.

⁶¹⁷ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 240.

papírfecnyre, amelyet Papp Kálmán aláírt.⁶¹⁸ A kemény hangvétellő tárgyalás során elérték, hogy a püspök visszahelyezze a forradalom következtében leváltott két exponált békepapot, Pajtényi Lászlót és Nedesovszky Jánost a helynöki és az irodaigazgatói tisztségbe.⁶¹⁹ Ezt a hatalom az egyházpolitika sikereként könyvelhette el, hiszen Pajtényi és Nedesovszky személyében az egyházkormányzat szempontjából két fontos, kulcspozíciónak minősülő hivatalt töltöttek be az államhoz lojális békepapokkal. Az Egyházügyi Hivatal kommunikációja persze az volt: Pókának azért kell távoznia a püspöki aulából, mert nem hiszik el, hogy nem tudott Lányi cselekedeteiről. „Havaji” fedőnevű ügynök jelentéséből az tűnik ki, hogy az irodaigazgató ugyan rendelkezett információkkal róla, ám figyelmeztette a megyéspüspököt: abból amit Lányi tesz, még komoly baj lehet, mire Papp Kálmán keményen azt válaszolta: abból nem lesz baj, ellenben az egyháznak hasznára válik.⁶²⁰

A hatalom nyomására a következő hetekben, hónapokban a győri főpásztor helyezései az egyházmegye papságának mintegy ötödét érintették, amely az éves lebontást tekintve püspöki szolgálatának legnagyobb számú dispozióját jelentette.⁶²¹

Az évek során egyre fokozódó hatalmi nyomásnak kitett, erejében megfogyatkozott, megroppant főpapot az 1958. augusztus végén történtek rendkívül rossz lelkiállapotba taszították. Az egyházmegye egyik papjának, aki helyezése háttéréről érdeklődött tőle, sírva mondta el a vele történeteket: „Azt, hogy a püspöki kar írásban elítélte őt a Lányi perben való részvétele miatt ugyanúgy, mint ahogy annak idején Mindszenty hercegprímást is elítélték.”⁶²²

A megyéspüspök meghurcolását, valamint a hatalom által kikényszerített dispoziókat a Káptalándomb papsága megdöbbenéssel, illetve kétségbeeséssel fogadta. A rendelkezésre álló forrás tanúsága szerint Lányit, valamint az apácáit hibáztatták. Az a vélemény vált általánossá, hogy a kialakult helyzetnek Lányi az oka.⁶²³

A politikai rendőrség tisztje, Tüzes János rendőrnnyomozó főhadnagy értékelése szerint a Papp Kálmánnal kapcsolatos intézkedések, illetve a kikényszerített dispoziók komoly hatást gyakoroltak az egyházmegye papságára, akiknek a történetekről alkotott véleménye a hatalom érdekeinek megfelelően formálódik, mivel az eddig mártírnak feltüntetett Lányi Jánost okolják minden jelenlegi problémájuk forrásaként. Ezen kívül nem vetődnek fel közöttük az ilyenkor szokásos szolamok sem: egyházüldözés, papüldözés, terror,

⁶¹⁸ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 262.

⁶¹⁹ KELEMEN, 2021. 230.

⁶²⁰ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 262–263.

⁶²¹ KELEMEN, 2021. 229–232.

⁶²² ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 262.

⁶²³ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 262.

szabadság.⁶²⁴ A rendelkezésre álló források szerint Lányi hatása a hívókra 1958 szeptemberében még mindig érvényesült két korábbi közvetlen munkatársának, Soós Annának és Ribai Elmának köszönhetően. Ennek megszüntetésére javasolta a politikai rendőrségnek „Havaji” fedőnevű ügynök a két szerzetesnő eltávolítását Győről. Ezzel az intézkedéssel szerinte azt is el lehetne érni, hogy káosz legyen a püspöki aulában. Ribai Elma ugyanis adminisztrációs feladatokat látott el gépíróként ekkor a püspökvárban.⁶²⁵

Bő egy hónappal Papp Kálmán és társai tevékenységének nyilatkozat formájában történt elítélése után, 1958. október 1-jén a főpásztorok az Egyházügyi Hivatal elnöke, Horváth János kezdeményezésére ismét konferenciát tartottak. Horváth személyesen vett részt a tanácskozáson. Megállapította: a kialakult helyzetet, illetve a nyilatkozatot a hivatalhoz hasonlóan a püspöki kar is komolyan vette. Köszönetét fejezte ki az ordináriusoknak, hogy készségesek voltak a személyi kérdések rendezésére. Néhány egyházmegyében ugyan még folyamatban vannak a megbeszélések, de a függőben maradt kérdések mindenütt megoldhatóak.⁶²⁶

Horváth hangsúlyozta: az állam és az egyház között javult, illetve tovább javult a viszony. Közölte a püspöki karral: megállapodtak a konferencia elnökével, Grósz Józseffel, hogy a korábban rögzítetteken túl a következő év végéig tizenötmillió-hatszáz ezer forint külön juttatást ad az állam az egyháznak. Emlékeztetett továbbá, hogy Budapesten 1957-ben, illetve 1958-ban tizennégy-tizennégy millió forint támogatást kapott az egyház templomok felújítására.⁶²⁷

VI. 6. Három határmenti pap a büntető perben

VI. 6. 1. Holczer Ede és társai tevékenysége

A győri egyházmegye három, a nyugati országhatár mentén szolgáló papja, Holczer Ede brennbergbányai lelkész, valamint két soproni káplán, Kiss Géza és Németh Béla is áldozatul esett a Lányi János és társai ellen folytatott eljárásnak. A három pap forradalmi szerepvállalása aligha mondható jelentősnek, ennek ellenére letartóztatták, majd börtönbüntetésre ítélték őket.

Mielőtt történetüket megismernénk, érdemes röviden kitérni arra, hogy a vizsgált korszakban a magyar–osztrák határ mentén (a határsávban) fekvő települések kiemelten is a

⁶²⁴ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 264.

⁶²⁵ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye 264.

⁶²⁶ BALOGH, 2008. a. 948–949.

⁶²⁷ BALOGH, 2008. a. 949.

politikai rendőrség érdeklődési körébe tartoztak. Fokozott figyelmet fordított a magyar állambiztonság az itt élők, illetve az ide utazók ellenőrzésére. Ez elsősorban azzal indokolható, hogy a térségben az országos átlagnál lényegesen nagyobb lehetőség nyílt nyugati kapcsolatokat tartani. A politikai rendőrség tisztjei az 1950-es években eleve azzal a gyanúval éltek, hogy a határ menti plébániákon szolgáló lelképásztorok egy része illegális kapcsolatot tart fenn olyan papokkal, akik a vasfüggöny túloldalán, a szabad világban működnek.⁶²⁸

Holczer Ede, Kiss Géza és Németh Béla 1956-os tevékenységét is alapvetően szolgálati helyük földrajzi adottsága határozta meg. Amikor a forradalom idején megnyíltak a határok, Holczer Ede, az ottani plébános hívásának eleget téve, átment az ausztriai Ritzing községbe. A ritzingi plébános felajánlotta neki, hogy segít gyógyszereket szerezni, amennyiben szükség van rá Magyarországon.⁶²⁹ Holczer a soproni kórházban tolmácsolta az ausztriai pap üzenetét Brandt főorvosnak, illetve Király professzornak, akik felírták a szükséges gyógyszereket. Holczer két alkalommal is járt Ritzingben, ám a plébános a receptek nagy mennyisége miatt nem tudta a kért gyógyszereket beszerezni.⁶³⁰

1956 novemberében Holczer Sopronban találkozott Kiss Géza káplánnal és említette neki, hogy Ausztriába készül gyógyszerek ügyében. Mivel Kiss Géza a soproni karitászcéljaira szeretett volna segítséget szerezni, csatlakozott hozzá. A két pap a bécsi Pázmáneumban, az intézmény rektorától Lepold Antaltól kért segítséget. A rektor Kiss Gézának ezer vagy kétezer schillinget adott azzal, hogy vásároljanak érte gyógyszereket.⁶³¹ Kiss Géza Eisenstadtban beszélt László István püspökkel és Johann Ettl karitászezővel is. Tárgyalásaik eredménnyel jártak, ugyanis a soproni karitászcéljaira kapott hét vagon ruhaneműt és élelmiszert a rászorulóknak részére.⁶³²

Holczer a Pázmáneumban találkozott Ádám György⁶³³ németországi magyar főlelkésszel, akinek szülei Magyarországon éltek. Ádám kérte, hogy Holczer és Kiss Géza segítse át őket a magyar–osztrák határon. Ádám György sógora, egy Marosán vezetéknévű férfi, velük tért haza Magyarországra. Ő a Marosán és Ádám családot akarta átszöktetni a határon. Időközben Brennbergbányán egy bányász, Páros Ferenc megbetegedett, amikor a

⁶²⁸ KELEMEN, 2021. 62–63.

⁶²⁹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 959–960.

⁶³⁰ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 963.

⁶³¹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 960.

⁶³² ÁBTL 3.1.9. V–145725/3. Dr. Lányi János és társai 14.

⁶³³ Ádám György (Budapest, 1912. november 24. – München, 1978. január 18.) 1937-ben szentelték pappá, majd a budapesti Szent Imre Kollégium prefektusa. 1945-től a bécsi Pázmáneum spirituálisa, 1952-től németországi magyar főlelkész, 1955 és 1967 között a müncheni Pannonia Sacra szerkesztője. 1967-ben a világban szétszórt magyar római katolikusok szentszéki képviselője.

bányában vízbetörés volt, és ő segített a mentési munkálatokban. Felesége elmondta Holczernek, hogy külföldi orvosságra lenne szüksége. Közben az Ádám és Marosán család (négy felnőtt és két gyerek) megérkezett Holczerhez, akiket ő átkísért a határon. Bécsben megszerezte az orvosságot, amely nagyon drága volt, de a karitászfizette. Egy mázsa gyógyszert kapott továbbá a soproni kórház részére is. A Pázmáneumban találkozott Zágón Józseffel, aki 100 ezer forintot adott át neki, hogy vigye el Győrbe, a karitásznak. A pénzt Holczer 1957 januárjában adta át Lányi Jánosnak.⁶³⁴ Rétháti Katalinnak és Millner Laurának pedig, szintén 1957 januárjában megadta három brennbergbányai embercsempész címét, ennyiben működött közre Ausztriába való átjutásukban. Holczer mint a falu lelkipásztora, ismert olyan embereket, akik foglalkoztak a disszidálók Ausztriába szöktetésével. Így tudott Učacker József, Szepevalov Andor és Czigliász Vencel tevékenységéről. A három férfit 1957 tavaszán embercsempészés vádjával letartóztatták.⁶³⁵ Holczer a vizsgált időszakban összesen hat esetben járt Ausztriában, ebből három alkalommal Bécsben.⁶³⁶

Kiss Géza pedig mindössze kétszer, 1956. november 19-én, illetve december 15-én.⁶³⁷ Mivel az állambiztonság Zágont vatikáni hírszerzőnek tartotta, kereste azokat a papokat, akik informálják a hazai helyzetről. Amikor Kiss Géza Ausztriában járt, ugyan nem találkozott, ám korábbról, mint a győri püspökség irodaigazgatóját ismerte, majd 1953 óta levelezést is folytatott vele. Hat alkalommal történt közöttük levélváltás, szabályosan, postai úton. Zágontól miseintenciók ellenében különböző imakönyveket kért. A rendelkezésünkre álló források alapján nem igazolható, hogy a két pap a pártállam által illegálisnak minősített titkos kapcsolatban állt volna. Terhelte viszont Kiss Gézát, hogy segítséget nyújtott Zágón disszidálásához 1948–49 fordulóján. A győri püspöki irodaigazgató ugyanis mint a határ melletti Bezenye községben szolgáló káplánt, megkérte Kiss Gézát, ismertesse össze olyan megbízható emberekkel, akik szükség esetén vállalnák átszöktetését a határon. Zágón végül 1949. január elején Kiss Géza közvetítő szerepét igénybe véve hagyta el az országot.⁶³⁸

1957 első felében Lányi János és Rétháti Katalin két-két alkalommal kérte Kiss Gézát, segítsen leveleik külföldre továbbításában. Kiss a leveleket egy osztrák vasutas, Franz Melchart közreműködésével juttatta ki Ausztriába. Az osztrák férfit 1957. november 1-jén a Belügyminisztérium szervei kémkedés miatt kiutasították az országból.⁶³⁹

⁶³⁴ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 961–962.

⁶³⁵ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 794–795.

⁶³⁶ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 809.

⁶³⁷ ÁBTL 3.1.9. V–145725/3. Dr. Lányi János és társai 14.

⁶³⁸ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 837–838.

⁶³⁹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 833–840.

A soproni karitás vezetője a tárgyalt időszakban Wrenkh Ede⁶⁴⁰ kanonok volt. A karitással kapcsolatos teendőket azonban Németh Béla soproni káplán intézte. Hozzá tartozott a városba érkező segélyszállítmányok helybeli elosztása.⁶⁴¹ Holczer Ede említette Németh Bélának, hogy százezer forintot visz Zágontól a győri karitásnak. Mivel Sopronba lényegesen kevesebb segélyszállítmány érkezett mint Győrbe, Németh Béla kérésének megfelelően Lányi a fenti összegből visszajuttatott tízezer forintot a soproni karitásnak.⁶⁴²

1956 novemberében egy házaspár, dr. Kutlik Miklós és felesége, két év körüli kisgyermekével menedéket kért Sopronban a Szentlélek téri plébánián. Ausztriába akartak átjutni, de elfogták őket, és Sopronban a Vöröskeresztnél kaptak szállást. Mivel a feleség és a gyermek betegek voltak, illetve a család vissza szeretett volna térni Budapestre, elhagyták a vöröskeresztes helyet és a plébánián kértek segítséget. Németh Béla szállást adott nekik. Másnap Kutlik a városban talált egy férfit, akinek a segítségével sikerült átjutniuk a magyar–osztrák határon. Pár nappal később egy Budapesten szolgáló pap, Dr. Szentirmai kért segítséget a plébánián. A káplán neki is szállást adott. Szentirmai másnap szintén talált olyan embert, akinek a közreműködésével átjutott a határon.⁶⁴³

1957 januárjában egy alkalommal Rétháti Katalin és Millner Laura átadott egy levelet Németh Bélának, és kérték, juttassa ki illegálisan Ausztriába. A levél címzettje az eisenstadti püspökség volt. A káplán ugyan átvette tőlük a levelet, ám nem illegálisan, hanem hivatalos postai úton küldte el a megadott címre.⁶⁴⁴

A Lányi János és társai ügyében folytatott vizsgálat során 1958. március 21-én a BM Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztálya letartóztatta Holczer Ede brennbergbányai lelkészt⁶⁴⁵ és Németh Béla soproni káplánt.⁶⁴⁶

Kiss Géza őrizetbe vétele még csaknem másfél hónapot váratott magára. A papot a BM Politikai Nyomozó Főosztály Belső Reakció Elhárító Osztály egyházi reakció elhárításért felelős alosztályának tisztjei tanulmányozás alá vonták. Erről árulkodik „Havaji” fedőnevű ügynök 1958. április 16-án adott jelentése, amelyhez Tüzes János rendőrnagy főhadnagy az alábbiakat fűzte: „A jelentés komoly értékkel bír Kiss tanulmányozásához, mert képet ad

⁶⁴⁰ Wrenkh Ede (Zemenye, 1892. december 10. – Sopron, 1970. április 12.) 1915-ben szentelték pappá. Szolgált káplánként Fertőféhéregyházán, karkáplánként Sopronban, adminisztrátorként Harkán. 1926-tól kisszemináriumi prefektus. 1929-től teológiai tanár, 1940-től vicerektor Győrött. 1949-től hitoktató, majd templomigazgató Sopronban. 1962-től Császáron plébános.

⁶⁴¹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 870.

⁶⁴² BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 810–811.

⁶⁴³ ÁBTL 3.1.9. V–145725/3. Dr. Lányi János és társai 133–136.

⁶⁴⁴ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 879.

⁶⁴⁵ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 780.

⁶⁴⁶ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 857.

nevezett múltbeli tevékenységéről, ami a további operatív intézkedések megtételéhez szükséges. [...] Kiss Géza eddigi tevékenységének felderítése jelenleg folyamatban van, az anyagok összegyűjtése után beszervezzük.”⁶⁴⁷ Ezzel a céllal állították elő 1958. május 2-án Kiss Gézát. A beszerzési kísérlet azonban nem járt eredménnyel,⁶⁴⁸ ezért május 5-én előzetes letartóztatásba helyezték.⁶⁴⁹ Amennyiben a beszerzési kísérlet sikerrel jár, szabadon bocsátották volna.

VI. 6. 2. Németh Béla emlékei a börtönviszonyokról

Németh Béla soproni káplánt letartóztatása után mintegy két és fél hónapon át Budapesten a Fő utcában tartották fogva. Innét 1958. július 2-án átszállították a Markó utcába. Alkalmam nyílt 2002. november végén az akkor már idős (85 éves) pappal interjút készíteni. Visszaemlékezésében alapvetően saját börtönélményeit idézte fel, a Lányi János és társai ellen folytatott eljárásról mélységében nem rendelkezett információkkal. Azt, hogy a per fő vádlottait milyen megaláztatások érték fogvatartásuk idején, források hiányában nem tudjuk megválaszolni. A soproni káplán visszaemlékezései azonban képet adnak az 1956-os forradalmat követő megtorlás börtönviszonyairól, a foglyok szenvedéséről. Mindebből kiindulva feltételezhetjük, hogy Németh Béla vádlott-társai is az egyéni, személyes különbségek mellett, részben hasonló tapasztalatokat szereztek letartóztatásuk idején.

Azokban a hónapokban, amíg a kihallgatásai folytak – Németh Béla visszaemlékezése szerint – különböző módszerekkel igyekeztek a fogvatartottak lelkiállapotára hatást gyakorolni. Az ór éjszaka rendszeresen bezörgetett a cellába, hogy ne tudjon a rab pihenni. Egy alkalommal hajnal felé lejátszották magnóról egy nő megbecstelenítését. Hallatszott, ahogy a nő üvöltött. A visszaemlékezés szerint akkor még nem lehetett tudni, hogy mindez nem élőben történik, hanem magnófelvételt játszanak le. „Ez egy döbbenet volt az ember számára.”⁶⁵⁰ Egy hasonlóan megrázó eset a visszaemlékezésből: „a láncok csörögnek és viszik Holczer Edét. »Vidd ezt a rohadt csuhást, vidd, a rosseb egye meg, üsd, üsd csak, itt van a másik, majd mindjárt jövünk ezért is. A harmadik meg ott a másik cellában, majd ezeket mind elintézzük.« Közben pedig hallatszott szegény Holczer Edének az a siralmas hangja.”⁶⁵¹

A foglyok nem tudták, mikor következik be az, hogy majd őket is ugyanígy húzzák ki láncokkal cellájukból esetleg másnap, vagy harmadnap éjszaka.

⁶⁴⁷ ÁBTL 3.1.9. V-145725/3. Dr. Lányi János és társai 32.

⁶⁴⁸ ÁBTL 3.1.9. V-145725/3. Dr. Lányi János és társai 33.

⁶⁴⁹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 824.

⁶⁵⁰ Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.

⁶⁵¹ Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.

Egy idő után Németh Béla fölkerült az épület negyedik emeletére. Ott emlékei szerint súlyosabb volt a helyzet. Amikor WC-re kellett menni, az őt ott állt addig, amíg az illető fogoly a WC-én volt. Ez nagy stresszt okozott a raboknak. Egy vasárnap reggel történt, mikor Németh Béla a cellájában sétálva egy missa siccát (száraz misét) próbált elvégezni:

„Nyílik a zárka ajtaja, beönt egy kanna vizet az őt: »Na most ez lesz a miséje. Ma így misézik. Tisztítsa föl!« Kannát és rongyot kértem, és fölszedtem a vizet. »Na milyen szép lett, hadd legyen még szebb«, és beöntött még egy kannával. És a harmadik kannát is beöntötte. »Most már megvolt a teljes miséje.«”⁶⁵²

A pap az épület negyedik emeletéről fölkerült a hatodik emeletre. Ez volt számára a legszörnyűbb hely. Itt szerinte a rabok pszichikai összeroppantása volt a cél. Egy örült hangot lehetett hallani. „*Hohrthy Mikhlós felül a fehéhr lohováhra, behvonul Budapesthre*, elfoglalja Budapestet ha-ha-ha örült röhögés, közben mintha rácson botokat rángattak volna. Vihogás, harsogás. Két perc múlva ugyanez a jelenség megismétlődött.”⁶⁵³

Rendszerint az éjszakai kikészítés után következett a kihallgatás. Olyankor, amikor a fogoly azt sem tudta, reggel van-e, vagy este. Éjszakánként egy százas, vagy kétszázas égő világított szemben az ágygal. Csak hanyatt lehetett feküdni, a kezét nem lehetett a takaró alá tenni. „Majdnem lefagyott a kezem, s amikor egy picit próbáltam melegíteni, abban a pillanatban az őt bekiáltott, mi van! Éjszakánként meg akarták bolondítani az embert.”⁶⁵⁴ Nagypénteken Németh Béla kitűnő ebédet kapott: pörköltet törtburgonyával. „Olyan étlen voltam, de gondoltam: ha belehalok, akkor sem fogom megenni.”⁶⁵⁵ Kitétte egy papírra azzal, hogy majd másnap megeszi. Majd kiment sétára, de amikor visszament a cellába, már nem találta ott. Egyébként az élelmezés nagyon silány volt, éppen annyi, amivel az életet fenn lehetett tartani.

A kihallgatások során különböző csalétket próbáltak bevetni: „Tudjuk, hogy szeretik magát Sopronban, minden nap közösen imádkoznak magáért, de nem fog hazamenni, vagy magán múlik, hogy hazamegy-e. Na csak mondja meg, mit csinált maga? Nem akarja megmondani? Félt attól, hogy hazaárulásért elítélik?”⁶⁵⁶

Egy kihallgatás alkalmával a szomszéd szobában Holczer Edét vallatták. A vizsgálótiszt rövid időre kiment, és az ajtót kis résre nyitva hagyta. Így Németh Béla végighallgathatta mindazt, amit Holczer Ede mondott. „Aztán akkor átmentem a

⁶⁵² Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.

⁶⁵³ Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.

⁶⁵⁴ Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.

⁶⁵⁵ Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.

⁶⁵⁶ Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.

határon...⁶⁵⁷ Míg a kihallgatások tartottak, mintegy két hónapig, addig Németh Béla egyedül volt egy zárkában. „Keserves kínos dolog volt az embernek egy napját eltöltenie. Sem egy rózsafüzér, sem egy imakönyv, sem egy könyv olvasásra nem volt.”⁶⁵⁸ Ezután átvitték egy nagyobb közös cellába.

Egy alkalommal séta közben sikerült Kiss Gézával beszélnie. Az örök észrevették, és mindjárt kihallgatásra vitték őket. „Vittek a börtönparancsnokhoz, és én ráálltam a küszöbre. »Takarodjon onnan a küszöbről! Ne merjen ráállni! Maga rohadt fasiszta, mindszentysta!« – ordította. »Mi van, mit szerveztek még itt is.«⁶⁵⁹ Akkor lett volna esedékes, hogy Németh Béla csomagot és levelet kapjon, amit büntetésül megtiltottak.

A Markó utcában jobb körülmények voltak, a rabok tudtak egymással beszélgetni, bár csupán semleges dolgokról. Nem lehetett ugyanis tudni, kinek mit szabad mondani, ki az, aki be van szervezve, illetve ki az, aki nincs. Sok jóságot is lehetett tapasztalni, például a szenvedésben az emberek összetartó erejét. Még az öröknél is.

„Mikor még a Fő utcán voltam: éjszaka égett állandóan a villany, ez borzasztó volt, az ember idegei túlfeszültek. Jött az őr, kérdezte: »Leoltsam a villanyt? Hát azt nagyon szépen megköszöném – mondtam. Ha én leszek itt, tessék nyugodtan szólni, minden alkalommal megteszem ezt. Én tudom, hogy maga ártatlan, de nem csak maga van így.«⁶⁶⁰

Mivel a kihallgatások során rövid idő alatt világossá vált a vizsgálótisztek számára, hogy Holczer Ede, Kiss Géza és Németh Béla cselekedetei csak érintőlegesen kapcsolódtak Lányi János és Rétháti Katalin tevékenységéhez, 1958. szeptember 3-án a Lányi János és társai ellen folytatott büntetőügytől az ellenük folyó eljárást elkülönítették.⁶⁶¹ Az ügyben ítélező Budapesti Fővárosi Bíróság velük szemben külön tárgyalást folytatott le.

VI. 6. 3. Holczer Ede és társai elítélése

A három pappal szemben a Budapesti Fővárosi Bíróság zárt tárgyalást folytatott le 1958. december 2-án, 4-én és 12-én.⁶⁶²

Holczer Ede elsőrendű vádlottat tiltott határátlépés, tiltott határátlépésben való segítségnyújtás, illetve jelentős értékű belföldi fizetőeszköznek külföldi megbízásból való belföldi átadása által elkövetett büntett vádjával két év börtönbüntetésre ítélték. Kötelezték

⁶⁵⁷ Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.

⁶⁵⁸ Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.

⁶⁵⁹ Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.

⁶⁶⁰ Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.

⁶⁶¹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 905.

⁶⁶² BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 976.

továbbá Lányi Jánossal közösen annak a 100 ezer forintnak a megtérítésére, amelyet a brennbergbányai lelkipásztor közvetítésével Zágon József küldött Győrbe a karitás részére.

Kiss Géza másodrendű vádlott tiltott határátlépés és tiltott határátlépésben való segítségnyújtás vádjával tíz hónap, Németh Béla harmadrendű vádlott pedig tiltott határátlépéshez való segítségnyújtás vádjával nyolc hónap börtönbüntetést kapott.⁶⁶³

Az ítélet a harmadrendű vádlott, Németh Béla esetében jogerőre emelkedett. Mivel a pap az előzetes letartóztatása idején kitöltötte a kiszabott büntetést, a meghozott ítéletet tudomásul véve 1958. december 12-én szabadult.

Holczer Ede és Kiss Géza fellebbezést nyújtott be a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságához.⁶⁶⁴ Kiss Géza a fellebbezést visszavonta,⁶⁶⁵ Holczer Ede börtönbüntetését pedig 2 évről 14 hónapra mérsékelték. Az ítélet 1959. március 11-én jogerős és végrehajtható lett Holczer Ede és Kiss Géza vádlottakkal szemben.⁶⁶⁶

Kiss Gézát a Budapesti Fővárosi Bíróság által kiszabott tíz hónap börtönbüntetés letöltését követően helyezték szabadlábra. Holczer Ede a számára kiszabott 14 hónap letöltése előtt néhány héttel, 1959. május 6-án szabadult Márianosztráról.⁶⁶⁷

VI. 7. Lányi János és társai a bíróság előtt

VI. 7. 1. A zárt tárgyalás

Lányi János és négy vádlott-társa ügyét a Budapesti Fővárosi Bíróság tárgyalta összesen nyolc alkalommal, 1958. november 10. és 1958. december 13. között, a nyilvánosság kizárásával, zárt ajtók mögött.⁶⁶⁸

A per két kiemelkedő alakja, illetve első- és másodrendű vádlottja Lányi János és Rétháti Katalin volt. Harmadrendű vádlottként a nővér húga, Rétháti Mária, negyed- és ötödrendű vádlottként Millner Laura és Rádai Gizella szerzetesnők szerepeltek.

Rétháti Katalin mind a nyomozás vizsgálati szakaszában (a kezdeti tagadást követően), mind pedig a bírósági tárgyalás során, apró részletekbe menően ismertette a történeteket. Mindvégig hangsúlyozta, hogy tevékenységét nem saját kezdeményezéseként, hanem Papp Kálmán győri megyéspüspök és Lányi János kanonok megbízásából végezte. Motivációjaként

⁶⁶³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 976–977.

⁶⁶⁴ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 995.

⁶⁶⁵ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 999.

⁶⁶⁶ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1038–1039.

⁶⁶⁷ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1355.

⁶⁶⁸ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1238.

arra hivatkozott, hogy szerzetesi örökfogadalmat tett, amelyet a rendek feloszlata után is megtartott, továbbá lelkivezetőjének, Lányi Jánosnak külön engedelmességet fogadott.⁶⁶⁹ Rendjében úgy tanították, ezért magától értetődőnek vette, hogy az előjárók utasítása kizár minden kritikát, és azt feltétel nélkül teljesítenie kell.

Lányi János a tárgyalás során éppen úgy, mint a nyomozás vizsgálati szakaszában azt állította: nem adott utasítást Rétháti Katalinnak külföldi útjaival kapcsolatosan. Több esetben pedig úgy nyilatkozott: a nővér tevékenységének egy-egy részletéről egyáltalán nem tudott. A tárgyalás folyamán a pap és a szerzetesnő sokszor egymásnak ellentmondó állítást tett.

A várható ítélet szempontjából komoly jelentőségű volt a püspöki aulából elmozdított helynök, Pajtényi László hivatalába történő visszahelyezésével kapcsolatos Rómába küldött titkosírásos levél megírása. Ez a vádpont ugyanis a hűtlenség büntettének elkövetését jelentette, amely alapján súlyos büntetésre lehetett számítani. Lányi János mindvégig tagadta, hogy a nővért Papp Kálmán megbízásából a levél megírására utasította. Rétháti Katalin ezzel szemben a nyomozás vizsgálati szakaszában tett vallomásaival egybevégezően kitartott a tárgyalás során ezen állítása mellett, és a bíróság az ő álláspontját fogadta el. Itt kell megjegyezni, hogy a megfigyelését végző fogdaügynök jelentése szerint a nővérnek a megyéspüspök kérését Rétháti Mária továbbította. Rétháti Mária viszont a tárgyaláson úgy nyilatkozott, hogy nem tudott a levél megírásáról. A rendelkezésünkre álló források alapján a kérdést nem tudjuk egyértelműen megválaszolni.

Lányi János a tárgyaláson arról beszélt, hogy Rétháti Katalinnak dús fantáziája van, ennek következtében olyan dolgokat is állít, amelyek nem történtek meg. Alátámasztására példaként hozta fel, hogy a nővér még a szerzetesrendek feloszlataát megelőzően a zárdából levelet írt a pápának, amelyben kérte: tegye lehetővé a napi szentgyónást, mert ő Istentől ezt a kinyilatkoztatást kapta. Jegyzetet is készített, ebben többek között az állt: az egyház szentté fogja avatni, sok gyermek anyja lesz – értve az árvákra, illetve az árvaházakra –, halála után pedig a székesegyházban temetik majd el.⁶⁷⁰

Ki kell térni röviden arra, hogy azoknak a nővéreknek a körében, akiknek lelkivezetője a szerzetesrendek feloszlata előtt Lányi János volt, a boldoggá, illetve szentté avatás gondolata nem feltétlenül számított a lelkiségük szempontjából idegennek. Az eszményi cél elérését maga a pap is erősíthette a nővérekben. Erre utal, hogy könyvet írt az egyik fiatalon

⁶⁶⁹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 992–1002.

⁶⁷⁰ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1149–1159.

meghalt társuk, Dobay Etelka⁶⁷¹ szerzetesnő életszentségéről, akit boldoggá avatásra is érdemesnek tartott.⁶⁷²

Papp Kálmán megyéspüspök házi orvosnője, egyben a püspökség bizalmasa, Kő Judit szemész szakorvos orvosi igazolást állított ki, amelyet elküldött a Budapesti Fővárosi Bíróság részére. Az igazolás szerint Rétháti Katalin az ő kezelése alatt állt nagyfokú idegrendbeli gyengeséggel. Öröklötten élénk képzelő tehetségű, aki a mindennapi életbe nehezen illeszkedik be állandóan csapongó, fantasztikus gondolattársításai miatt.⁶⁷³

Itt érdemes felidézni „Polgár” fedőnevű ügynök 1958. január 20-ai keltezésű jelentését. E szerint Soós Anna arról beszélt az ügynöknek, hogy ő megbízik az ügyvédben, akit Lányi számára fogadtak. A védő majd meg fogja mondani, miként kell védekezniük, miután az ügyésztől megkapta a vádiratot.⁶⁷⁴ Ez alapján felmerül a gyanú, hogy a Kő Judit által kiállított és becsatolt igazolás nem valós tényről állít. Azt Lányi János védelmének alátámasztására állították ki az ügyvéd tanácsára. Nehezen feltételezhető, hogy a Budapesten élő nővér a győri doktornő kezelése alatt állt volna az igazolásban foglalt betegségből adódóan.

A Budapesti Fővárosi Bíróság a Rétháti Katalin dús fantáziájára vonatkozó érvelést, illetve az abból kiinduló védekezést nem fogadta el. Álláspontja szerint ennek a háttérben Lányi János mentése állt.⁶⁷⁵ Megállapította a bíróság, hogy a tárgyalás során a vádlottak között egy sajátos, egyházi perekre jellemző dinamika bontakozott ki a tekintélyes, vádlottársainál magasabb rangú pap, Lányi János érdekében. Ez arra irányult, hogy egyrészt Lányi Jánost mentsék, másrészt pedig Rétháti Katalint úgy tüntessék fel, mintha ő lett volna az egész tevékenység fő mozgatója, vádlott-társai, közöttük Lányi János is csupán azt tették, amit ő kezdeményezett.⁶⁷⁶

A bíróság állásfoglalása szerint, azok akik a tárgyaláson Rétháti Katalin dús fantáziájával érveltek, nem gondoltak arra, hogy a nővér nyilatkozatai mellett egyéb bizonyítékok is rendelkezésére állnak. Ezekből ugyancsak az állapítható meg, hogy Rétháti Katalin nyilatkozatai nem fantasztikus képzelettársításaiából, hanem abból következnek, hogy

⁶⁷¹ Dobay Melinda, Etelka (Ungvár, 1913. július 25. – Budapest, 1942. május 5.) 1934-ben lépett be az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrendbe. 1940-től tanít Budapesten a Szent Margit Leánygimnáziumban. 1942-ben tett örökfogadalmat.

⁶⁷² Dr. Lányi János: Székely vér – Dobói Dobay Mária Etelka nővér élete (1913–1942), Budapest, 1943.

⁶⁷³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1237.

⁶⁷⁴ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 205.

⁶⁷⁵ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1268.

⁶⁷⁶ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1267.

őszintén kívánta elmondani a történeteket. A szerzetesnő nem csak a nyomozás során, hanem a tárgyaláson is világosan emlékezett az eseményekre.⁶⁷⁷

VI. 7. 2. Az ítélet

Lányi János és négy vádlott-társa ügyében a Budapesti Fővárosi Bíróság, illetve a testület elnökeként Gulácsi József bíró 1958. december 13-án hirdetett ítéletet.

Lányi Jánost, mint a per elsőrendű vádlottját hűtlenség, tiltott határátlépéshez való segítségnyújtás, jelentős értékű belföldi fizetőeszköznek külföldi megbízásból való átvétele, valamint jelentős értékű külföldi fizetőeszköz vételre felajánlásának elmulasztása büntettéért a bíróság hét év börtönbüntetésre ítélte. Kötelezte továbbá az elkobzás alá eső, de el nem kobozható 111 ezer forint megtérítésére Rétháti Katalinnal közösen, 100 ezer forint megtérítésére pedig Holczer Edével közösen.⁶⁷⁸

A Budapesti Fővárosi Bíróság kimondta Rétháti Katalin másodrendű vádlott bűnösségét hűtlenség, tiltott határátlépés, a népgazdaság érdekeit súlyosan sértő belföldi fizetőeszköznek külföldi megbízásából való átadása, továbbá jelentős értékű belföldi fizetőeszköznek külföldről engedély nélkül történt behozása által elkövetett, valamint jelentős értékű forint kijánlása, illetve forintronvás, külföldi fizetőeszköznek vételre fölajánlásának elmulasztásával elkövetett büntettben. Mindezek büntetéséül a bíróság a szerzetesnőt hat év börtönbüntetésre ítélte, valamint kötelezte Lányi Jánossal közösen a száztizenegyezer forint megtérítésére. Elrendelte továbbá az árvaházak céljaira vásárolt ingatlanok rá eső tulajdonrészének elkobzását.⁶⁷⁹

Mint a per harmadrendű vádlottja, Rétháti Mária külföldi fizetőeszköz vételre fölajánlásának elmulasztásáért tizenhat hónap börtönbüntetést kapott. Elkobozták továbbá nővéréhez hasonlóan tőle is az árvaházak céljára vásárolt ingatlanok ráeső tulajdonhányadát.⁶⁸⁰

A szabadlábban lévő negyedrendű vádlott, Millner Laura tiltott határátlépés büntettéért három év próbaidőre felfüggesztve tíz hónap börtönbüntetést kapott.⁶⁸¹

A hozzá hasonlóan szabadlábban hagyott ötödrendű vádlott, Rádai Gizella külföldi fizetőeszköz vételre felajánlásának elmulasztásáért szintén három évre felfüggesztve egy év börtönbüntetést kapott.⁶⁸²

⁶⁷⁷ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1268.

⁶⁷⁸ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1238.

⁶⁷⁹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1239–1240.

⁶⁸⁰ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1240–1241.

⁶⁸¹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1241.

A meghozott ítélet ellen Lányi János, Rétháti Katalin és Rétháti Mária fellebbezést nyújtott be a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságához. Mivel Rétháti Mária védője kérte, hogy védencét helyezték szabadlábra addig is, amíg az ítélet meg nem születik,⁶⁸³ a nővért 1958. december 29-én szabadon bocsátották.⁶⁸⁴

A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága 1959. március 11-ei határozatával Lányi János és Rétháti Katalin börtönbüntetését hét, illetve hat évről három-három évre, Rétháti Mária börtönbüntetését tizenhat hónapról egy évre mérsékelte. Rétháti Mária így előzetes letartóztatásának beszámításával börtönbüntetését kitöltötte.⁶⁸⁵

Lányi János és Rétháti Katalin többször nyújtott be kegyelmi kérvényt börtönbüntetésére hátralevő részének elengedése érdekében. Mindkettőjük kérelmét ismételten elutasították, ám a nővér végül kegyelemben részesült, kiszabott börtönbüntetésének letöltése előtt mintegy fél évvel, 1960. április 5-én szabadult.⁶⁸⁶ Lányi János három év börtönbüntetését letöltve, 1960. július 17-én szabadult Márianosztráról.⁶⁸⁷

VII. A pártállami hatalom látóterébe került győri papok és szerzetesnővérek sorsa a Kádár-korszak évtizedeiben

VII. 1. A Lányi-per a kádári egyházpolitika szolgálatában

Az 1956-os forradalom bukását követően az egyre inkább megerősödő pártállami hatalom igyekezett az egyházakat ismét ellenőrzése alá vonni. A cél megvalósítása érdekében 1957 januárjától az egyházügyi megbízottak, immár miniszteri biztos néven elkezdtek visszatérni a püspöki aulákba. Mivel a kormány az év elején felfüggesztette a gyülekezési szabadságot, minden egyházi gyűléshez, rendkívüli összejövetelhez állami engedélyre volt szükség. A Forradalmi Munkás Paraszt Kormány januárban kiadott nyilatkozata biztosította az egyházak szabadságát az 1948-as, 1950-es egyezmények értelmében, cserébe a hatalom megkívánta tőlük, hogy vegyenek részt a konszolidáció folyamatában.

Az MSZMP Intéző Bizottságának március 5-ei határozata négy pontban foglalta össze az egyházakkal kapcsolatos feladatokat: 1. A hatalom számára megbízható személyekkel kell

⁶⁸² BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1241–1242.

⁶⁸³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1287–1288.

⁶⁸⁴ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1303.

⁶⁸⁵ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1327–1328.

⁶⁸⁶ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1445.

⁶⁸⁷ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1447.

betölteni úgy a fontos és kevésbé fontos egyházi állásokat. 2. A forradalom támogatásával hatalomra jutott személyeket, illetve csoportokat félre kell állítani. Ennek a fokozatai: elszigetelés, lemondás, leváltás, internálás, börtönbüntetés. 3. Végre kell hajtani a kompromittálódott papi békemozgalom reformját. 4. Intézkedni kell a közvetlen politikai érdekeket nem sértő egyházi igények kielégítéséről.⁶⁸⁸

Az Intéző Bizottság ülésén megfogalmazott egyházpolitikai irányelveknek megfelelően, március 24-ei dátummal az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletet bocsátot ki. Az 1957. évi 22. számú tvr.⁶⁸⁹ minden egyházi állás betöltését az állam előzetes hozzájárulásához kötötte, a kisebb plébániák plébánosai, illetve káplánok kinevezésén kívül. A forradalmat követő megtorlás időszakában a hatalom az egyházak ellenőrzését, illetve megfélemlítését részben rendeleti úton, részben pedig számos rendőri intézkedés, letartóztatás, illetve börtönbüntetés alkalmazásával igyekezett elérni.

Az állampárt, illetve annak legfelső vezetése 1958 nyarán két fontos párthatározatot hozott az egyházakat érintően.⁶⁹⁰ Ezek a dokumentumok nemcsak meghatározójává lettek a Kádár-korszak egyházpolitikájának, hanem még évtizedekkel később, a rendszerváltozást megelőző években is viszonyítási alapul szolgáltak, ha annak sikerét vagy kudarcát vizsgálták. Az 1958. június 10-én, és az 1958. július 22-én született párthatározatokból kitűnik, a hatalom szakítva korábbi elképzeléseivel, hosszútávon számolt az egyházak, illetve a vallásosság jelenlétével a szocialista társadalomban. E két dokumentum megkülönböztette a klerikális reakció ellen folytatott küzdelmet a vallásos világnézettel szemben vívott harctól. Míg az előbbi legyőzésének érdekében minden eszközt, adminisztratív intézkedést lehetségesnek mondott, addig az utóbbival szemben a nevelés, a tudományos alapon történő meggyőzés módszerét tartotta kívánatosnak. A vallásos emberekkel szemben türelemre, vallásos érzéseik megsértésétől való tartózkodásra intett. Bár a cél továbbra is az egyházak, illetve a vallásosság teljes felszámolása maradt, a hatalom addig is amíg ez be nem következik, igényt tartott a vallásos emberek részvételére a szocialista társadalom építésében. Az egyházakat pedig igyekezett minél inkább felhasználni a rendszer stabilizálása érdekében.⁶⁹¹

⁶⁸⁸ BALOGH, 1997. 392.; A megtorlás egyházpolitikájáról lásd még: FÖLDVÁRYNÉ KISS, 2018.; FEJÉRDY, 2018.

⁶⁸⁹ BALOGH–GERGELY, 2005. 981–982.

⁶⁹⁰ A Politikai Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei az MNL OL Adatbázisok Online adatbázisában szerepelnek: MNL OL M–KS 288. f. 5.cs 820. ő.e. Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottság 1958. június 10-én megtartott üléséről.; MNL OL M–KS 288. f. 5. cs 870. ő.e. Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottság 1958. július 22-én megtartott üléséről.

⁶⁹¹ A téma részletes kifejtését lásd: WIRTHNÉ DIERA, 2015. 83–91.

A disszertáció témáját tekintve komoly figyelmet érdemel kettő, az 1959-es évben keletkezett állambiztonsági dokumentum. Az elsőt Berényi István rendőrnyomozó főhadnagy, az egyházi reakció elhárításáért felelős alosztály vezetője készítette 1959. április 22-ai dátummal, a másodikat az alosztály egyik munkatársa, Kereszturi György⁶⁹² rendőrnyomozó hadnagy 1959. december 4-ei keltezéssel. Mindkét dokumentum értékelte Lányi János és társai ügyét, különös tekintettel arra, miként sikerült azt a hatalom újonnan kialakított egyházpolitikai irányelvei mentén feldolgozni, illetve a pártállam egyházpolitikai érdekeinek szolgálatába állítani.

A Kereszturi György rendőrnyomozó hadnagy által 1959. december 4-én készített feljegyzés bepillantást ad az egyházi reakció elhárításáért felelős alosztály célkitűzéseibe, a párthatározatok iránymutatásai mentén kialakított munkamódszereibe. A dokumentum tanúsága szerint az állambiztonság törekvései között fontos helyet foglalt el, hogy a katolikus egyház vezetőit érintően olyan belső problémákat hozzanak felszínre, amelyek megzavarják őket, és elvonják figyelmüket a hitélet mélyítését célzó tevékenységtől. Az ilyen ügyek ugyanis lekötik a főpapok energiáját, és arra kényszerítik őket, hogy idejük jelentős részét a keletkezett helyzet tisztázásával töltsék.⁶⁹³ Az állambiztonság célkitűzései között szerepelt többek között az egyházi vezetők egységének megtörése, egységes fellépésük meggátolása, valamint olyan intézkedések megtétele, amelyek az egyes személyeket oly módon járatták le, hogy azzal az egyházzal tekintélyét is aláássák „az egyszerű dolgozó emberek előtt”.⁶⁹⁴

Kereszturi szerint az állambiztonság ilyen irányú munkáját nehezíti, hogy az ország lakosságának döntő többsége „még nem szabadult meg a vallásos nézetektől.”⁶⁹⁵ Kiemelt figyelmet kell ezért fordítani a realizálásra szánt ügyek alapos feldolgozására és az ezekben szereplő egyházi személyek tevékenységének megfelelő körben, illetve módon történő ismertetésére. A körültekintő előkészítés elmulasztása lehetőséget kínálna ugyanis az egyház számára az adott személyek mártírként való beállítására és nem riasztana el másokat hasonló cselekmények elkövetésétől. Egyeseket még bátorítana, ösztönözne is, mivel úgy látnák, az illetőket csak a hatalom ítélte el, a nép szimpátiáját élvezik. Másrészt az előkészítetlen ügyek

⁶⁹² Kereszturi György (Debrecen, 1926. szeptember 22. – ?) Közgazdasági egyetemet végzett. A Vörös Csillag Traktorgyár munkaügyi osztályán, majd a Kohó- és Gépipari Minisztériumban, később a Budapesti Járműgyár munkaügyi osztály dolgozott. 1958 és 1971 között a politikai rendőrség kötelékében szolgált. Leszerelése után a MOGÜRT Gépjármű Külkereskedelmi Vállalat munkatársa.

⁶⁹³ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 401.

⁶⁹⁴ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 401.

⁶⁹⁵ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 401.

lehetőséget adhatnának a klérusnak olyan agitáció kifejtésére, mely szerint az állam nem az ellenséges tevékenységet kifejtőket, hanem a vallásos embereket üldözi.⁶⁹⁶

Az állambiztonság azzal számolt, hogy a feldolgozás alatt álló csoportos ügyek nem csak az egyház egyes vezetőinek a fennálló társadalmi renddel szemben tanúsított ellenséges magatartására, hanem az egyház más tagjaival szemben elkövetett gazdasági visszaélésekre, sőt szándékos kártevésekre is ráirányítják a figyelmet. Az összefoglaló jelentés hangsúlyozza, hogy az ilyen ügyek feldolgozása során gondot kell fordítani azon dokumentumok felkutatására, melyek lehetőséget biztosítanak az adott személyek tevékenységének ismertetésére a tömegek körében, amely majd hatással lesz arra, hogy minél több egyszerű dolgozó ember ábránduljon ki az egyház vezetőiből és magából az egyházból is.⁶⁹⁷

Az új irányelvek, illetve módszerek alapján – a Kereszturi által készített feljegyzés tanúsága szerint – Papp Kálmán püspök és Lányi János tevékenységének feldolgozása történt meg elsőként. A győri megyésfőpásztor ugyan több, jogilag minősíthető bűncselekményt követett el, vele szemben nem alkalmaztak adminisztratív eszközöket, hogy azzal ne keltsenek visszatetszést „a dolgozó vallásos emberek tömegei között.”⁶⁹⁸ Papp Kálmán ügyének feldolgozása – Kereszturi értékelése szerint – a hatalom egyházpolitikai érdekei szempontjából jóval több hasznot hajtott, mint amit a megyéspüspök letartóztatása eredményezett volna.⁶⁹⁹

Sikerült megtörni a püspöki kar egységét azzal, hogy egy társuk cselekedetét elítélték. Az ügy több hónapon át lekötötte a főpásztorok figyelmét, ám a bizonyítékok nem adtak módot számukra sem Papp Kálmán mentésére, sem mártírként történő beállítására.

Mivel a győri püspök érezte „bűnösségét”⁷⁰⁰, készült a letartóztatására, amelyre környezete is számított. Félelmében, illetve, hogy hibáit az állam felé jóvátegye, azokban a hónapokban a hatalom minden követelését teljesítette. Elhelyezte a reakciónak minősített papok jelentős részét a győri püspöki aulából és az egyházmegye határ menti övezetéből.

Mindeközben az egyház – Kereszturi megállapítása szerint – Papp Kálmán esetét a hívők körében alig ismertette, mivel nem állt érdekében, hogy a nép körébe kikerüljön, „a püspök milyen sötét üzemekkel foglalkozott”.⁷⁰¹

Lányival kapcsolatosan – a feljegyzés tanúsága szerint – sikerült azt a hatalom számára kívánatos hangulatot elérni, hogy a vele kapcsolatban álló tömegek jogosnak ítéljék

⁶⁹⁶ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 401.

⁶⁹⁷ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 402

⁶⁹⁸ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 402.

⁶⁹⁹ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 402.

⁷⁰⁰ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 403.

⁷⁰¹ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 403.

az ellene folytatott eljárást. Nem volt lehetőség arra, hogy őt mártírként állítsák be. Őrizetbe vétele példa volt arra, hogy az állam csak azokkal a papokkal szemben jár el, akik ellenséges tevékenységet folytatnak. Amikor a papok Lányi tevékenységét megismerték, mivel a karitás adományait pénzért értékesítette, saját magukat látták károsítva. Így lényegében örültek őrizetbe vételének. Lányit hívei kezdetben sajnálták, de amikor a többi pap is ellene beszélt, a vele kapcsolatos esemény gyorsan elszürkült. A papság és a hívek jelentős része úgy látta: Lányit cselekedeteiben az irányította, hogy Papp Kálmán minél előbb segédpüspöki rangra terjessze fel. Ez a karrierre törekvés pedig sokakban visszatetszést szült.⁷⁰²

A Berényi István rendőrnnyomozó főhadnagy által 1959. április 22-ei keltezéssel írt feljegyzés tanúsága szerint a Papp Kálmán és Lányi János ellen folytatott eljárás során nemcsak a felső egyházi vezetés, hanem a lelkipásztorkodó papság körében is sikerült zavart, véleménykülönbséget kelteni.⁷⁰³

Sikerült a kikényszerített dispoziókkal a püspökökkel eltávolítani szűkebb környezetükből a leginkább reakciónak minősített személyeket, mintegy 140 rendszerellenes papot. Főleg kulcspozíciókba több mint negyven a rendszerrel lojális papot helyeztek.⁷⁰⁴ A hatalom intézkedéseinek következtében erősödött a rendszer mellett álló papok pozíciója. A határozott állami fellépés megnyugvást keltett azokban a békepapokban, akik korábban úgy érezték, az állam nem védi meg őket a reakciós papokkal szemben. A magabiztos állami fellépés után, az ingadozó papok közül nagy számban csatlakoztak a lojális magatartást tanúsító békepapok csoportjához.

Operatív szempontból is erősödött az állam a Lányi-ügy felgöngyölítése után. Lényegében az állambiztonság kezdeményezően tudott fellépni ettől az időszaktól kezdve a katolikus egyházzal szemben. Lehetőség nyílt arra, hogy a forradalom alatt és után elvesztett döntő egyházi kulcspozíciókat visszaszerezzék. Így országos méretekben megállapítható, hogy a püspökök körében keltett zavarral elérték, hogy az ügy lezárása után több kulcspozíciót töltöttek be az államhoz lojális papokkal, mint a forradalom előtt.⁷⁰⁵ Át tudták törni az ordináriusoknak a vatikáni dekrétummal sújtott papokkal szemben tanúsított ellenállását is. A dispoziciók során a püspöki kar maga kényszerült a dekrétumot hatálytalanítani, ezzel a Vatikán és a köztük lévő bizonyos fokú eltávolodást saját maguk tovább növelték.

⁷⁰² ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 403.

⁷⁰³ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 240.

⁷⁰⁴ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 241.

⁷⁰⁵ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 241.

Berényi az egyházpolitika sikereként könyvelte el, hogy kiszorították a püspöki karból Endrey Mihály esztergomi speciális delegátust, aki hosszú időn át a testületen belül a legreakciósabbnak számított. Endrey a feljegyzés tanúsága szerint nem egy esetben fordította ellenkező előjelűvé a püspöki kar állammal szemben kedvező állásfoglalását. Ugyan a Papp Kálmán és Lányi János tevékenységét elítélő nyilatkozatot ő is aláírta, nem volt hajlandó két egyházi személy kinevezését végrehajtani, melyhez az Állami Egyházügyi Hivatal ragaszkodott. Berényi feljegyzése szerint ezután lemondással próbálkozott zsarolni, azt gondolva, lemondását a többi püspök is követi. Lemondását azonban előbb az állam, majd pedig a püspöki kar elfogadta. Ezt követően vizsgálatot indítottak az igazgatása alatt álló Actio Catholicában, ahol súlyos anyagi visszaéléseket tártak fel. Távozását a püspöki karból úgy lehetett beállítani, hogy az nem politikai okokból, hanem gazdasági visszaélések miatt történt. Távozásával megnyílt a lehetőség arra is, hogy az Actio Catholica munkatársai köréből kiszorítsák a hatalommal szemben állókat.⁷⁰⁶

Berényi úgy értékelte, az egyházi reakció elhárításáért felelős alosztály intézkedéseivel segítséget nyújtott a párt és állami szerveknek, munkájukat a párt iránymutatásának megfelelően végezték, nem keverték össze a „klerikális reakcióra mért csapásokat” a vallás ellen folytatott eszmei harccal.⁷⁰⁷

VII. 2. Zágon József az emigrációban

Mielőtt áttekintjük, miként alakult Lányi János és vádlott-társai életpályája az ítéletet, illetve szabadlábra helyezésüket követően, érdemes egy rövid pillantást vetnünk az egykori győri aulista, Zágon József helyzetére a per lezárultának évében. Forrásként az állambiztonság „Pátkai” fedőnevű ügynökének 1959 nyarán adott jelentése szolgál. Ez év május–júniusában „Pátkai”, a politikai rendőrség által meghatározott számos feladattal megbízva Rómában járt. Itt találkozott a magyar papi emigráció több meghatározó alakjával, közöttük Zágon Józseffel, majd hazatérve Magyarországra részletekbe menő tájékoztatást adott utazásáról tartótisztjének. Zágont „Pátkai” jelentése szerint súlyos lelki terhek nyomasztották. Erős honvágy gyötörte és fáj neki, hogy megfosztották magyar állampolgárságától, törölték nevét a győri székesegyház kanonokjai közül. Úgy érezte, egy idegen országban, idegen emberek között kell reménytelenül töltenie életét. Osztrák állampolgárságot vett föl, mivel Ausztria közelebb van Magyarországhoz mint Olaszország. Kifejtette „Pátkainak” véleményét, illetve

⁷⁰⁶ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 241–242.

⁷⁰⁷ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 242.

tapasztalatát, miszerint a Vatikánban a külföldieket nem tekintik egészen egyenrangúaknak az olaszokkal. A kisebb megbecsüléssel járó állást és a nehezebb munkákat szívesen engedik át nekik, ám igazán érvényesülni nem tudnak, hátrányt szenvednek. Disszidálását követően kezdetben azt remélte, hamarosan visszatérhet Győrbe, az idő előre haladtával viszont egyre jobban látja, hogy ez elérhetetlen lesz számára.⁷⁰⁸ Szomorúan említette „Pátkainak”, hogy úgy látja az évek múlásával az emigráció is szétesik. Nehéz tartani a lelket az emberekben. A jövőt kedvezőtlennek és egyben reménytelennek is látta. Arra a kérdésre, hogy ők, akik nyugaton élnek mégis többet tudhatnak és láthatnak, mint akik Magyarországon élnek, lehet-e valami jót remélni a jövőt tekintve, azt válaszolta: szinte semmit. A már nem fiatal embereknek, amilyenek magát is tartotta, a reményeik mindinkább elhalványulnak. Disszidálása óta szülei meghaltak, egykori baráti köre szűkült. A győri székeskáptalan tagjainak nagyobb része, akikkel együtt volt, meghalt, az újabban kinevezett kanonokokat voltaképpen nem is ismeri.⁷⁰⁹

Kérte „Pátkait”, hazatérve Magyarországra, amennyiben lehetősége nyílik rá, adja át a győri főpásztornak üzenetét, miszerint a régi ragaszkodással, szeretettel gondol rá. Az a legfőbb vágya, hogy valaha még örömet szerezzen neki. A Lányi-per részleteit jól ismeri, „és most már látja, hogy a megsegítésnek ez a módja mire vezetett”.⁷¹⁰ Alaphangulata egész idő alatt méla volt, „Pátkainak” úgy tűnt, saját életére úgy tekint, mint amely zsákutcába jutott. Mély sajnálkozással említette, hogy a hazai nehéz helyzethez a püspökök idősek, és azt nemcsak nehezen viselik, hanem túlzottan bele is ragadtak korábbi ideológiájukba.⁷¹¹

Az emigráns lét nyomasztó terhei ellenére Zágón a forradalmat követő mintegy húsz évben egészen haláláig igyekezett a magyar egyházért dolgozni, illetve a külföldre kényszerült magyarok érdekeit képviselni.

A II. Vatikáni Zsinat idején alkalma nyílt a hazánkból kiutazó főpásztorokkal kapcsolatba kerülni. Személyes érintettsége miatt kiemelkedő jelentőségű a találkozása a beteg és idős Papp Kálmán püspökkel, akiről a zsinat II. ülészaka idején személyesen gondoskodhatott.⁷¹²

⁷⁰⁸ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3.b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar 306.

⁷⁰⁹ ÁBTL 3.2.7. Cs–2/1. „*Hontalanok*” 208.

⁷¹⁰ ÁBTL 3.2.7. Cs–2/1. „*Hontalanok*” 208.

⁷¹¹ ÁBTL 3.2.7. Cs–2/1. „*Hontalanok*” 208–209.

⁷¹² NÉMETH, 2019. 242–243.

VII. 3. A Lányi-per elíteltjeinek életpályája szabadlábba helyezésük után

VII. 3. 1. Lányi János elszigeteltségben

Lányi János kiszabadulása másnapján (1960. július 18-án) jelentkezett Papp Kálmán püspöknél, aki a rendelkezésre álló forrás tanúsága szerint a következőket mondta: „Amikor azt a bizonyos levelet írtam, kényszerítettek. Így kellett cselekednem. A levél érvénytelen, természetesen maga a Káptalan tagja.”⁷¹³ A püspök szavainak háttérében az állt, hogy 1958 szeptemberében az Állami Egyházügyi Hivatal nyomására a letartóztatott Lányi Jánost fölmentette a Győr-belvárosi plébánia vezetése alól és írásban lemondatta kanonoki stallumáról⁷¹⁴.

Lányi János 1960 és 1963 között a győri Szent Imre plébánián élt, ám ott lelkipásztori szolgálatot nem végezhetett, mivel az ahhoz szükséges működési engedélyt az államtól nem kapta meg. Ugyanitt a perben elítélt Németh Béla 1959 és 1961 között káplánként folytathatta hivatását. Jól példázza a félelem, illetve a korszakban általánossá vált hallgatás légkörét, hogy bár a két pap ugyanazon eljárás részeként szenvedte el börtönbüntetését, a történeletről mégsem beszéltek soha egymással.⁷¹⁵

Lányi Jánost, hasonlóan a letartóztatását megelőző időszakhoz, az állambiztonság szabadlábba helyezését követően is megfigyelés alatt tartotta. A politikai rendőrség tisztjei figyelő dossziében nyilvántartottként végezték ellenőrzését.⁷¹⁶ Igyekeztek feltérképezni a letartóztatását megelőző időszakból megmaradt, illetve szabadulását követően kialakult kapcsolatait. Gondot fordítottak tevékenységének felkutatására. Az információgyűjtéshez amellet, hogy felhasználták a hálózati személyek által megszerezhető adatokat, ellenőrizték levelezését is.

A Papp Kálmán püspök lehallgatását biztosító technika 1961. december 23-án rögzítette a főpásztor beszélgetését Lányi Jánossal. Ennek lejegyzett változata a kutatók rendelkezésére áll.⁷¹⁷ A pap azzal a céllal érkezett a püspökhöz, hogy kifejezze karácsonyi jókívánásait. Papp Kálmán érdeklődésére Lányi elmondta, hogy egészségét tekintve és minden más szempontból is egyaránt nagyon jól van. Ezt nem csupán főpásztora megnyugtatója érdekében mondja.⁷¹⁸ A rendőrségre megközelítőleg egy hónappal korábban hívták, ahol megkérdezték tőle: mivel foglalkozik. A pap válaszában kifejezte, hogy mivel

⁷¹³ BINDES–NÉMETH, 1991. 114.

⁷¹⁴ BINDES–NÉMETH, 1991. 113–114.

⁷¹⁵ Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.

⁷¹⁶ ÁBTL 3.1.9. V–145725/7. Dr. Lányi János és társai 8.

⁷¹⁷ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 242–244.

⁷¹⁸ ÁBTL 3.1.9. V–145725/6. Dr. Lányi János és társai 242.

nincs működési engedélye, egyáltalán nem foglalkozik semmivel. A letartóztatását megelőzően rendkívül tevékeny pap a rendőrségen elmondottakat a püspöknek is megerősítette: nem megy senkihez, a belvárosba sem jár be, csupán orvosához Kő Judit-hoz, illetve kéthetente a kármelita templomba elvégezni szentgyónását. Kifejtette, hogy a rendőrségnek vele kapcsolatosan nincs semmi kifogása, illetve minden látszat ellenére nem is tartják számon. Megyéspüspöke kérte, gyakrabban látogassa meg, mire Lányi azt válaszolta – némileg ellentmondva azon állításának, miszerint a rendőrségnek vele kapcsolatosan nincs kifogása –, hogy az Papp Kálmánnak nem lenne jó, mivel a találkozást jelentenék. Nem azért nem jár el senkihez, mert fél. Egyáltalán nem, hanem, mert a rendőrség nyilvántartja, illetve ellenőrzi a baráti köröket. Vannak olyan papok – utalva a Káptalandombra, illetve a püspöki aulára is –, akik jelentik ezeket. Neki a kihallgatásait végző tiszt (nyilván Gidáli Gábor rendőrnyomozó főhadnagy) egy alkalommal megmondta, hogy tőle nem fognak kérni semmit. Ezzel kapcsolatban Lányi kifejtette a püspöknek, hogy a rendőrség rendkívül jól ismeri a papokat. Tudják kitől mit lehet kérni. Van olyan, akitől mindent, másoktól csupán bizonyos dolgokat, másoktól pedig semmit. A forrás alapján úgy tűnik, a püspök a beszélgetés során mindvégig érdeklődően figyelt. Többnyire hallgatott és időnként rövid kérdéseket tett fel Lányinak, illetve egy-egy megjegyzést fűzött szavaihoz.⁷¹⁹

VII. 3. 2. A képtelen összegű pénzbüntetés megfizetésének prése alatt

A börtönéveket követően súlyos tehertételt jelentett Lányi János, Rétháti Katalin és Holczer Ede számára a százezer, illetve száztizenegyezer forint megfizetése, amelyre a bírósági ítélet kötelezte őket.

1960 februárjában a végrehajtók Holczer Edénél jártak, és megállapították, hogy nincs olyan értékű ingó vagyona, amelyet érdemes lenne a Lányi Jánossal közösen megtérítendő összeg fedezésére lefoglalni. Holczer résztulajdonosa volt Kőszegen egy, a testvéreivel együtt birtokolt, feltételezhetően közös örökségből származó családi háznak. Erre az ingatlanra akarták ráterhelni a százezer forintot, amelyet Zágón József kérésére hozott át a határon a brennbergbányai lelkipásztor a győri karitás, illetve annak vezetője Lányi János részére. Az összegnek az ingatlanra terhelése Holczer eladósodását eredményezte volna. A papot ettől nyugaton élő testvérei mentették meg azzal, hogy átvállalták a megtérítését.⁷²⁰

A Lányi János és Rétháti Katalin által közösen megtérítendő száztizenegyezer forint behajtásának céljából 1960 októberében a végrehajtók Lányihoz is elmentek a győri Szent

⁷¹⁹ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 242–244.

⁷²⁰ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1376.

Imre plébániára. Mivel a papnak csupán egy szobabútora volt, a készpénzben nála talált kilencszázharminc forinton kívül nem tudtak tőle behajtani semmit. Így a megtérítendő pénz döntő hányadának, mintegy száztízezer forintnak a kifizetése Rétháti Katalinra várt. Ez gyakorlatilag lehetetlen volt a kiszabadulása után mély lelki válsággal küzdő szerzetesnő számára, aki mindössze egy örökségből származó kis családi ház, illetve egy kert résztulajdonosa volt testvéreivel együtt Budapest XI. kerületében. Szövetkezeti bedolgozóként pedig havi 600 forintot keresett. Ezen kívül más vagyonnal nem rendelkezett. A fentmaradt források között fellelhetőek a nővér által az összeg elengedése érdekében írt kegyelemkérő levelek. Ezek alapján a történet a következőképpen rekonstruálható.

A szerzetesnő kapcsolata a győri püspökséggel megromlott. Árulónak tartották a bíróságon tett vallomásai miatt,⁷²¹ amelyről az Elnöki Tanácshoz írt kegyelemkérő leveléből az alábbiakat olvashatjuk: „Borzasztó csalódásokon és lelki válságon mentem keresztül. Saját füleimmel kellett hallanom, hogy azok, akik föltétlen igazmondásra neveltek, folytonosan hazudtak, és ami még szomorúbb, kint is tovább hazudnak, »árulásomnak, buta igazmondásomnak« tulajdonítva Dr. Lányi 3 évi szabadságvesztését, s mindazon kellemetlenségeket, amelyek az ügy kivizsgálása során a püspökséget érték.”⁷²²

A végrehajtók 1960. október 18-án szálltak ki Réthátiék lakására. Tekintet nélkül arra, hogy az ott található ingóságok kinek a tulajdonát képezik, csaknem mindent lefoglaltak. Mivel a nővér a száztizenegyezer forintot hiánytalanul átadta Lányi Jánosnak, a győri püspökségtől várt segítséget. A foglalás után Rétháti Katalin és húga, Mária Grósz József kalocsai érsekhez utazott, akit mint a püspöki kar elnökét kérték, hasson Papp Kálmán győri megyéspüspökre a pénz kifizetése érdekében.

„Mutattuk a foglalási jegyzőkönyvet. Grósz érsek föl volt háborodva, hogy »kutya kötelessége Papp Kálmánnak fizetni, hiszen felvették a pénzt! – mondotta. S ha ezt megtagadná, fel kell őket jelenteniök! – mondotta. Ismerem az ügyet. De én magam nem akarok belefolyjni! Utazzanak azonnal Győrbe, s mondják meg üzenetemet Papp Kálmánnak!« Mint Pilátus, úgy mosta kezét!”⁷²³

A kalocsai érsekkel történt találkozást követően Rétháti Mária, öccse, Rétháti István kíséretében a győri püspökségre utazott. Rétháti Katalin feljegyzése szerint az aulában a püspök környezete igyekezett mindent megtenni annak érdekében, hogy ne tudjanak személyesen a főpásztorral beszélni.

⁷²¹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1450–1451.

⁷²² BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1451.

⁷²³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1487–1488.

„De nem azért voltunk börtönben miattuk, hogy megijedjünk tőlük. Mária húgom – kinek hivatali főnöke volt ezen bűnügyig a győri püspök, s aki volt nővérként szintén áhítattal ejtette ki e földi »szentek« [sic!] a nevét a kihallgatások, börtön és azóta átélt sok aljasság megtapasztalása után, most már inkább tigrishez hasonlított, aki széjjeltépni kész minden hazug álszentet. És a győri püspök és zsűrije (számvevő, szertartó, ügyész, titkár, stb.) jelenlétében olyan vádbeszédet mondott a püspök felé, amilyent egyhamarjában nem jegyzett és jegyez fel a világ- és egyháztörténelem... »Igen, tudom, fizetni kellene... de miből? – reszketett a püspök előttünk. Saját pénzem nincs, szívesen adnék a fedezésre... s nincs az egyházmegyének sem, szegény! Majd hazahívatom a Mátrából Dr. Lányit s megbeszélem vele... A Lányit? – kiáltott fel húgom. – Minek? Hát az tudja, hogy volt a dolog... – így Papp Kálmán győri püspök. Itt nem zsűrizni, hanem fizetni kell! – mondotta Mária húgom. Ez égbekiáltóan súlyos erkölcsi kötelesség Katalin testvérem felé.«⁷²⁴

Közben megérkezett Tatáról Pajtényi László helynök, aki négyszemközt megbeszélte Papp Kálmánnal, hogy másnapra tizenötezer forintot adjon ki a számvevő az első részlet kifizetésére. A következő napon Rétháti Mária Budapestről ismét Győrbe utazott. Itt egy, feltételezhetően az előző napon is jelenlévő aulistákból, illetve tisztségviselőkből álló tanácskozás fogadta.⁷²⁵ Ennek résztvevői úgy döntöttek: nem fizethet ki a püspök az egyházmegye pénzéből semmit erre a célra. Ezt azzal indokolták, hogy igaza van az egyházmegyei ügyésznek, hiszen ha kifizetnék a pénzt, azzal bűnrészességet ismernének el az államhatalom előtt.⁷²⁶ Ezzel szembesülve Rétháti Mária kemény szavakkal fordult a jelenlévőkhöz:

„...becstelen, aljas, hazug karrieristák, akik egy piros cafrangért, cingulárisért képesek a kicsinyeket eltaposni, megölni, csakhogy nekik ne legyen bántódásuk. Kivonják magukat szennyes cselekedeteik felelősségre vonása alól, s odadobnak koncként Istent, embert, ha a saját bőrük megmentéséről van szó!...⁷²⁷ A számvevő kétszer is rákiáltott a nővérre, hogy ne beszéljen így a Püspök úrról. Rétháti Mária erre kikérte magának, hogy milyen jogon szól bele, amikor azt sem tudja, miről van szó; mert ha tudná, ő is azt mondaná, ki kell fizetni a pénzt, amit átvettek.⁷²⁸

Mivel a Rétháti nővéreknek nem volt pénze, és már csak egy nap volt hátra az első részletfizetés határidejéig, rokonoktól, ismerősöktől igyekeztek összeszedni az összeget.

⁷²⁴ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1488.

⁷²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 272.

⁷²⁶ ÁBTL 3.1.9. V-145725/6. Dr. Lányi János és társai 272.

⁷²⁷ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1488.

⁷²⁸ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1488.

Amikor azonban a végrehajtási iroda részére az első részlet (tízezer forint) befizetésére került volna sor, az illetékes gazdasági osztály vezetője, az első fokon ítéelő Gulácsi József bíróhoz küldte őket. Az ő engedélyétől függött, hogy kaphat-e Rétháti Katalin részletfizetési kedvezményt vagy sem. Pár nappal később Gyürki István, (Gulácsi bíró helyettese) a gazdasági osztály bizonytalan információival szemben közölte a nővérekkel, hogy elkobzást pótló összeg esetében nem létezik törlesztési engedély, csakis egyszerre lehet az egész összeget kifizetni, vagy kegyelmet kell kérni.⁷²⁹

Ezen előzményeket követően folyamodott Rétháti Katalin kegyelemért. Ennek megadása azonban a hivatali útvesztőkben történt elakadásból adódóan hónapokon keresztül váratott magára, fokozva a két szerzetesnőre nehezedő súlyos pszichikai nyomást, amelyet a forrásokból úgy tűnik, részben az eredményezett, hogy a püspökség magukra hagyta őket. Rétháti Katalinnak a bírósághoz 1960 novemberében beadott kegyelmi kérvényét mintegy öt hónappal később, 1961 áprilisában az Igazságügyi Minisztérium küldte vissza azzal, hogy a kérvényezőt arról kell értesíteni, hogy kérelmét a Pénzügyminisztériumhoz adja be. 1961 májusában Rétháti kérelmével a pénzügyminiszterhez fordult. Időközben viszont eldőlt, hogy az ilyen ügy mégis az Igazságügyi Minisztériumhoz tartozik, ezért a nővér folyamodványát a Pénzügyminisztérium az Igazságügyi Minisztériumnak küldte vissza.⁷³⁰ Közben az első részlet befizetését úgy tűnik, mégis engedélyezték.

Fél évvel később a nővérek ismét megpróbálták anyagi segítséget kérni a győri püspökségtől, hogy hitelezőiknek a kölcsönként kapott tízezer forintot vissza tudják fizetni. Pajtényi László püspöki helynökkel vették fel a kapcsolatot. A helynök válaszeleveléből Rétháti Katalin az alábbiakat idézi: „Ígéretemhez híven előadtam kérésüket a Püspök úrnak. Kifejtette, hogy bár nagyon sajnálja magukat, nem tud segíteni a dolgon, mert neki saját pénze nincs, viszont egyházi pénzből nem fizethet egy fillért sem, mert arra neki nagyobb felelősséggel kell vigyáznia, mint bárkinek!”⁷³¹ Majd Rétháti így folytatta: „De hát amint tapasztaltuk, s amiként Pajtényi helynök is ismételtén kijelentette, Győrött nem a püspök dirigál már, hanem a környezete. Ha kiadja az ordret, hogy így legyen, nem hajtják végre, ha nemet mond, ők igent [...] Odáig jutottunk a sok aljasság, szenvedés után testvéreimmel, hogy már nagyon megértjük szocialista társadalmunk alapkö lerakóit: Lenint, Marxot, Engelst, meg a többi vezető nagyságokat, akik megcsömörlöttek ettől a kereszténységtől, s nélküle kívánják felépíteni az új világot. Érsek és püspökök, kanonokok és preláthusok, ma is

⁷²⁹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1452.

⁷³⁰ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1521–1522.

⁷³¹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1489.

csak úgy, mint a történelmi Krisztus idejében a főpapok: halálba kergetnek, keresztre szegeznek Istent és embereket. Ez rothadt kereszténység, nem életképes [...] Csak egyet kérek, nehogy a szörnyű egyháziakból való kiábrándulás után államunk felelős vezetőiben is csalódnunk kelljen azáltal, hogy ebben az örült összegű elmarasztalásban nem nyújt kiutat.”⁷³²

A nővér kegyelemkérő levelei végtelen keserúséget, csalódottságot, illetve kétségbeesést tükröznek. A bizonytalansággal teli várakozás 1962 februárjában ért véget, amikor a befizetendő összeg megtérítését a hatalom kegyelemből elengedte.⁷³³ Ennek ellenére a Rétháti nővérek anyagilag teljesen ellehetetlenültek, mivel a 10 ezer forint kölcsönt önerőből kellett visszafizetniük és ezen kívül az ügy folytán még sok más adósságuk volt. Újra fölvtették a kapcsolatot a győri püspökséggel, kérve a segítséget, de próbálkozásuk ismételen kudarccal végződött. Ekkor Rétháti az Igazságügyi Minisztériumhoz fordult, ezúttal hasztalanul. Kegyelemkérő levelében 1962. október 17-én a győri püspökséggel kapcsolatosan a következőket írta:

„Hozzájuk már nem fordulhatunk kéréssel, mivel ismételt személyes és levélbeli felkérésünk hiábavalónak bizonyult, s végtelen csalódást okozó utolsó ütőkártyájuk is égbekiáltóan jóvátehetetlen volt. Papp Kálmán győri püspök házi orvosnőjével egyetlen üzenet-feleletet íratott Mária húgomnak, volt hivatali beosztottjának: »... Vizsgáltsa meg magát ideggyógyásszal, és vétesse föl magát idegszanatóriumba!« ...Azt hisszük, ehhez a »főpapi« jóvátétel-gesztushoz szükségtelen egyetlen szó kommentár is! Leszerepeltek, bűnügyi szereplésüknel is gyászosabban.”⁷³⁴

VII. 3. 3. A per vádlottainak utolsó évei

Rendelkezésünkre áll még két rendőrségi (körzetmegbízott által készített) feljegyzés 1963 februárjából, illetve 1964 júliusából, amely dokumentumok rövid bepillantást adnak a Rétháti nővérek életének utolsó időszakába. E körzetmegbízotti megfigyelésekből tudható, hogy a két szerzetesnő kiszabadulása után Budapesten a Balatoni műút mellett élt a szüleiktől örökölt családi házban. Börtönéveit követően Mária először az Atomkutató Intézetben, majd a Bányászati Tervintézet Költségvetési Osztályán mint gyors- és gépiró dolgozott. Katalin kiszabadulása után rövid időre a háziipari szövetkezetnél helyezkedett el bedolgozóként, 1961 novemberétől bejáró háztartási alkalmazott volt Szentendrén Torbágyi Tibor tisztviselőnél. 1964 tavaszától nem járt el dolgozni, otthon tartózkodott és a ház körüli teendőket látta el. A

⁷³² BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1489–1490.

⁷³³ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1506.

⁷³⁴ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1546.

családi ház közelében volt a nővéreknek egy kis telkük, és oda jártak időnként együtt dolgozni. Katalin szabadidejének nagy részét otthon töltötte. A környékeliekkel, illetve a szomszédokkal csak köszönő viszonyban voltak, igen szerényen éltek.⁷³⁵

„Baráti viszonyban nincsenek senkivel sem. István nevű testvérjéhez szoktak elmenni, aki szintén a XI. kerület, Péterhegyi közben lakik. Rétháti Katalin és Mária apácák voltak, és amióta le voltak csukva, igen zárkózott életet élnek. [...] Politikai vonatkozású beszédbe nem folynak bele, tartózkodóak [...] Szűkös körülmények között élnek, mivel a bírósági eljárás folytán több ingóságukat le is foglalták, és ebből kifolyólag sok kifizetni valójuk volt és van, viszont a fizetésük mindkettőjüknek ahhoz igen kevés”.⁷³⁶ A Rétháti nővérek életük utolsó szakaszában Budapesten a szülői házban éltek csendesen, visszavonultan. Rétháti Katalin 1968. augusztus 11-én⁷³⁷, Mária 1980. június 5-én halt meg.⁷³⁸

Millner Laura 1957 áprilisától rövid ideig a Rétháti testvérek családi házában élt Rétháti Katalinnal, illetve Rádai Gizellával közös háztartásban.⁷³⁹ Arra vonatkozóan, hogy a két szerzetesnő mikor költözött el Réthátiéktól nem áll a rendelkezésünkre adat. Nagy valószínűséggel a Rétháti nővérek szabadlábba helyezése után már másutt éltek. Millner Laura 1969. március 13-án halt meg a Pannonhalmi Szociális Otthonban.⁷⁴⁰ Rádai Gizella 1990-ben halt meg Vácott.⁷⁴¹

Lányi János 1963-ban megkapta a lelkipásztori tevékenység végzéséhez szükséges állami hozzájárulást, és főpásztora az egyházmegye perifériájára, a Vas megyei Sajtoskál településre helyezte.⁷⁴² Itt négy éven át szolgált. Mivel az állambiztonság, belső szervezeti felépítésének megfelelően az egyházi személyek megfigyelését a világi közigazgatáshoz igazodva végezte, Lányi János ellenőrzésének feladata átkerült a Győr-Sopron megyei állambiztonsági szervtől Vas megye illetékességébe. Itt azonban, a forrásokból úgy tűnik, az egyházi reakció elhárítás vonalán dolgozó operatív tisztek nem rendelkeztek olyan ügynökökkel, akik mélyebben ismerték volna a szomszédos egyházmegyéhez tartozó papot. Nyilván ez is szerepet játszhatott abban, hogy a Vas megyei állambiztonság tisztje, Illés

⁷³⁵ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1555–1557, 1598.

⁷³⁶ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1555–1557, 1598.

⁷³⁷ Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Törzskönyve 159.

⁷³⁸ Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Törzskönyve 161.

⁷³⁹ BFL XXV. 4. f. 8076/1958. Dr. Lányi János és társai 1170.

⁷⁴⁰ Isteni Megváltóról Nevezett nővérek Törzskönyve 59.

⁷⁴¹ Isteni Megváltóról Nevezett nővérek Törzskönyve 101.

⁷⁴² *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011)*. Kézirat.

László⁷⁴³ rendőrnnyomozó főhadnagy a település tanácselnökét, illetve körzetmegbízott rendőrért kérte a pap megfigyelésére.

Boros István tanácselnök 1966 februárjában történt szóbeli tájékoztatása szerint Lányi a községbe kerülése után sorra járta a falu katolikus családait és elbeszélgetett velük. Ennek hatására olyan emberek is elkezdtek templomba járni, akik korábban nem gyakorolták vallásukat. A pap gyűjtést szervezett a községben, és a befolyt összegből megtörtént a templom renoválása. A tanácselnök arról is beszámolt, hogy Lányi a faluban több családdal rendszeres, akár napi szintű kapcsolatot tart. Vasárnaponként pedig gépkocsival érkeznek hozzá látogatók, akik a plébánián több órát is eltöltenek. Vendégei közül említi a közeli Bó településen szolgáló egykori győri püspöki irodaigazgatót, Póka Györgyöt, továbbá két szerzetesnőt, akik rendszeresen a sajtoskáli plébánián töltik a hétvégét.⁷⁴⁴

1966. március 23-án írt beszámolójában a körzetmegbízott, Baldauf Károly rendőr őrmester arról adott tájékoztatást, hogy Lányi a település lakóinak nagy többségét „vallásos befolyás alatt tartja”.⁷⁴⁵ A községben ellenséges magatartást nem tanúsít. Közös háztartásban él Soós Annával, aki mint házvezetőnő vele együtt érkezett a községbe.⁷⁴⁶

Figyelmet érdemel „Erdős” fedőnevű ügynök 1967. szeptember 20-ai jelentése, amely szerint Lányi János a papi békegyűlésre történt meghívását – utalva börtönbüntetésére – azzal utasította vissza, hogy „Őt olyan sérelem érte, amiről soha senkinek nem beszél, de nem is hajlandó semmiféle gyűlésre elmenni. Lelkipásztori munkán kívül nem hajlandó másban részt venni.”⁷⁴⁷

Ribai Elma kéziratos visszaemlékezése szerint Lányi János különös gyermeki szeretettel ragaszkodott Papp Kálmán püspökhöz, akinek halálos ágyánál (meghalt 1966. július 28-án) napokon át hűségesen virrasztott.⁷⁴⁸

Lányi Jánost 1967-ben Mihályiba helyezték plébánosnak. Itt halt meg 1968. július 10-én hatvanhat éves korában. A rendszerváltozást követően, 1992. november 5-én újratemették a győri székesegyház kanonoki kriptájában.⁷⁴⁹

⁷⁴³ Illés László (Öregcsertő, 1930. január 6. – ?, 1991. március 13.) Eredeti képesítése kereskedő tanonc. 1950-től 1953-ig katonai szolgálatot teljesít. 1954-től a politikai rendőrség kötelékében Zala, majd 1957-től Vas megyében teljesít szolgálatot a klerikális reakció elhárítás vonalán. Munkája során több alkalommal fenytésben részesült, 1974-ben fegyelmi nyugállományba helyezték, mivel hivatali tevékenysége során különböző egyházi személyektől kölcsönt kért, amelyek egy részét nem fizette vissza.

⁷⁴⁴ ÁBTL 3.1.9. V–145725/7. Dr. Lányi János és társai 25–26.

⁷⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V–145725/7. Dr. Lányi János és társai 27.

⁷⁴⁶ ÁBTL 3.1.9. V–145725/7. Dr. Lányi János és társai 27–28.

⁷⁴⁷ ÁBTL 3.1.9. V–145725/7. Dr. Lányi János és társai 61.

⁷⁴⁸ Ribai Elma, az Isteni Megváltóról nevezett nővérek szerzetesrend tagjának kéziratos visszaemlékezése.

⁷⁴⁹ *Győri Életrajzi Lexikon*, Győr, 1999. 204–205.

Holczer Ede kiszabadulását követően 1960 és 1964 között Naszályon mint lelkész szolgált. Nyugalomba vonulásától Kőszegen élt. Itt halt meg 1970. június 6-án.⁷⁵⁰

Kiss Géza kiszabadulása után Mosonmagyaróvárra majd 1961-ben Nagybarátra került káplánnak. 1963-tól plébánosként szolgált ugyanitt. 1978-ban vonult nyugállományba.⁷⁵¹ 1990. május 19-én halt meg Kapuváron.⁷⁵²

Németh Béla kiszabadulása után a győri Szent Imre plébánián, 1961-től Tatabányán szolgált káplánként. 1964-ben Győr-Kisbácsán lelkész, majd plébános lett.⁷⁵³ Itt 32 éven át szolgált. Nyugdíjba vonulása után – kanonoki címmel kitüntetve – a győri Káptalandombon élt.⁷⁵⁴ 2007. november 15-én halt meg Győrött a püspökség papi otthonában.⁷⁵⁵

VII. 4. Az 1957 tavaszán letartóztatott fiatal papok életútja a Kádár korszak évtizedein át

VII. 4. 1. Bóna László fél évszázados pályája a püspöki aulában

Börtönéveit megelőző dispoziójának megfelelően Bóna László szertartóként visszakerült a püspöki aulába, majd két évvel később, 1961-ben Papp Kálmán megyéspüspök kinevezte titkárává.⁷⁵⁶

A politikai rendőrség nem engedte ki látóteréből szabadulása után sem, hanem elkezdte a kádári egyházpolitika szolgálatába állítani. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető Bóna László 6-os kartonja, amely tanúsítja a fiatal pap beszervezését. Ez alapján tudjuk, hogy azt Horváth Béla rendőrnyomozó százados hajtotta végre, terhelő, kompromittáló adatok alapján 1962. június 11-én, valamint hogy az ügynököt az egyházi vonalon, „Bálint Sándor” fedőnéven kívánták foglalkoztatni.⁷⁵⁷

„Bálint Sándor” ügynöki munkadossziái nem maradtak fenn, ám személye felbukkan – az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött – számos más iratban, vagy fedőnéven, vagy saját nevén. Fellelhetőek ügynöki jelentései, valamint operatív vagy összefoglaló jelentések, amelyekben hálózati tevékenységével kapcsolatos megjegyzések

⁷⁵⁰ HETÉNYI VARGA, 2004. 392.

⁷⁵¹ *Győregyházmegyei almanach*, Győr, 1985. 147.

⁷⁵² HETÉNYI VARGA, 2004. 397.

⁷⁵³ *Győregyházmegyei almanach*, Győr, 2001. 155.

⁷⁵⁴ Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.

⁷⁵⁵ *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011)*. Kézirat.

⁷⁵⁶ *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011)*. Kézirat.

⁷⁵⁷ ÁBTL 2.2.2. 6-os karton „Bálint Sándor”.

vagy az ügynök feladatainak meghatározásai találhatóak. Olvashatunk továbbá más ügynököktől származó, Bóna Lászlóra vonatkozó információkat is.

Egy – az ügynök beszerzése után két évvel, 1964. június 18-án keletkezett – állambiztonsági feljegyzés az alábbiakban értékelte „Bálint Sándor” személyét, illetve hálózati tevékenységét: „Hivatásának érzi a papi pályát, modern szemléletű, nem bigott, elítéli a fanatikus magatartású papokat. Szolid magatartású, segítőkész személy. [...] A találkozókra pontosan megjelenik, írásos jelentéseket ad, amelyekben az általa tapasztalt dolgokról őszintén beszámol. Gátlásai nincsenek, személyre és beosztásra való tekintet nélkül közli a tudomására jutott terhelő vagy kompromittáló adatokat. Jelentései több esetben ellenőrizve lettek, és azok a valóságnak megfelelnek.”⁷⁵⁸

Másfél évtizednyi titkári szolgálat után, 1976-ban Bóna László püspöki irodaigazgató lett, 1982 és 1989 között a győri szeminárium rektora, ezzel párhuzamosan 1983 és 1989 között az egyházmegye provikáriusa⁷⁵⁹ volt.⁷⁶⁰

Azt, hogy „Bálint Sándor” hálózati tevékenységét az állambiztonság nagyra értékelte, jól mutatja, hogy 1980-ban titkos megbízottból⁷⁶¹ titkos munkatárssá⁷⁶² minősítették át. A magasabb kategóriába helyezést az alábbiakkal indokolták: „személyi tulajdonságai, megbízhatósága, képzettsége, operatív ismeretei és gyakorlata alkalmassá tették erre a minősítésre.”⁷⁶³

Sajátos nézőpontból enged betekintést Bóna László, vagyis „Bálint Sándor” életpályájába az az interjúorozat, amelyet egykori tartótisztje adott jelen sorok írójának. A rendőrnnyomozó a rendszerváltozást megelőzően, az 1970-es, 1980-as években mintegy két évtizeden át volt a hálózati személy kapcsolattartója.

Visszaemlékezése szerint gyanús lehetett kortársainak, miként kerülhetett vissza a börtönviselt pap az aulába, de elterjedt, hogy püspöke állt ki mellette, így vált mindez lehetségessé. Bóna fokozatosan nélkülözhetetlen lett az ügyintézésben, bevonták az Állami

⁷⁵⁸ ÁBTL 3.1.5. O–14963/6.a. „Canale” 365.

⁷⁵⁹ Egyházi rang, a helynököt (vikárius) segítő vagy helyettesítő személy.

⁷⁶⁰ *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011)*. Kézirat.

⁷⁶¹ 1972-től a hálózati személyeket három csoportba, ügynök, titkos megbízott, titkos munkatárs sorolták. Ezen felosztás középső kategóriájába tartozó titkos megbízottak elvi és hazafias alapon vállalták az együttműködést az állambiztonsággal. Megbízhatóságuk és alkalmasságuk eredményezte, hogy összetett feladatok elvégzését is rájuk bízta.

⁷⁶² Az 1972-es felosztás szerint a titkos munkatársak kategóriája a titkos megbízottaké felett állt. A titkos munkatársat az alábbiak szerint definiálták: az állambiztonsági szervek hálózatának kipróbált tagja, aki elvi, hazafias meggyőződésből fakadó hivatástudattal, magas fokú áldozatkészséggel és kezdeményezően vesz részt a titkos együttműködésben; személyi tulajdonságainál és operatív lehetőségeinél, az állambiztonsági munkában szerzett tapasztalatainál és képzettségénél fogva az ellenség felderítésére, tevékenységének megakadályozására irányuló legbonyolultabb hálózati feladatok teljesítésére is alkalmas.

⁷⁶³ ÁBTL 1.11.10. II. sorozat Nytsz 328. Győr–207–2–776/1980. 5.

Egyházi Hivatal és a püspökség között folytatott tárgyalásokba is. Az ÁEH megyei titkára, egyben az állambiztonság szigorúan titkos állományú tisztje befolyásolni tudta Bóna előljáróit abban, milyen feladatokat bíznanak az aulista papra (dispozíciók előkészítése, kiadványok szerkesztése, hivatali egyeztetések...).⁷⁶⁴ „...majd – szinte észrevehetetlenül – mindig-mindig előbbre léptünk. A püspökök változásakor úgy mozgattuk a szálakat, hogy a kapcsolatunk (a „kapcsolat” szó az állambiztonság kifejezéstárában az ügynök személyét jelentette – a szerző megjegyzése) az 1970-es években egyszerűen megkerülhetetlen és nélkülözhetetlen lett, fokozatosan jutott előbbre a hivatalban és az egyházi stallumában is”⁷⁶⁵ – olvashatjuk „Bálint Sándor” tartótisztjének visszaemlékezésében.

Bónára sokan tekintettek úgy, hogy leginkább ő képes elintézni bármit az egyházmegyében. Látták, ismerték óriási munkabíró képességét, a benne lévő energiát. A tartótiszt meglátása szerint az állambiztonsággal fenntartott jó viszonynak való megfelelés is motiválhatta „Bálint Sándort” abban, hogy „ilyen fantasztikus munkát végezzen”.⁷⁶⁶ Emberi tulajdonságainak köszönhetően paptársai bizalommal fordultak felé. Az államhatalomnak pedig fontos volt azért is, mert sok esetben élet vette politikailag nemkívánatos magatartásoknak. Nagyon jól befolyásolta, sőt irányította is a háttérből az egyházkormányzati intézkedéseket.⁷⁶⁷

„Mindenkör fölé nőtt a sors által idekerült vezetőinek. Ennek ellenére mindenben támogatta, kiszolgálta őket. Az egyházmegye életét és sorsát alapvetően befolyásolta, nagy szerepe volt abban, hogy minket a legjobban elismert megyének tartottak. Itt nagy botrány, összeütközés a felek között nem volt. Eseményt sem sokat mondhatnak, amiben nem volt szerepe. [...] Konspirált lakásokban találkoztunk. [...] Idősebb korában fogadott a saját lakásán is. [...] Számomra pedig a kapcsolat azt jelentette, hogy személyében olyan kész lehetőséget kaptam az egyházmegye megismerésére, az események figyelemmel kísérésére, intézkedések és kombinációk kölcsönös kidolgozásához, amit egy új kapcsolat létesítésével évek hosszú elteltével sem biztos, hogy sikerült volna megteremtenem. [...] Mindkét oldalról megközelítettünk problémákat, tettünk egymásnak javaslatokat. Mindig arra törekedve, hogy elkerüljük a botrányokat, biztosítsuk a nyugalmat. Nagyon sok esetben az valósult meg a megyében, amiben mi megegyeztünk. Mindketten – úgy látom – alkalmasak voltunk a *láthatatlan ember* szerepre. [...] Ami pozíciót én ígértem számára, az valóra is vált.”⁷⁶⁸

⁷⁶⁴ Modok Árpáddal készült interjúszorozat. Kiadás alatt.

⁷⁶⁵ Modok Árpáddal készült interjúszorozat. Kiadás alatt.

⁷⁶⁶ Modok Árpáddal készült interjúszorozat. Kiadás alatt.

⁷⁶⁷ Modok Árpáddal készült interjúszorozat. Kiadás alatt.

⁷⁶⁸ Modok Árpáddal készült interjúszorozat. Kiadás alatt.

Bóna László a rendszerváltozás évétől kezdve bő két évtizeden át, 1989 és 2011 között az egyházmegye általános püspöki helynöke volt.⁷⁶⁹

Élete ezen szakaszába egy közeli munkatársának visszaemlékezése alapján nyerhet bepillantást az olvasó: Bóna Lászlót, nyugodtság, higgadtság jellemezte. Püspöke az egyházmegyét, az egyházkormányzatot érintően sok mindent rábízott: ő készítette a körleveleket, képviselte a főpásztort, többek között levelezésekben, köszönő sorok megfogalmazásában. Mintegy szertartóként ellátta a püspöki liturgiák körüli teendőket – akkor is, amikor már rég nem az ő dispoziója volt ez a feladatkör. Dolgozott a vértanúhalált halt győri püspök, Apor Vilmos boldoggá avatásának ügyén is. Helynöki éveiben a papok jellemzően mindvégig bizalmat tanúsítottak iránta. A hozzá fordulók úgy érezhették: jó hozzájuk, ügyüket próbálja nekik kedvezően elintézni. Külföldi kapcsolatai révén lehetősége nyílt miseintenciók ellenében anyagi juttatásban részesíteni a papokat.⁷⁷⁰

Hivatalos egyházi megbecsülését jelzi, hogy 1991-ben a Győri Székeskáptalan nagyprépostja, majd 1997-ben apostoli protonotárius lett. Világi részről is több kitüntetést kapott: 1987-ben elnyerte a Munka Érdemrendjének arany fokozatát, a rendszerváltozás után pedig közéleti működése elismeréseként Győr városa Szent László-díjat, a Győr-Moson-Sopron Megyei Közgyűlés pedig Kék Szalag-rendet adományozott számára.

2011. augusztus 31-én, nyolcvannégy éves korában halt meg Győrött.⁷⁷¹ A székesegyház kanonoki kriptájában temették el.

Több mint fél évszázadon át meghatározó alakja volt a győri püspöki aulának, nem utolsósorban azért, hogy vállalta az együttműködést a kádári állambiztonsággal, formálta, alakította a helyi egyház arculatát.

VII. 4. 2. Horváth Lajos utolsó évtizedei

Míg Bóna László életpályájának megrajzolásában számos forrás segíti a kutatót, addig az 1957 tavaszán vele együtt közbiztonsági őrizetbe helyezett Horváth Lajosról alig áll adat a rendelkezésünkre a fogvatartását követő évtizedekből. A Kistarcsáról 1957 májusának második felében kiszabadult pap visszakerült a győri Káptalandombra, és – letartóztatását megelőző dispozióját betöltve – székesegyházi sekrestyeigazgatóként, illetve székesegyházi szónokként működött tovább. Feladatköréhez tartozott a hívők által kért miseszándékok,

⁷⁶⁹ *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011)*. Kézirat.

⁷⁷⁰ Winkler Zsolt ötvenévi plébános szóbeli közlése, 2021. szeptember 1. A győri egyházmegyes pap 1994 és 2004 között teljesített szolgálatot a püspöki aulában.

⁷⁷¹ *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011)*. Kézirat.

valamint az azokért járó anyagi ellenszolgáltatás felvétele, illetve elosztása, átadása az ott miséző papoknak. Szónoki megbízatásából adódóan rendszeresen prédikált a székesegyházban. Ebben a szolgálatában mind jobban akadályozta egyre inkább előrehaladó betegsége, fizikai gyengesége. Szoros barátsága élete végéig fennmaradt a püspöki aulában működő Bóna Lászlóval, aki közbenjárt annak érdekében, hogy a székesegyházi sekrestyeigazgató számára 1975-ben főpásztora kanonoki címet adományozzon.

Horváth Lajos 1980. március 7-én, mindössze hatvanöt évesen halt meg Győrött. A székesegyház kanonoki kriptájában temették el.⁷⁷²

VII. 4. 3. Zsebedits Pál pályájának alakulása

Az 1957 tavaszán őrizetbe vett négy győri pap közül Zsebedits Pál – ahogy azt fentebb láttuk – néhány nap után szabadult a politikai rendőrség fogságából. Továbbra is karkáplánként szolgált Győrött, így vezette a székesegyház Palestrina kórusát, illetve Cecília leánykarát.

A Győr-Sopron Megyei Rendőr-főkapitányság operatív értesülések, valamint egy 1960 decemberében kelt feljelentés alapján vizsgálatot indított a győri székesegyházban és a karmelita templomban működő kórusok tevékenységének felderítésére. A nyomozás során megállapították, hogy az énekkarok számára engedélyezett legális keretek felhasználásával, Zsebedits Pál kórusvezető több pappal együtt szervezett egyházi reakciós tevékenységet, illetve középiskolás fiataloknak illegális hitoktatást folytat. A székesegyházi karkáplán az üldözött egyház látszatát keltve törekszik a fiatalokat szembeállítani a Magyar Népköztársasággal. A kóruspróbák alkalmával igyekszik lejáratni a szocializmus vívmányait, a mozgalmi dalokat.

A kórusok ellenséges tevékenységének megszüntetése érdekében a politikai rendőrség többek között javasolta Zsebedits Pál papi működéstől való eltiltását, hangsúlyozva, hogy kántori, karnagyi és sekrestyési munkát sem vállalhat.⁷⁷³ A székesegyházi karkáplán ügyében főpásztora, Papp Kálmán megyéspüspök 1961. március 8-ai keltezéssel határozott. A rendelkezésből szó szerint idézünk: „Az Állami Egyházügyi Hivatal közölte velem, hogy a belügyi szervek megállapítása szerint a székesegyházi énekkar vezetésével kapcsolatosan államellenes magatartást tanúsítottál, és erre karvezetői beosztásodat is felhasználtad.

⁷⁷² *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011)*. Kézirat.; Benkovich Ferenc, a győri Szentlélek templom plébánosa szóbeli közlése, 2021. október 21. Benkovich Ferenc 1971 és 1991 között a püspöki aulában teljesített szolgálatot.

⁷⁷³ MNL OL XIX-O-21-D-0025-E-1961. Javaslat a Győrben működő egyházi kórusok ellenséges tevékenységének megszüntetésére.

Kifejezve magatartásod feletti helytelenítésemet szigorú megrovásban részesítelek, és jelenlegi beosztásod alól azonnali hatállyal felmentelek, azzal, hogy további rendelkezésemig semmiféle egyházi beosztást nem vállalhatsz. Bízva abban, hogy magad is okultál a történeteken, viselkedéseden és felfogásodon változtatni fogsz, és ez esetben ismét lehetőség nyílik, hogy egyházi beosztást kaphass.”⁷⁷⁴

Felfüggesztését követően Zsebedits néhány hónapig segéd munkásként dolgozott Győrött, majd 1961 augusztusában elhagyta az országot. Papként működött László István püspök megbízásából Ausztriában, a burgenlandi egyházmegye szolgálatában. Három hónapig káplán volt Jennersdorfban (Gyanafalva), majd plébánosi kinevezést kapott Strem (Strém) községbe. 1962 őszén küsszemináriumi nevelő lett Mattersburgban (Nagymarton), 1964-ben pedig plébános Mörbischben (Fertőmeggyes).⁷⁷⁵

Rendelkezésünkre áll egy 1962. november 3-ai dátummal, a magyar hírszerzés bécsi rezidentúráján⁷⁷⁶ keletkezett feljegyzés, amely négy ügynök karácsonyi, év végi jutalmazásának kérdésével foglalkozik. Témánk tekintetében figyelmet érdemlő, hogy a felsoroltak között „Havaji” fedőnevű ügynök is szerepel.⁷⁷⁷ Ha ezt az információt egybevetjük azzal, hogy a győri egyházmegye objektumdossziéjában, valamint a Lányi János és társai vizsgálati dossziésorozatban szereplő „Havaji” valószínűsíthetően azonos Zsebedits Pállal, akkor a térbeni és időbeni egybeesés alapján vélelmezhetjük: a hírszerzés bécsi rezidentúrája által foglalkoztatott „Havaji” megegyezik az éppen ekkor Ausztriában, a burgenlandi egyházmegyében papként szolgáló Zsebedits Pállal.

Itt kell megjegyezni: bevett gyakorlat volt, hogy az állambiztonság a hazai vonalon foglalkoztatott, megfelelő kvalitásokkal rendelkező ügynökei közül többeket külföldön történő hírszerzési feladatokkal bízott meg.⁷⁷⁸

Mintegy hatévnyi ausztriai tartózkodás után, 1967-ben Zsebedits visszatért Magyarországra. Papi pályáját elhagyva családot alapított, és Budapesten telepedett le, illetve az Országos Rendező Iroda munkatársa lett.

Idehaza 1969-ben kiadták egy magyar emigráns pap, Cserjes Sándor⁷⁷⁹, az 1966-ban meghalt stuttgarti magyar lelkész Zsebedits által sajtó alá rendezett, illetve kiegészített

⁷⁷⁴ GyEL Püspöki Levéltár, Egyházkormányzati iratok 599/1961. Zsebedits Pál felfüggesztése.

⁷⁷⁵ CSERJES–ZSEBEDITS 1969.; GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Győri naplóm. 12.

⁷⁷⁶ Rezidentúra: az állambiztonsági tisztékből és az általuk foglalkoztatott hálózati személyekből álló konspirált szervezeti forma.

⁷⁷⁷ ÁBTL 3.2.3. Mt–186/4. „Kenyon Frank” 163.

⁷⁷⁸ A témáról bővebben lásd: ÁBTL 4.1. A–3005/14. Szluka Endre r. őrgy.: A hírszerzés ügynökeinek, munkatársainak telepítése hazai bázisról. A BM. III/I. Csoportfőnökség Személyügyi és Kiképzési Osztálya tananyagai. Budapest, 1971.

jegyzetét „Papok a hontalanságban” címmel.⁷⁸⁰ A nyilvánvalóan propagandisztikus célzatú írás az emigrációban élő magyar papok helyzetét tárgyalja, beszámol különféle visszasságokról, erkölcsi problémákról.

Zsebedits az Országos Rendező Irodánál betöltött feladatköréből adódóan szervezőként részt vett a zenei művészvilág életében, úgy hazai, mind nemzetközi szinten. Képviselte a kádári Magyarországot művészcserekről folyó tárgyalásokon, konferenciákon. Szervezte hazánkba érkező zeneművészek fogadását, fellépéseit, valamint magyar zeneművészek külföldi útjait, turnéit. Mindebből következően megfordult a világ számos országában.⁷⁸¹

A nyugdíjkorhatárt elérve, hatvanévesen, 1986-ban mint az Országos Rendező Iroda munkatársa nyugállományba vonult. Néhány hónappal később azonban igent mondott a Művelődési Minisztérium Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya felkérésére, s dolgozott a minisztérium megbízásából számos kulturális esemény hazai, illetve külföldön történő megrendezésén. A rendszerváltozást követően pedig tíz éven át, 1990 és 2000 között a Budapesti Tavasz Fesztivál évről évre történő megrendezésében vállalt komoly szerepet.⁷⁸²

2012-ben, nyolcvanhat éves korában halt meg.

VII. 4. 4. Búzás József az egyházmegye perifériáján

Visszatérve az 1950-es évek végéhez, illetve Búzás József történetéhez: annak ellenére, hogy a börtönviselt pap a püspöki aulától távol került, a kádári diktatúra titkosszolgálat a következő évtizedekben – félve a jövőben kifejtendő rendszerellenes tevékenységétől – sok más paphoz hasonlóan, őt is megfigyelés alatt tartotta. Egy 1960 szeptemberében keletkezett hálózati jelentés szerint Búzás az iskolán kívüli hittanoktatás megszervezésére, a környékbeli papokból egy csoportot akart létrehozni, amelybe be kívánta vonni a felosztatott férfi és női szerzetesrendek tagjait is. Búzás az iskolán kívüli katekézis

⁷⁷⁹ Cserjes Sándor (Győr, 1903. november 11. – Stuttgart, 1967. április) 1920-ban belépett a jezsuita rendbe. 1927 és 1928 között nevelőfelügyelő a kalocsai jezsuita gimnáziumban, majd tanár ugyanitt 1930-ig. 1933-ban szentelték pappá. 1938-tól hittanár Kalocsán, 1944-től internátusi főfelügyelő Pécsen. 1946-tól a Magyarországi Ifjúsági Mária Kongregáció Központi Titkárságának vezetője Budapesten. 1949-től hittanár Hódmezővásárhelyen, majd Mezőkövesden. 1950-ben kilépett a rendből, a Veszprémi egyházmegye papjaként szolgált. Hitoktató Kéthelyen, majd Marcaliban, 1953-tól segédlelkész Enyingen. 1957-ben elhagyja az országot. 1959-ig Ausztriában papként magyar menekült diákok tanára, majd haláláig Németországban stuttgarti magyar lelkész.

⁷⁸⁰ CSERJES–ZSEBEDITS 1969.

⁷⁸¹ GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Emlékeim „Ferencsiktől Kocsisig – és ami közte van”.; Zsebedits 130 oldal terjedelmű írásban számol be a zenei művészvilágot érintő munkájáról, emlékeiről.

⁷⁸² GyEL Hagyatékok, Letétek, Zsebedits Pál-hagyaték, Zsebedits Pál visszaemlékező írása. Emlékeim „Ferencsiktől Kocsisig – és ami közte van”. 125–130.

lehetőségét azért tartotta fontosnak, mert sok szülő munkahelyi beosztásából fakadóan nem merete gyermekét beírni a hivatalos, vagyis az állam által nyilvántartott hitoktatásra.⁷⁸³

Két évvel később, 1962 áprilisában, az állambiztonság Búzás fokozottabb ellenőrzésére figyelődossziét nyitott. Megállapították, hogy politikai felfogása az utóbbi időben sem változott, a papi békemozgalom tagjainak tevékenységét pedig továbbra is elítéli.⁷⁸⁴

1964-ben Vértessomlóra helyezték plébánosnak. Itteni működését a politikai rendőrség röviden így értékelte: „Új munkahelyén is a hitélet fokozásán munkálkodik, ami sikerrel jár.”⁷⁸⁵ A hatalom félelmét – ugyanakkor erejét és mindenre kiterjedő ellenőrzési szándékát – mutatja, hogy megfigyelését továbbra is szükségesnek tartották. Búzást hat évvel később, 1970-ben a Komárom megyei Kecskédre helyezték plébánosnak.⁷⁸⁶

Évtizedeken át kapcsolatot tartott vele – a papság köréből beszervezett – „Kis János” fedőnevű ügynök⁷⁸⁷, akinek – az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött – két munkadossziéjából megtudhatjuk, hogy 1959 és 1973 között utasítást kapott tartótisztjeitől a Búzással történő kapcsolattartásra. A csaknem másfél évtized alatt váltakozó gyakorisággal kapott feladatot rá vonatkozóan; olykor szinte havi rendszerességgel utasították Búzás megfigyelésére, de előfordult, hogy egy-két év is eltelt anélkül, hogy ilyen irányú utasítást kapott volna. A pár évvel korábban beszervezett ügynököt először 1959. augusztus 12-ei dátummal bízta meg akkori tartótisztje, Tóth Lajos⁷⁸⁸ rendőrnyomozó hadnagy, hogy keresse fel Búzás káplánt, és előre meghatározott szempontok alapján beszélgesse el vele általános, valamint politikai kérdésekről, majd jelentse diskurzusuk tartalmát.⁷⁸⁹

A következő egy év alatt „Kis János” három alkalommal kapott hasonló utasítást. A részére megszabott feladatokból látható, mi után érdeklődött elsősorban az állambiztonság: kezdetben börtönbüntetésével kapcsolatos megnyilvánulásait figyelték, és a politikáról alkotott véleménye mellett igyekeztek föltérképezni családi, baráti, illetve a

⁷⁸³ ÁBTL 3.1.9. V–141742. Búzás József. 35–36.

⁷⁸⁴ ÁBTL 3.1.9. V–141742. Búzás József. 36.

⁷⁸⁵ ÁBTL 3.1.9. V–141742. Búzás József. 36.

⁷⁸⁶ *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011)*. Kézirat.

⁷⁸⁷ Horváth József győri egyházmegyes pap ÁBTL 2.2.2. 6-os karton „Kis János”: (Felsőlászló, 1914. február 18. – Győr, 2003. szeptember 5.) 1936-ban szentelték pappá. Segédlelkész Császáron, 1940-től plébános Bokodon, 1955-től adminisztrátor Tatabánya-Alsógallán, 1969-től plébános Komáromban, 1979 és 1989 között a soproni Városlébánián.

⁷⁸⁸ Tóth Lajos (Bánhida, 1926. április 23. – ?, 1997. december 13.) 1944-től Tatabányán szállító bányacsillás, 1949-től segédvájár, majd vájár. 1954-től a politikai rendőrség kötelékében, Komárom megyében az egyházi reakció elhárítás területén teljesít szolgálatot. Az 1956-os forradalmat követően vájár Tatabányán, 1958-tól ismét a politikai rendőrség kötelékében Komárom megyében az egyházi reakció elhárítás vonalán. 1960-tól az ipari elhárítás illetve az operatív technika területén teljesít szolgálatot. 1962 júniusától a Tatabányai Szénbányák XV/A. aknaüzeménél szállítási felvigyázó, majd robbantómester.

⁷⁸⁹ ÁBTL 3.1.2. M–38642. „Kis János” 60.

lelkipásztorkodásból adódó kapcsolatait, de számon akarták tartani szabadidős tevékenységeit is.

Az ügynök 1959. szeptember 23-án adott jelentésében arról informálta tartótisztjét, hogy bizalmas beszélgetést folytatott Búzással, aki fölvetett kérdésére jelezte: külföldi útjával és letartóztatásával kapcsolatosan nem kíván beszélni senkinek. A börtönből egészen más emberként jött ki; azt, aki előtte volt, teljesen eltemette.⁷⁹⁰

Egy újabb jelentésben azt olvashatjuk, hogy Búzás politikáról alkotott véleményét mások előtt nem fejt ki. Ha ilyen téma kerül szóba, kitérő választ ad, s inkább az irodalom, a művészetek és a komolyzene érdekli: időnként, amikor Budapestre utazik édesanyjához, ellátogat az Operába is. Szerény és komoly embernek tartják, aki „holmi kalandor politikai véleményt” aligha tenne magáévá. Papi hivatásának él, ehhez kötődően olvas és ír.⁷⁹¹

A későbbiekben – a fent említett szempontok mellett – időről időre hangsúlyt fektettek arra is, hogy megismerjék a „körülményeiben beállt” változásokat és azt, hogy módosult-e a kommunista államrendről alkotott véleménye.⁷⁹²

1964 februárjában az ügynök Búzás Vértessomlóra helyezésének háttéréről tájékoztatta tartótisztjét. Beszámolt neki a káplán és plébánosa, Pfemeter Ferenc⁷⁹³ nézeteltéréséről, amit állítása szerint Búzás igyekszik titkolni.⁷⁹⁴

1968 áprilisában „Kis János” így ír a vértessomlói plébánosról: „Különösebb barátságot nem tart a faluban senkivel, de mindenkivel közvetlen, barátságos, ahogy tapasztalható volt. Mindenkit megszólít az utcán, mindenki szívesen beszélget vele. A gyerekeket is tréfásan megszólítja, és mind ismeri őket.”⁷⁹⁵

Az ügynök 1969. február 21-én beszámolt több pap véleményéről egy egyházpolitikai szempontból is jelentős eseménnyel, a néhány nappal korábbi négyes püspökszenteléssel kapcsolatban. A jelentés szerint, egy összejövetelen, mikor az állam jóindulata vetődött föl, Búzás arról beszélt, hogy majd az ünnep elmúltával még nagyobbat ütnek vagy rúgnak az egyházon. Keserű tapasztalatát hozta fel példának, ugyanis a helyi tanács és az iskola vele is jó kapcsolatot ápolt mindaddig, amíg meg nem nőtt a hittanra járók száma. Azóta viszont gyakran támadják, még összeesküvéssel is vádolják. Szerinte: „Persze rá kell jönniük, hogy semmi sincsen a világon. Örülök, ha nyugodtan tehetem a dolgomat. Kaptam én már elég

⁷⁹⁰ ÁBTL 3.1.2. M–38642. „Kis János” 65.

⁷⁹¹ ÁBTL 3.1.2. M–38642. „Kis János” 100.

⁷⁹² ÁBTL 3.1.2. M–38642/1. „Kis János” 238.

⁷⁹³ Pfemeter Ferenc (Moson, 1912. június 13. – Győr, 1990. január 19.) 1936-ban szentelték pappá. Káplán Szomódon, a soproni Városplebánián, Tatabánya-Felsőgallán. 1949-től plébános Nemesládonyban, 1951-től Tatabánya-Felsőgallán. 1978-tól Nyugat-Németországban élt.

⁷⁹⁴ ÁBTL 3.1.2. M–38642. „Kis János” 176.

⁷⁹⁵ ÁBTL 3.1.2. M–38642/1. „Kis János” 43.

pofont úgy az egyháztól, mint az államtól. Nem ütközöm én még egyszer senkivel, az biztos.”⁷⁹⁶

Az időközben titkos megbízottá átminősített „Kis János” utolsó, Búzással kapcsolatos feladatát 1973. augusztus 21-én kapta. Ács Péter⁷⁹⁷ rendőrnnyomozó főhadnagy azzal bízta meg, hogy eddigi ismeretei, illetve paptársaival folytatott beszélgetései alapján jellemezze Búzás József kecskédi plébánost. Jelentse a körülményeiben beállt változást és jelentősebb helyi kapcsolatait.⁷⁹⁸ A titkos megbízott egy hónappal később már a feladat teljesítéséről számolt be. Egy továbbképzésen találkozott Búzással, aki beszélgetés közben utalt a Gestapo által a második világháború idején történt letartóztatására.⁷⁹⁹ „Kis János” ezzel kapcsolatban arról tájékoztatta az állambiztonságot, hogy ő erről nem tud semmit, valószínűleg a kecskédi plébános saját maga veszi körül ezzel a nimbuszal magát. A jelentés szerint Búzás a párt- és állami szervekkel kapcsolatosan nem mondott semmit, inkább egyes papokkal és az egyházmegyei hatósággal kapcsolatos kifogásának adott hangot. Az utóbbiról megjegyezte: „Semmiben sem mernek dönteni, vagy határozott intézkedést tenni. Ránk bízzák, hogy fájjon, vagy főjön a mi fejünk, és csattanjon az ostor a mi hátunkon.”⁸⁰⁰

Mind „Kis János” ügynök megfigyelései, mind pedig a tartótisztek ezekhez kapcsolódó értékelései egy óvatos, zárkózott ember képét rajzolják meg, amit a Kádár-korszak légkörében, a politikai rendőrség mindenre kiterjedő érdeklődésével szemben egyfajta – tudatos vagy szándék nélküli – védekezésnek is értékelhetünk. „Kis János” jelentései sejtetni engedik Búzás tartózkodó magatartásának egyik lehetséges okát: az ügynök 1962 decemberében arról adott tájékoztatást Darmó János⁸⁰¹ rendőr századosnak, hogy Búzás azt közölte vele, nincs sok értelme társadalmi kapcsolatokat fenntartani, mert nem lehet tudni, mikor válik kellemetlenné egy pap jelenléte valamelyik családnál. Ezért többnyire csak a rokonait keresi fel, és hozzá is csak elég ritkán téved be valaki.⁸⁰² Néhány évvel később

⁷⁹⁶ ÁBTL 3.1.2. M–38642/1. „Kis János” 82.

⁷⁹⁷ Ács Péter (Budatétény, 1939. október 15. – Tatabánya?) 1957-től 1963-ig optikai csiszoló, közben 1959 végétől 1962 elejéig sorkatona. 1963-tól a politikai rendőrség kötelékében Komárom megyében az egyházi elhárítás vonalán teljesít szolgálatot. 1979-től osztályvezető a BM Komárom Megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztályán. 1986-tól Budapesten a BM III/III–1–b, azaz a római katolikus egyházi vezetéssel és intézményekkel szembeni elhárításért felelős alosztály vezetője. 1990-ben vonult nyugállományba.

⁷⁹⁸ ÁBTL 3.1.2. M–38642/1. „Kis János” 238.

⁷⁹⁹ ÁBTL 3.1.2. M–38642/1. „Kis János” 239.; A fiatal, mindössze huszonegy éves papnövendéket a Gestapo 1941 áprilisában tartóztatta le Ausztriában.

⁸⁰⁰ ÁBTL 3.1.2. M–38642/1. „Kis János” 239.

⁸⁰¹ Darmó János (Bánhida, 1929. december 10. – ?) 1944-től bányacsillós, segédvájár, majd vájár Tatabányán, közben rövid ideig vasöntődei segédmunkás Budapesten. 1951-ben került a politikai rendőrség kötelékébe. Pest megyében a belső reakció elhárítás területén, 1957-től Komárom megyében teljesít szolgálatot. Az Esztergomi Politikai Nyomozó Kirendeltség vezetője, majd 1959-től Dorogon ugyanezt a beosztást látja el. 1961-től a megyei belső reakció elhárítás vonalán dolgozik. 1967-től fővizsgáló. 1975-ben vonult nyugállományba.

⁸⁰² ÁBTL 3.1.2. M–38642. „Kis János” 152.

viszont már az ügynök említi pár ember nevét, akikkel Búzás személyes barátságot ápol. Említést tesz többek között tatabányai barátokról, budapesti, sőt külföldi látogatókról is.

Az állambiztonság Búzás személyi dosszióját 1981 márciusában lezárta, ezzel külön megfigyelése megszűnt. Ebben szerepet játszhatott az állam és az egyház viszonyának – az állam számára – kedvező alakulása, és talán azok a szempontok is, amelyeket a kecskédi plébános nyilvántartásának 1988-as törlésénél olvashatunk: „az utóbbi években betegségéből, valamint korából adódóan kapcsolataitól nagymértékben elszigetelődött. Ennek következtében befolyásolási lehetősége, így a társadalomra való veszélyessége megszűnt.”⁸⁰³

Ha egybevetjük a fennmaradt írott forrásokat és a szóbeli közléseken alapuló információkat, megállapíthatjuk, hogy egyházmegyéje perifériáján, évtizedeken át a barátság lelkületével szolgálta a rábízottakat. Németből fordított teológiai és egyéb műveket, köztük a misztikus Adrienne von Speyr írásait, amelyek nagy hatást gyakoroltak rá. Ő fordította magyarra „A Trapp család – A muzsika hangja” című könyvet is.⁸⁰⁴ Jelentős a történettudomány területén végzett kutatómunkája is: a Soproni, a Mosoni és a Locsmándi Főesperesség plébániáinak kánoni vizitációit dolgozta fel, ami Ausztriában került kiadásra német nyelven.⁸⁰⁵

Érdekes, hogy a magyar katolikus pap az 1980-as évek derekán egy olasz újságban kapott figyelmet. A *Jesus* kulturális havilap 1986. januári számának egyik cikke arról számolt be, hogy a jugoszláv marsall, Tito unokaöccse egy Magyarországon élő katolikus pap. Amíg a nevét Búzásra nem változtatta, ugyanúgy hívták, mint nagybátyját: Josip Broz. A nyilván némileg szenzációként ható cikk arról is tájékoztatta az olvasókat, hogy Búzás korábban teológiai tanárként működött, később pedig egy kis falu plébánosa lett, és szerény anyagi körülmények között él. Időnként német papok pénzt és gyógyszereket küldenek neki.⁸⁰⁶

1988-ban, mialatt szolgálati helyén, Kecskéden a templomban misézett, megpróbáltak betörni a plébániára, majd nem sokkal később ez újra megismétlődött. A történések megviselték a vele együtt élő, idős, szívbeteg édesanyját, aki rövid idő múlva (még 1988-ban) meghalt.⁸⁰⁷

⁸⁰³ ÁBTL 3.1.9. V–141742. Búzás József 37.

⁸⁰⁴ Maria Augusta Trapp: *A Trapp család – a muzsika hangja*. Budapest, Szent István Társulat, 1986.

⁸⁰⁵ Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert I–IV., Eisenstadt, Rötzer Druck, 1966–1969.; Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem Jahre 1713., Eisenstadt, Burgenländisches Landesarchiv, 1981. Bár a címek a Győri Egyházmegyére utalnak, tartalmukat tekintve, a kötetek a Mosoni, a Soproni és a Locsmándi főesperességek vizitációs anyagát tartalmazzák.

⁸⁰⁶ *Jesus*, mensile di cultura e attualità cristiana. VIII. évf. (1986 január) 1. sz.

⁸⁰⁷ KOLBAI, 2011. 5.

A harmadik betörést követően 1989-ben Búzás József nyugállományba vonult, és a győri püspökség papi otthonába költözött. Miközben fordítói munkáját tovább folytatta,⁸⁰⁸ 1989 és 1996 között az Egyházmegyei Könyvtár igazgatója volt.⁸⁰⁹

Egyre fokozódó, súlyos betegsége után, amely miatt utolsó öt évét ágyhoz kötve töltötte, 2011. október 3-án halt meg kilencvenegy éves korában. Végakarátának megfelelően utolsó szolgálati helyén, Kecskéden temették el.

VIII. Összegzés

Doktori értekezésemben feldolgoztam a győri püspökség és a győri egyházmegye központjában szolgáló papság tevékenységét a forradalom idején, illetve az azt követő hónapokban. Bemutattam az érintett szerzetesnővérek, a Rétháti testvérek szerepét az említett időszakban. Vizsgáltam a feltárt történet szereplőivel szemben az államhatalom által foganatosított retorziós intézkedéseket, valamint a megtorlás egyházpolitikájának hatását a győri püspökségen.

Kutatásom kezdetén megfogalmazott kérdésekkel kapcsolatban az alábbi eredményekre jutottam:

1. Az első kérdés megválaszolásához, azaz hogy a győri püspökség, illetve az egyházmegye központjában szolgáló papság 1956 október–novemberi tevékenysége mennyiben illeszkedik az országos trendbe, (mely szerint a katolikus egyház az eseményeknek sem vezetője, sem kezdeményezője nem volt), a forradalomban játszott szerepük alapvető jellemzőit vettem sorra.

Az egyház szolidaritást vállalt a bajba jutottakkal, illetve segítséget nyújtott a szükségét szenvedőknek. Ezt példázza a püspökség részéről a külföldről érkező segélyadományok fogadása, illetve az egyházmegyei karitás létrehozása, valamint Búzás József ausztriai utazása, amelyre a fiatal pap egy gyógyszerekért induló küldöttség tolmácsaként vállalkozott.

Több pap szavaival, felszólalásaival próbált hatást gyakorolni a történésekre a tüntetéseken, gyűléseken, vagy nyelvtudása révén vállalt különféle szolgálatokat. Itt

⁸⁰⁸ Kiadták még a következő fordításait: Henry Morton ROBINSON: *A bíboros*. Budapest, Szent István Társulat, 1988.; Leo Maria SCHÖLZHORN: *Szűz Mária Efezusban*. Bécs-Pozsony-Budapest, Opus Mistici Corporis, 1990.; Christian SCHÜTZ: *A keresztény szellemiség lexikona*. Budapest, Szent István Társulat, 1993.; Christoph SCHÖNBORN: *Isten elküldte fiát*. Budapest, Agapé Kiadó, 2008.; Adrienne von SPEYR: *Az Úr szolgálóleánya*. Budapest, Sík Sándor Kiadó, 2010.

⁸⁰⁹ *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011)*. Kézirat.

említhető Horváth Lajos beszéde a városháza erkélyéről, illetve Bóna László felszólalása az Ideiglenes Győri Nemzeti Tanács gyűlésén, valamint Galambos Iréneusz bencés szerzetestanár beszédei és tolmácsi szolgálata.

Győr papságának forradalom alatti tevékenysége, a fentieken túl, az egyház szabad működésének érdekében tett lépések, illetve az egyházfegyelmi problémák rendezése szempontjai köré csoportosíthatóak. Ide sorolható a békepapok, valamint az egyházügyi megbízott eltávolítását célzó törekvés, a hitoktatással kapcsolatos kérdések megoldására tett kísérlet, valamint az egyház sérelmeinek megfogalmazása.

Mindezek alapján ki lehet jelteni, hogy Győr városában a katolikus egyház forradalom alatt tanúsított magatartása megfelel az országos trendnek, illetve annak helyi szintű leképeződésének tekinthető.

2. Kutatásaim során arra a kérdésre, hogy az egyház mennyiben vállalt szerepet a szükséglet szenvedők életében közvetlenül a forradalom leverését követően, válaszként megfogalmazható: az egyház ezen időszakban a győri karitászműködése révén konkrét és kézzelfogható segítséget nyújtott.

Hiszen Lányi János és Rétháti Katalin tevékenysége a szabadságharc vérbe fojtását követő hónapokban bontakozott ki, és hozta meg gyümölcsét. A munkájuk eredményeként külföldről érkezett adományoknak köszönhetően hathatós segítséget kapott nemcsak Győr város, hanem Sopron és Mosonmagyaróvár rászoruló lakossága is. A három településen az 1957. május végéig működő népkonyhák által kiosztott mintegy 156 ezer ebéd konkrét segítséget jelentett számos embernek, akik az országban általánosan uralkodó szegénység miatt nehéz helyzetbe kerültek.

3. Megállapíthatóvá vált a feltételezett összefüggés a győri egyházmegye számára érkező külföldi segélyezés mértéke és földrajzi adottságai között. Ugyanis abban, hogy a győri karitás jelentős mennyiségű pénzt, élelmiszer- és ruhaadományt kapott, számos személyes, emberi adottság (például Lányi János korábbi tapasztalata, valamint Rétháti Katalin erőfeszítései, illetve tettekeszsége) mellett szerepe volt a püspökség földrajzi fekvésének is. A nyugati határ mentén, illetve annak közelében elterülő egyházmegye a vasfüggöny által a szabad világtól történt elszigetelését megelőzően az országos átlagnál élénkebb, intenzívebb kapcsolatokkal rendelkezett a határ túloldalán. Ennek egyik fő oka, hogy a szomszédos Ausztria burgenlandi egyházmegyéjének egy része a trianoni határok létrejöttét megelőzően a győri püspökség joghatósága alá tartozott. A Rákosi-

korszak előidézte hermetikus elzárttság után a korábbi kapcsolatok, illetve az érzelmi kötődés gyorsan aktivizálódtak. Ezt példázza László István burgenlandi püspök személyes elköteleződése, amely nagymértékben szerepet játszott abban, hogy főpásztorként külön, az országos szerveződéstől függetlenül komoly támogatást biztosított a győri karitásnak. A földrajzi hely fontossága a történelmi okok folytán személyes kapcsolatokon keresztül vált igazán meghatározóvá. A személyes szálak döntő jelentőségét támasztja alá, illetve példázza Zágon József egykori győri püspöki irodaigazgató alakja is – aki László István mellett és némileg talán előtte járva –, mint Rómába emigrált pap nagymértékben hozzájárult befolyása, kapcsolatrendszere révén a győri karitás bő fél éven át tartó működéséhez.

4. Az értekezés megírásának kezdetén célkitűzéseim között szerepelt Zágon József és a győri püspökség titkosírásos kapcsolattartásának részletes feltárása, illetve a válaszkérés arra, hogy a titkos érintkezés ezen útvonala mennyiben volt képes szolgálni a hazai katolikus egyház és a Szentszék kapcsolattartását?

Ide vonatkozó kutatási eredményeim összegzésekor elsőként azt érdemes kiemelni, hogy a titkos csatorna rövid ideig, 1957 márciusától 1957 szeptemberéig, azaz mindössze fél éven át működött. Megszűnése Rétháti Katalin letartóztatásával következett be, ám a nővér őrizetbe vétele nem állt összefüggésben a titkos csatorna működtetésével, hiszen arról a politikai rendőrség, ekkor még lényegét tekintve nem rendelkezett ismeretekkel. Később viszont, amikor sor került Lányi János és Rétháti Katalin elítélésére, már fontos szerepet kapott, és a kiszabott büntetés mértékét jelentősen befolyásolta.

A titkosírásos levelezés olyan témaköröket érintett – külföldről érkező anyagi támogatás, a hitoktatást segítő és a lelkiiséget formáló külföldi írások kérése, az egyházi hivatalok betöltésére gyakorolt állami nyomás –, amelyek a hazai katolikus egyház számára, működését és viszonyát tekintve az állammal, a korszak folyamán mindvégig hangsúlyos kérdésként szerepeltek. A pártállami hatalom érdeklődési körébe is beletartoztak a felsorolt témák.

A titkos útvonal működését vizsgálva, annak eredményként leginkább a békepapok ügyében írt kérvény szentszéki elutasítását könyvelhetjük el. Természetesen nem jelenthetjük ki, hogy az illetékes kongregáció válasza Rétháti Katalin levele nélkül biztosan pozitív lett volna, mindenesetre az elutasító válasz egybeesett Papp Kálmán valódi szándékával.

Az illegális csatorna segítségével ugyan fény derült az egyházi hivatalok betöltésénél alkalmazott állami nyomás egy konkrét esetére, ám a hatalomnak hosszútávon többnyire sikerült a számára megfelelő személyekkel betöltenie a vezető egyházi pozíciókat.

Mivel az információáramlás titkos útvonala hamar lelepleződött, nem vált alkalmassá arra, hogy felhasználásával egy presszió alatt lévő püspök, hosszútávon, hitelesen tájékoztassa a Szentszék az állam szorításában élő magyar katolikus egyház helyzetéről, illetve gondjairól. A Szentszék tájékoztatását illetően egyébként a titkos csatorna leleplezése után nem sokkal, az 1960-as évek elejétől komoly változás állt be. Ettől az időtől kezdve ugyanis a Szentszék és a Magyar Népköztársaság rendszeres kapcsolatot tartott egymással. E hivatalos kapcsolat megléte segítette a pártállami hatalom azon törekvését, hogy a hazai katolikus egyház tekintetében – saját érdekeinek megfelelően – a Szentszék informálását a lehető legnagyobb mértékig a kezében tartsa.

5. Értekezésem fontos céljaként határoztam meg a forradalmat követő megtorlás győri püspökséget ért különböző hullámainak, valamint az állambiztonság alkalmazott módszereinek feltárását, a letartóztatásokhoz fűződő hatalmi érdekek bemutatását. Vizsgálódásaim eredményeként megállapítható, hogy az 1956-os forradalmat követően a püspökség, illetve az ott szolgáló papság ellen a politikai rendőrség két letartóztatási hullám során fogatosított intézkedéseket. Az első, amely 1957 tavaszán történt, négy olyan fiatal pap (Zsebedits Pál, Bóna László, Horváth Lajos és Búzás József) őrizetbe vételét eredményezte, akik ugyan az egyházmegye központjában szolgáltak, ám részben életkorukból, illetve beosztásukból fakadóan nem tartoztak a megyéspüspök legbelsőbb bizalmas köréhez. Nem utal semmi jel arra, hogy Papp Kálmán közülük akár csak Bóna László püspöki szertartóval az egyházmegye kormányzásával kapcsolatos gondjait megosztotta volna. A négy fiatal pap őrizetbe vétele nyilván jelezte a megyéspüspök, valamint környezete számára a hatalom elszántságát, illetve erejét, amellyel a forradalomban szerepet vállalt egyházi személyekkel, és magával az egyházzal szemben kívánt eljárni.

Az országos trendnek megfelelően a forradalom idején Szele József dekonspirálódásával a győri püspökségen is csökkent az ügynökök száma. Az 1957 tavaszán történt letartóztatások háttérében ugyanakkor meghúzódott a politikai rendőrség azon szándéka, hogy az őrizetbe vételeket felhasználják beszervezések végrehajtása céljából.

A forradalmat követően a püspökséget ért második letartóztatási hullám az elsőhöz képest hosszabban elhúzódott. Ez utóbbi részeként vették őrizetbe 1957. július közepén Lányi Jánost, mintegy két és fél hónappal később pedig, 1957. szeptember végén, illetve október elején Rétháti Katalint és Rétháti Máriát. E második letartóztatási hullám az elsőnél erősebb hatást gyakorolt a megyés főpásztorra. Lányi János személyében egyik legbizalmasabb barátját érte retorzió. A pap elhurcolásának hátterében ott állt az állambiztonság azon szándéka, hogy pressziós alapon végrehajtsák beszervezését. Ezzel a lépéssel a politikai rendőrség tisztjei azt kívánták elérni, hogy olyan hálózattal rendelkezzenek, akinek személye révén, tekintélyéből és Papp Kálmánhoz fűződő barátságából fakadóan, megvalósítsák nem csupán a főpap ellenőrzését, hanem befolyásolását, illetve irányítását az egyházpolitikai érdekek szempontjainak megfelelően. Ezt azonban megghiúsította Lányi Jánosnak a beszervezéssel szemben tanúsított ellenállása.

6. Vizsgálni kívántam, hogy az egyházmegye központjában foganatosított rendőri intézkedések hátterében meghúzódik-e egy olyan tervszerű stratégia, amely a megyéspüspök megtörését, illetve hatástalanítását akarta elérni.

Kutatásaim alapján megállapítható, hogy Papp Kálmán püspök megtörése, amely az 1956-os forradalmat követő megtorlás során következett be, nem egy előre kidolgozott stratégiai terv hatására valósult meg, hanem a politikai rendőrség lépésről-lépésre meghatározott, illetve foganatosított intézkedései következményeként.

A püspökséget ért második letartóztatási hullám kapcsán egyértelműen kimutatható, hogy ez által a megyéspüspökre sikerült a politikai rendőrségnek olyan félelemkeltő hatást gyakorolni, amelynek következtében pszichikai és fizikai egészsége egyaránt megroppant.

7. Az értekezés kezdetén felvetett kérdéseim között szerepelt végezetül, hogy a megszilárduló pártállami hatalom egyházpolitikája miként érvényesült a győri püspökség vonatkozásában? A disszertáció főszereplőinek meghurcolása csupán lokális esetnek tekinthető, avagy beleilleszkedik a megtorlás folyamatának országos trendjébe?

A forradalmat követő évek egyházpolitikája konkrét, helyi szinten történt megvalósulásának részeként értelmezhető, hogy a megtorlás során sikerült a diktatúra képviselőinek a reakciónak számító és tetteiben rendkívül aktív papot, Lányi Jánost nem csak eltávolítani Papp Kálmán közvetlen környezetéből, hanem

nagymértékű passzivitásra is kényszeríteni. Ugyanezen cél valósult meg a Rétháti nővérek esetében is, akiknek aktivitása szintén megtört a rendőri intézkedések, illetve a bírósági eljárás során. A két szerzetesnő a szabadlábra helyezését követően teljesen visszavonult életet élt és többé nem végzett az egyház keretein belül semmilyen tevéleges szolgálatot.

Bár a hatalom által reakciónak minősített Póka György püspöki irodaigazgatót a Lányi János és társai ellen folytatott eljárás közvetlenül nem érintette, az aulából való eltávolítása az abból kiinduló zsarolás hatására történhetett meg. Az állami egyházpolitika helyi szintű megvalósulásának folyamatába illeszthető a két prominens békepapnak, Pajtényi Lászlónak és Nedesovszky Jánosnak a helynöki és az irodaigazgatói pozícióba történt visszahelyezése is.

Az 1956-os forradalmat követő retorziós intézkedések a társadalom különböző, a hatalom által meghatározott, ellenségesnek minősített csoportjaival szemben folytak. Ilyen ellenséges kategóriaként tartották számon a diktatúra képviselői az egyházakat, ezen belül a katolikus egyházat. A disszertáció főszereplőinek meghurcolása, illetve Lányi János és társai pere nem tekinthetőek elszigetelt jelenségnek, sokkal inkább beleilleszkednek a rendszerrel szemben ellenállást tanúsító társadalmi csoportok megtörését hivatott intézkedések sorába. Az egyházak térdre kényszerítését szolgáló eljárások egyik legtragikusabb példája a Győr-Sopron megyei Levél település református lelkészének, Gulyás Lajosnak⁸¹⁰ a története, akit a forradalmi szerepvállalása ürügyén halálra ítélték, majd kivégeztek.⁸¹¹ A példák sorát folytatva említhető Mindszenty bíboros titkárának Turchányi Albert Egonnak és vádlott-társainak elítélése⁸¹², valamint a központi szeminárium papnövendékei ellen az állambiztonság által „Kizártak” fedőnéven indított bizalmas nyomozás vádlottjainak⁸¹³, illetve a „Fekete Hollók” fedőnevű ügy során perbe fogott számos egyházi és világi személynek a meghurcolása.

A forradalmi megtorlás lecsengése után – amelyet az egyház, illetve az egyháziak megtörésére is használt a hatalom – a konszolidálódó Kádár-rendszer új alapokra helyezte a kapcsolatot a katolikus egyházzal. Az új egyházpolitika egyik alapvető

⁸¹⁰ Gulyás Lajos (Kisújfalu, 1918. február 4. – Győr, 1957. december 31.) Református lelkész Deákiban, Felsőgelléren, Balatonszepezden, majd 1948-tól Levélen. Az 1956 október 26-i mosonmagyaróvári sortűz után egy ÁVH-s tisztet kimentett a tömegből. A forradalomban vállalt szerepe miatt 1957. február 5-én letartóztatták, az államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való részvétele miatt halálra ítélték és kivégezték.

⁸¹¹ ERDŐS, 2018.

⁸¹² SZABÓ, 2008.

⁸¹³ SZÉKELY, 2012.

jellemzője az volt, hogy megpróbálta a lehető legnagyobb mértékben felhasználni az egyházakat és az egyházi személyeket a rendszer stabilitásának biztosítása érdekében.

Mivel életútjuk három, a korszakban jellemző tipikus papi pályának tekinthető, értekezésemben hangsúlyt fektettem Bóna László, Zsebedits Pál és Búzás József kiszabadulását követő életívének megrajzolására. Mind a hárman megtapasztalták a Kádár-korszak kezdetén a személyes szabadságtól való megfosztást, a diktatúra erejét, könyörtelenségét, ami jelenthetett súlyos fizikai bántalmazást is. Életük ezen a közös ponton találkozott, onnan indult tovább a felfelé ívelő karrier vagy a perifériára helyezés felé.

Doktori értekezésemet áttekintve mint hiány fogalmazódhat meg, hogy a történetben fontos szerepet játszó világi személyek: Szentgyörgyvölgyi Gézáné, Demény Gyula ügyvéd és Tóth István postatisztviselő életpályájának a közbiztonsági őrizetből történt szabadulásukat követő szakaszát nem tártam föl, ugyanis erre vonatkozóan nem állt rendelkezésre forrás. Ebből fakadóan nem tudtam megválaszolni, mennyiben gyakorolt hatást személyes történetük későbbi alakulására a velük szemben lefolytatott eljárás.

Az értekezés kereteit messze túlfeszítette volna, ha bemutattam volna akár Bóna László több mint fél évszázadon át tartó tevékenységét a győri püspöki aulában, akár pedig Zsebedits Pál szerepét a zenei művészvilág életében. Amellett, hogy a komplex kép megrajzolásához szükség lenne minderre, elemezni kellene még „Havaji” és „Bálint Sándor” fennmaradt ügynöki jelentéseit is.

Doktori értekezésem zárásaként röviden kitértem Búzás József sorsának további alakulására. Életpályájában ugyanis felfedezhetjük – azt, amit elsősorban ajándéknak tartok magatartásában –, hogy a fájdalmakat és a háttérbe szorítást vállalva mégsem volt lehetetlen tanúságot tenni, és a lelkiismeretre hallgatva dönteni.

IX. Forrás- és irodalomjegyzék

IX. 1. Források

Levéltári források:

ÁBTL – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

1.11.10. Operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek iratai

1.11.10. II. sorozat Nytsz 328. Győr–207–2–776/1980.

2.5. Személyes szabadságot korlátozó intézkedések

2.5.7. Közbiztonsági őrizetes anyagok

03077 (Tököl) *Tóth István*

5603 (Tököl) *Szentgyörgyvölgyi Gézáné*

5604 (Tököl) *Demény Gyula*

2013 (Tököl) *Búzás József*

3757 (Kistarcsa) *Horváth Lajos*

2.2.2. Hálózati nyilvántartások

6-os karton „*Bálint Sándor*”

6-os karton „*Kis János*”

6-os karton „*Molnár Ferenc*”

6-os karton „*Rieger József*”

3.1. Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék

3.1.2. Munka dossziék (M–dossziék)

M–20223. „*Varga Kata*”

M–24193. „*Gellért László*”

M–36924. „*Marosi Zoltán*”

M–38642/alap, 1. „*Kis János*”

3.1.5. Operatív dossziék (O–dossziék)

O–10472. „*Csempészek*”

O–11538. *Győr Római Katolikus Egyházmegye*

O–11959/alap, 1–17. „*Lombardisták*”

O–12464/1. „*Megyei Fekete Hollók*”

O–13405/2., 3.a., 3.b. *Magyar Római Katolikus Püspöki Kar*

O–14963/6.a. „*Canale*”

O–18810/1. *Győr-Sopron Megye területén élő ellenséges tevékenységgel gyanúsítható politikai elitéltek*

3.1.9. Vizsgálati dossziék (V–dossziék)

V–141742. *Búzás József*

V-143340. *Bóna László*
V-145725/alap, 1-7. *Dr. Lányi János és társai*
V-150369. *Győr-Sopron megyei 1956-os monográfia*
V-82902. *Major Kálmán és társai*

3.2. A III/I. Csoportfőnökség és jogelődjei által kezelt iratok

3.2.1. Bt-dossziék

Bt-623. „*Lukács Dezső*”
Bt-648/2. „*Győri Péter*”

3.2.3. Mt-dossziék

Mt-186/4. „*Kenyon Frank*”
Mt-498/1. „*Lukács Dezső*”

3.2.4. Kutató dossziék

K-881. „*Széles*”

3.2.7. Csoportdossziék

Cs-2/1. „*Hontalanok*”

4.1 Állambiztonsági munkához készült háttéranyag (A-anyag)

A-3005/14. Szluka Endre r. őrgy.: *A hírszerzés ügynökeinek, munkatársainak telepítése hazai bázisról.* A BM. III/I. Csoportfőnökség Személyügyi és Kiképzési Osztálya tananyagai. Budapest, 1971.

BFL – Budapest Főváros Levéltára

XXV. 4. f. *Fővárosi Bíróság titkos ügykezelés alól kivont ügyek iratai*
8076/1958. *Dr. Lányi János és társai*

MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

XIX-A-21-d – Állami Egyházügyi Hivatal, Visszaminősített TÜK iratok

0047-1958. *Jelentés Papp Kálmán ügyében*

0025-E-1961. *Javaslat a Győrben működő egyházi kórusok ellenséges tevékenységének megszüntetésére*

Adatbázisok online adatbázisa (utolsó letöltés: 2023. 02. 25.)

MNL OL M-KS 288. f. 5. cs 820. ö.e. *Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottság 1958. június 10-én megtartott üléséről*
https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_288_05_00820.pdf#search=&page=1

MNL OL M-KS 288. f. 5. cs 870. ö.e. *Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottság 1958. július 22-én megtartott üléséről*
https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_288_05_00870.pdf#search=&page=1

MNL GyMSMGyL – Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltára

XXIII/24. Győr-Sopron Megyei Tanács VB egyházügyi titkárának iratai.

GyEL – Győri Egyházmegyei Levéltár

Hagyatékok, Letétek

Papp Kálmán-hagyaték, *Napló 1956.*

Zsebedits Pál-hagyaték,

Zsebedits Pál visszaemlékező írása, *Győri naplóm.*

Zsebedits Pál visszaemlékező írása, *Emlékeim „Ferencsiktől Kocsisig – és ami közte van”.*

Püspöki Levéltár, Egyházkormányzati iratok

599/1961. Zsebedits Pál felfüggesztése.

602/1957. *Jegyzőkönyv a Bóna Lászlónál 1957. március 15-én tartott házkutatásról.*

Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Irattára

A nővérek életrajzi adatait tartalmazó törzskönyv

Sajtó:

Filmhíradók Online – A Római Katolikus Püspöki Kar eskütétele 1951. július 21-én,
<https://filmhíradokonline.hu/watch.php?id=10879> (Letöltés dátuma: 2023. július 7.)

Győr-Sopron Megyei Hírlap XII. évf. (1956. október 26.) 253. sz.

Győr-Sopron Megyei Hírlap XII. évf. (1956. október 27.) 254. sz.

Jesus, mensile di cultura e attualità cristiana. VIII. évf. (1986. január) 1. sz.

Kéziratok, kéziratos visszaemlékezések:

1. *A Győri Egyházmegye történeti névtára (1720–2011).* Kézirat.
2. Modok Árpáddal készült interjúsorozat. Kiadás alatt.
3. Ribai Elma, az Isteni Megváltóról nevezett nővérek szerzetesrend tagjának kéziratos visszaemlékezése.

Interjúk:

1. Bárdos Oresztész, bencés szerzetes, 2015. április. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Gyűjtemények, Oral history-gyűjtemény.
2. Benkovich Ferenc, a győri Szentlélek templom plébánosa szóbeli közlése, 2021. október 21.
3. Búzás József szóbeli közlése, az adatközlés 2010. július 28. és 2011. július 28. között történt.
4. Koór Sándor szóbeli közlése, 2012. január 17.
5. Németh Béla szóbeli közlése, 2002. november vége.
6. Winkler Zsolt öttevényi plébános szóbeli közlése, 2021. szeptember 1.

Nyomtatásban megjelent források, forráskiadványok

ACTA APOSTOLICAE SEDIS

Acta Apostolicae Sedis Commentarium Officiale Annus XXXXIX – Series II – vol. XXIV

<https://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-49-1957-ocr.pdf> (utolsó letöltés: 2023. 08. 22.)

BALOGH, 2008. a.

A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949-1965 között. Dokumentumok. II. Összeáll.: BALOGH Margit. Budapest–Szeged, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány – Szeged-csanádi Püspökség, 2008.

BALOGH–GERGELY, 2005.

BALOGH Margit–GERGELY Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon 1790–2005. II.* História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2005.

BINDES–NÉMETH, 1991.

BINDES Ferenc–NÉMETH László: *„Ha engem üldöztek...”. Válogatott dokumentumok a Győri Egyházmegye életéből 1945–1966.* Budapest, Mécs László Lap-és Könyvkiadó, 1991.

GERGELY, 1990.

GERGELY Jenő: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon.* Budapest, Vigilia Kiadó, 1990.

Győr 1956, 1996.

Győr 1956 I. Dokumentumgyűjtemény, Győri tanulmányok, 18. Szerk.: BANA József, Győr, Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal, 1996.

KAHLER–M. KISS, 2006.

KAHLER Frigyes–M. KISS Sándor: *Rejtett Dokumentumok. Forrásszemelvények 1956 tanulmányozásához.* Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2006.

KÁLMÁN, 2011. a.
KÁLMÁN Peregrin OFM: *Dokumentumok Grősz József kalocsai érsek hagyatékából, 1956–1957.* Szerk.: KÁLMÁN Peregrin OFM. Budapest, Szent István Társulat – Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, 2011.

KISS–SOÓS–TABAJDI, 2012.
KISS Réka–SOÓS Viktor Attila–TABAJDI Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat?: Állambiztonsági tankönyv tartótiszteknek.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2012.

LUCTUOSISSIMI EVENTUS, 1956.
Luctuosissimi eventus: XII. Piusz pápa enciklikája a magyar nép békéjéért és szabadságáért folyó nyilvános imákról, Róma, 1956. október 28.
https://www.vatican.va/content/pius-xii/hu/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_28101956_luctuosissimi-eventus.html (utolsó letöltés: 2023. 03. 21.)

LUMEN, 2000.
Lumen Gentium kezdetű dogmatikus konstitúció az egyházzól. In: A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai. Budapest, Szent István Társulat, 2000.

SZABÓ, 2001.
SZABÓ Csaba: *A Grősz-per előkészítése 1951.* Budapest, Osiris Kiadó, Budapest Főváros Levéltára, 2001.

SZABÓ, 2005.
SZABÓ Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években.* Budapest, Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár, 2005.

SHVOY, 2002.
SHVOY Lajos: *Önéletrajz.* In: Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből I. Szerk.: MÓZESSY Gergely. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2002.

IX. 2. Szakirodalom

ADRIÁNYI, 2004.
ADRIÁNYI Gábor: *A Vatikán keleti politikája Magyarországon, 1939–1978. A Mindszenty-ügy.* Budapest, Kairosz, 2004.

ADRIÁNYI, 2005.
ADRIÁNYI Gábor: *A katolikus egyház története a 20. században. Kelet-, Közép- és Dél-Európában.* Budapest, Kairosz, 2005.

ÁGOTHA, 1995.
ÁGOTHA Tivadar: *Megalkuvás nélkül – Veszprémi kispapok az ateista hatalom börtöneiben.* Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár, (Budapest, Márton Áron Kiadó, 1995.) www.ppek.hu/k125.htm (utolsó letöltés: 2023. 03. 21.)

BALOGH, 1997.

BALOGH Margit: *Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989)*. In: Magyarország a XX. században II. kötet. Főszerk.: Kollega Tarsoly István. Szekszárd, Babits Kiadó, 1997. 386–439.

BALOGH, 2007.

BALOGH Margit: *A forradalom és a katolikus egyház*. In: Magyar katolikus egyház, 1956. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány Évkönyve 2007. Szerk.: SZABÓ Csaba. Budapest, Újember–Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, 2007. 29–50.

BALOGH, 2008.

BALOGH Margit: „*Isten szabad ege alatt*” – *Az egyházak Magyarországon 1945 és 1948 között*. In: Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után. Szerk.: BALOGH Margit. Budapest, Kossuth Kiadó, 2008. 49–60.

BALOGH, 2012.

BALOGH Margit: *Szentszéki–magyar kapcsolatok a koalíció (1945–1949) éveiben*. In: Magyarország és a Római Szentszék. Szerk.: TUSOR Péter. Budapest–Róma, Gondolat Kiadó, 2012. 367–426.

BALOGH, 2015.

BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015.

BALOGH–SZABÓ, 2002.

BALOGH Margit–SZABÓ Csaba: *Út a perhez, avagy torzulások az egyházpolitikában*. In: A Grósz per. Szerk.: BALOGH Margit–SZABÓ Csaba. Budapest, Kossuth Kiadó 2002. 9–60.

BÁNKÚTI, 2011.

BÁNKÚTI Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában: Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története, 1945-1965*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2011.

BORBÉLY, 2013.

BORBÉLY Tamás: *A Keresztény Párt megújjaalakítása 1956-ban: adalékok az 1956-os győri pártszervezéshez*. In: Győri Tanulmányok, 34., Győr, Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal, 2013. 23–33.

BÖGRE, 2004.

BÖGRE Zsuzsanna: *Vallásosság és identitás: élettörténetek a diktatúrában (1948–1964)*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2004.

BÖGRE, 2010.

BÖGRE Zsuzsanna: *Apácák emlékezete élettörténetek alapján*. (2010) In: Törésvonalak – Apácasorsok a kommunizmusban. Szerk.: BÖGRE Zsuzsanna–SZABÓ, Csaba. Budapest, Szent István Társulat – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2010. 45–66.

BÖGRE, 2019.

BÖGRE Zsuzsanna: *Hétköznapi ellenállás, reziliencia, generativitás. Egy földalatti szerzetesrend előjárójának élettörténete*. In: Socio.hu Társadalomtudományi Szemle, 9. évf. (2019) 1. sz. 1–18. <https://socio.hu/index.php/so/article/view/707>

(utolsó letöltés: 2023. 12. 08.)

BÖRÖCZ, 2012.

BÖRÖCZ Enikő: *Egyházfő viharban és árnyékban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata 1945–1958 I.* Budapest, Luther Kiadó, 2012.

CSERJES–ZSEBEDITS, 1969.

CSERJES Sándor–ZSEBEDITS Pál: *Papok a hontalanságban.* Budapest, magánkiadás, 1969.

CÚTHNÉ GYÓNI, 2017.

CÚTHNÉ GYÓNI Eszter: „*Nem harcolunk, de nem is búcsúzunk...*”: *A Ciszterci Rend Zirci Apátságának története a második világháború végétől Endrédy Vendel apát haláláig.* Budapest, Zirci Ciszterci Apátság, 2017.

CZENE–POLGÁR, 2020.

CZENE–POLGÁR VIKTÓRIA: *Pénzügyi bűncselekmények megítélése és felderítése 1945 és 1956 között.* Doktori disszertáció. PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2020.

[https://btk.ppke.hu/uploads/articles/7429/file/Czene-](https://btk.ppke.hu/uploads/articles/7429/file/Czene-Polg%C3%A1r_Vikt%C3%B3ria_disszert%C3%A1ci%C3%B3(1).pdf)

[Polg%C3%A1r_Vikt%C3%B3ria_disszert%C3%A1ci%C3%B3\(1\).pdf](https://btk.ppke.hu/uploads/articles/7429/file/Czene-Polg%C3%A1r_Vikt%C3%B3ria_disszert%C3%A1ci%C3%B3(1).pdf)

(utolsó letöltés: 2023. 03. 14.)

ERDŐS, 2018.

ERDŐS Kristóf: „*...nem lehetett megmenteni...*” *Gulyás Lajos kivégzett református lelképásztor kegyelmi ügye (1956–1957).* Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület, 2018.

FEJÉRDY, 2009.

FEJÉRDY András: „*Hontalanok*”. *A római emigráns magyar papok, a magyar kormányzat és a Vatikán új keleti politikájának kezdetei.* In: *Történelmi Szemle*, 51. évf. (2009) 1. sz.

FEJÉRDY, 2011.

FEJÉRDY András: *Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965.* Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2011.

FEJÉRDY, 2018.

FEJÉRDY András: *A kádári megtorlás és a katolikus egyház 1956 után.* In: *Halálra ítéelve. Papi sorsok '56 után.* Szerk.: BELLAVICS István–FÖLDVÁRYNÉ KISS Réka. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága–Országház Könyvkiadó, 2018. 52–60.

FEJÉRDY, 2020.

FEJÉRDY András: „*Itt a döntés egyoldalúan történik*” – *az 1950-es megállapodás és a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása.*

<https://abtk.hu/ismerettar/evfordulok/1559-itt-a-dontes-egyoldaluan-tortenik-az-1950-es-megallapodas-es-a-szerzetesrendek-mukodesi-engedelyenek-megvonasa> (utolsó letöltés: 2023. febr. 20.)

FEJÉRDY, 2021.

FEJÉRDY András: *Magyarország és a Szentszék közötti kapcsolatok, 1945–1990.* In: *Magyarország külkapcsolatai (1945–1990).* Szerk.: HORVÁTH Sándor, KECSKÉS D.

Gusztáv, MITROVITS Miklós. Budapest, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021. 489–515.

FÖLDVÁRYNÉ KISS, 2018.

FÖLDVÁRYNÉ KISS Réka: *A Kádár-kormány első éve. A megtorlás és a korai egyházpolitika.* In: Halálra ítéelve. Papi sorsok '56 után. Szerk.: BELLAVICS István–FÖLDVÁRYNÉ KISS Réka. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága–Országház Könyvkiadó, 2018. 40–50.

GYARMATI, 2000.

GYARMATI György: *A Mindszenty ügy "diplomáciai" rendezésének kudarca.* In: Történelmi szemle, 42. évf. (2000) 1–2. sz. 69–90.

Győregyházmegyei almanach, Győr, Győri Egyházmegyei Hatóság, 1985.

Győregyházmegyei almanach, Győr, Győri Egyházmegyei Hatóság, 2001.

Győri Életrajzi Lexikon, Győr, 2003.

HÁLÓ, 2010.

HÁLÓ – *Bevezetés. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945-1990.* Szerk.: MIRÁK Katalin. Budapest, Luther Kiadó, 2010.

HÁLÓ, 2020.

HÁLÓ – *Egyházvezetők 2.: Nagy Gyula, Harmati Béla. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945-1990.* Szerk.: MIRÁK Katalin. Budapest, Luther Kiadó, 2020.

HETÉNYI VARGA, 1994.

HETÉNYI VARGA Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában, II.* Abaliget, Lámpás Kiadó, 1994.

HETÉNYI VARGA, 1996.

HETÉNYI VARGA Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában, III.* Abaliget, Lámpás Kiadó, 1996.

HETÉNYI VARGA, 2000.

HETÉNYI VARGA Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában, I.* Budapest, Márton Áron Kiadó, 2000.

HETÉNYI VARGA, 2002.

HETÉNYI VARGA Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában, II.* Abaliget, Lámpás Kiadó, 2002.

HETÉNYI VARGA, 2004.

HETÉNYI VARGA Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában, I.* Szerk.: FEJÉRDY András – FEJÉRDY Gergely – SOÓS Viktor Attila. Második javított, bővített kiadás. Budapest, Új Ember – Márton Áron Kiadó, 2004.

JUHÁSZ, 1982.

JUHÁSZ László: *Megszólalt a győri vaskakas*. In: 1956 – A befejezetlen forradalom. Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, Zürich, 1982.

KAHLER–M. KISS, 2003.

KAHLER Frigyes–M. KISS Sándor: „Mától kezdve lövünk.” *Tíz év után a sortüzekről*. Budapest, Kairosz, 2003.

KÁLMÁN, 2011.

KÁLMÁN Peregrin OFM: *Enyhülésből diktatúrába. A Magyar Katolikus Egyház és a pártállam kapcsolatának átalakulása 1956-1957-ben*. In: Dokumentumok Grösz József kalocsai érsek hagyatékából, 1956–1957. Szerk.: KÁLMÁN Peregrin OFM. Budapest, Szent István Társulat – Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2011. 13–76.

KÁLMÁN, 2014.

KÁLMÁN Péter Peregrin OFM: *A Magyar Katolikus Egyház helyzete a kádári egyházpolitika első éveiben a teológiai összefüggések tükrében*. Doktori disszertáció. PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2014.

http://real-phd.mtak.hu/123/19/K%C3%A1lm%C3%A1n%20P%C3%A9ter%20Peregrin_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf (utolsó letöltés: 2023. 02. 25.)

KELEMEN, 2021.

KELEMEN Dávid: *Egyházüldözés, hitélet és vallásgyakorlat a győri egyházmegyében Papp Kálmán egyházkormányzása alatt (1946–1966)*. Doktori disszertáció. PTE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2021.

<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/24033/kelemen-david-phd-2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (utolsó letöltés: 2023. 02. 25.)

KISS, 2001.

KISS Réka: *"Még a gondolatot is halálra ítélnék..." Egy református per 1951-ből*. In: Valóság, XLIV. évf. (2001) 7. sz. 64–89.

KISS, 2003.

KISS Réka: *Református egyházi perek az 1950-es 60-as években*. In: KÚT, 2003. 3–4. sz. 231–244.

KOLBAI, 2011.

KOLBAI Mária: *A végsőkig hűségesen*. Keresztény élet, XIX. évf. (2011. december 11.) 50. sz.

KÖBEL, 2000.

KÖBEL Szilvia: *Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az 50-es években. 1951–1959*. In: Magyar közigazgatás, 50. évf. (2000) 8. sz. 504–512.

KÖBEL, 2001.

KÖBEL Szilvia: *Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az újjászervezéstől a megszűnésig. 1959–1989*. In: Magyar közigazgatás, 51. évf. (2001) 10. sz. 608–618.

KÖBEL, 2005.

KÖBEL Szilvia: „*Oszd meg és uralkodj!*” *Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–1989 között.* Budapest, Rejtjel, 2005.

KÖPECZI BÓCZ, 2004.

KÖPECZI BÓCZ Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Haszonélvezők és kárvallottak.* Budapest, Akadémia Kiadó, 2004.

LÉNÁRD, 1991.

LÉNÁRD Ödön: *Koncentrált támadás a „hallgató egyház” ellen. Az 1961-es perhullám, I-IV.* In: *Vigilia*, 56. évf. (1991) 6. sz. 402–414., 7. sz. 508–517., 8. sz. 587–595., 9. sz. 691–697.

LÉNÁRD, 2008.

LÉNÁRD Ödön: *Erő az erőtlenségben.* Budapest, Kairosz, 2008.

MIKÓ, 2016.

MIKÓ Zsuzsanna: *A terror hétköznapjai - A kádári megtorlás, 1956-1963.* Budapest, Libri Kiadó, 2016.

MIKÓ, 2017.

MIKÓ Zsuzsanna: *A bencések elleni büntetőpercek 1945-1963 között.* In: *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején I.* Szerk.: DÉNESI Tamás, BOROS Zoltán. Pannonhalma, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 2017. 21–34.

MIRÁK, 2014.

MIRÁK Katalin: *Egyházvezetők 1.: Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő.* HÁLÓ – Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945-1990. Budapest, Luther Kiadó, 2014.

MÓZESSY, 2007.

MÓZESSY Gergely: *Az 1956-ot követő megtorlás hatása Kisberk Imre püspök életútjára.* In: *Magyar katolikus egyház, 1956. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány Évkönyve 2007.* Szerk.: SZABÓ Csaba. Budapest, Újember–Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, 2007. 122–141.

MÓZESSY, 2018.

MÓZESSY Gergely: *Szent Benedek fiai a székesfehérvári egyházmegyében.* In: *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején II.* Szerk.: DÉNESI Tamás, BOROS Zoltán. Pannonhalma, 2018. 97–146.

NÉMETH, 2012.

NÉMETH László Imre: *Zágon József (1909–1975).* In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 24. évf. (2012) 3–4. sz. 39–78.

NÉMETH, 2019.

NÉMETH László Imre: *Zágon József és Szabó János levelezése 1956–1965.* In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 31. évf. (2019) 1–4. sz. 230–247.

PALASIK, 2020.

PALASIK Mária: „A hazatért személyek nagy része megtévedt ember...” *A magyar állambiztonsági szervek szerepe az 1956-os emigráció hazatelepítésében* In: Betekintő, 14. évf. (2020) 4. sz. 31–51.

https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2020_04_palasik_1.pdf
(utolsó letöltés: 2023. 02. 25.)

PÁL, 1995.

PÁL József: *Békepapok*. Budapest, Egyházfórum, 1995.

PETES, 2013.

PETES Róbert: *Búzás József győri egyházmegyes pap tanúságtétele a náci és a kommunista diktatúra idején*. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 25. évf. (2013) 3–4. sz. 133–147.

PETES, 2016.

PETES Róbert: *Zágon József és a győri egyházmegye titkos kapcsolattartása az 1956-os forradalmat követően*. In: Primus inter omnes: Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára. Szerk.: ARATÓ György, NEMES Gábor, VAJK Ádám. Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2016. 309–326.

PETES, 2016. a.

PETES Róbert: *A győri papság az 1956-os forradalom napjaiban*. In: Collectanae Sancti Martini IV.: A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője 4. Pannonhalma, 2016. 219–237.

PETRIKNÉ VÁMOS, 1999.

PETRIKNÉ VÁMOS Ida: *Iratok a Történeti Hivatalban*. In: Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve 1999. Szerk.: GYARMATI György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 29–60.

RAJKI, 2003.

RAJKI Zoltán: *H. N. Adventista Egyház története Magyarországon 1945 és 1989 között*. Budapest, Advent Kiadó, 2003.

RAJKI, 2011.

RAJKI Zoltán: *A pünkösdi mozgalom története Magyarországon 1945 és 1961. között*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011.

RAJKI, 2012.

RAJKI Zoltán: *Az Egervári-mozgalom.: A Keresztény Advent Közösség kialakulása és vallásszabadsági küzdelmei a Kádár-korszak második felében (1975-1990)*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2012.

RÉTFALVI, 2006.

RÉTFALVI Balázs: *Forradalmár reverendában. Galambos Iréneusz, az 1956-os forradalom győri tanúja*. In: Hittel a nemzetért. Hívók helytállása az 1956-os forradalomban és szabadságharcban. Szerk.: HOPPÁL Kál Bulcsú. Budapest, Patrióta Média, 2006.

ROMSICS, 2005.

ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 2005.

SALACZ, 1988.

SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje 1948–1964*. München, Görres Gesellschaft 1988.

SOÓS, 2007.

SOÓS Viktor Attila: *Papp Kálmán győri megyéspüspök 1956-os naplója*. In: Magyar katolikus egyház 1956. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány Évkönyve, 2007. Szerk.: SZABÓ Csaba. Budapest, Új Ember–Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, 2007. 115–122.

SOÓS, 2014.

SOÓS Viktor Attila: *Az Állami Egyházügyi Hivatal archontológiája – Az ÁEH szervezeti felépítése, nemzetközi kapcsolatai és dolgozóinak hivatali pályaképe*. Doktori disszertáció. ELTE BTK, 2014

<http://doktori.btk.elte.hu/hist/soosviktorattila/diss.pdf> (utolsó letöltés: 2023. 02. 25.)

SZABÓ, 2007.

SZABÓ Csaba: *Mindszenty József „ismeretlen” rádiószózata (1956. november 3.)* In: Magyar katolikus egyház 1956. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány Évkönyve, 2007. Szerk.: SZABÓ Csaba. Budapest, Új Ember–Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, 2007. 99–114.

SZABÓ, 2008.

SZABÓ Csaba: *Bosszú vagy kiiktatás? Gondolatok a Turchányi-per kapcsán*. In: Megtorlások évszázada – Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon. Szerk.: SZEDERJESI Cecília. Salgótarján–Budapest, 2008. 259–273.

SZABÓ–SZIGETI, 2008.

Az egyházi iskolák államosítása, 1948. Szerk.: SZABÓ Csaba–SZIGETI László. Budapest, Új Ember–Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, 2008.

SZAKOLCZAI, 1996.

SZAKOLCZAI Attila: *A győri 1956*. In: Győr 1956 I., Dokumentumgyűjtemény, Győri Tanulmányok, 18., Szerk.: BANA József, Győr, Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal, 1996. 3–51.

SZAKOLCZAI, 2002.

SZAKOLCZAI Attila: *Az 1956-os forradalom legnagyobb vidéki központjai*. In: Nagy Imre és kora. Tanulmányok és források 1. Szerk.: Sipos József, Sipos Levente. Budapest, Nagy Imre Alapítvány 2002. 191–218.

SZAKOLCZAI, 2006.

SZAKOLCZAI Attila: *Győr-Sopron Megye*. In: A vidék forradalma, 1956 II. kötet Szerk.: Szakolczai Attila. Budapest, 1956-os Intézet – Budapest Főváros Levéltára, 2006.

SZÉKELY, 2012.

SZÉKELY Tibor: *1948–1961 Magyar egyháztörténeti karcolatok a 20. század közepéről (BM és ÁEH dokumentumok tükrében)*. Kézirat, 2012.

http://www.ppek.hu/konyvek/Szekely_Tibor_1948_1961_magyar_egyhaztorteneti_karcolatok_a_20_szazad_kozeperol_1.pdf (utolsó letöltés: 2023. 10. 11.)

TOMKA, 2005.

TOMKA Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés*. Budapest, Szent István Társulat, 2005.

VÖRÖS, 2013.

VÖRÖS Géza: *Az egyházakban foglalkoztatott ügynökhálózat újjáépítése a korai Kádár-korszakban*. In: *A megtorlás szervezete: A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962. (Intézménytörténeti tanulmányok)*. Szerk.: CSEH Gergő Bendegúz, OKVÁTH Imre. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, L' Harmattan, 2013. 509–526.

VÖRÖS, 2015.

VÖRÖS Géza: *Fejezetek a kommunista politikai rendőrség egyházi elhárításának történetéből*. Doktori disszertáció. Jyväskylä Egyetem Bölcsészettudományi Karának Hungarológiai Tanszék, 2015.

VÖRÖS, 2022.

VÖRÖS Géza: *Az egyházak állambiztonsági felügyelete 1945–1989 között*. In: *Bíbor színnel jelzett vértanúság. Tanulmányok Mindszenty József bíboros, hercegprímás életéről és a magyar egyházügy 1945–1989 közötti helyzetéről*. Szerk.: BORS–BULBUK Zsuzsanna, SOÓS Viktor Attila. Zalaegerszeg, Mindszentyneum, 2022. 245–280.

WIRTHNÉ DIERA, 2015.

WIRTHNÉ DIERA Bernadett: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban – Az 1961-es "Fekete Hollók" fedőnevű ügy elemzése*. Doktori disszertáció. ELTE BTK, 2015. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/wirthnedierabernadett/diss.pdf> (utolsó letöltés: 2023. 02. 25.)

X. Összefoglaló

Doktori értekezésem részletekbe menően bemutatja a győri püspökségnek, illetve a város katolikus papságának 1956 október–novemberi szerepvállalását, és az egyházmegyének a forradalom napjaiban kezdődő karításztevékenységét. Kiemelt figyelmet kap Lányi János karítász-igazgató, a Győr-belvárosi plébánia vezetője, valamint Rétháti Katalin az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend tagjának tevékenysége, hiszen ők és kapcsolataik kerültek később leginkább a hatósági eljárások fókuszába. Az államhatalom erre vonatkozó dokumentációi alapján az értekezés követi a nővér illegális külföldi útjait, melyek során különböző tárgyalásokat folytatott a győri püspökség nevében. Utazásai, megbeszélései eredményeként ruha- és élelmiszerszállítmányok érkeztek az országba, továbbá nagy mennyiségű valutát és forintot tudott áthozni a határon a karítász, illetve az egyházmegye támogatására. A közelmúlt hazai egyháztörténetének számos részletét vizsgálom a dolgozatban, közöttük a győri egyházmegye Rómába emigrált irodaigazgatójának, Zágon Józsefnek 1957 tavaszán, nyarán megvalósuló titkosírásos kapcsolattartását a győri püspökséggel. Kutatásom feltárta az illegális csatorna működését, ennek a vizsgálatnak eredményeként derült fény az egyházi hivatalok betöltésénél alkalmazott állami nyomás egy konkrét esetére.

Disszertációm főbb fejezeteiben bontakoznak ki a korszak köztörténete szempontjából tipikusnak mondható államhatalmi eljárások. Ismertetem a forradalmat követően a győri püspökséggel szemben válaszul érkező retorziós intézkedéseket, a politikai rendőrség különféle módszereit, kombinációit, több, az egyház körében foglalkoztatott ügynök információszerző tevékenységét, és az 1958-ban lefolytatott Lányi-per részleteit. Kitérek arra, hogy a per során, illetve következtében miként fokozódott Papp Kálmán győri megyéspüspök elszigeteltsége, és milyen törésvonalak jöttek létre a per vádlottai között. Bemutatom azt a folyamatot, miként váltak a megfélemlítés hatására a – korábban az egyház szolgálatában aktívan munkálkodó – papok, illetve szerzetesnők passzívvá, valamint hogyan használta fel a pártállami hatalom a Lányi-per vádpontjait a püspöki karral szemben, és hogyan szított megosztottságot a győri egyházmegyében. Az értekezés záró fejezeteiben tárom fel a forradalmat követő megtorlás során letartóztatott három fiatal győri egyházmegyés pap életpályájának, sorsának további alakulását. Fogvatartásuk és a politikai rendőrség azon törekvése, hogy a kádári egyházpolitika szolgálatába állítsa őket, nagymértékben meghatározta későbbi éveiket. Személyes sorsukban három egymástól jelentősen különböző, ám tipikusnak mondható papi életút története tárul fel előttünk.

Summary

My PhD dissertation presents in detail the involvement of the bishopric of Győr and the Catholic clergy of the city in October–November 1956, and the caritas activities of the diocese that began in the days of the revolution. The activities of Caritas director János Lányi, a parish priest in downtown Győr, and Katalin Rétháti, a member of the Order of the Daughters of the Divine Redeemer, receive special attention, as they and their relationships were later the focus of official proceedings. Based on the relevant documentation of the state authorities, the dissertation follows the sister's illegal trips abroad, during which she conducted various negotiations on behalf of the bishopric of Győr. As a result of her travels and discussions, shipments of clothes and food arrived in the country, and she was able to bring a large amount of currency and forints across the border to support the Caritas and the diocese. In the thesis, I examine many details of recent domestic church history, among them the cryptic communication of József Zágón, the office director of the diocese of Győr who emigrated to Rome, with the bishopric of Győr in the spring and summer of 1957. My research revealed the functioning of the illegal channel, and as a result of this investigation, a specific case of state pressure applied to the filling of church offices came to light.

In the main chapters of my dissertation, the procedures of state power that can be ~~said~~ considered to be typical from the point of view of the public history of the period unfold. I describe the retaliatory measures against the bishopric of Győr after the revolution, the various methods and combinations of the political police, the information-gathering activities of several agents employed by the church, and the details of the Lányi trial conducted in 1958. I will discuss how the isolation of the Bishop of Győr, Kálmán Papp increased during and as a result of the trial, and what ‘fault lines’ were created between the defendants in the trial. I present the process of how priests and nuns, who were previously active in the service of the church, became passive as a result of intimidation, as well as how the party-state authorities used the charges of the Lányi trial against the episcopate, and how it incited division within the diocese of Győr.

In the final chapters of the dissertation, I reveal the further development of the careers and fates of the three young priests of the Diocese of Győr who were arrested during the post-revolutionary reprisals. Their detention and the efforts of the political police to put them in the service of the Kádár church politics largely determined their subsequent years. In their personal destinies, the story of three very different, still typical priestly lives is revealed to us.